Library of The Theological Seminary

PRINCETON · NEW JERSEY

PRESENTED BY
Rudolf Grob

SCB
3363

Rich^d. [illegible]

IO ANNI
CAL IN COMMENT
rij E am Pauli
ad nos.

Argentorati per V
P

LIBRARY OF PRINCETON
JUN 19 1951
THEOLOGICAL SEMINARY

IOANNES CALVINVS SIMOni Grynæo, uiro ornatiſsimo.

S. D.

IOTHEQ PU LIQUE

MEmini, cum ante triennium de optimo enarrandæ ſcripturæ genere inter nos familiariter cōmētaremur, eam, quæ plurimum tibi placebat, rationem mihi quoq; præ alijs probatam tunc fuiſſe. Sentiebat enim uterq; noſtrum, præcipuam interpretis uirtutem in perſpicua breuitate eſſe poſitam. Et ſane cum hoc ſit propè unicū illius officiū, mentē ſcriptoris, quē explicandū ſumpſit patefacere: quantū

ab ea lectores abducit, tantundem à ſcopo ſuo aberrat, uel certe à ſuis finibus quodammodo euagatur. Itaq; cupiebamus ex eorum numero, quibus in hoc laboris genere theologiam iuuare hodie propoſitum eſt, unum aliquem extare, qui & facilitati ſtuderet, & ſimul daret operam, ne prolixis commentarijs ſtudioſos ultra modum detineret. Quanquam autẽ ſcio ſententiam hanc non apud omnes receptam eſſe: & eos, qui non recipiunt, nonnullis quoq; argumentis adduci, ut ita iudicent: ego tamen dimoueri nõ poſſum ab amore compendij. Verum cum ita ferat ea, quæ hominũ ingenijs inſita eſt, uarietas, ut alia alijs magis arrideant: fruatur hic ſane quiſq; ſuo iudicio: modo ne

quis

quis omnes alios ſub leges ſuas re-
digere uelit. Ita fiet, ut neq; nos,
quibus magis placet breuitas, eo-
rum labores uel reſpuamus, uel cō
temnamus, qui in ſacris libris enar
randis copioſiores ſunt ac fuſiores:
& illi uiciſſim nos ferant, etiam ſi
putent nimis preſſos ac conciſos.
Ego certe mihi temperare non po
tui, quin experirer, ecquid poſſet
hic eccleſię Dei mea opera commo
dare. Neq; uero aut me aſſecutum
nunc confido illud, quod tunc no-
bis uidebatur eſſe optimum: aut aſ
ſequi me poſſe ſperaui, cum incipe
rem. Verum ita ſtylum temperare
conatus ſum, ut uideri poſſem ani
mum intēdiſſe ad illud exemplar.
Quantum profecerim, quia meū
non eſt iudicare, tibi tuiq; ſimili-

bus relinquo æſtimandum. Enimuero quod periculum in hac potiſsimum Pauli epiſtola facere auſus ſum, conſilium meum obnoxium fore uideo multorũ reprehenſioni. Nam cũ tot excellẽtis doctrinę uiri antehac in eius explicatione elaborarint, credibile eſt, nullum aliĳs melius aliquid afferendi relictum eſſe locum. Ego uero fateor, tametſi mihi aliquod operæ meæ precium pollicebar, hac tamen cogitatione fuiſſe me initio deterritum, quòd uerebar, ne incurrerem in famam temeritatis, ſi poſt tot egregios artifices manum huic operi admouerem. Extant in iſtam Epiſtolam multi ueterum, multi recentiorum commentarĳ. Et ſane nuſquam melius collocare ſu

am

am operam poterant: quando, ſi quis eam intelligat, aditum ſibi quendam patefactum habet ad totius ſcripturæ intelligentiam. De ueteribus ſileo: quibus pietas, eruditio, ſanctimonia, ętas deniq; tantū autoritatis fecit, ut nihil, quod ab ipſis profectum ſit, contemnere debeamus. Ac eos etiam qui hodie uiuunt nominatim omnes commemorare nihil attinet. De ijs, qui præcipuam operam nauarunt, dicam quod ſentio. Philippus Melanchthon, pro ſingulari & doctrina, & induſtria, & dexteritate, qua in omni diſciplinarum genere pollet, prę ijs, qui ante ipſum in publicū prodierant, multū lucis intulit. Sed quia illi propoſitum modo fuiſſe apparet quę imprimis eſſent

animaduerſiōe digna, excutere: in ĳs dum immoratur, multa conſulto præterit, quæ uulgare ingeniū ſatigare nonnihil poſſint. Secutus eſt Bullingerus, qui & ipſe magnā ſuo merito laudē adeptus eſt. Habuit enim cōiunctā cū doctrina facilitatem, qua ſe magnopere approbauit. Tandem Bucerus, lucubrationibus ſuis emiſſis, ueluti Colophonem impoſuit. Siquidem uir ille, ut noſti, præter reconditam eruditionem, copioſamq; multarū rerum ſcientiā, præter ingenĳ perſpicaciam, multā lectionem, aliáſq; multas ac uarias uirtutes, quibus à nemine fere hodie uincitur, cum paucis eſt conferendus, plurimos antecellit, hanc ſibi propriam laudem habet, q nullus hac memoria

exactiore

exactiore diligentia in ſcripturæ interpretatione uerſatus eſt. Cum talibus ergo uiris uelle contendere, ut nimis improbę æmulationis eſſe confiteor, ita mihi nunq̃ in mentem uenit, uel minimam laudis partem illis præripere. Maneat illis ſalua & gratia, & authoritas, quam ſunt, bonorum omnium confeſſione, promeriti. Hoc tamen mihi, ut ſpero, concedetur: nihil unq̃ fuiſſe inter homines tã abſolutũ, in quo uel expoliendo, uel ornando, uel illuſtrando non fieret locus ſequentium induſtriæ. De me nihil prædicare audeo, niſi ꝙ iudicaui, non inutilem fore hãc operam. ad quam ſuſcipiendã nulla me unq̃ alia ratio, quàm publicũ eccleſiæ bonũ, induxiſſet. Ad hęc, ſperabam fore,

ut in diuerſo ſcribendi genere nulla æmulationis inuidia premerer, quæ mihi imprimis timenda erat. Philippus enim quod uoluit adeptus eſt, ut maxime neceſſaria capita illuſtraret. Multa, quæ negligenda non ſunt, dum in illis primis occupatus prætermiſit, noluit alios impedire, quin ea quoq; excuterent. Bucerus & prolixior eſt, quã ut ab hominibus aliis occupationibus diſtrictis raptim legi, & ſublimior, quàm ab humilibus, & non ualde attentis intelligi facile queat. Nam ad cuiuſcũq; argumenti tractationem ſe contulit, tam multa illi ad manum ſuggeruntur ab incredibili, qua pollet, ingenii fœcunditate, ut manum de tabula tollere neſciat. Cum ergo alter non omnia

ſit per-

ſit perſecutus, alter fuſius ſit perſe-
cutus, q̄ ut exiguo tempore perle-
gi poſsit: nullam æmulationis ſpe-
ciemhabere inſtitutum meū mihi
uidebatur. Dubitaui tamen aliquā
diu, prę̄ſtaret ne quaſdam ueluti ra
cemationes poſt ipſos alioſq; face-
re, in quibus ea colligerem, in qui-
bus iuuare me poſſe mediocria in-
genia arbitrabar: quàm perpetuū
cōmentarium texere, in quo mul-
ta repetere neceſſe foret, quę aut ab
illis omnibus, aut aliquo ſaltem il-
lorū prius eſſent dicta. Verū quia
illi non raro inter ſe uariant, atq; ea
res multā præbet difficultatem le-
ctorib. parū acutis, dū hęſitant cu-
ius ſentētię potius debeāt aſſentiri:
putaui hunc quoq; laborem non
pœnitendum fore, ſi optimam in-
terpre-

terpretationem indicando, ſuble-
uarẽ eos à iudicandi moleſtia, qui-
bus non ſatis firmum eſt à ſeipſis
iudicium. Præſertim cũ ita omnia
ſuccincte perſtringere inſtituerẽ,
ut non magnam temporis iacturã
facturi eſſent lectores, apud me le-
gendo, quæ in alijs habentur. In
ſumma, dedi operam, ne quis iure
cõqueratur multa hic ſuperuacua
eſſe. De utilitate nihil dico. Cuius
tamen plus ſe hinc cepiſſe fatebun
tur forte nõ maligni homines, ubi
legerint, quàm ego uerbis uerecun
de ſpondere auſim. Iam ꝙ ab alijs
interdum diſſentio, uel certe non
nihil diuerſus ſum, in eo me excuſa
tum haberi æquum eſt. Tantam
quidem apud nos uenerationẽ ha-
bere debet uerbum domini, ut in-
terpre-

terpretationum uarietate q̃ mini-
mum à nobis diſtrahat. Sic enim
eius maieſtati neſcio quo modo de
rogatur. Præcipue ſi non magno
delectu, magnaq́ adhibita ſobrie-
tate, id fiat. Atqui ſi contaminari
nefas ducitur, quidquid eſt Deo
dedicatum, ferendus certe non eſt
ille, qui rem omnium, quæ in ter-
ris ſunt, ſacratiſsimā, impuris, aut
etiam nō rite præparatis manibus,
attrectet. Proinde affinis ſacrilegio
audacia eſt, ſcripturas temere huc
illuc uerſare, & quaſi in re luſoria
laſciuire: quod à multis iam olim
factitatum eſt. Verū animaduerte-
re ſemper licuit, illos ipſos, quibus
nec pietatis ſtudium deeſſet, nec in
tractandis Dei myſterij religio ac
ſobrietas, nequaq́ ubiq́ inter ſe cō

ſenſiſſe.

ſenſiſſe. Nunquam enim tanto benefi-
cio ſeruos ſuos dignatus eſt Deus,
ut ſinguli plena perfectaque, omni
ex parte, intelligẽtia præditi eſſent.
Nec dubium quin eo conſilio, ut
nos in humilitate primum, deinde
communicationis fraternæ ſtudio
retineret. Ergo cum ſperandum in
præſenti uita non ſit, quod maxi-
me alioqui optandum eſſet; ut in
locis ſcripturæ intelligendis perpe
tua ſit inter nos cõſenſio: danda eſt
opera, ut nulla nouandi libidine in
citati, nulla ſuggillandi alios cupi-
ditate impulſi, nullo inſtigati odio
nulla ambitione titillati: ſed ſola
neceſſitate coacti, nec aliud quęren
tes, quam prodeſſe, à ſuperiorũ ſenten
tijs diſcedamus: deinde ut id fiat in
ſcripturæ expoſitione; in religionis
autem

autem dogmatibus, in quibus præcipue uoluit dominus cõſentaneas eſſe ſuorum mentes, minus ſumatur libertatis. Vtriuſq; ſtudiũ mihi fuiſſe facile deprehendent lectores. Sed, quoniam de me uel ſtatuere uel pronunciare meipſum non decet, libenter hanc cenſuram tibi permitto: cuius iudicio ſi omnes plurimum iure deferunt, ego nihil nõ deferre debeo. Quo ſcilicet propius mihi ex familiari conſuetudine perſpectus es, quę cum aliorũ exiſtimationem aliquid minuere ſoleat, tuam, quæ aliàs apud omnes doctos prȩclara eſt, non parum auget. Vale, Argentinæ 15. Calend. Nouembr.

1539.

IN prædicanda Epiſtolæ huius utilitate, neſcio an operæprecium ſit diutiꝰ us immorari, tum quod uereor ne meis elogijs, hauddubie inꝰ fra eius magnitudinem longe ſubſiꝰ dētibus, nihil ꝙ obſcuretur: tū etiam quod multo magis ipſa primo ſtatim ultro ſe proferat, et uera ſpecie melius ſe explicet, quàm ullis uerbis enarrari queat. Ergo iam ad argumentum ipꝰ ſum tranſire ſatius fuerit. Vnde citra cōtrouerſiam protinus conſtabit, pręter plurimas alias, & eas eximias doꝰ tes, hanc ei proprie competere, quæ nunquàm pro dignitate ſatis æſtimeꝰ tur. Quod ſi quis ueram eius intelliꝰ gentiam ſit aſſecutus, ad reconditiſſiꝰ mos quoſq; ſcripturæ theſauros adeꝰ undos habeat apertas fores.

Epiſtola tota ſic methodica eſt, ut ipſum quoq; exordium ad rationem

artis

artis cōpoſitum ſit. Artificium cum in multis adparet, quæ ſuis locis obſeruabunt̃, tũ in eo maxime quod inde argumẽtum principale deducitur. Nam Apoſtolatus ſui approbationẽ exorſus, ex ea in Euangelij cōmendationem incidit, quæ cum neceſſario ſecum trahat diſputationem de fide, ad eam quaſi uerborum contextu deducente delabitur. Atq; ita ingreditur principalem totius Epiſtolæ quæſtionem: fide nos iuſtificari. in qua tractãda uerſatur uſq; ad finem quinti capitis. Sit ergo nobis iſtorum capitum propoſita theſis: unicam eſſe hominibus iuſtitiam, Dei miſericordiam in Chriſto, dũ per Euangelium oblata, fide adprehenditur. Verum quia homines ſuis uitijs indormiunt & blandiunt̃, & falſa iuſtitię opiniōe ſe deludunt, ut ſe indigere fidei iuſtitia non putent, niſi iã omni cōfidentia deiecti: Rurſum libidinum dulcedine inebriati, atq; in alta ſecuritate demerſi ſunt,

ut non facile excitentur ad quęrendam iuſtitiam, niſi diuini iudicij terrore perculſi, utrunque exequitur, ut ſuæ iniquitatis eos conuincat, & torporem conuictis excutiat.

Principio ab ipſa mundi compoſitione damnat ingratitudinis uniuerſum hominum genus: quod in tanta operum excellentia opificem non recognoſcant. Imo cum agnoſcere cogantur, non eo quo decet honore proſequantur eius maieſtatem, ſed ſua uanitate prophanent ac uiolent. Ita omnes rei peraguntur impietatis, qua nullum eſt magis deteſtandum flagitium. Ac quo magis eluceat, omnes defeciſſe à Domino, recenſet fœda & horrenda facinora, quibus paſſim ſunt hoīes obnoxij. Quod manifeſto argumēto eſt, à Deo degeneraſſe, qñquidē illa diuinæ iræ ſigna ſunt quæ nō niſi in impijs extarēt. Quoniam aūt Iudęi & ex gentibus quidam,

dum

dum externę ſanctimoniæ uelo inter-
nam nequitiam obtegebant, minime
uidebantur horum facinorum argu-
endi, ideoq; cõmuni damnatione exi
mendi putabantur, in illam fictam
ſanctitatẽ ſtilum dirigit Apoſtolus.
Et quoniam ſanctulis illis larua detra
hi coram hominibus nõ poterat, eos
ad Dei iudicium reuocat, cuius ocu-
los neq; latentes cupiditates fallunt.

Poſtea facta partitione ſeorſum Iu
dæos & gentes ad tribunal Dei ſiſtit.
Gentibus ignorationẽ, quam pręten-
debant ab ignorantia, præcidit. quod
conſcientia uice legis illis foret, à qua
ſatis ſuperq; arguebantur. Iudæos un
de defenſionem captabant urget ma-
xime. Nempe à lege ſcripta, cuius cũ
transgreſſores oſtenderentur, iniqui
tatem inficiari non poterant. quando
ipſo Dei ore aduerſus eos iam pronũ
ciata erat ſententia, ſimul obiecti-
onem excipit, quæ ab ipſis facere uide
ri poterat. Nempe quod Dei fœderi,

quod eis erat ſanctificationis nota in-iuria fiebat, niſi ab alijs diſcernerent. Hic primo docet iure fœderis nihil eos præcedere alijs, quando ſua perfidia ab eo deſciuerint. Deinde ne quid diuinæ promiſſionis conſtantiæ derogetur, cõcedit eis aliquam ex fœdere prerogatiuã: ſed quę in Dei miſericordia non ipſorum merito ſita ſit. Ideo proprijs dotibus manere gentibus æquales. Tũ Iudæos & gentes eſſe omnes peccatores confirmat ab autoritate ſcripturæ: ubi etiam nonnihil attingit de legis uſu.

Vbi plane humanum genus ſpoliauit & uirtutis ſuæ fiducia, & iuſtitiæ gloria, diuiniq; iudicij ſeueritate conſternauit, redit iam ad id quod propoſuerat, fide nos iuſtificari: exponens quæ ſit illa fides, & qualiter per eam nobis acquiratur Chriſti iuſtitia. His ſubijcit ad finem capitis tertij inſigne epiphonema, ad retundendam humani ſupercilij ferociam, ne audeat ad-

uerſus Dei gratiam ſe efferre. Et ne Iudæi tantam Dei gratiam in gente ſua cõcluderent, eam gentibus quoq; obiter uindicat.

Capite quarto ab exẽplo argumentatur, quod illuſtre, ideoq; cauillis neq̃uaq̃; obnoxium proponit, in Abraham ſcilicet, qui cum ſit pater fideliũ, inſtar regulæ & generalis cuiuſdã exemplaris eſſe debet. Illum ergo ubi fide iuſtificatũ eſſe probauit, nobis eandem eſſe tenendam uiam docet. Atq; hic inſerit, ex contrariorum comparatione ſequi, operum iuſtitiã euaneſcere, ubi fidei iuſtificationi locus datur. Quod ex Pſalmographo confirmat, qui cum hominis beatitudinẽ in Dei miſericordia reponat, operibus hoc adimit ne beatum hominem reddãt. Tum quod ante breuiter attigerat, fuſius proſequitur, nihil eſſe cur Iudæi præ gentibus ſe attollant, quibuſcum ſit ex ęquo hęc illis cõmunis felicitas. Quando iuſtitiam Abrahæ in præpu

tio contigiſſe ſcriptura narrat. Quo loco nonnihil per occaſionē de uſu circuncisionis annectit. Poſtea ſubijcit ſola Dei bonitate niti ſalutis promiſſionē, quia ſi in legē recumbat nec quietem allatura ſit conſcientijs, in quibus ipſam oportet ſtabiliri, nec ad ſuū cōplementum unquam peruentura. Proinde ut firma ſit ac certa, oportere nos in ipſa amplexanda ſolam Dei ueritatē intueri, nō nos ipſos. Imitatiōe Abrahæ, qui auerſam à ſe ipſo conſiderationem in dei potentiam intendit. In fine capitis, quo propius exemplum ad ductum applicet ad uniuerſalem cauſam, quæ ſunt utrinque ſimilia cōparat.

Quintum caput poſt delibatum iuſtitiæ fidei fructū & effectum, totum ferè in amplificationibus abſumitur, ad rem melius illuſtrandam. Argumento enim à maiori ducto oſtendit, quantum iam redempti & recōciliati Deo expectare ab eius charitate debeamus, quę tam effuſa in peccatores ac

perdi

perditos fuit, ut impertierit nobis unigenitum atq; unice dilectum filium. Poſtea comparationes habet peccati cum gratuita iuſtitia, Chriſti cum Adam, mortis cum uita, legis cum gratia, unde cõſtet infinita Dei bonitate mala noſtra, quamuis ingentia, abſorberi.

Sexto capite deſcendit ad ſanctificationem quã in Chriſto obtinemus. Siquidem carni procliue eſt, ſimul ac leuem gratiæ huius guſtum uſurpauit, uitijs ac libidinibus ſuis placide indulgere, quaſi iam defuncta foret. Paulus uero contra hic cõtendit, non poſſe nos iuſtitiam in Chriſto percipere, quin ſimul ſanctificationem adprehendamus. Argumentatur à Baptiſmo per quem in Chriſti participationem initiamur. Illic Chriſto conſepelimur, ut nobis emortui, per eius uitam ſuſcitemur in uitæ nouitatem. Sequitur ergo, ſine regeneratione neminẽ poſſe induere ipſius iuſtitiam.

Inde exhortationes ad uitę puritatem ac ſanctimoniam deducit, quæ neceſſario in ijs adparere debent qui à regno peccati, in regnum iuſtitiæ traducti ſunt, repudiata impia carnis indulgentia, quæ ſolutiorem peccandi licẽtiam in Chriſto quærit. Breuẽ quoq; mentionem interſerit legis abrogatæ, in qua abrogatione elucet nouũ teſtamentum, ubi cum peccatorum obliuione ſpiritus ſanctus promittitur.

Capite ſeptimo ingreditur iuſtam diſputationem de legis uſu, quem uelut digito prius demonſtrarat, quaſi aliud agens, rationem aſſignans cur à lege ſoluti ſimus, quia nõ niſi ad condemnationem per ſe ualebat. Quod ne in legis contumeliam uergeret, fortiter ab omni calumnia ipſam aſſerit. Docet enim noſtra culpa factum, ut in mortis materiam cederet, quę in uitam data erat. ſimul exponit quomodo per eam peccatum augeatur. Exin tranſit ad deſcribendã ſpiritus & carnis

nis luctam quam in ſe filij Dei ſenti unt, quandiu carcere mortalis corporis circundantur. ferunt enim concupiſcentiæ reliquias, quibus aſſidue à legis obſequio ex parte retrahuntur.

Caput octauum plenum eſt conſolationibus, ne audita inobediẽtia quã prius arguerat, ſeu potius imperfecta obedientia, perterritæ fidelium conſcientiæ deijciantur. Verum ne inde ſibi impij blandiantur, primum teſtatur beneficium hoc non niſi ad regeneratos pertinere, in quibus Dei ſpiritus uiuit ac uiget. Explicat igitur duo. omnes qui Domino Chriſto per eius ſpiritum ſunt inſerti, extra damnationis periculum & aleam eſſe, utcunque onerati ſint adhuc peccatis. Deinde, omnes qui in carne manent expertes ſanctificationis ſpiritus, nequaquàm eſſe tãti boni participes. Tum poſtea explicat quanta ſit fiduciæ noſtræ certitudo, quandoquidem ſpiritus Dei ſuo teſtimonio dubitationem ac trepidati-

pidationẽ omnẽ abigit. Ad hæc ꝑ anticipationem cõmonſtrat, non poſſe externæ uitæ ſecuritatem interpellari aut conturbari præſentibus miſerijs, quibus hæc mortalis uita obnoxios nos tenet, Quin potius talibus exercitijs ſalutem noſtrã promoueri, ad cuius excellentiam ſi conferantur omnes præſentes miſeriæ, nihili reputabuntur. Id Chriſti exemplo confirmat, qui ut primogenitus eſt principatum tenens in Dei familia, ita prototypus eſt, cui nos omnes decet conformari. Proinde quaſi ſecuris rebus optimam gloriationem attexit, qua ſathanæ potentiæ, & machinamentis animoſe inſultat.

Quãdo uero plerīq; permouebantur, cum uiderent Iudæos fœderis primarios cuſtodes, atq; hæredes à Chriſto abhorrere, quia ſcilicet inde colligebant, aut translatum eſſe fœdus ab Abrahę poſteritate, quæ fœderis cõplementũ aſpernaretur: aut hunc non

eſſe

eſſe illum redemptorem promiſſum, qui genti Iſraeliticæ non melius conſuleret, huic quęſtioni ab initio noni capitis obuiare incipit. Prefatus ergo de ſua erga populares dilectione, ne quid ex odio loqui uideatur, ſimul benigne commemoratis quibus præſtabāt ornamentis, ad tollendũ quod ex eorum cæcitate oriebatur offendiculũ, molliter delabitur. Ac facit quidem duplex genus filiorum Abrahę, ut oſtendat non omnes qui ex eo ſecũdum carnem deſcenderunt, cenſeri in ſemine ad participãdam fœderis gratiam. Contra extraneos, ſi per fidem inſerantur, filiorũ haberi loco. Cuius rei exẽplum in Iſmael & Eſau profertur. Proinde hic nos ad electionẽ Dei reuocat, unde totum negociũ dependere neceſſario reputandum eſt. Porro cum hęc electio ſola Dei miſericordia nitatur, fruſtra eius cauſa quærit in hominum dignitate. Ex aduerſo eſt reiectio, cuius tametſi certa eſt

iuſtitia, cauſa tamen Dei uoluntate ſuperior non extat. Circiter finem capitis tum uocationem gentium, tum Iudæorum reprobationem prophetarum uaticinijs teſtatam cōmonſtrat.

Capite decimo rurſum à teſtificatione ſui erga Iudęos amoris exorſus, exprimit inanem operum fiduciam illis exitij cauſam eſſe. Et ne legem obtenderent, contra occurrit, lege quoq; nos ad fidei iuſtitiam manuduci. Subiungit hanc iuſtitiam Dei benignitate promiſcue nationibus omnibus offerri. Sed ab ijs demum apprehendi, quos Dominus ſpeciali gratia illuminarit. Quod autē plures ex gentibus quàm ex Iudæis id boni aſſecuti forent, id quoq; à Moſe & Ieſaia prędictum cōmemorat. quorū alter de gentium uocatione; alter de Iudęorum induratione aperte uaticinatus eſt.

Hærebat adhuc tamē quæſtio. An non inter Abrahę ſemen & alias nationes ex Domini fœdere aliquid eſſet diſcriminis

ſcriminis? Hãc dum uult ſoluere, pri=
mum admonet, ne opus Domini ad
oculi aſpectum limitetur, quando ſæ=
pe notitiam noſtrã electi prætereunt.
Quemadmodum falſus olim fuit He
lias, cũ putaret religionem inter Iſrae=
litas interijſſe, ſuperſtitibus adhuc ſe=
ptem milibus. Deinde ne conturbe=
mur incredulorũ multitudine, quos
uidemus Euangelium abominari. De
mum aſſeuerat in carnali etiam Abra=
hę poſteritate reſidere domini fœdus:
ſed penes eos, quos Dominus libera
electione prædeſtinauit. Tum ſermo=
nẽ ad gentes conuertit, ne ſua adoptio
ne nimium ferocientes, illis tanquam
reiectis inſultent, quãdo nulla re illos
excellant niſi dignatione domini, quę
magis humilitatis materia illis eſſe de=
bet. Quin nec illam à ſemine Abrahę
receſſiſſe, quia gentiũ fide tandem pro
uocandi ſint Iudæi ad æmulationem:
ut ita Dominus totum Iſraelem ſuum
recolligat.

Tria

Tria quæ ſequuntur capita, parȩnetica ſunt: ſed uarie diſtincta. Duodecimum generalibus præceptis Chriſtianam uitam informat. Decimum tertium bona ex parte in aſſerendo magiſtratuũ iure uerſatur. Vnde nõ dubiá cõiectura colligimus fuiſſe tum quoſdã inquietos, qui libertatẽ Chriſtianã ſtare non putarẽt, niſi deturbata ciuili poteſtate. Verũ ne quid uideretur imponere Eccleſiȩ Paulus prȩter officia charitatis, hãc quoq; obedientiam ſub charitate contineri indicat. Poſtea ſubnectit, quæ nondũ recenſuerat, ad inſtruendam uitã, prȩcepta. Proximo capite exhortationẽ ſuſcipit, eo ſeculo imprimis neceſſariam. Nam cum eſſent qui ſuperſtitione obſtinatiori inſiſterent obſeruationibus Moſaicis, earum neglectum ferre non poterant, ſine grauiſſima offenſione. Qui in earum abrogatione cõfirmati erant, ad conuellendam ſuperſtitionem data opera præ ſe ferebant earum contemptum. Vtriq;

intem=

intemperie delinquebant. Nam ſuperſtitioſi alios condemnabant, ceu diuinæ legis contemptores. Hi uiciſſim intempeſtiue illorum ſimplicitatem illudebant. Ergo cõuenientem utriſq; moderationẽ Apoſtolus adhibet, arcens hos quidem à faſtu & inſultatiõe: illos à moroſitate nimia. Simul optimam rationem præſcribit libertatis Chriſtianę ut intra charitatis & ædificationis terminos conſiſtat, et imbecillis probe cõſulit, dum uetat quidpiam attẽtare, reluctante conſcientia.

Decimum quintum incicipit à repetitione generalis ſententiæ, ueluti totius diſputationis clauſula: ut fortiores robur ſuum conferant ad confirmandos imbecilliores. Quoniam autem ex ceremonijs Moſaicis perpetuum diſſidium inter Iudęos ac gentes ſerebatur componit omnem inter eos æmulationẽ, ſublata ſuperbiẽdi materia. Docet enim utriſq; conſtare ſalutem ſola Dei miſericordia: qua ſubnixi, omnem al-

titu-

titudinem deponere, qua inter ſe coniuncti in ſpe unius hęreditatis, ultro citroq; ſe amplexari debeant. Poſtremo in Apoſtolatus ſui commendationem expatiaturus, quæ non parum authoritatis eius doctrinæ conciliabat; occaſionem ſumit ab excuſatione & deprecatione temeritatis: quod ſibi tam cõfidenter locum doctoris arrogaſſet inter eos. Pręterea ſpem aduentus ſui nõnullam facit, quàm ſe hactenus fruſtra expetiſſe & tentaſſe in exordio meminerat: addita ratione, quę ipſum in pręſens remoretur: quia ſibi ab Eccleſijs Macedonicis & Achaicis cura demandata erat perferendæ Ieruſalem eleemoſynę, quam ad ſubleuandam Iſraelis egeſtatem cõtulerant. Poſtremũ caput totum ferè ſalutationibus abſumitur niſi quod pręceptis quibuſdam non contemnendis aſperſum, egregia precatione clauditur.

FINIS.

IN EPISTOLAM Pauli ad Romanos

Commentaria Alcuini.

CAPVT PRIMVM.

PAVLVS, miniſter Chriſti, uocatus Apoſtolus, ſelectus in Euangelium Dei, quod ante promiſerat per prophetas ſuos in ſcripturis ſanctis, de filio ſuo, qui factus eſt de ſemine Dauid ſecundū carnem, declaratus filius Dei in potentia, per ſpiritum ſanctificatiōis, ex reſurrectione mortuorum, Ieſu Chriſto domino noſtro, per quem accepimus gratiam & Apoſtolatū, in obedientiam fidei inter oēs gentes, pro nomine ipſius, inter quas

 eſtis

eſtis etiam uos, uocati Ieſu Chriſti: omnibus qui Romæ eſtis, dilectis Deo, uocatis ſanctis, gratia uobis, & pax à Deo patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto.

Paulus). *De nomine* Pauli *ſubticerem prorſus: quãdo res non eius eſt momenti, quæ diu nos morari debeat: & nihil afferri poteſt, quod non ſit apud alios interpretes decantatum: niſi & leui opera ſatisfacere alijs liceret, ſine magno aliorum faſtidio.* Bre*uibus enim perſtringetur iſtæc queſtio* . Q*ui nomen hoc* Apo*ſtolũ ſibi aſciuiſſe putant, tanquàm trophæum ſubiugati* Chri*ſto* Sergi*j proconſulis, à* Luca *ipſo confutantur.* Nec *mihi ſit ueriſimile, fuiſſe illi inditũ, ex quo* Chri*ſto nomen dedit*. Q*uod* Augu*ſtino placuiſſe hoc tantum nomine puto, ut argute philoſophandi occaſionẽ arriperet*. Prob*abilior* Origenis *ſentẽtia, qui binomium fuiſſe iudicat.* Non *enim à ſpecie ueri abhorret, nomen* Saulis *gentilitium illi à parentibus fuiſſe impoſitum, quod religionem & genus indicaret: ſuperadditum alterum* Pauli, *quod ius* Roma*næ ciuitatis teſtaretur.* Q*uod ſcilicet neq; hunc honorem, qui tunc magno æſtimabatur, obſcurari in ipſo uellent, neq; tanti ducerent, ut* I*ſraelitici generis no*

tam in

am induceret. Pauli uero nomen frequentius in epiſtolis ideo forte uſurpauit, quòd apud Eccleſias, quibus ſcribebat, magis erat celebre & uſitatum, magis gratioſum in Romano imperio, In eius cognatione minus cognitum. Neq; enim illi negligendum fuit, ut ſuperuacuam ſuſpicionem fugeret & odium, quo tũc Iudaicum nomen laborabat apud Romanos & prouinciales: atq; à rabie ſuorum inflammanda abſtineret.

Miniſter Chriſti &c.) His titulis ſe inſigniuit, quò doctrinæ autoritatem conciliaret. Idq; facit bifariam. Primo, dum uocationem ſuam in Apoſtolatum aſſerit, deinde ubi eam ab Eccleſia Romana non alienam docet. Vtrumq; enim referebat, ut Dei uocatione Apoſtolus haberetur, ut ſciretur Eccleſiæ quoq; Romanæ deſtinatus. Miniſtrum ergo Chriſti, & ad munus Apoſtoli uocatum ſe dicit, quo ſignificet non temere ſe illuc irrupiſſe. Cum ſelectum ſe dicit: indicat, non ſe quemlibet eſſe ex populo, ſed eximium domini Apoſtolum. Atq; ita à genere ad ſpeciem inferiorem deſcendit. Apoſtolus enim miniſterij eſt ſpecies: Et Euangelij præconium quiddam habet ſupra Apoſtolatum ſingulare. Niſi Apoſtoli uocabulum in propria ſignificatione accipias. Tum enim ſelectio iſta explicaret duntaxat, quid contineat Apoſtolica functio. Quod mihi magis probatur. Ita ſenſus erit: Pau

lum eſſe Chriſti miniſtrum, nec quemlibet, ſed Apo- ſtolum, idq; Dei uocatione, non temerario conatu. Tum ſequetur clarior explicatio muneris Apoſtoli- ci. Neq; enim ijs aſſentior, qui eam, de qua loquitur, uocationem ad æternam Dei electionem referunt: ſe- gregationem intelligunt, uel illam ab utero matris, de qua meminit ad Galat. uel qua gentibus eſſe deſtinatũ refert Lucas. Hic obſeruandum, non omnes eſſe uer- bi miniſterio idoneos, in quo requiritur ſpecialis uo- catio. Imo eis, qui ſibi maxime idonei uidẽtur, curã- dum, ne ſine uocatione ſe proripiant. Porro qualis ſit Apoſtolorum uocatio, qualis epiſcoporum, alibi uidebitur. Notandum etiam officium Apoſtoli, eſſe Euangelij prædicationem. Vnde apparet, quàm ridi culi ſint iſti canes muti, dum ſe Apoſtolorum ſucceſſo res iactant. In uerſione, placuit potius miniſtri no- men, quo & græci uocabuli uis optime exprimitur, & tollitur eorum hallucinatio, qui in uocabulo ſerui ſine cauſſa philoſophantur.

Quod ante promiſerat &c.) Quia multum dece dit doctrinæ, quæ ſuſpecta eſt nouitatis: fidem Euan- gelij ſtabilit ex uetuſtate: ac ſi diceret, Chriſtum non in terras ſubitum decidiſſe, aut nouum doctrinæ ge- nus, & prius inauditum, importaſſe. ſiquidem ipſe cum ſuo Euangelio promiſſus ab exordio mundi fuit, & ſemper expectatus. Et quia fabuloſa eſt ſæpe anti

quitas,

quitas: adiũgit teſtes, et eos quidẽ claßicos, ad ſuſpici onẽ oẽm eximendam. Tertio addit eorum teſtimonia rite eſſe conſignata. Nempe in ſcripturis ſanctis. Ex hoc loco licet colligere, quid ſit Euangelium. quod nõ à prophetis promulgatum fuiſſe, ſed promiſſum tantum, docet. Ergo ſi prophetæ Euangeliũ promittebãt: ſequitur, manifeſtato demum in carne Domino exhibitum fuiſſe. Falluntur ergo, qui promißiones cum Euangelio confundunt: cum proprie Euangeliũ ſit, ſolenne præconium manifeſtati Chriſti, in quo promißiones ipſæ exhibentur.

De filio ſuo &c.) Inſignis locus, quo docemur totum Euangelium in Chriſto contineri. ut qui à Chriſto pedem unum dimoueatur, ab Euangelio ſe ſubducat. Eſt igitur quædam Euangelij deſcriptio: quæ deſignat, quid in ipſo ſummatim comprehendatur. In eodem caſu reddidi uoces quæ ſequuntur. Ieſu Chriſto &c. quod hic contextus magis congruere mihi uidebatur.

Qui factus eſt &c.) Duo ſunt in Chriſto quærenda, quo ſalutem in ipſo reperiamus. Diuinitas, & humanitas. diuinitas in ſe continet potentiam, iuſtitiam, uitam, quæ per humanitatem nobis communicãtur. quare utrumq; in Euãgelij ſumma nominatim poſuit Apoſtol. Quod exhibitus in carne Chriſtus fuit, & in ea filium ſe eſſe Dei declarauit. Quemadmodũ

& Ioannes, poſtquàm ſermonem factum eſſe carnem dixerat, ſubiungit, extitiſſe gloriam quaſi unigeniti filij Dei in carne ipſa. Quod genus ſpecialiter notat, non eſt ſuperuacuum. Hac enim particula nos reuocat ad promiſsionem, ne dubitemus hunc ipſum eſſe, qui promiſſus olim fuit. Adeo celebris erat promiſsio facta Dauidi, ut conſtet uſu receptum fuiſſe inter Iudæos, Meßiam filium Dauidis nuncupari. Hoc ergo ad certitudinem fidei noſtræ ſpectat, Chriſtum à Dauide eſſe ortum. Addit ſecundum carnem, ut intelligamus ipſum habere aliquid carne ſuperius: quod à Dauide non ſumpſerit. Nempe quod ſubijcit.

Declaratus filius Dei &c.) Si mauis, definitus, Ac ſi diceret, uirtutē reſurrectiōis eſſe inſtar decreti, quo ſit pronunciatus Dei filius. Quanquàm aūt tria hic ſpecimina diuinitatis Chriſti quidam faciunt: per uirtutem miracula intelligentes, deinde teſtimonium ſpiritus, deinde reſurrectionē mortuorum: ego ſimul coniungere malo, & ad unū hæc tria referre, ad hunc modum, Chriſtum eſſe definitum filium Dei, per exertam ſuam potentiam cum à mortuis reſurrexit, ſed eam potentiam comprehendi, dum cordibus obſignatur per ſpiritum. Cui interpretatiōi bene ſuffragatur Apoſtoli phraſis. Dicit enim declaratum fuiſſe in potentia, quod ſcilicet potentia in eo refulſerit, quæ eſſet Dei propria. Ipſa uero enituit, ex ipſi

ex ipſius reſurrectione: ſed per ſpiritum ſanctum demum confirmatur. Per ſpiritum *autem,* Paulum *intellexiſſe illuminationem, qua fideles diuinam potentiam in Chriſti reſurrectione perſpiciunt, uel ex eo patet, quòd ſanctificationis opus expreßit. Scriptura enim ſpiritum* Dei *epithetis notare ſæpe ſolet, præſenti argumento accommodatis. Sic uocatur à domino ſpiritus ueritatis, ab effectu de quo illic loquebatur.* Porro *diuina potẽtia ideo in Chriſti reſurrectione effulſiſſe dicitur, quod ſuapte uirtute reſurrexit, ut teſtatus eſt aliquoties. Soluite templũ hoc, et in triduo ſuſcitabo illud.* Nemo *tollit animã meã à meipſo.*

Per *quem accepimus &c.*) Poſt *finitam* Euangelij *deſcriptionem, quam pro muneris ſui commendatione interſeruit, nunc redit ad uocationem ſuam aſſerendam, quam magnopere referebat teſtatam eſſe* Romanis. *Quod autem gratiam &* Apoſtolatum *ſeorſum nominat, eſt hypallage pro gratuito* Apoſtolatu, *ſeu gratia* Apoſtolatus. *Quo ſignificat, id totum diuinæ eſſe beneficentiæ, non ſuæ dignitatis, quòd cooptatus ſit in tantum ordinem.* Nam *& ſi coram mundo nihil ferè habet præter diſcrimina, labores, odia, infamiam, apud* Deum *tamen & ſanctos eius nõ eſt uulgaris dignitatis.* Merito *igitur gratiæ loco habetur. ſi mauis dicere, accepi gratiã ut eſſẽ* Apoſtolus, *idem erit.*

In obedientiã fidei &c.) Hoc eſt, accepimus man
datum Euangelij ad omnes gentes perferendi, cui il=
læ per fidem obediant. A fine ſuæ uocationis, Roma
nos uiciſsim officij admonet, ac ſi diceret. Meum qui
dem eſt, exequi munus mihi demandatũ, quod eſt uer
bum annunciare: ueſtræ autem partes, auſcultare uer
bo, cum omni obediẽtia: niſi uultis irritam facere uo
cationẽ, quam dominus mihi impoſuit. Vnde animad
uertimus, eos cum Domini diſpenſatiõe pugnare, qui
Euangelij prædicationẽ irreuerenter & contemptim
tranſmittunt. Hic quoq; obſeruanda eſt fidei natura,
quæ nomine obedientiæ ideo inſignitur, quod Domi=
nus per Euangelium nos uocat ad fidei communicati
onem: nos per fidem uocanti Domino reſpondemus.
In obedientiam fidei malui reddere, quam ad obedien
dum, quòd poſterius, niſi improprie & figurate, dici
non poteſt, quanquam ſemel in actis legitur. fides e=
nim eſt, per quam obeditur Euangelio.

Inter omnes gentes in quibus &c.) Non ſatis erat
deſignatum eſſe Apoſtolum: niſi eius miniſterium di=
ſcipulos reſpiceret. Ideo adiungit, patere ſuum Apoſto
latum ad omnes gentes. Mox apertius Romanorum
Apoſtolum ſe uocat, cum ait, comprehendi in nume=
ro gentium, quibus datus ſit miniſter. Porro commu=
ne habent mandatum Apoſtoli de prædicando Euan=
gelio per uniuerſum orbem: neq; certis Eccleſijs, ut

paſtores

paſtores & Epiſcopi, præficiũtur. Paulus *autem præter generalem* Apoſtolicæ *functiõis prouinciam,* Euã*gelij inter gentes promulgandi miniſter fuit, ſpeciali iure, conſtitutus.* Nec *obeſt, quòd uetitus eſt tranſire per* Macedoniam, *& loqui uerbum in* Myſia. Quod *factum eſt, nõ ut illi certi fines limitarentur: ſed quia pro tempore aliò properandum erat, illic nõdum maturuerat meßis.*

Vocati Ieſu Chriſti.) *Propiorem rationem aßignat: quia* Dominus *iã ediderat in eis ſpecimen, quo declarauit ſe ad* Euangelij *communicationem ipſos uocare.* Vnde *ſequebatur, ſi uocationem ſuam ſtare uellent, non repudiandum eis eſſe miniſterium* Pauli, *qui eadem* Domini *electione aſſumptus fuerat.* Itaq; *hanc particulam, uocati* Ieſu Chriſti, *per declarationem accipio: ac ſi intercederet dictio* Nempe. *ſignificat uero eſſe* Chriſti *participes per uocationẽ.* Nam *et in* Chriſto *eliguntur filij* Dei *à patre: & electi in eius, tanquã paſtoris, cuſtodiam ac fidem committuntur.*

Omnibus *qui eſtis* Romæ.) Egregio *ordine demõſtrat, quid ſit in nobis commendandum.* Primum, *ꝙ nos* Dominus *ſua benignitate ſuſceperit in gratiam ac dilectionẽ.* Deinde *quòd uocauerit.* Tertio *quod uocauerit ad ſanctitatem. quæ demum commendatio locum habet, ſi uocationi noſtræ reſpondemus.* Non *ergo poſſumus fidelium numero nos aggregare: quin*

Dominum nobis beneuolum eſſe certo confidamus, licet immeritis ac miſellis peccatoribus: & eius bonitate excitati, adſpiremus ad ſanctitatem. Non enim ad *immundiciem nos uocauit: ſed in ſanctificationem &c.. Cum Græca reddi per ſecundam perſonam poſſent, non uidi rationem cur perſona uariaretur.*

Gratia & pax.) Nihil *prius optandum, quàm ut deum propitium habeamus: quod deſignatur per gratiam.* Deinde *ut ab eo proſperitas & ſucceſſus omnium rerum fluat, qui ſignificatur pacis uocabulo.* Nã *utcunq; uideantur arridere omnia: ſi infenſus eſt* Deus, *benedictio etiam ipſa in maledictionem uertitur. Vnicum igitur fœlicitatis noſtræ fundamentum,* Dei *beneuolentia: qua fit, ut uera ſolidaq; fruamur proſperitate, & aduerſitatibus ſalus noſtra prouehatur.* Deinde *ex eo, q pacẽ à* Domino *precatur, intelligimus, quidquid boni obuenit nobis, diuinæ beneficentiæ fructum eſſe.* Neq; *omittendum, q ſimul à* Domino Ieſu *hæc bona cõprecatur* Merito *enim ei redditur hic honor: q nõ mõ paternæ erga nos benignitatis eſt adminiſter & diſpenſator: ſed oĩa cũ eo in cõmune operatur.* Proprie *tamẽ uoluit notare* Apoſtolus, *oĩa dei beneficia per ipſum ad nos puenire. ſunt q per pacis uocabulũ, cõſcientiæ tranquillitatẽ intelligere malunt. quã ſignificationẽ interdũ ei cõpetere non nego. ſed cum certũ ſit, Apoſtolũ ſummã bonorũ uoluiſſe hic pſtringere, illa interpretatio multo eſt cõuenientior.*

Primũ quidem gratias ago deo meo, per Ieſum Chriſtũ, ſup uobis omnibus, quia fides ueſtra prædicatur in uniuerſo mũdo. Teſtis enim mihi eſt Deus, quẽ colo in ſpiritu meo, in Euangelio filij ipſius, ut cõtinẽter memoriam ueſtri faciã ſemper in orationibus meis: rogans ſi quõ proſperum iter mihi obtingat, per uoluntatẽ Dei, ueniendi ad uos. Deſidero.n. uidere uos, ut aliq̊d impartiar uobis donũ ſpũale ad uos cõfirmandos, hoc eſt ad cohortationẽ mutuo pcipiendã in uobis per mutuã fidẽ, ueſtrã atq; meam.

Hic exordium incipit, aptiſſimum ad cauſam. Siquidem rationibus tam à ſua, quàm eorum perſona, ſumptis eos ad docilitatem opportune præparat. Ex *eorum perſona ratio eſt, quòd celebritatem fidei eorũ cõmemorat.* Innuit *.n. publico* Eccleſiarũ *præconio eſſe oneratos: ut reſpuere nequeant* Apoſtolũ *dñi qn præſumptã ab oĩbus de ſe opinionẽ fallant. Quod inhumanũ, et quodãmodo pfidiæ propinquũ habetur*

Hoc igitur teſtimonium ut merito inducere Apoſtolũ debuerat, quò ſecuritate obedientiæ concepta, Romanos pro officio docendos & inſtituendos ſuſciperet: ita Romanos ipſos uiciſsim obligatos tenebat, ne eius autoritatem ſpernerent. A ſua ipſius perſona ipſos ad docilitatem inclinat, teſtificatione ſynceræ ſuæ dilectionis. Nihil autem conſultori efficacius, ad faciendam fidem, q̃ ſi opinionem hanc ſit aſſecutus, ut putetur nobis ex animo ſtudere ac proſpicere. Primum hoc animaduerſione dignum: q, eorum fidem ſic laudat, ut tandem ad deum referat. Quo docemur, fidem eſſe donum Dei. Nam ſi gratiarum actio, beneficij agnitio eſt: fidem eſſe à Deo fatetur, qui de ipſa gratias Deo agit. Quando autem uidemus Apoſtolum ſuas gratulationes ſemper à gratiarum actione ordiri: ſciamus nos admoneri, bona omnia noſtra Dei eſſe beneficia. Quinetiam talibus loquendi formulis aſſueſcere expediat, quibus nos ſemper acrius extimulemus, ad agnoſcẽdum Deum bonorum omnium largitorẽ: alioſq; unà ad eandem cogitationem erigamus. Id ſi in minutulis benedictionibus obſeruare conuenit: multo magis in fide: quæ nec mediocris, nec promiſcua eſt Dei gratia. Præterea hic habemus exemplum, quomodo per Chriſtum agendæ ſunt gratiæ: quemadmodum in ipſius nomine miſericordiam à patre & petimus, & obtinemus. Poſtremo Deum ſuum nuncupat: ſpeciali fi=

ciali fidelium prærogatiua, quibus ſolis id honoris de us defert. ſubeſt enim mutua relatio, quæ in promiſſi one exprimitur. Ero *illis in* Deum: *ipſi erunt mihi in populum.*

Ab *uniuerſo mũdo.)* Proborum *hominum præco nium erat* Paulo *inſtar uniuerſi orbis, in æſtimanda* Romanorum *fide.* Neq; *enim teſtimonium illi redde re poterant infideles, qbus execrationi potius erat. prædicatam ergo in toto orbe fidem* Romanorum *in telligamus omnium fidelium ore: qui de ipſa recte & ſentire & pronunciare poterant.* Quod *impijs ne ro mæ quidem noſcitabantur, nihil id retuliſſe.* Quando *eorum iudicium, tanq̃ nihili, non morabatur* Paulus.

Teſtis *enim mihi* Deus.) *Charitatem ſuam arguit, ab effectis.* Niſi *enim uehementer eos amaſſet, nec i= ta ſolicite cõmendaſſet eorum ſalutem* Domino, *nec ſua opera eandem promouere deſideraſſet.* Illa *igitur ſollicitudo, illud deſiderium, certa ſunt dilectionis ſig na: quia niſi ab ea oriantur, eſſe nunquàm poſſunt.* Quando *autem expedire nouerat ad ſtabiliendã præ dicationi ſuæ fidem,* Romanos *de ſua ſynceritate be= ne eſſe perſuaſos: iuramentum adhibuit, neceſſarium remedium, quoties oratio, quam firmam ac indubita tam eſſe operæprecium eſt, incertitudine uacillat.* Nã *ſi iuramentum nihil aliud eſt, quàm* Dei *atteſtatio, ad ſermonis noſtri confirmationem: ſtultiſſime quis in= ficietur*

ficietur iuraſſe Apoſtolum. Neq; tamen Chriſti interdictum transgreſſus eſt. Vnde conſtat non fuiſſe Chriſti conſilium, ut ſuperſtitioſuli Anabaptiſtæ ſomniant, abolere in totum iuramenta, ſed potius ad ueram legis obſeruationem reuocare. Lex autem, permiſſo iuramento, periurium modo & ſuperuacuum iuſiurandum damnat. Ergo ſi uolumus rite iurare, iuſiurandi ſobrietatem ac religionem, quæ in Apoſtolis apparet, imitemur. Quo autem formulam iſtam intelligas, ſcito Deum ita appellari teſtem, ut ſimul ultor aduocetur, ſi fallimus. Quod alibi Paulus exprimit his uerbis. Teſtis mihi Deus in animam meam.

Quem colo in ſpiritu meo.) Locus in tertio ad Philippenſes admonet, quæ ſit huius locutionis intelligentia. Nos, inquit, ſumus uera circumciſio, qui ſpiritu Deo ſeruimus, & non gloriamur in carne. Eſt ergo, Deum colere ſyncera animi pietate: quæ uera eſt religio, cultusq; legitimus. Referebat autem, quo maiorem haberet certitudinem iuſiurandum, ut Paulus ſuam in Deum religionem teſtaretur. Impijs enim periurium luſus eſt: quod pij grauius mille mortibus exhorrent. fieri enim nequit, quin ubi eſt ſerius Dei timor, talis quoq; ſit nominis eius reuerentia. Et à ſigno probat, quomodo Deum non ficte colat. Nempe miniſterio ſuo. Erat enim ampliſsimum illud ſpecimē, eſſe hominem Dei gloriæ deditum, qui abnegato ſeipſo, quæ

ipſo, quaslibet difficultates ignominiæ, ægeſtatis, mortis, odiorum, obire non dubitaret, pro exaltando Dei regno. Quidam accipiunt hanc particulam, qua ſi uoluerit Paulus cultum illum, quem ſibi erga Deum tribuebat, ex eo cõmendare, quòd Euangelij præſcripto reſponderet. ſed altera interpretatio, multo eſt conuenientior. Porro Euangelium filij uocat, quo Chriſtus illuſtratur, ſignatus in hoc à patre, ut dum ipſe glorificatur, patrem uiciſsim glorificet.

Vt continenter.) *Maiorem exprimit adhuc amoris uehementiam, ex ipſa orandi aſsiduitate. Magnũ enim erat, nullas preces ad* Dominum *fundere, ubi non faceret eorum mentionem. Quò autem clariorẽ habeamus ſenſum, ego uocem* πάντοτε, *uice nominis accipio. Ac ſi dictum foret. In omnibus meis orationibus, ceu quoties precibus* Deum *appello, adiungo ueſtri mentionem.* Loquitur *autem non de qualibet* Dei *inuocatiõe: ſed de precationibus illis, quibus dum ſancti uacare uolunt, ſepoſitis curis omnibus, in eas totum ſtudium intendunt. Quemadmodum uidemus* Dominum *ipſum talibus orationibus ſeceſſum quæſiſſe. ſimul tamẽ innuitur, quàm frequens, uel potius continuus in illis fuerit, dum ait indeſinenter ſe incubuiſſe.* Ego *in uertendo locutionem poſui, quæ latinis erat uſitatior.*

Poſtulans

Poſtulans ſi quo modo etc.) Quia ueriſimile nõ eſt, eius bonis ex animo nos ſtudere, quem non ſimus parati noſtra quoq; opera adiuuare: adiungit, ſe non modo ſuam pro illis ſolicitudinem apud Dominum teſtari, eorum ſalutem commendando: ſed poſtulando quoque, ut uſui eſſe poßit. Quare ut habeas plenum ſenſum, lege hæc uerba, perinde ac ſi interpoſita eſſet dictio, etiam. Poſtulans etiam ſi quo modo &c. Cum autem dicit, proſperum iter in uoluntate Domini: declarat, non tantum ſe expectare à Domini gratia proſperitatem uiæ: ſed inde æſtimare proſperum iter, ſi Domino probatur. Ad quam regulam debent eſſe cõpoſita omnium uota.

Deſydero enim uidere uos &c.) Poterat utcunq; abſens eorum fidem confirmare, ſua doctrina. ſed quoniam ex re præſenti cõſilium ſemper melius capitur: ideo cupiebat potius coram. finem autem conſilij exponit: ut ſignificet, non ſuo, ſed eorum commodo profectionis moleſtiam uelle ſuſcipere. Chariſmata ſpiritualia uocat, quas habuit, uel doctrinæ, uel exhortationis, uel prophetiæ dotes: quas ſibi ex Dei gratia proueniſſe, nouerat. Hic eorum donorum legitimum uſum ſcite notauit, ſub communicationis uerbo. Ideo enim peculiariter unicuiq; diuerſa dona diſtribuuntur, ut inter ſe benigne transfundant.

Ad con

Ad confirmandos uos.) Temperat id quod de communicatione dixerat: ne uideatur tales eos ducere qui ſint adhuc primis elementis inſtituendi, ac ſi nondum Chriſto rite initiati eſſent. Dicit ergo ſe in ea parte cupere illis commodare ſuam operam, ubi iuuandi ſunt adhuc, qui maxime profecerunt. Confirmatione enim indigemus omnes, donec in nobis Chriſtus ſolide adoleuerit. Epheſi. 4. Nec contentus hac modeſtia, ſubijcit præterea epanorthoſin, ceu correctionem: qua oſtendit, ſe ſibi non ita docendi locum uſurpare, quin mutuo ab illis diſcere cupiat. Ac ſi diceret. Sic ſtudeo uos confirmare, ſecundum gratiæ modum mihi collatum, ut fidei etiam alacritatem exemplo ueſtro capiam, atq; ita uiciſſim inter nos proficiamus. Vide in quantam moderationem ſe ſubmittat pium pectus, qd' non recuſat à rudibus tyrunculis confirmationem petere. Neq; tamen ſimulanter loquitur ſiquidem nemo eſt adeo inops in Eccleſia Chriſti, qui non poſſit aliquid in profectum noſtrum momenti adferre. ſed impedimur malignitate ac ſuperbia, quo minus talem ultro citroq; fructum colligamus. Is eſt noſter faſtus, ea ſtolidæ gloriæ ebrietas, ut alijs deſpectis, ac ualere iuſſis, ſibi quiſque abunde ſufficere ſe putet. Ego cum Bucero cohortationem potius lego, quàm conſolationem: quia melius cum ſuperioribus cohæret.

Nolo uero uos ignorare fratres, quod ſępe propoſui uenire ad uos & impeditus ſum hactenus: ut fructum aliquem haberem in uobis, ſicut & in reliquis gētibus. Et Gręcis, & Barbaris, & ſapientibus, & ſtultis debitor ſum. Itaq́, quantū in me eſt, paratus ſum uobis quoq́, qui Romæ eſtis, euangelizare.

Nolo uos ignorare.) Quod hactenus teſtatus fuerat, ſe aßidue poſtulare à Domino, ut eos aliquando inuiſere liceret, Id quia uanum uideri poterat, niſi oblatas occaſiones arriperet, eius nunc fidem facit. Dicit enim, conatum non defuiſſe: ſed facultatem. quia à captato ſæpe conſilio impeditus fuerit. Vnde diſcimus, Dominum euertere frequenter ſanctorum conſilia, quò ipſos humiliet, ac tali humiliatione exerceat ad prouidentiam ſuam reſpiciendam. Quanquam non proprie depelluntur ſancti ſuis conſilijs, qui nihil ſine Domini uoluntate deliberant. Eſt enim illa impietatis audacia, præterito Deo, de futuris conſtituere: perinde ac ſi in noſtra poteſtate forent, quam aſpere caſtigat Iacobus capite. 4. Quod ſe prohibitum dicit, non ali

non aliter accipias, niſi quia Dominus urgentiora negocia illi obijciebat, quæ omittere non poterat, ſine ecclesiæ iactura. ſic piorum & infidelium impedimenta differunt. quod hi ſe tum impediri demum ſentiunt, quãdo uiolenta Domini manu conſtringuntur, ne commouere ſe queant. Illi ad impedimentum cõtẽti ſunt legitima ratione: nec aliquid tentare ſibi permittunt aut præter officium, aut contra ædificationem.

Vt aliquem fructum.) Nimirum de eo fructu loquitur, ad quem colligendum Apoſtolos mittebat Dominus. Elegi uos ut eatis, & fructum afferatis, & fructus ueſter maneat. Ioan. 15. Eum quanquam ſibi non colligebat, ſed Domino: ſuum tamen uocat. quia nihil piorum magis proprium, quàm quod Domini gloriã promouet, cum qua coniuncta eſt tota eorum beatitudo. Sibi autem contigiſſe inter cæteras gentes commemorat, quò ſpem concipiant Romani, aduentum eius ſibi non fore ociosum, quem tot gentes fructuoſum expertæ eſſent.

Græcis & barbaris) Quos per Græcos & barbaros intelligat, oſtendit exegeſi: ubi nominat eoſdẽ alijs epithetis, ſapientes & ſtultos: pro quibus non male uertit Eraſmus, eruditos & rudes: ſed ego ipſa Pauli uerba retinere malui. Ab officio itaq; ſuo argumentatur, non eſſe id ſibi arrogantiæ dandum, quòd aliquid docẽdis Romanis ſe ualere cõſideret, utcunq;

& eruditione, & prudentia, & peritia rerum egregie excellerent. quoniam Domino uiſum eſſet ipſum ſapientibus quoq; obligare. Duo hic ſunt conſyderanda: ſapientibus deberi Euangelium, quo ſibi omnem huius mundi ſapientiam ſubijciat Dominus, ac diſciplinarum omnium ſublimitatem Euangelij ſui ſimplicitati cædere faciat. Atq; eo magis, quod illi in ordinem cum idiotis rediguntur, ac ſic manſueſiunt, ut eos ferant condiſcipulos ſub magiſtro Chriſto, quos antea habere diſcipulos non eſſent dignati. Deinde nec rudes eſſe abarcendos ac hac ſchola, aut ipſos inani formidine debere refugere. Nam ſi illis debuit Paulus, ac optimæ fidei debitor fuiſſe credendus eſt, perſoluit nimirum quod debebat. Quare hic reperient, cuius fruendi capaces erunt.

Ita quantum in me eſt) Concludit, quod hactenus dixerat de ſuo deſyderio. Quoniam officij ſui eſſe uideret, inter eos euangelium ſpargere ad fructum Domino colligendum: cupere ſe Dei uocationi ſatisfacere, quatenus à Domino permittatur.

Non enim pudet me Euangelij Chriſti. quandoquidem potentia eſt Dei, in ſalutem omni credenti: Iudæo primum, deinde Græco. Nã iuſti

iuſtitia Dei in eo reuelatur, ex fide in fidem. ſicut ſcriptum eſt, iuſtus ex fide ſua uiuet.

Non me pudet) Prolepſis eſt, qua ludibria impiorum ſe non morari prædicit. In qua tamen obiter trāſitum ſibi facit, ad commendandam Euangelij dignitatem, ne contemptibile Romanis foret. Innuit quidē ipſum coram mundo eſſe contemptibile, dum ait, ſe non pudefieri. Atq; ita iam eos præparat ad ferendam crucis contumeliam: ſed ex aduerſo demonſtrat, quantum habeat excellentiæ apud fideles. Primum, ſi magnifieri debet à nobis Dei potentia, ea elucet in euangelio. ſi bonitas digna eſt, quæ expetatur & ametur, euangelium eſt eius bonitatis inſtrumentum. Merito ergo & colendū, & honorandū eſt, ſiquidem potentiæ Dei debetur ueneratio: quatenus ſaluti noſtræ ſeruit, amabile nobis eſſe oportet. Obſerua autem, quantum uerbi miniſterio tribuat Paulus, cum teſtatur Deum illic ſuam, ad ſaluandum, uirtutem exerere. Non enim de arcana aliqua reuelatione, ſed uocali prædicatione hic loquitur. Verum quia non operatur in omnibus efficaciter: ſed tantum ubi ſpiritus interior magiſter cordibus illucet: ideo ſubijcit, omni credenti. Offertur quidem Euangelium omnibus in ſalutem: ſed non ubiq; apparet eius potentia. Quod autem impijs

eſt odor mortis, id non tam ab eius natura prouenit, quàm eorum nequitia. ſalutem unam oſtendendo, omnem aliam fiduciam præcidit. ab unica ſalute illi dum ſe ſubducunt, quandam ſuæ confuſionis manifeſtationem in euangelio habent. Salutis uocabulum ſimpliciter opponitur perditioni & exitio. Itaq; dum nominatur, qua de re agatur, uidendum eſt. Cum euangelium liberet à confuſione & ruina æternæ mortis, ſalus eius, eſt uita æterna.

Iudæo *primum & græco) Sub* Græcorum *nomine gentiles omnes nunc comprehendit, quemadmodum ex comparatione liquet: in qua ſub duobus membris uniuerſos homines uoluit complecti.* Hanc *uero gentem ueriſimile eſt potiſſimum delegiſſe, ad alias nationes deſignandas, quia prima poſt* Iudæos *in euangelici fœderis communionem aſcita fuerat.* Eos *coniungit* Iudæis, *in euangelij participatione: neq; tamen* Iudæos *gradu & ordine ſuo depellit. quando erant primi in promiſſione & uocatione. ſuam ergo illis prærogatiuam ſeruat: ſed gentiles continuo conſortes adiungit.*

Iuſtitia enim Dei) Explicatio *eſt & cōfirmatio ſuperioris ſententiæ.* Euangelium *eſſe dei potentiam in ſalutem. ſi enim ſalutem quærimus, hoc eſt uitam apud* Deum: *quærenda primum eſt iuſtitia: per quam illi reconciliati, uitam in eius beneuolentia obtineamus.*

Hæc

Hæc ergo iuſtitia, quæ fundamentum eſt ſalutis, reuelatur in euangelio. Ergo eſt euangelium potentia Dei in ſalutem. Rurſum nota, quàm rarum & precioſum theſaurũ in euangelio nobis Dominus conferat. Nempe iuſtitiæ ſuæ communicationem. Iuſtitiam Dei accipio, quæ apud Dei tribunal approbetur. Quemadmodum contrà hominum iuſtitiam uocare ſolet, quæ, hominum opinione habetur & cenſetur iuſtitia. Alij ſic dictam opinantur, quod eam nobis largiatur Deus. ſed illa prior notatio uidetur mihi magis conuenire. Pro eo uero quod ante dixerat, omni credenti, nunc ait ex fide. Offertur enim iuſtitia per euangelium: fide percipitur. Et ſubiungit in fidem, quia quantum progreditur fides noſtra, tantum proficitur in hac cognitione. Cum initio guſtamus euangelium, lætam quidem & exporrectam nobis cernimus Dei frontem: ſed eminus. quò magis augeſcit pietatis eruditio, uelut propiore acceſſu ſolidius Dei gratiam contẽplamur. Quod nonnulli ueteris ac noui teſtamenti tacitam collationem ſubeſſe putant, magis argutum eſt, quàm firmum.

Sicut ſcriptum eſt) Authoritate prophetæ Abacuk, probat iſtam fidei iuſtitiam. Nam ille, ubi de ſuperborum euerſione uaticinatur, ſimul addit, iuſtorum uitam in fide conſiſtere. Non uiuimus autem coram Deo, niſi in iuſtitia. ſequitur ergo, iuſtitiã quoq;

noſtram in fide poſitam eſſe. futurum uerbũ deſignat eius uitæ de qua loquitur ſoliditatem. ſcilicet non fore momentaneam: ſed perpetuo conſtaturam. Ex *ratio-nis* Paulinæ *forma neceſſario colligis euangelij & fi-dei correlationem. Quia ex eo, quod dicitur fide ui-cturus, infert uitam iſtam per euagelium percipi.* Iam *habemus ſtatum, ceu cardinem principalem huius pri-mæ partis* Epiſtolæ. In *ſola* Dei *miſericordia, per fi-dem, nos iuſtificari.*

Reuelatur enim ira Dei è cœlo, ſuper omnem impietatem & iniu-ſtitiam hominum, ueritatem Dei iniuſte continentium: quia quod cognoſcitur de Deo, manifeſtum eſt in ipſis. Deus enim illis manife-ſtauit. ſiquidem inuiſibilia ipſius, ex creatione mundi operibus intel lecta, conſpiciuntur. Aeterna quo-que eius potentia, & diuinitas. ut ſint inexcuſabiles. quoniam cũ De um cognouiſſent, non tanꝗ Deo

glori

gloriã dederunt, aut grati fuerũt, ſed exinaniti ſunt in cogitationibus ſuis, & obtenebratum eſt ſtultum cor eorum. Cum ſe putarent ſapientes, ſtulti facti ſunt: & mutauerũt gloriam incorruptibilis Dei ſimilitudine imaginis, corruptibilis hominis, & uolucrum, & quadrupedum, & ſerpentum.

Ex comparatione contrariorum argumẽtatur, quò probet iuſtitiam non niſi per euangelium communicari. Nam extra ipſum omnes damnatos oſtendit. In ipſo igitur ſolo reperitur ſalus. Ac primum quidem damnationis argumentum aſſumit. Quod cum ſtructura mundi, & hæc pulcherrima elementorum compoſitio debuerit hominem inſtigare ad Deum glorificandum: nemo eſt, qui officio ſuo fungatur. Vnde conſtat omnes reos eſſe ſacrilegij & ingratitudinis. Quibusdam uidetur hic eſſe prima propoſitio: ut Paulus à pœnitentia concionem deducat. Sed ego arbitror hic conflictationem incipere: ſtatum cauſæ eſſe in propoſitione ſuperiori. ſed particulæ bene expenſæ multum ad ſummam ſententiæ intelligendam facient. Inter impi

etatem & iniuſtitiam nonnulli diſtinguunt: quod putant priore uocabulo uiolatum Dei cultum notari: Altero æquitatem in homines. ſed quia ſtatim iniuſtitiam illam Apoſtolus ad religionis neglectum refert, nos utrunq; de eodem accipiemus. Deinde omnis hominũ impietas, per hypallagen: pro omnium hominum: ſiue cuius conuincuntur omnes. Duplici autem nomine res una notatur: quia peccatur in ea bifariam. ἀσέβεια dicitur, quaſi Dei inhonoratio. ἀδικία, quoniam homo, ad ſe trasferendo quod Dei erat, honorem Dei inique præripuit. Ira ἀνθρωποπάθως, more ſcriprurae, pro damnatione ponitur, ceu ultione Dei, quia Deus puniens præfert, noſtra opinione, iraſcentis faciem. Ad ſenſum ergo peccatoris, qui plectitur, relationem habet. Eam ubi dicit è cœlo reuelari, quanquam particula, è cœlo, uice epitheti quibusdam accipiatur: ac ſi diceretur, cœleſtis Dei: ego tamen exiſtimo plus subeſſe efficaciæ, in hunc ſenſum. Quacunq; circumſpectet homo, nihil ſalutis reperiet. quia quàm longe lateq; cœlum patet, effuſa eſt ira Dei in orbem uniuerſum. ueritas Dei ueram Dei notitiam ſignificat. Eam continere, eſt ſupprimere, ceu obſcurare. unde ueluti furti ſubarguuntur. Vbi uertimus iniuſte, habet Paulus in iniuſtitia. quod idem eſt. ſed nos ſtuduimus perſpicuitati.

Quia quod notum eſt Dei) Pro eo, quod de Deo cognoſce

cognoſcere fas eſt, uel expedit. Intelligit autem id totum, quod pertinet ad gloriam Domini illuſtrandam, uel, quod idem eſt, quidquid nos mouere excitareq; debet ad Deum glorificandum. Quomodo autem ſit cognitum, mox ſubijciet. Atque in ipſis, magis quàm ipſis, ad maiorem energiam. Videtur enim uoluiſſe indicare manifeſtationem, quà propius urgeantur, quàm ut refugere queant.

Inuiſibilia enim ipſius) Deus per ſe inuiſibilis eſt. ſed quia elucet eius maieſtas in operibus & creaturis uniuerſis: debuerunt illinc homines agnoſcere. Nam artificem ſuum perſpicue declarant. Qua ratione Apoſtolus ad Hebræos, ſecula dicit eſſe ſpecula, ſeu ſpectacula rerum inuiſibilium. Non recenſet autem quæ in Deo conſyderari poſſunt: ſed docet ad æternam uſque eius potentiam & diuinitatem perueniri. Nam qui omnium eſt author, eum oportet ſine initio eſſe, & à ſeipſo. Vbi eò uentum eſt, iam ſe profert diuinitas: quæ niſi cum ſingulis Dei uirtutibus nequit conſiſtere, quando ſub ea omnes continentur.

In hoc ut ſint inexcuſabiles) Hinc facile conſtat, quãtum ex hac demõſtratione homines cõſequantur. Nempe ut nullã poſſint afferre defenſionẽ in iudicio Dei, quin iure ſint dãnabiles. Sit ergo hæc diſtinctio

Demon-

Demonſtrationem Dei, qua gloriam ſuam in creaturis perſpicuam facit, eſſe, quantum ad lucem ſuam, ſatis euidentem: quantum ad noſtram cæcitatem, non adeo ſufficienter. Cæterum non ita cæci ſumus, ut ignorantiam poßimus prætexere, quin peruerſitatis arguamur. Concipimus diuinitatem. Deinde eam, quæcunq; eſt, colendam eſſe ratiocinamur. ſed hic deficit ſenſus noſter, antequàm aſſequatur, aut quis, aut qualis ſit Deus. Quare apoſtolus ad Hebræos fidei tribuit iſtud lumen, ut in mundi creatione uere proficiat. Neq; abs re. Cæcitate enim impedimur, ne pertingamus ad ſcopum. Videmus eatenus, ne quid iam poßimus tergiuerſari. Vtrumq; elegãter demonſtrat Paulus Act. 14. cum dicit, Dominum in præteritis generationibus, reliquiſſe gentes in ignorantia, neq; tamen ſe reliquiſſe ἀμάρτυρον. *quoniam dedit pluuias & ubertatem è cœlo.*

Quia cum Deum cognouiſſent) Hic aperte teſtatur, Deum omnium mentibus ſui cognitionem inſinuaſſe. hoc eſt, ſic ſe demonſtraſſe per opera, ut illi neceſſario conſpicerent. ſed notandum ſemper, in quo notitiæ gradu hæſerint.

Non ut Deum glorificauerunt.) Concipi Deus non poteſt ſine ſua æternitate, potentia, ſapientia, bonitate, ueritate, iuſtitia, miſericordia. Aeternitas ex eo liquet, quod author eſt omnium. Potentia, quod tenet

tenet omnia in ſua manu, facitq́; ut in ſe conſiſtant. Sapientia ex ordinatiſsima diſpoſitione. Bonitas, quia nihil cauſæ erat, cur conderet omnia, neq; alia ratione moueri poteſt, ut conſeruet, quàm ob illam ipſam. Iuſtitia in adminiſtratione, quia ſontes punit, innocentes uindicat. Miſericordia, quod tãta patientia tolerat hominum peruerſitatem. Veritas ex eo, quod immutabilis eſt. Ergo qui Dei conceptionem habet, iam illi laudem debet æternitatis, ſapientiæ, bonitatis, iuſtitiæ. Eiuſmodi uirtutes cum non recognouerint homines in Deo, ſed ſomniarint tanquam inane phantaſma: merito dicuntur illum ſua gloria improbe ſpoliaſſe. Nec ſine cauſa ſubdit gratos non fuiſſe, quia nemo eſt, qui non infinitis eius beneficijs ſit obæratus.

Sed euanuerunt) Id eſt, derelicta Dei ueritate, ad ſenſus ſui uanitatem conuerſi ſunt. Cuius rationes omnẽs inanes ſunt, & inſtar fumi dilabuntur. Atq; ita tenebris obuoluta ſtolida eorum mens nihil rectum percipere potuit. ſed modis omnibus præcipitata eſt in errores & mendacia.

Cum enim putarent) Ex hoc loco argumentum uulgo ſumunt, ut putent Paulo hic negocium eſſe cum philoſophis, qui peculiariter arrogarunt ſibi ſapientiæ famam. Atq; ita procedere orationem putant, ut, deiecta magnorum excellentia: ſequatur, neq; in ipſo uulgi grege eſſe aliquid laude dignum. ſed uidentur

dentur illi mihi nimium infirma ratione moti eſſe. Neque enim id proprie in philoſophos competit, quod in dei cognitione putarint ſe eſſe ſapientes: ſed æque commune eſt gentium ordinumque omnium. Nemo enim fuit, qui non uoluerit dei maieſtatem ſub captum ſuum includere: ac talem deum facere, qualem percipere poſſet. Hæc igitur arrogantia taxatur: Quod cum deberent in humilitate ſua dare gloriam deo, uoluerint apud ſemet ſapere, & deum ad ſuam humilitatem deijcere. Iuſta ergo dei ultione infatuati ſunt. Prompta eſt etiam ratio, quæ aduerſus eos militet Quia non habuit à philoſophis originem error iſte, de affingenda deo imagine, ſed ipſi, ab alijs acceptũ. ſuo quoq; calculo approbarunt.

Et *mutauerunt*) *Poſtquam deum talem conceperunt, qualem carnali ſuo ſenſu apprehendere poterant, longe abfuit quin uerum deum agnoſcerent: ſed factitium & nouum deum ſunt fabricati. Id eſt quod dicit, eos mutaſſe domini gloriam. ſic ergo à uero deo receſſerunt. Nec excuſantur eo prætextu, quod deum nihilominus in cœlo habitare credant: lignum non pro deo habeant, ſed pro ſimulacro. Nam hoc ipſum Deo contumelioſum eſt, quod eius maieſtatem tam craſſe imaginantur, ut ſimulacrum illi adaptare auſint. Atqui talis audaciæ ſcelere nemo eximi poteſt.*

teſt. Non ſacerdotes, nec legislatores, nō philoſophi quorum maxime ſobrius Plato formam ipſe quoque in Deo ueſtigat. Hæc igitur inſania notatur, quod omnes ſibi deum uoluerunt figurare. Quod certo arguit craſſas ac ſtultas eorum de deo phantaſias. Ac primum dei maieſtatem conſpurcarunt, ſimilitudine hominis corruptibilis. ſic enim uertere malui, quàm cum Eraſmo, mortalis, quia non ſolam dei immortalitatem hominis mortalitati opponit Paulus: ſed gloriam illam, nullis uitijs obnoxiam, miſerrimæ hominis conditioni. Deinde non contenti tanto flagitio, uſq; ad beluas, & eas quidem in ſuo genere fœdiſsimas, deſcenderunt. Vbi clarius etiamnum deprehenditur eorum ſtupor. De his abominationibus habes apud Lactantium, Euſebium, Auguſtinum in ciuitate Dei.

Propterea tradidit illos Deus in cupiditates cordium ſuorum, in immunditiem: ut ignominia afficerent corpora ſua in ſeipſis. qui trāsmutarunt ueritatem eius in mēdacium; & coluerūt, ac uenerati ſunt

creatu

creaturam ſupra creatorem: qui eſt benedictus in ſecula, amen. Proptera, inquam, tradidit illos Deus in paſſiões ignominioſas. Etenim fœminæ ipſorum transmutarunt naturalem uſum, in eum qui eſt pręter naturã: ſimiliter & uiri quoq;, omiſſo naturali uſu fœminę, exarſerunt mutua libidine alij in alios: maſculi in maſculis fœditatem perpetrantes, &, quam decebat, erroris ſui mercedem in ſeipſis recipientes. Et quemadmodum non probauerunt deum habere in notitia: tradidit illos Deus in reprobã mẽtem, ad faciẽda quæ non decerent: ut eſſent pleni omni iniuſtitia, nequitia, libidine, auaritia, malitia, referti inuidia, homicidio, contentione

one, dolo, peruerſitate, ſuſurrones, obtrectatores, oſores Dei, malefici, contumelioſi, faſtuoſi, repertores malorum, parẽtibus immorigeri, intelligentiæ expertes, inſociabiles, affectu humanitatis carentes, fœdifragi, ſine miſericordiæ ſenſu. Qui cum Dei iudicium cognouerint, ꝙ qui talia agunt, digni ſunt morte, non tantũ ea faciunt: ſed aſſentiuntur facientibus.

Propterea tradidit) Quia clandeſtinum eſt malũ impietas: ne adhuc tergiuerſentur, oſtendit, craſſiori demonſtratione, illos non poſſe elabi: quin iuſta damnatione teneantur. ſiquidem illam impietatem ſecuti ſunt fructus, unde licet colligere manifeſta iræ Do*mini indicia. Quòd ſi iuſta eſt ſemper ira* Domini*: ſequitur præceſſiſſe, quod illos redderet damnabiles. A ſignis ergo nunc urget hominum apoſtaſiam & defectionem. ſiquidem ita ulciſcitur* Dominus *eos, qui ſe ab ipſius bonitate alienarunt, ut in multiplicem confuſionem ac ruinam deijciat præcipites.* Ac *ſimili*

tudinem uitiorum, quibus laborant, cum impietate comparando, cuius eos ſupra accuſauit: probat eos ita pœnas iuſto Dei iudicio pendere. Nam cum nihil potius ſit nobis noſtro honore: hæc ſumma eſt cæcitas, ubi nō dubitamus in nos ipſos eſſe contumelioſi. Quare conuenientiſſima eſt pœna irrogato diuinæ maieſtati probro. Id unū exequitur uſq; ad finem capitis: ſed uarijs modis agitat: q̃ res indigebat multa amplificatione. Hoc eſt igitur in ſumma, quod contendit: Hinc apparere, non eſſe excuſabilem hominū erga Deum ingratitudinem, quòd certis documentis iram Dei ſæuire in ſe prodūt. Nunquàm enim in tam fœdas cupiditates, beluarum more, prouoluerentur: niſi infeſtum aduerſumq; ſibi haberent Dei numen. Cum ergo paſſim abundent peſſimis flagitijs: extare diuinæ ultionis teſtimonia. Iam ſi hæc nunquàm temere aut inique inflāmatur, ſed moderationē æquitatis ſemper tenet: inde conſtare, quàm certum omnibus impendeat, nec minus iuſtum exitium. De modo, quo Deus hominem in uitium tradit, minime neceſſarium hoc loco texere longam quæſtionem. Certum enim, non ſinendo tantum & conniuendo illum permittere hominem prolabi: ſed iuſto iudicio ſic diſpenſare, ut tum à propria concupiſcentia, tum à diabolo, in eiuſmodi rabiem exagitetur. Tantum id excipiamus, peccati cauſam à Deo non prouenire: cuius radi-

ces in-

ces in peccatore ipſo perpetuo reſident. Illud enim uerum eſſe oportet. Perditio tua Iſrael: in me tantummodo auxilium tuum. Cum cordis humani cupiditates cum immũditia coniungit, tacite innuit quos partus cor noſtrum generet, ubi ſemel relictum eſt ſibi. particula, in ſeipſis, emphaſeos non caret. ſignificantius enim exprimit, quàm profundas & ineluibiles ignominiæ notas corporibus ſuis inuſſerint.

Qui tranſmutauerunt) Rationem, licet alijs uerbis, non tamen diuerſam à ſupradicta repetit: quò melius animis infigat. Dum ueritas Dei in mendacium mutatur, obliteratur eius gloria. iuſtum eſt igitur omni genere ignominiæ eos reſpergi, qui & ſuũ Deo honorem detrahere, & probrũ irrogare conati ſunt.

Et coluerunt.) Vt duo uerba uni ſyntaxi adaptarem, ſic reddidi. Idololatriæ flagitium proprie notat. Creaturæ enim dari honor, religionis cauſa, non poteſt: quin à Deo deriuetur & transferatur. fruſtraq; excuſatur, propter Deum imagines coli: quando hũc cultum non agnoſcit, nec ſibi acceptum fert Deus. Et omnino tunc non colitur uerus Deus: ſed factitius, quem ſibi caro ſomniauit. Et quod ſubditur, qui eſt benedictus, in maiorem idololatrarum confuſionem dictum interpretor, in hunc ſenſum. Quem ſolum honorari, adorariq; oportuit.

Propterea tradidit illos Deus) Velut interpoſita

parentheſi, redit ad id quod prius cœperat, De ultione Domini. Ac primum ſpecimen affert in horrendo facinore præpoſteræ ueneris: unde conſtat non proſtitutos modo fuiſſe in beluinas cupiditates: ſed infra beſtias prorupiſſe, cum totum naturæ ordinem euerterint. Deinde enumerat longam uitiorum ſeriem, quæ cum ſeculis omnibus extiterunt, tum uero paſſim regnabant licentiſſime. Nec refert, quod non laborabant ſinguli tanta uitiorum colluuie: Nam, in uulgari hominum turpitudine taxanda, ſatis eſt, ſi ad unum omnes recognoſcere aliquem næuum coguntur. ſic ergo habendum eſt. Paulum hic ea flagitia perſtringere, quæ & ſeculis omnibus uulgaria fuerant; & ea potiſſimum ætate erant paßim conſpicua. Nam illa, quam brutæ pecudes abominantur, ſpurcitia mirũ quanto pere tum diuulgata eſſet. alia uero popularia erant. Deinde eum catalogum ſcelerum recenſcere, in quo uniuerſum hominum genus comprehendatur. Nam & ſi non omnes uel homicidæ ſunt, uel fures, uel adulteri: nemo eſt tamen, qui non deprehendatur aliquo uitio inquinatus. Paſſiones ignominiæ uocat, quæ, hominum etiam opinione, ſunt pudendæ. Reſpondent autem Dei inhonorationi.

Quam decuit erroris mercedem.) Excæcari enim merentur, ut obliuiſcantur ſui, nec quid ſibi cõueniat uideant, qui ad oblatam Dei lucem oculos clauſerũt,

ſua

ſua malignitate, ne gloriam eius conſpicerent.

Et quemadmodum non probauerunt) Obſeruanda in uerbis alluſio, quæ æquam peccati & pœnæ relationem eleganter indicat. Quia non probauerunt permanere in Dei cognitione: peruerſam illis mentē dedit Dominus, quæ nihil iam probare poſſet. Quod autem ait non probaſſe, perinde eſt ac ſi diceret, cognitionem Dei non eſſe perſecutos, quo debuerant ſtudio: ſed cogitationem potius ſuam à Deo auertiſſe.

Vt facerent quæ non decent) Quia unum hactenus ſpecimen illud execrabile propoſuit, quod uulgare quidem inter multos, non tamen omniū cōmune erat: hic incipit enumerare uitia, quorum nemo immunis reperiatur. Nam & ſi in ſingulis, ut dictum eſt, non ſimul emineant omnia: ſunt tamen alicuius ex illis conſcij ſibi omnes. ut pro ſe quiſq; argui poßit non obſcuræ prauitatis. Initio, ꝙ indecora uocat, intellige ab omni rationis iudicio abhorrētia & aliena hominū officijs. Mentis enim inuerſæ notas profert, ꝙ, ſine delectu, ijs ſceleribus ſe homines obligarunt, quæ cōmunis ſenſus reſpuere debeat. Porro in cōtexendo uitiorū ordine fruſtà laboratur, ut aliud ex alio ducatur: cum id nō fuerit Pauli propoſitū: ſed congerere, prout quodq; primū occurrebat. ſignificata breuißime percurramus. Iuſtitiam intellige, cum uiolatur inter homines ius humanitatis, nō red

dendo unicuiq; quod ſuũ eſt. πονηρίαν, ex Ammonij ſententia, reddidi nequitiã. Ille enim πονηρὸν, docet eſſe δραστικὸν κακοῦ. Nequitia ergo erit, exercitata malitia: uel ſolutior malitiæ patrandæ licentia. Malitia uero, prauitas illa, & obliquitas mentis, quæ ad noxam proximis inferendã cõtendit. Poſui libidinem ubi Paulus πορνείαν. neq; tamen reclamo, ſi quis ſcortationem malit. Tam enim cupiditatem interiorem, quàm externã actionẽ ſignificat. Auaritiæ, inuidiæ, homicidij, uocabula non dubiã habẽt ſignificationẽ. ſub cõtentione tum iurgia, tũ pugnas, tum ſeditioſas motiones cõprehendit. κακοήθεια, pro qua nos peruerſitatem reddidimus, inſignis ac notabilis improbitas Vbi homo, uelut obducto callo, in corruptione morũ obduruit, ex cõſuetudine et malo habitu. θεοστυγεῖς, ſunt hauddubie Dei oſores. Nam ut in paßiuo poſitum dicatur, nulla eſt ratio: cum Paulus hic homines ex uitijs euidentibus reos faciat. Deſignantur ergo ij, qui Deũ auerſantur: cuius iuſtitiam ſuis nequitijs obſtare uident. ſuſurrones & obtrectatores ſic diſtinguũtur, ꝙ illi, clancularijs delationibus, amicitias bonorum dirimunt, animos ad iracundiã inflãmant, innocentes ſuggillant, ſerunt diſcordias &c. Hi, ingenita quadam malignitate, nullius famæ parcunt: & quaſi maledicendi rabie uexati, merentes ſimul ac immerẽtes proſcindũt. ὑβριστὰς, tranſtulimus maleficos.

eos. quoniã authores latini inſignes iniurias, ut ſunt direptiones, furta, incendia, ueneficia, quas hic uoluit ſignare Paulus: maleficia ſolent appellare. Contumelioſos uocaui, quos Paulus ὑπερηφάνους. quia hoc ſonat græca dictio. Inde enim eſt nomẽ, ꝙ tales, uelut in ſublime euecti, omnes tanquàm inferiores, contemptim deſpiciunt, neq; poſſunt ad æqualitatem ſpectare. faſtuoſi ſunt, qui inani præſidentiæ uento turgent. Inſociabiles ſunt, qui ab hominũ ſocietate conſeruanda per iniquitates diſsiliũt. ſine affectu humanitatis, qui primos quoq; naturæ ſenſus erga ſuos exuerũt. Quia miſericordiæ defectum inter ſigna deprauatæ humanæ naturæ ponit, hinc colligit Auguſtinus, aduerſus Stoicos, miſericordiam eſſe uirtutem chriſtianam.

Qui cũ Dei iuſtitiam.) Quanquàm hic locus uarie tractatur: hæc mihi expoſitio uidetur uerißima: homines ad effrenem peccandi laſciuiam nihil reliqui feciſſe, ꝙ, ſublato bonorum & malorũ diſcrimine, quæ Deo diſplicere, & iuſto eius iudicio damnatũ iri nouerant, tam in ſe, quàm in alijs, approbarint. Hic enim ſummus malorum cumulus, ubi adeo depuduit peccatorem, ut tum ſuis uitijs blandiatur, nec uituperio ſibi uerti ſuſtineat: tum eadem in alijs ſuffragio applauſuq; foueat. ſic deſperata improbitas in ſcripturis deſcribitur. Gloriãtur cũ malefecerint.

Item. Diuaricauit pedes ſuos, gloriata eſt in malicia ſua. Ideo autem ſic interpretor: ꝙ uideo, Apoſtolum uoluiſſe hic grauius aliquid & ſceleratius ipſa uitiorum perpetratione perſtringere. Id quale ſit, non intelligo: niſi referamus ad iſtam nequitiæ ſummã: ubi miſeri homines, contra Dei iuſtitiam, uitiorum patrocinium ſuſcipiunt.

CAPVT SECVNDVM.

Propterea inexcuſabilis es o homo, quicunq; iudicas. In quo enim iudicas alterum, teipſum condemnas. Eadem enim facis, dũ iudicas. Nouimus autem, ꝙ iudicium Dei eſt ſecundum ueritatem in eos qui talia agunt.

Hæc obiurgatio in hypocritas ſtringitur: qui dum externæ ſanctimoniæ offucijs perſtringunt hominum oculos, ſecuritatem etiam coram Deo conci

piunt:

piunt: ac ſi probe illi ſatisfacerent. Paulus ergo, poſt quàm craßiora demonſtrauit uitia, ne quem iuſtum coram Deo relinquat, hoc genus ſanctulos aggreditur, qui ſub primo catalogo comprehendi non poterant. Iam planior faciliorq; eſt deductio, quàm ut mirari quis debeat, unde colligat Apoſtolus hanc rationalem. Ideo enim inexcuſabiles facit, quia & ipſi Dei iudicium norunt, ac tranſgrediuntur. ac ſi diceret. Tametſi non conſentis aliorum uitijs: imo uideris ex profeſſo hoſtis ac uindex uitiorum: quia tamē ab illis non es immunis, ſi te uere conſideras, non potes obtendere ullam defenſionem.

In quo enim iudicas alterum) Præter elegantem uerborum græcorū alluſionē, κρίνειν καὶ κατακρίνειν, notāda eſt exaggeratio, qua utitur aduerſus eos. Perinde enim ualet locutio, ac ſi diceret. Bis es damnabilis, qui ijſdem obnoxius es uitijs, quæ in alijs carpis & accuſas. Nota eſt ſiquidem ſententia. Legem ſibimetipſis indicere innocentiæ, continentiæ, uirtutumq; omnium, eos, qui ab altero rationem uitæ repoſcunt. Nec ulla eſſe uenia dignos: ſi eadem admittant, quæ ſumpſerint in alio corrigenda.

Eadem enim facis iudicans.) Id eſt: etiamſi iudices, nihilominus agis. Et agere dicit, quia non recto ſint animo, quandoquidem peccatum proprie animi eſt. Itaq; ſeipſos eo condemnant, quia furem, aut

adulterum, aut maledicum improbando, non in perſonas ferunt iudiciū: ſed in uitia, quæ ipſorum quoq; oßibus adhærent.

Scimus autem quòd iudicium Dei, *&c.) Quoniam ipſos interioris impuritatis inſimulat: quæ, ut humanos oculos latet, redargui conuincíq; nequeat humanis teſtimonijs: ad* Dei *iudicium prouocat: cui nec tenebræ ipſæ ſunt abſconditæ: & cuius ſenſu tangi peccatori, uelit, nolit, neceſse eſt. ueritas porro hæc iudicij in duobus conſiſtit. Quòd ſine perſonarum reſpectu, delictum puniet, in quocunq; deprehenderit homine:* Deinde *quòd externam ſpeciem non moratur: nec opere ipſo contentus eſt, niſi à uera ſinceritate animi prodeat.* Vnde *ſequitur, non obſtare laruam fictæ ſanctimoniæ, quominus uel in occultam prauitatem ſuo iudicio animaduertat.*

Exiſtimas autem, o homo, qui iudicas eos, qui talia faciunt, & eadem facis, quòd ipſe effugies iudicium Dei? An diuitias bonitatis ipſius, tolerantiæq;, ac lenitatis cōtemnis? Ignorās quòd bonitas Dei te ad

pœni-

pœnitentiam deducit: ſed iuxta duritiam tuã, & cor pœnitere neſciũ, theſaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iuſti iudicij Dei, qui redditurus eſt unicuiq; ſecundum ipſius opera. ijs quidem, qui per boni operis perſeuerantiam, gloriam, & honorem, & immortalitatẽ quærunt, uitam æternam: ijs uero, qui ſunt contentioſi, ac ueritati immorigeri, iniuſtitiæ autem obtemperant, excandeſcentia, ira, tribulatio, & anxietas in omnem animam hominis perpetrantis malũ, Iudæi primum, ſimul & græci. at gloria, & honor, & pax omnis operanti bonum, Iudæo primum, ſimul & græco.

Exiſtimas autem o homo &c.) Quoniam præcipiunt rethores, ne ante ad uehementiorem obiurgationem

gationem deſcendatur, quòd coniunctum crimen fuerit: poßet cuipiam uideri inepte hic inſurgere Paulus: qui, nondum peracta, quam intendebat, accuſatione, tam acriter inuehatur. V*erum ſecus habet res. ſatis enim firma probatione ipſos peccati reos peregit: quandoquidem non accuſabat coram hominibus, ſed conſcientiæ iudicio arguebat.* Hoc *autem plane duxit eſſe probatum, quod uolebat.* Nempe*, ſi in ſe deſcenderent, ac diuini iudicij admitterent examen, non poſſe iniquitatem ſuam inficiari.* Nec *ſine magna neceßitate facit, quòd tanta ſeueritate atq; acerbitate fictam iſtam ſanctitatem obiurgat.* Mira *enim ſecuritate id genus hominum in ſe acquieſcit: niſi illi inanis fiducia uiolenter excutiatur.* Me*minerimus ergo, hanc optimam eße conuincendæ* Hypocriſeos *rationem, ſi ab ebrietate ſua expergefacta in lucem diuini iudicij attrahatur.*

Quod *effugies &c.)* A *minori eſt argumentum.* Nam *ſi hominis iudicio obnoxia eße flagitia oportet: multomagis* Dei*, qui iudex eſt unicus omnium.* V*alde igitur deſipiunt, qui fallere ſe putant iudicium* Dei*, qui ne ſuo quidem iudicio alios elabi ſinunt.* Nec *emphaſi caret, quòd expreßit hominis nomen ut hominem* Deo *compararet.*

An diuitias &c.) Non *mihi uidetur hic eße dilemma (quod nonnulli putant) ſed prolepſis.* Quo*niam*

niam enim hypocritæ ferè proſpero rerum ſucceſſu inflantur, ac ſi Domini *clementiã ſuis benefactis pro meriti eßent: atq; ita magis in* Dei *contemptum ob dureſcunt: occurrit eorum arrogantiæ* Apoſtolus. *atq; argumento à contraria cauſa ſumpto demonſtrat, non eße, cur* Deum *ſibi propicium ab externa proſperitate reputent. quando illi longe diuerſum eſt benefaciendi conſilium.* Quo *ſcilicet peccatores ad ſe conuertat.*

Ignorans quia benignitas &c.) Dominus *enim ſua lenitate nobis eum ſe eße oſtendit, ad quem conuerti debeamus, ſi cupimus bene habere, ſimulq; fiduciam erigit expectandæ miſericordiæ. ſi* Dei *beneficentia non utimur in hunc finem, abutimur.* Quanquàm *non uno ſemper modo accipienda eſt. ſeruos enim ſuos dum indulgenter tractat* Dominus, *ac terrenis benedictionibus proſequitur, ſuã beneuolentiam eiuſmodi ſymbolis declarat: ac ſimul aßuefacit ad quærendam in ſe uno bonorum omnium ſummam.* Tranſgreßores *legis dum eadem excipit indulgentia, ſua benignitate uult quidem emollire ipſorum contumaciam: non tamen ſe illis propitium iam eße teſtatur. quin potius eos ad reſipiſcentiam uocat. ſi quis autem inijciat,* Dominum *ſurdis canere, quàmdiu intus corda non afficit: reſpondendum, nihil hic poße accuſari, niſi noſtrã prauitatẽ.*

Cæterum

Cæterum in uerbis Pauli *malo, deducit, quàm inuitat. quia illud plus quiddam ſignificat.* Neq; *tamen pro adigere accipio: ſed pro manuducere.*

Secundum duritiem tuam &c.) Vbi *ad* Domini *monitiones obduruimus, ſequitur impœnitentia.* Qui *uero non ſunt de reſipiſcentia ſoliciti, ij maniſeſte tentant* Dominum. Et *inſignis eſt locus: unde diſcendum eſt, impios non modo indies ſibi grauius cumulare* Dei *iudicium, quantiſper hic uiuunt: ſed etiam ceſſurum illis in condemnationem, quidquid donorum* Dei *aßidue uſurpant.* Ratio *enim omnium repoſcetur.* Quod *autem extremæ nequitiæ merito uertetur: comperietur,* Dei *benignitate factos eße deteriores: qua emendari eos oportuerat.* Ca*uendum ergo, ne illicito bonorum abuſu infælicem hunc theſaurum nobis reponamus.*

In *die iræ.) ſic eſt ad uerbum: ſed pro* εἰς ἡμέραν. *in diem.* Nam *colligunt impij nunc aduerſum ſe* Dei *indignationem, cuius uis tunc in caput eorum effundatur.* Dies *autem ſupremi iudicij, dies iræ uocatur, dum ſermo eſt ad impios. cum dies ſit redemptionis fidelibus.* Ita *& aliæ quælibet uiſitationes* Domini *ſemper impijs deſcribuntur horrendæ & minaces: pijs contra ſuaues & iucundæ.* Proinde *quoties meminit ſcriptura propinquitatis* Domini, *pios exultare lætitia iubet.* Dum *autem ad reprobos*

ſe conuer-

ſe conuertit, nihil quàm terrorem incutit ac formi-
dinem. Dies iræ, dicit Zophonias, dies illa, dies tri- Zepho.1
bulationis, & anguſtiæ dies calamitatis, & miſeriæ: Ioel. 2.
dies tenebrarum & caliginis: dies nebulæ & turbi Amos.5
nis. ſimilia quoq; habes Ioelis. 2. Amos uero eti
am exclamat. Væ deſiderantibus diem Domini. ad
quid eam uobis? Dies illa Domini, tenebræ & non
lux. Porro cũ addit uocabulũ, reuelationis, Paulus,
innuit, quis ille ſit iræ dies. Nẽpe cũ Dñs iudiciũ ſuũ
manifeſtabit: cuius tametſi iudicia quædã quotidie
præbet, liquidã tñ ac plenã manifeſtationem in eum
diẽ ſeruat. Tũc .n. libri aperiẽtur: tũc ſegregabũtur
agni ab hœdis & frumentũ zizanijs repurgabitur.

Qui reddet unicuiq; &c.) Quia illi cum cæcis
ſanctulis negocium eſt, qui bene obtectam putant
cordis nequitiã, modo neſcio quibus inaniũ operũ
fucis prætexatur: ueram operũ iuſtitiam ſtatuit, quæ
ſit coram Deo locum habitura, ne ſufficere confidãt
ad eum placãdum, ſi uerba & ſolas nugas attulerint.
Porro in hac ſententia non tantum eſt difficultatis,
quãtum uulgo putatur. Reproborum enim malitiã
iuſta ultione ſi puniet Dñs, rependet illis quod meriti
ſunt. Rurſum, quia ſanctificat, quos olim ſtatuit glo
rificare: in illis quoq; bona opera coronabit ſed non
pro merito. Neq; id euincetur ex hac ſententia. q̃ ta
metſi prædicit, quã mercedẽ habitura ſint bona ope

ra, nequaquàm tamen, quid ualeāt, pronunciat.

Iis *quidē qui ſecundū perſeuerantiā.)* Ad uerbum *eſt, patientiā. quo uocabulò plus aliquid exprimitur Perſeuerantia enim eſt, ubi quis cōſtanter benefaciendo non fathiſcit: at tolerantia quoq; in ſanctis requiritur: qua uarijs tentationibus oppreſſi ſubſiſtāt. Nō enim eos expedito curſu ad* Dñm *pergere* Sathā *permittit. ſed innumeris offendiculis remorari eos, atq; à recta uia auertere nititur.* Quòd *autem dicit, fideles, in bonis operibus perſiſtendo, gloriā & honorem quærere: non ſignificat eos aliò adſpirare; quàm ad* Dominum: *aut aliquid eò ſuperius præſtantiuſue expetere. ſed ipſum quærere nequeunt, quin ſimul ad regni eius beatitudinem contendant: cuius deſcriptio ſub horum uerborum periphraſi continetur. ſenſus ergo eſt,* Dñm *uitam æternā ijs redditurū, qui bonorū operū ſtudio immortalitatē meditātur.*

Iis *uero qui ſunt cōtentioſi.)* Aliquantū *cōfuſa eſt oratiò. primū, ob abſciſſum tenorē, filū. n. dictionis requirebat, ut ſecundū collationis membrū priori cohæreret, in hunc modū.* Dñs *ijs, q per boni operis pſeuerantiā gloriā, honorē, et immortalitatē quærūt, redditurus eſt uitā æternā: cōtentioſis aūt & immorigeris æternā mortē.* Tū *ſubnecteretur illatiò, paratam illis quidē eſſe gloriā, et honorē, & incorruptiònem: hijs autem repoſitam eſſe irā & afflictionem.*

Deinde,

Deinde, quia uoces illæ, excandeſcentia, ira, tribulatio, & anxietas, duobus membris diuerſis applicantur. ſenſum tamen orationis id minime turbat: quo in ſcriptis Apoſtolicis contenti ſumus. Ex alijs enim diſcenda eſt eloquentia, hic ſub contemptibili uerborũ humilitate, ſpiritualis ſapientia quærenda eſt. Cõtentio hic pro rebellione ponitur, & peruicacia. Veritatis nomine, ſimpliciter regula diuinæ uoluntatis, quæ ſola ueritatis lux eſt, deſignatur. Id enim omniũ impiorum cõmune eſt, ut ſe iniquitati in ſeruitutem addicere ſemper malint, quàm Dei iugum in ſe recipere. At quantamlibet obedientiam ſimulent, non deſinũt tamen Dei uerbo contumaciter obſtrepere & obluctari, ſiquidem ut ueritatem hãc ludibrio habẽt qui palã ſunt flagitioſi: ita hypocritæ factitios ſuos cultus illi opponere nõ dubitant. Porro ſubijcit Apoſtolus, eiuſmodi contumaces iniquitati ſeruire: quia nihil mediũ eſt, quo minus in peccati ſeruitium mox concedant, qui ſubiugari à Domini lege noluerunt.

Excandeſcentia & ira.) Sic uertere coëgit me uerborum proprietas. Græcis enim id ſignificat θυμὸς, quod latinis excandeſcentiam notare docet Cicero, Tuſc. 4. Nempe ſubitam iræ inflammationẽ. In alijs ſequor Eraſmũ. Obſerua aũt, ex quatuor, quæ recenſentur; duo poſteriora quaſi effectus eſſe priorum. Nam qui Deum ſibi aduerſum iratumq; ſentiunt, extemplo prorſus conteruntur.

Iudæo primũ) Mihi nõ dubiũ eſt, quin Iudæo gentilem ſimpliciter opponat: quos enim græcos nũc appellat, eos gẽtiles mox dicet. Iudæi aũt in huius cauſæ actiõe præcedũt, q̃ præ alijs habẽt legis ꝓmiſſiões.

Siquidem non eſt acceptio perſonarum apud Deum. Quicunq; enim ſine lege peccauerunt, ſine lege etiam peribunt. Quicunq; uero in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur. Non enim legis auditores iuſti ſunt apud Deum: ſed qui legem faciũt, iuſtificabuntur.

Non eſt perſonarum acceptio.) Hactenus in genere arguebat omnes homines. Nunc uero incipit, ſublato diſcrimine, quo differre uidebantur, hinc Iudæos, inde gentiles ſeorſum reos agere. Gentiles deſenſionem captabant ab ignorantia: Iudæi legis titulo gloriabãtur. illis adimit tergiuerſationem: hos falſa & uana gloriatione ſpoliat. Cæterum perſona ſcripturis uſurpatur ꝓ rebus omnibus externis, quæ aliquo in precio & honore haberi ſolent. Cum ergo legis, non eſſe deum acceptorem perſonarum intellige illum reſpicere cordis puritatem, ac interiorem innocentiam

centiā, nō aūt ijs immorari, quæ ſolent in hominum æſtimationē uenire, genus, patriā, dignitatē, copias, & ſimilia. Vt hic exceptio accipitur ꝑ delectu, ac diſcretione inter gentem, & gentem. Si quis autē hinc cauilletur, non eſſe igitur gratuitam Dei electionem, reſpondendū. eſſe duplicem hominis acceptionē, coram deo. Primā qua nos ex nihilo uocatos, gratuita bonitate cooptat: cū nihil ſit in anima noſtra, quod illi probari queat. Alterā, qua ubi nos regenerauit, etiam cū ſuis donis amplectitur: ac quā in nobis recognoſcit filij ſui imaginem, fauore ſuo proſequitur.

Qui ſine lege peccauerūt.) Priore partitionis loco gentes aggreditur: quibus tametſi nullus Moſes datus fuerat, qui legē illis à Dn̄o promulgaret ac cōmendaret, id tn̄ obſtare negat, quò minus iuſtū mortis iudiciū, peccādo ſibi accerſant. ac ſi diceret, iuſtæ peccatoris dānationi nō eſſe neceſſariā legis ſcriptæ notitiā. Vide igitur quale patrociniū ſuſcipiant qui præpoſtera miſericordia gentes, euangelij lumine priuatas, ignorantiæ prætextu, Dei iudicio eximere tentant.

Qui in lege peccauerūt.) Quemadmodū gentes, dū ſenſus ſui errorib. ferūtur, in foueā præcipites eūt ita Iudæi legē in promptu habēt, qua iudicētur. Pronunciata. n. iam pridē ſententia eſt, maledictos oēs, qui nō permanſerint in omnibus eius mādatis. Peior itaq; conditio Iudæos peccatores manet, quibus iam ſua eſt in lege confuſio.

Non enim auditores legis.) Prolepſis, *qua anteuertit, quam afferre* Iud*æi exceptionem poterant. Quia legem audiebãt eſſe iuſtitiæ regulam: ſola eius notitia ſuperbiebant.* Eam *hallucinationem ut refellat: negat legis audientiam, ceu intelligentiam, quidquam habere ponderis: ut iuſtitiam quis ex ea obtendat. ſed proferenda eſſe opera ſecundum illud. Qui fecerit hæc, uiuet in ipſis.* Hoc *igitur tantum ualet præſens ſententia. ſi ex lege iuſtitia quæritur: impleri legem oportere. quia in operum perfectione poſita eſt legis iuſtitia. Qui hoc loco abutuntur, ad erigendam operum iuſtificationem, etiam puerorum cachinnis ſunt digniſsimi.* Proinde *ineptum eſt, & extra locũ, huc longas de iuſtificatione quæſtiones ingerere, ad ſoluendum tam futile cauillum. Tantum enim urget apud* Iud*æos* A*poſtolus illud, de quo meminerat, legis iudicium. Quod nõ poßint per legem iuſtificari, niſi legem impleãt. ſi transgrediantur, paratam mox eſſe in illis maledictionem. Nos uero non negamus præſcribi in lege abſolutam iuſtitiã: ſed quia omnes transgreßionis conuincuntur, quærendam eſſe dicimus aliam iuſtitiam. Quin ex hoc loco argumentari licet, neminem operibus iuſtificari. ſi enim ij ſoli, qui legem implent, per legem iuſtificantur: ſequitur nullũ iuſtificari. quia nullus reperitur qui iactare queat legis complementum.*

Cum

Cum enim gentes, quæ legem non habent, natura quæ legis ſunt faciant, ipſæ legem non habentes, ſibi ipſæ ſunt lex: quæ oſtendunt opus legis ſcriptum in cordibus ſuis: ſimul atteſtante ipſorum conſcientia, & cogitationibus inter ſe accuſantibus, aut etiam excuſantibus, in die quando iudicabit Deus occultum hominum, ſecundum Euangelium meum, per Ieſum Chriſtum.

Cum enim gentes.) Probationem prioris membri nunc repetit. Non enim ſatis habet nos uerbo damnare, & iuſtum Dei iudicium aduerſum nos pronunciare: ſed rationibus id euincere apud nos contendit, quo nos ad Chriſti deſyderiũ amorẽq; magis excitet. Probat enim fruſtrà obtendi à gentibus ignorantiam: cũ factis ſuis declarent, nonnullam ſe habere iuſtitiæ regulam. Nulla enim gens unquam ſic ab humanitate abhorruit, ut non ſe intra leges aliquas cõtineret. Cũ igitur ſpõte, ac ſine monitore, gentes omnes ad leges

ſibi ferendas inclinatæ ſint: conſtat abſq; dubio quaſdam iuſtitiæ ac rectitudinis conceptiones, quas græci πρόληψεις uocant, hominũ animis eſſe naturaliter ingenitas. Habent ergo legẽ, ſine lege: quia utcunq; ſcriptam Moſe legem non habeant, notitia tamen recti & æqui nequaq̃ prorſus carent. Neq; enim aliter poſſent inter flagitium uirtutemq́; diſcernere: quorum alterum coercent pœnis, alteram commendant, ac ſuo calculo approbatam, præmijs honorãt. Naturã oppoſuit legi ſcriptæ: intelligens ſcilicet gentibus naturalem iuſtitiæ fulgorẽ illucere, qui legis uicẽ ſupplcat, qua Iudæi erudiũtur: ut ſint ipſæ ſibi lex.

Quæ oſtendũt opus legis ſcriptũ) Hoc eſt, teſtificantur eſſe inſcriptũ cordib. ſuis diſcrimen et iudicium: quo inter æquũ & iniquũ, honeſtum & turpe, diſtinguant. Non enim intelligit, inſculptũ eorũ uoluntati ut appetant, et ſtudioſe perſequantur: ſed quia ſic ueritatis potentia uincũtur, ut non poßint non approbare. Cur n. religiones inſtituũt, niſi quia Deũ colendum iudicãt? Cur ſcortari & furari pudet, niſi quia utrumq; malũ cenſent? Importune ergo ex hoc loco poteſtas uoluntatis noſtræ effertur: ac ſi facultati noſtræ ſubiectã legis obſeruationem diceret Paulus. cũ de implendæ legis poteſtate non loquatur: ſed de notitia. Præterea nec ex eo colligendũ eſt, hominibus ineſſe plenã legis cognitionẽ: ſed quædam duntaxat iu-

ſtitiæ ſemina eſſe indita ipſorũ ingenio. Qualia ſunt quod religiones inſtituunt omnes peræq; gentes, adulterium legibus plectunt, & furtum, & homicidiũ: bonam fidem in commercijs ac contractibus cõmendant. Sic enim teſtantur non ſe latere, Deum colendum eſſe: adulterium & furtum, & homicidium eſſe mala: probitatem eſſe laudabilem. Nec intereſt, qualem fingant Deum, aut quot etiam deos fabricent: ſatis eſt quod Deum eſſe intelligunt, & illi honorem cultumq; deberi. Non refert, an alienæ mulieris, & poſſeßionis & cuiuſuis rei cupiditatem permittant: an ad iram odiumque conniueant. Nam quod perpetrare malum eſſe norunt, neq; illis fas erit concupiſcere.

Atteſtante conſcientia.) Non poterat fortius eos premere, quàm propriæ conſcientiæ teſtimonio quæ eſt inſtar mille teſtiũ. Conſcientia benefactorũ ſe ſuſtentant ac conſulantur homines. Male ſibi cõſcij, intra ſe torquentur ac cruciantur. Vnde illæ ethnicorum uoces. Ampliſſimũ theatrũ eſſe bonam conſcientiam. Malam uero, peßimũ carnificem, ac ſæuius quibuslibet furijs impios exagitare. Eſt igitur naturalis quædam legis intelligentia, quæ hoc bonũ dictet: illud aũt deteſtandum. Obſerua autem, quàm erudite deſcribat conſcientiã: cũ dicit nobis uenire in mentẽ rationes, quibus, quod recte factum eſt, defendamus.

rurſum quæ nos flagitiorum accuſent ac redarguẽt: Rationes autem iſtas accuſandi ac defendendi ad diem domini confert. non quia ſint tunc primum emerſuræ, quæ aßiduæ nunc uigent, ac officium ſuum exercent: ſed quia ſint tunc quoq; ualituræ, ne quis ut friuolas & euanidas cõtemnat. In die autem poſuit, pro in diem. quemadmodum & prius.

Quo iudicabit Deus occulta hominũ.) Appoſitiſſima eſt iudicij periphraſis ad locũ præſentem ut ſciant intimas illas, & nũc in receſſu cordis penitus latentes, cogitationes in lucem tunc prodituras. ut alibi: dum uult Corinthijs oſtendere, quàm nihili ſint humana iudicia, quæ in externis laruis reſiſtunt: iubet expectare, donec uenerit Dominus, qui illuſtret occulta tenebrarum, & patefaciat occulta cordium. Id cũ audimus, ſuccurrat nos admoneri, ut ſi uolumus nos uere approbare noſtro iudici, ad illam animi ſinceritatem enitamur. Addit ſecundum Euangelium: quod ſuum appellat ratione miniſterij. Penes unum Deum eſt euangelij edendi authoritas. ſola diſpenſatio Apoſtolis commiſſa eſt. Cæterum, non mirum eſt, ſi pars euangelij, dicatur iudicij annunciatio. Nam ſi ad regni cœleſtis reuelationem pertinet eius complementum: cum extremo iudicio neceſſe eſt cõiungatur. Deinde prædicari Chriſtus nõ poteſt, niſi alijs in reſurrectionem, alijs in ruinam, quorum utrunq; ad

diem iudicij pertinet. Particulam per Ieſum Chriſtū, quanquam alijs ſecus uidetur, ego tamē ad iudicium refero, in hunc ſenſum. Quod Dominus per Chriſtū ſuum iudicium exequetur. Eſt enim ille conſtitutus à patre iudex uiuorū & mortuorum. Quod inter præcipua euangelij capita ſemper Apoſtoli recenſuerūt. ſic erit plenior ſententia, quæ alioqui frigeret.

Ecce tu Iudæus cognominaris, & acquieſcis in lege, & gloriaris in Deo, & noſti uoluntatem, & probas eximia, inſtitutus ex lege: confidisq; teipſum eſſe ducem cæcorū lumen eorum, qui ſunt in tenebris eruditorem inſipientium, doctorē imperitorū, habentem formā cognitionis ac ueritatis in lege. Qui igitur doces alterum, teipſum non doces. Qui concionaris non furandum, furaris. Qui dicis non mœchandum, mœcharis. Qui deteſtaris idola, ſacrilegiū admittis. Qui

de lege gloriaris, Deum per legis transgreſſionem dehoneſtas. Nomen enim dei propter uos probro afficitur inter gentes. Qemadmodum ſcriptum eſt.

Ecce tu Iudæus.) Apud alios legitur. ſi uero. Quod ſi haberetur in noſtris codicib. mihi probaretur magis. ſed quoniã omnia, quæ apud nos extant, exemplaria reclamant, & aliter non male conſtare poteſt ſenſus, retineamus ueterem lectionem. Nũc autem expedita gentium cauſa, redit ad Iudæos: quorũ ut omnẽ uanitatem fortius retundat, permittit illis omnia, quibus efferebantur ac intumeſcebant. Deinde quàm non ſufficiant ad ueram gloriam demonſtrat. Imo in quantum illis cedant opprobriũ. Sub Iudæi nomine cõprehendit omnes gentis prærogatiuas, quas ex lege & prophetis petitas, falſo prætendebant. Atq; ita Iſraelitas omnes intelligit, qui omnes tũc promiſcue Iudæi uocabantur. Porro quo primum tempore hæc appellatio cœperit, incertum eſt: niſi quod omnino poſt diſperſionem cœpit. Ioſephus undecimo antiquitatũ, putat à Iuda Machabæo ſumptam: cuius auſpicijs libertas & dignitas populi, cum aliquamdiu collapſa

lapſa & penè ſepulta fuiſſet, reſpirauit. Hanc *ſenten tiam tametſi uideo eſſe probabilem: ſi qui tamē ſunt quibus non ſatisfaciat, afferam à me quoq; alteram coniecturam.* Verisimile *mihi certe uidetur, cum tot cladibus deformati ac diſsipati forent, ne certam quidem tribuum diſtinctionē potuiſſe retinere.* Nam *nec ſuo tempore cenſus fieri poterat: nec ſtabat po= litia, quæ neceſſaria erat ad ordinem eiuſmodi con= ſeruandum: & fuſi palatique habitabant.* Et *rebus aduerſis attriti, minus proculdubio ad cognationem ſuam recenſendam attenti erant.* Verum *ut hæc mihi non concedas, impendiſſe tamen ex tanta rerum per turbatione eiuſmodi periculum non negabis. ſiue igitur in poſterum proſpicere uoluerint: ſiue acce= pto iam malo ſuccurrere: puto ſimul omnes ſe ad nomen eius tribus contuliſſe, in qua religionis pu= ritas diutius ſteterat, quæ ſingulari prærogatiua om nes reliquas anteibat, ex qua redemptor expecta= batur proditurus. ſiquidem hoc erat in rebus ulti= mis ſuffugium,* Meſsiæ *expectatione ſe conſolari.* V*tcunque* Iudæorum *cognomine, ſe fœderis eſſe hæ redes profitebantur: quod* Dominus *cum* Abraham *& ſemine eius pepigerat.*

Et *acquieſcis in lege, & gloriaris in* Deo.) Nō *intel ligit eos acquieuiſſe in ſtudio legis: acſi animū ad eius*

obſerua

obſeruationem applicaſſent, ſed nõ attendentes, quē in finem data lex fuiſſet, omiſſa obſeruationis cura, hoc uno fuiſſe inflatos, quod ad ſe pertinerent Dei *oracula. ſimiliter de* Deo *gloriabantur, non qualiter dominus præcipit per prophetam, ubi requirit, ut apud noſmet humiliati, in ſe uno exultemus. ſed ſine ulla bonitatis* Dei *recognitione, illum, uanæ oſtentationis cauſa, peculiariter ſuum faciebant, ac ſe uenditabant pro eius populo.*

No*ſti uoluntatem & probas utilia.)* Intelligenti*am nũc concedit diuinæ uolũtatis, & utilium approbationem: quam conſecuti erant ex legis doctrina.* D*uplex autem eſt probatio. altera electionis: cum id quod bonum probauimus, amplectimur.* A*ltera iudicij, qua diſcernimus quidem bonum à malo: ſed conatu uel ſtudio minime ſectamur. Sic ergo erant eruditi in lege* Iu*dæi, ut poſſent morum cenſuram exercere. ſed de uita ſua ad hanc cenſuram exigenda parum erant ſoliciti.*

C*onfidiſq; teipſum.)* P*lus etiam illis largitur.* V*t non habeant modo quod ſatis ſit in uſum ſuum, ſed unde alios quoq; locupletent.* D*at, inquã, tantã illis doctrinæ copiã ſuppetere: quæ in alios quoq; redundare queat.* Q*uod ſequitur. habentem formã doctrinæ, cauſatiue accipio ut ſic reſoluatur. eò quod formam habeas.* I*deo enim aliorum ſe doctores profitebantur*

bantur, quod omnia legis arcana in pectore ſuo circunferre uiderentur, formæ uocabulum pro exemplari non ponitur. quia Paulus μόρφωσιν poſuit nō τύπον ſed puto uoluiſſe conſpicuam uiſendamq; doctrinam indicare.

Qui ergo alterum doces.) Quanquam ea, quæ hactenus recenſuit, Iudæorū encomia eiuſmodi erāt ut merito eos exornare poſſent, ſi modo illis non defuiſſent ueriora ornamenta: quia tamē medias dotes continebant, quæ & apud impios reſidere, & prauo abuſu corrumpi poßint: minime ſufficiunt ad ſolidā gloriam. Atqui Paulus non contentus eorum arrogantiam refellere & eludere, quod ijs ſolis confiderent, in eorum quoq; ignominiam, retorquet. Non enim modico probro dignus eſt, qui præclara & eximia alioq Dei dona nō modo inutilia reddit: ſed prauitate ſua uitiat & contaminat. Vnde ergo laudem captabant, id cedere illis in uituperium oſtendit.

Qui concionaris non furandū.) Videtur alluſiſſe ad locū Pſalmi quinquageſimi. Impio dixit Deus, ut quid enarras ſtatuta mea, & aſſumis teſtamentū meum in os tuum? Tu autem odiſti diſciplinā, & proieciſti uerba mea poſt te. ſi uideas furem, conſentis ei. & cum adulteris portio tua. Quæ obiurgatio, ut in Iudæos olim competebat, qui nuda legis intelligentia freti, nihilo melius uiuebant, quàm ſi lege caruiſſent

ita nobis cauendum, ne in nos hodie conuertatur. Et *ſane nimium in pleroſq; congruit, qui raram quandã* Euangelij *notitiam iactantes, perinde ac ſi* Euange*lium uitæ regula non eſſet, in omne genus ſpurcitiæ ſunt diſſoluti.* Ne *ergo tam ſecure ludamus cum* Do*mino, meminerimus quale impẽdeat iudiciũ talibus logodædalis, qui uerbũ dei ſola garrulitate oſtentãt.*

Qui deteſtaris idola.) Scite opponit idololatriæ ſacrilegium, tanquam rem eiusdem generis. Nam *ſacrilegium, ſimpliciter eſt profanatio diuinæ maieſtatis.* Quod *nec ethnicos quoq; poetas latuit.* Hac *ratione* Ouidius Metamorpho. 3. *ſacrilegum appellat* Lycurgum, *ob contempta* Bacchi *ſacra.* Et *in* Faſtis *ſacrilegas manus, quæ numen* Veneris *uiolarant. ſed cum gentes* Deorum *ſuorum maieſtatem idolis affigerent, uocarunt duntaxat ſacrilegium, ſi quis ſubripuiſſet quod templis dicatũ eſſet, in quibus putabãt ſitam eſſe totam religionem. Sic hodie, ubi pro uerbo* Dei *regnat ſuperſtitio, non aliud ſacrilegij genus agnoſcunt, quàm templorum opulentiam ſuppilaſſe: quando nullus eſt* Deus, *niſi in idolis: nulla religio, niſi in luxu & pompa.* Admonemur *autem hic primum, ne parte legis aliqua defuncti, nobis placeamus, alios contemnentes.* Deinde, *ne gloriemur adeo de ſublata inter nos idololatria exteriori, ut non interim curemus, latentem in animis impietatem à nobis pro*

bis pro

bis profligare & eradicare.

Qui in lege gloriaris.) Quanquam Deum contumelia afficit quilibet legis transgreſſor (quando hac conditione nati ſunt omnes, ut iuſtitia & ſanctimonia illum colant) Iure tamen ſpecialem in hac re culpam Iudæis imputat. Quia cum Deum prædicarent ſuum legislatorem, uitam autem ſuam componere ad eius regulam minime ſtuderent, declarabant Dei ſui maieſtatem non magnæ ſibi curæ eſſe, quam adeo ex facili contemnerent. Quomodo & hodie Chriſtum dehoneſtant per euangelij transgreßionem, qui de eius doctrina ocioſe garriunt, quam interim effreni ac libidinoſa uiuendi forma proculcant.

Nomen enim Dei.) Ego magis ex 36. Ezechielis ſumptum puto teſtimonium, quàm ex Ieſaia. Quandoquidem apud Ieſaiam nullæ ſunt exprobrationes aduerſus populum, quibus totum illud Ezechielis caput refertum eſt. Putant autẽ quidam eſſe argumentum à minori ad maius, in hunc ſenſum. ſi ætatis ſuæ Iudæos nõ abs re increpuit propheta: quod propter eorũ captiuitatem haberetur ludibrio inter gentes, Dei gloria & potentia: ac ſi populũ, quẽ in protectionem ſuam ſuſceperat, non potuiſſet cõſeruare: multo magis eſtis dei probra et dehoneſtamenta, ex quorũ peßimis moribus æſtimata eius religio male audit

Quam

Quam ſententiam ut non refello: ita ſimpliciorē ma lo ac ſi dictum eſſet. Videmus omnia Iſraelitici populi uituperia in nomen Dei recidere, quia cum Dei populus habeatur & dicatur, Dei nomē uelut fronti inſculptum gerit. Vnde neceſſe eſt, apud homines Deum ipſius turpitudine quodammodo infamari.

Nam circunciſio quidem prodeſt, ſi legem obſeruaris. Quod ſi transgreſſor legis fueris, circunciſio tua in præputium uerſa eſt. Si ergo pręputium iuſtitias legis ſeruauerit, nonne præputiū eius pro circunciſione cenſebitur: & iudicabit quod ex natura eſt pręputiū, ſi legem ſeruauerit, te, qui per literam & circunciſionē transgreſſor es legis? Non enim qui eſt in aperto Iudæus, is Iudæus eſt: nec quæ in aperto eſt circunciſio in carne, ea eſt circunciſio. ſed qui eſt in occulto Iudęus, & circunciſio cordis

in ſpi-

in ſpiritu, non littera: cuius laus non ex hominibus eſt, ſed ex Deo.

Circuncifio quidem prodeſt)*Per anticipationem diluit, quæ rurſum contra excipere, in defenſionem ſuæ cauſæ, Iudæi poterant. Nam ſi fœderis Domini ſymbolum erat circuncifio: quo Abrahamū & ſemen eius ſibi in peculium Dominus ſelegerat: inde uidebātur non fruſtra gloriari. ſed quoniā, omiſſa ſigni ueritate, in externa eius ſpecie hærebant: reſpondet non eſſe, cur ſibi quidquàm ex nudo ſigno arrogent. Veritas circunciſionis in promißione ſpirituali ſita erat, quæ fidem requirebat. Vtrumq; negligebant Iudæi, tam promißionem, quàm fidem. Stulta ergo erat ipſorum confidentia. Vnde fit, ut præcipuum circunciſionis uſum hic prætermittat: Dum ſcilicet ſermonem accommodat ad craſſum ipſorum errorem. Putabant circunciſionem, per ſe, opus eſſe ad comparandam iuſtitiam idoneum. Ergo ut iuxta eorum opinionem loquatur, reſpondet, ſi opus ſpectetur in circunciſione, hanc eſſe conditionem eius, ut is qui circūciditur, ſe integrum ac perfectum Deo cultorem exhibeat. Opus itaq; circunciſionis eſſe perfectionem. Ita & de baptiſmo noſtro licet loqui. Si quis, ſola baptiſmi aquæ fiducia fretus, iuſtificatū ſe putet. quaſi iam comparata ex opere illo ſanctitate: obijciēdus ſit baptiſmi*

finis. Nempe quòd per eum nos Dominus uocat ad uitæ ſanctitatem. Hic ſileretur promiſſio & gratia, quam nobis teſtificatur baptiſmus atq; obſignat: quia nobis negocium eſſet cum ijs, qui uacua baptiſmi umbra contenti, quod in eo ſolidum eſt, non morantur. Atq; id quidem in Paulo animaduertas, ubi de ſignis diſſerit apud fideles, & ſine contentione, ea cum promiſſionum ſuarum efficacia & complemento connectere. Vbi apud præpoſteros & imperitos ſignorum interpretes ſermonem habet, illic, omiſſa propriæ ac germanæ ſignorum naturæ mentione, totum ſtylũ dirigere in illorum prauam interpretationem. Multi autem, quia uident Paulum adducere circuncisionem potius, quàm aliud legis opus, arbitrantur eum adimere ſolis ceremonijs iuſtitiam. ſed res longe aliter habet. Iſtud enim ſemper euenire ſolet. Vt qui merita ſua erigere audent aduerſus Dei iuſtitiam, externis magis obſeruationibus ſuperbiant, quàm ſolida probitate. Nam quicunq; ſerio Dei timore tactus eſt & affectus, nunquàm in cœlum oculos attollere audebit, ſiquidem quò magis contendet ad ueram iuſtitiam, eo melius cernet, quanto interuallo ab ea diſtet. Phariſæi autem, qui contenti ſunt externa ſimulatione adumbraſſe ſanctitatem, non mirum ſi tam facile ſibi blandiantur. Ideo Paulus cum Iudæis nihil reliqui feciſſet, niſi hoc miſerum ſubterfugium, ut ſe per cir-

Per circuncißionem iuſtificatos iactarent: inanē quoq; iſtam perſonam illis nunc detrahit.

Si ergo præputium &c.) Argumentum eſt ualidißimum. Vnumquodq; ſuo fine inferius eſt, atq; illi ſubordinatur. Circunciſio in legem reſpicit: ergo infra illam eſſe debet. Plus ergo eſt, legem ſeruare, quàm circunciſionem: quæ illius cauſa inſtituta eſt. Vnde ſequitur, incircunciſum, qui modo legē ſeruet, longe præcellere Iudæum legis transgreſſorem, cum arida ſua & inutili circunciſione. Atq; ita etiam ſi natura ſit pollutus, legis tamen obſeruatione ſanctificabitur. *Vt præputium illi circunciſionis uice imputetur.* Vocabulum autem præputij ſecundo loco propriè accipitur, priore abuſiue, pro gentili: res, pro perſona. Porrò hic neminem ſolicitum eſſe oportet, de quibus legis cultoribus intelligi poßit quod ait Paulus. quando nullos tales reperire liceat. ſimpliciter enim hanc hypotheſin proponere in animo habuit. ſi quis gentilis reperiatur, qui legem obſeruet, eius iuſtitiā pluris eße in præputio, q̃ Iudæi, ſine iuſtitia, circunciſionē. Itaq; quod ſequitur: Iudicabit is qui natura eſt præputiatus circūciſum: non ad perſonas, ſed ad exemplū refero. Quemadmodū illud Regina auſtri ueniet &c. Itē. Viri Nineuitæ ſurgēt in iudicio. Nā & uerba Pauli in eū ſenſum nos deducūt. Iudicabit te gētilis, ait, legis obſeruator trāsgreſſorē

quanquàm ille incircunciſus, tu literali circunciſione præditus.

Per literam & circunciſionem.) Hypallage, pro circunciſione literali. Neq; intelligit eos propterea legem uiolare, quòd literam habeant circunciſionis: ſed quia cũ illa ſua externa ceremonia, quæ legis tamẽ præcipua ſunt, infringere non deſinant.

Non enim qui in manifeſto &c) ſenſus eſt. uerum Iudæum non eſſe æſtimandum ab externo ſymbolo. Neq; circunciſionem, quæ Iudæum facit, ſola exteriore figura conſtare. ſed utrũq; internũ eſſe. Quod autem de uera circunciſione ſubijcit, eam in ſpiritu poſsitam eſſe, non litera, ſic accipe. Literam uocat externam ſine pietate, obſeruationem. ſpiritum ceremoniæ finem, qui ſpiritualis eſt. Nam cum totum pondus ſignorum ac rituum à fine pendeat: fine ipſo ſublato, manet ſola litera, quæ per ſe inutilis eſt. Hæc autem eſt ratio locutionis. Quod quæ à Domino nobis præcipiuntur, niſi ſuſcipiantur ſincero cordis affectu, manent in litera. Hoc eſt, in frigida ſcriptura. Si uero in animam penetrent, quodammodo in ſpiritum transformantur.

Cuius laus non ex hominibus.) Quia defiguntur hominum oculi in ea quæ apparent: negat ſufficere, quod humana opinione ſit commendabile: quæ externo ſplendore ſæpe decipitur: ſed oportere Dei oculis

ſatisfieri,

ſatisfieri, quibus nec profundiſſima cordis arcana ſunt abſcondita.

CAPVT TERTIVM.

Quæ igitur prærogatiua Iudæi, aut quæ utilitas circūciſionis? Multa per omnem modum. Ac primum quidem, ꝙ illis credita ſunt oracula Dei.

Quanquàm egregie diſputauit Paulus, uacuam circunciſionem nihil Iudæis conducere: quando tamen inficiari non poterat, aliquod inter Gentes & Iudæos eſſe diſcrimen, quod eo ſymbolo eſſet à Domino ſignatum: Eam uero diſtinctionem, cuius author erat Deus, inanem & nullius momenti facere abſurdum erat: reſtabat, ut hanc obiectionem quoq; expediret. Conſtabat quidem ineptam eſſe gloriam, quam inde Iudæi captabant. Hærebat tamen adhuc ſcrupus ille, in quem finem eſſet à Domino inſtituta, niſi aliquo fructu eſſet commendabilis. Ergo per anthypophoram interrogat, quid gentili præſtet Iudæus? ac quæſtionis

rationem altera interrogatione ſubijcit, cum dicit: quæ utilitas circunciſionis? Nam illa Iudæos uulgari ſorte hominum eximebat.

Multa per omnem modum.) Id eſt. Omnino multa. Hic incipit ſuam ſacramento laudem tribuere: ſed cuius gratia, Iudæis ſuperbire non concedat. Cum enim eos circunciſionis ſymbolo inſignitos fuiſſe tradit, quò filij Dei haberentur: non eos fatetur, ſuo aliquo merito, aut propria dignitate, excelluiſſe: ſed Dei beneficijs. ſi ergo in homines reſpiciatur, pares alijs eſſe demonſtrat: ſi Dei beneficia conſiderentur: in illis habent, quo ſint præ alijs populis conſpicui.

Primum quia illis credita ſunt.) Nonnulli anapodotum eſſe putant: quia plus proponat, quàm poſtea explicet. Mihi autem dictio primum non eſſe ordinis nota uidetur, ſed ſimpliciter ſignificare præcipue, uel præſertim, hoc ſenſu. Et ſi unum iſtud eſſet, quòd habent Dei oracula ſibi commiſſa: ſatis ualere debeat ad eorum dignitatem. Oracula uocat fœdus, quod Abrahæ primo, eiuſq; poſteris diuinitus reuelatum, poſtea lege & prophetijs conſignatum ac explicatũ fuit. ſunt aũt cõmiſſa illis oracula, ut apud ſe conſeruarent, q̃ diu ſuam gloriam inter eos continere Domino placuit: deinde tempore diſpenſationis per orbẽ uniuerſum diſpenſarent. Prius depoſitarij, Deinde œconomi. Quòd ſi tanti æſtimandũ eſt hoc beneficiũ, dum

gentem

gētem aliquā uerbi ſui cōmunicatione Dñs dignatur: nunq̄ ſatis deteſtari ingratitudinē noſtram poſſumus, qui tanta uel neglıgētia, uel inertia, ne dicam cōtume lia, ipſum ſuſcipimus.

Quid enim ſi quidam fuerunt increduli? Num incredulitas eorū fidem Dei faciet irritam? Ne ita ſit. Quin ſit Deus uerax, omnis au tem homo mēdax, quemadmodū ſcriptū eſt. Vt iuſtificeris in ſermo nibus tuis: & uincas, cū iudicaris.

Quid enim ſi quidam) Quemadmodū prius, dū Iu dæos intuebatur, nudo ſigno exultantes, ne ſcintillam quidē gloriæ illis p̄mittebat: ita nūc, dū ſigni naturam cōſyderat, ne illorū quidē uanitate aboleri eius uirtutē teſtatur. Quoniam ergo ſupra uidebatur innuiſſe, ſi quid eſſet gratiæ in ſigno circūciſionis, id totū Iudæo= rū ingratitudine perijſſe: nūc rurſum p̄ anthypopho= rā interrogat, quid de eo ſit ſentiendū. Eſt aūt hic ſpe cies reticentiæ: quia minus exprimit, q̄ uelit intelligi. Vere .n. dixiſſet, bonā gētis partē dei fœdus abieciſ ſe. ſed quia id ualde acerbū erat Iudæorū aurib. aſpe= ritatem ut mitigaret, quoſdam duntaxat nominauit.

Nũ incredulitas eorum.) καταργήσει, proprie irritum & inefficax reddere: quæ ſignificatio præſenti ſententiæ aptiſſima eſt. Tractat enim Paulus non tantum an hominum incredulitas obſtet Dei ueritati, quò minus firma in ſe ac ſtabilis maneat: ſed an illius effectum ac complementum inter homines ipſos impediat. ſenſus igitur eſt. Cum plurimi Iudæorum ſint fœdifragi: num illorum perfidia ſic Dei fœdus abrogatum eſt, ut nullum inter eos fructum edat? Reſpondet non poſſe fieri hominum prauitate, ut non conſtet diuinæ ueritati ſua conſtantia. Proinde utcũq; maior pars Dei fœdus fefellerit ac proculcarit: ipſum nihilo minus efficaciam ſuam retinere, ac uim ſuam exercere: ſi non in omnibus, ſaltem in ipſa gente. Vis autem eſt, ut Domini gratia & in æternam ſalutem benedictio inter eos uigeat. Id autem eſſe non poteſt, niſi ubi fide promiſſio recipitur: atq; ita confirmatur fœdus. Ergo ſignificat, ſemper manſiſſe in gente quoſdam, qui in promiſſionis fide perſiſtentes, ab illa prærogatiua non exciderint.

Sit autem Deus uerax.) Vt cunq; ſentiant alij, ego argumentum eſſe puto à neceſſaria contrarij poſitione: quo Paulus præcedentem obiectionem infirmet. Na m ſi hæc duo ſimul ſtant, imo neceſſario conueniunt, ut Deus ſit uerax, homo mendax: ſequitur non impediri Dei ueritatem hominum mendacio. Deum

ueracem

ueracem dicit, non modo quia bona fide ſtare promiſſis paratus ſit: ſed quoniam opere implet, quidquid loquitur. ſiquidem dicit, ut imperium mox quoq; fiat opus. Contrà homo mendax, non tantum quia ſæpe fallit datam fidem: ſed quia natura mendacium appetit, ac refugit ueritatem. Prius membrum, eſt primariū axioma totius chriſtianæ philoſophiæ. Poſterius ſumptum eſt ex Pſ*almo.116. ubi* Dauid *nihil eſſe certi neq; ab homine, neq; in homine confitetur.* I*nſignis aūt eſt hic locus: ac ualde neceſſariam conſolationem continet.* N*am, quæ eſt hominum peruerſitas, in uerbo* D*ei reſpuendo uel contemnendo, ſæpe in dubium ueniret eius certitudo: niſi ſuccurreret, ab humana ueritate non pendere diuinam ueritatem. ſed quomodo hoc conuenit cum eo, quod proxime dictum eſt? ad efficaciam diuinæ promiſſionis requiri fidem hominum, quæ illam ſuſcipiat. fides enim mendacio eſt contraria. uidetur quidem difficilis quæſtio. ſed non magna difficultate ſoluitur.* N*empe quod* D*ominus per hominū mendacia, quæ alioqui ſunt obſtacula ſuæ ueritatis, inueniet tamen illi uiam.*

V*t iuſtificeris.)* S*enſus eſt.* T*antum abeſſe, ut* D*ei ueritas noſtro mendacio & perfidia deſtruatur: ut inde magis eluceat & emergat.* Q*uemadmodum* DA*uid teſtatur.* I*deo quia ipſe peccator ſit,* D*eum iri iuſtificatum, quidquid in ſe ſtatuat: omneſq; impiorum*

calumnias, qui iuſtitiæ eius obmurmurare uelint, ſupe-raturum. ſic autem intelligendum eſſe teſtimonium, cum ex ſequenti digreſſiuncula, tum ex prophetæ contextu euincitur. Proinde ad præſentem locum hæc erit applicatio. ſi quælibet mortalium peccata ſeruire oportet illuſtrãdæ domini gloriæ. Ipſe aũt in ſua ueritate potiſsimũ glorificatur. ſequitur & humanã uanitatẽ cõ-probãdæ potius, quàm euertẽdæ eius ueritati ſeruire.

Quod ſi iniuſtitia noſtra Dei iuſtitiam commẽdat, quid dicemus? Num iuſtus eſt Deus, qui infert iram? ſecũdum hominem dico. Ne ita ſit. Nam quomodo iudicabit Deus mundum? ſi enim ueritas dei per meum mendacium excelluit in eius gloriam: quid etiamnũ & ego uelut peccator iudicor: & non, quẽadmodum exprobratur nobis, & quemadmodũ aiunt quidã nos dicere, faciamus mala, ut ueniant bona? Quorũ iudiciũ iuſtum eſt:

Quod ſi

Quod ſi iniuſtitia.) Quanq̃ extra cauſſam principalem eſt digreſsio: neceſſe tamen Apoſtolo fuit eam interſerere: ne malignis anſam maledicendi, quàm ultro ſciebat ab illis captari, præbuiſſe ipſe uideretur. Nam cum imminerent ad omnem occaſionem diffamandi Euangelij: habebant in Dauidis teſtimonio quod arriperent, ad ſtruendam calumniam. ſi nihil aliud quærit Deus, quā ab hominibus glorificari: cur in eos animaduertit cum deliquerunt? cum delinquendo eum glorificent? Iniuſte certe offenditur, ſi cauſſam iraſcendi ex eo accipit, quo glorificatur. At uero, ne quis exiſtimaret ſui animi conceptionem ipſum hic efferre, præfatur ſe ſuſcipere impiorum perſonam. Et uno uerbo grauiter humanam rationem perſtringit. cuius proprium eſſe inſinuat, dei ſapientiæ ſemper obgannire. Nõ enim ait ſecundum impios, ſed ſecundum hominem. Atq; ita ſane eſt. Cum omnia dei myſteria carni ſint paradoxa: tantum habet audaciæ, ut contra inſurgere nõ dubitet: & quæ non aſſequitur, petulanter inſectari. Quo admonemur, ut ſi uelimus eorum fieri capaces, proprio ſenſu uacui, nos in obedientiam uerbi totos tradamus & addicamus. Iræ uocabulum, quod pro iudicio uſurpatur, hic transfertur ad pœnam.

Ne ita ſit.) In compeſcenda blaſphemia, nõ reſpondet directe ad obiectionē. ſed ſatis habet eā deteſtari: ne uideatur Christiana religio tantas ſecū abſurditates

trahere

trahere. Et argumentum adiūgit ab ipſius Dei officio quo probet id eſſe impoßibile. Iudicabit Deus hunc mundum. ergo iniuſtus eſſe non poteſt. Quod non à Dei potentia ductum eſt: ſed effectu. ac ſi ita diceretur. Dei officium eſt, mundum iudicare, id eſt iuſtitia ſua componere, & in optimum ordinem reducere, quicquid in eo eſt inordinatum. Iniuſte ergo nihil deſignare poteſt. Videturq; alluſiſſe ad locum Moſe, Gene. 18. ubi dum Abraham Deum deprecatur, ne penitus Sodomam exitio tradat, Non conueniet, inquit, ut tu, qui iudicaturus es terram, iuſtum perdas cum impio. Neq; uero id tuum eſt, aut in te cadere poteſt. ſimile eſt quod habetur Iob. 34. Num ille qui odit iudicium dominari poterit? Quod ſi directam refutationem cupis, qua eiuſmodi ſacrilegia compeſcantur, ſic accipe. Non hoc fieri iniuſtitiæ natura, ut Dei iuſtitia magis eluceat: ſed Dei bonitate ſuperari noſtram malitiam, ut in diuerſum potius, quàm tendat, finem conuertatur.

Si enim ueritas Dei per meum mendacium &c.) Non dubito quin hæc quoq; obiectio in perſona impiorum proferatur. Eſt enim uelut exegeſis ſuperioris. & cōnectenda fuerat, niſi Apoſtolus, indignitate permotus, medium ſermonem abrupiſſet. ſenſus eſt. ſi ex noſtra falſitate magis perſpicua fit Dei ueritas, & quodammodo ſtabilitur: unde magis quoq; gloriæ ad ipſum

ad ipſum redit: minime æquum eſt, ut is pro peccatore puniatur, qui miniſter fuerit gloriæ Dei.

Et *non quemadmodum &c.*) *Ecliptica eſt oratio. in qua ſubaudiendum eſt uerbum. plena erit, ſi ita reſoluas.* Et *cur non potius dicitur, quemadmodum exprobratur nobis, quòd facienda ſint mala, ut eueniant bona?* Neq; *hanc impiam cauillationem reſponſo dignatur* Apoſtolus: *quam tamen optima ratione licet retundere.* Hoc *tantum prætexit. ſi* Deus *noſtra iniquitate glorificatur, & nihil agere in uita hominem magis decet, quàm ut* Dei *gloriam prouehat: peccandum ergo in eius gloriam.* At *prompta eſt depulſio.* Quòd *malum, per ſe, non niſi malum parere poteſt.* Noſtro *autem uitio quòd* Dei *gloria illuſtratur, id non opus eſſe hominis: ſed* Dei. *qui ut mirus eſt artifex, malitiam noſtram ſubigere ſibi nouit: ut, præter deſtinatum ſibi finem, eam in gloriæ ſuæ incrementum conuertat.* Præſcripſit *nobis rationem* Deus, *qua uelit à nobis glorificari. nempe pietatem: quæ in uerbi obedientia ſita eſt:* Hos *limites qui tranſilit,* Deum *non honorare, ſed contumelia magis afficere nititur.* Quod *aliter ſuccedit,* Dei *prouidentiæ ferendum eſt acceptum, non hominis prauitati: per quam non ſtat, quominus* Dei *maieſtas euertatur, nedum lædatur.*

Quemadmodum exprobratur nobis.) Non *ergo*

nouum

nouum eſt exemplum, quod hodie doctrinam noſtram, quam eſſe purum Chriſti Euangelium, & ſcimus ipſi, & teſtes ſunt nobis omnes tum angeli, tum fideles, tot falſis criminationibus onerant, ac odioſam reddunt aduerſarij. Nihil fingi poteſt magis portẽtoſum, q̃ quod impoſitum fuiſſe Paulo hic legimus: quò inuidia grauaretur apud imperitos eius prædicatio. feramus ergo, q̀ ueritatem quam prædicamus, calumniando, impij deprauant. Nec ideo deſinamus eius ſimplicem confeßionem conſtanter tueri. quandoquidem ſatis habet uirtutis, ad proterenda dißipandaq; illorum mendacia. Cæterum, Apoſtoli exemplo, malitioſis technis, quantum in nobis erit, occurramus: ne impune maledicant creatori, flagitioſi ac perditi homunciones.

Quorum iudicium iuſtum eſt.) Quidam actiue accipiunt: tantum ut aſſentiatur illis Paulus, abſurdum id eſſe quod obiectabant: ne putetur Euangelij doctrina cum talibus paradoxis eſſe coniuncta. ſed mihi paſſiua ſignificatio magis probatur. Non enim conueniebat, ut tantæ improbitati ſimpliciter annueret: ſed potius ut acerbe redargueret. Quod mihi facere uidetur. Duplici autem nomine damnabilis fuit eorum peruerſitas. Primum quibus uenire hæc impietas in mentem potuerit, uſq; ad ipſum aſſenſum: deinde qui traducendo Euangelio calumniam inde inſtruere auſi fuerint.

Quidem

Quid ergo? præcellimus? Nequaquam. Ante em̃ conſtituimus tam Iudæos, quàm Græcos, omnes ſub peccato eſſe.

Quid ergo?) Ex *digreßione ad inſtitutum redit. Vbi enim ea omnia pertractauit, quibus Iudæi ſe ſupra gentes efferebant: ac oſtendit, quam inde obtinerent dignitatem: nunc demum abſoluit quæſtionem, an aliqua in re gentibus præſtarent. Quanquàm autem uidetur, in ſpeciem, hæc reſponſio cum ſuperiori nonnihil pugnare: quia nunc omni dignitate priuat eos, quibus multam ante tribuerat: nihil tamen eſt dißidij. Nam priuilegia illa, quibus eminere confeſſus erat, extra eos ſunt in Dei bonitate, non proprio ipſorum merito, poſita. Hic autem de dignitate eorum quærit, qua gloriari in ſeipſis poßint. Itaq; ſic conſentium ambæ reſponſiones, ut hæc ex altera conſequatur. Nam cum prærogatiuas eorum extolleret, indicauit nihil eos habere ſuũ. Vnde protinus id, quod nunc reſpondet, inferri poterat. ſi enim præcipua eorum excellentia eſt, quod depoſita ſunt apud eos Dei oracula: Eam autem non habẽt ſuo merito. Ergo nihil illis relinquitur, quo in conſpectu dei ſuperbiãt. Nota aũt ſanctum artificium. Quod cum excellentiam illis aſſereret, in tertia perſona loquebatur, nunc dum uult omnia detrahere, ſeipſum numero admiſcet, quo effugiat offenſionem.*

Ante enim cõſtituimus.) Verbũ iudiciale, αἰτιᾶσθαι uſurpauit Paulus. pro quo, conſtituimus, reddere placuit. Dicitur enim crimen in actione conſtituere accuſator, quod teſtimonijs, ac probationibus alijs conuincere paratus eſt. Citauit autem Apoſtolus uniuerſum hominum genus ad Dei tribunal. ut totum ſub unam damnationem includeret. ac fruſtra quiſpiam obijciat, non hic tantum criminari Apoſtolum: ſed magis probare. Nam uera accuſatio non niſi ea eſt, quæ firmis ualidiſq; probationibus nititur. Quemadmodum inter accuſationem & conuitium alicubi Cicero diſtinguit.

Quemadmodum ſcriptum eſt. Quòd non eſt iuſtus quiſquam, ne unus quidem. Non eſt intelligens, non eſt qui requirat Deum. Omnes declinarunt, ſimul facti ſunt inutiles, non eſt qui exerceat benignitatẽ: ne ad unũ quidẽ. Sepulchrũ apertum guttur eorũ, linguis doloſe egerunt, uenenum aſpidũ ſub labijs eorum. Quorum os execratione

tione & amarulentia plenum, uelo
ces pedes eorum ad effundendum
ſanguinem. Contritio & calamitas
in uijs eorum, & uiam pacis non
nouerunt. Non eſt timor Dei præ
oculis eorum.

Sicut ſcriptum eſt) *Hactenus rationibus uſus eſt, ad homines ſuæ iniquitatis conuincendos. Nunc argumentari incipit, ab authoritate. Quæ apud Chriſtianos eſt firmiſſima probationis ſpecies: modo unius dei teſtimonio autoritas deferatur. Atq; hinc diſcant eccleſiaſtici doctores, quale ſuum ſit officium. Nam ſi nullum dogma hic aſſerit Paulus, quod non ſcripturæ certo oraculo ſimul confirmet, multo minus illud ipſum tentandum eſt ijs, quibus nihil aliud eſt demandatum, quàm ut euangelium prædicent, quod per Pauli & aliorum manus acceperunt.*

Non eſt iuſtus quiſquam) *Videtur Apoſtolus, cum libere ſenſum magis adduceret quàm uerba integra, primum generaliter poſuiſſe, quæ eſſet ſumma eorum quæ in homine eſſe à propheta referuntur. Nempe iuſtum eſſe neminem. Poſtea enumeraſſe per partes fructus ipſius iniuſtitiæ. Primum quod non ſit intelligens*

Inſipientia autem mox arguitur, eo quòd non requi-rant Deum. Nam uanus eſt homo, in quo non ſubeſt cognitio Dei: quacunq; tandem eruditione alias præditus ſit. Imo diſciplinæ ipſæ & artes, quæ per ſe bonæ ſunt, dum hoc fundamento carent, uanæ redduntur. Additur non eſſe, qui faciat bonitatem. quo intelligitur, exuiſſe omnem humanitatis ſenſum. Nam ut optimum coniunctionis uinculū nobis eſt in Dei cognitione: ita eius ignorantiam fere ſequitur inhumanitas: dum unuſquiſq;, alijs contemptis, ſeipſum amat & quærit. Contrà autem ſubijcitur, guttur eorum ſepulchrum eſſe apertum. id eſt uoraginem, ad homines perdendos. Plus eſt aūt, quàm ſi dixiſſet ἀνθρωποφάγους. quia extremæ eſt immanitatis, tantum eſſe gurgitem hominis guttur, ut totis hominibus deglutiendis & abſorbendis ſufficiat. Linguas eſſe fraudulentas, & labia eſſe ueneno ſublita, eodem ſpectant. ſubiungitur, os eſſe execratione & amarulentia plenū. quod uitium contrarium eſt ſuperiori. ſed intelligitur omni ex parte ipſos ſpirare nequitiam. ſi enim ſuauiter loquuntur, decipiunt, ac ſub blanditijs uenenum propināt: ſin depromunt, quod habent in animo, illic prodit amarulētia & execratio. Pulcherrima eſt, quæ ex Ieſaia ſubditur locutio: cōtritionē & calamitatem eſſe in uijs eorum. Eſt enim hypotypoſis ſupra modū barbaræ feritatis. quæ, quacunq; graſſatur, ſolitudinē,

omnia

omnia perdendo, uaſtitatemq; facit. Qua forma Domicianum deſcribit Plinius. ſequitur, uiam pacis ignorare. quia rapinis, uiolentijs, iniurijs, ſæuitiæ & truculentiæ aſſuefacti, nihil amice aut benigne facere nouerunt. Poſtremo loco ſtatuitur concluſio. non eſſe coram oculis eorum timorem Dei. qui ut frenum eſt, ad coercendam noſtram malitiam: ita ſi abeſt, in omnem uitiorum licentiam ſoluimur.

Ne cui aũt minus appoſite uideantur detorta hæc teſtimonia: ſingula è circunſtantijs locorum, unde ſunt deſumpta, conſideremus. Dauid Pſal. 14. tantam fuiſſe in hominibus peruerſitatem dicit, ut Deus ne unum quidẽ reperire potuerit iuſtum, omnes ordine cõtemplatus. ſequitur ergo, hanc peſtẽ peruagatam in uniuerſum genus hominũ. quando Dei intuitũ nihil latet. Loquitur quidẽ in fine pſalmi de Iſraelis redẽptione: ſed mox indicabimus, qualiter ſancti, & quatenus hac ſorte eximãtur. In alijs pſalmis cõqueritur de hoſtiũ ſuorũ improbitate: ubi in ſe ac ſuis typũ quendã regni Chriſti adũbrat: quare ſub aduerſarijs eius repræſentãtur nobis oẽs, qui alieni à Chriſto, eius ſpũ nõ agũtur. Ieſaias Iſraelẽ notat. Itaq; accuſatio eius multo magis in gentes cõpetit. Quid ergo? His elogijs hoĩm naturã depingi, nihil dubiũ eſt: ut inde ſpectemus qualis ſit homo, ſibi relictus. quãdoquidẽ ſcriptura tales eſſe oẽs teſtatur, q nõ ſunt dei gratia regenerati. ſanctorũ nihilo melior foret cõditio niſi emẽdata eſſet in illis prauitas.

Quò tamen meminerint, nihil ſe natura differre, in reliquijs carnis ſuæ, quibus ſemper circumdantur, earum rerum ſemina ſentiunt, quæ fructus productura ſunt, niſi mortificatio impediret: quam Domini *miſericordiæ debent, non ſuæ naturæ.* Quod *porro non omnia, quæ hic recenſentur, uitia in ſingulis eminent: nihil impedit, quò minus rite ac uere in humanam naturam congerantur. quemadmodum adnotauimus ſupra cap. primo.*

Scimus autem quod quæcunq; lex dicit, ijs qui ſub lege ſunt loquitur. ut omne os obſtruatur, & obnoxius fiat omnis mundus deo. quoniam ex operibus legis non iuſtificabitur omnis caro corã ipſo.

Scimus autem) Omiſsis *gentibus, nominatim ad* Iud*æos applicat elogia illa. quoniam illæ, plus ſatis conuictæ, non habebant iam quod obloquerentur.* Hi *autem ægerrime ſuccumbebant, etiam conuicti.* Ac *uidemus quidem* A*poſtoli diligentiam in refellendis obiectis, quibus impediri poterant à recta ſui cognitione.* Ne *prætenderent ad prophanas gentes eas prophetias pertinere, anteuertit: atq; à fine ſcripturæ demonſtrat*

demonſtrat, eas eſſe proprias ipſorum admonitiones. Quibus enim lex data eſt, aut quibus inſtituendis ſeruire debet, niſi Iudæis? primi ergo illi per legem docentur. ſub legis uocabulo, prophetias quoq; atq; adeo totum uetus teſtamentum comprehendit.

Vt omne os obſtruatur) *Id eſt. ut præcidatur omnis tergiuerſatio, atq; excuſandi facultas. Metaphora à iudicijs petita. ubi reus, ſi quid habet ad iuſtam defenſionem, uices dicendi poſtulat: ut, quæ ſibi impoſita ſunt, purget. ſi uero conſcientia ſua premitur, ſilet, ac tacitus expectat ſuam damnationem, ſuo iam ſilentio damnatus. Eundem ſenſum habet formula illa apud Iob. opponam manum meã ori meo. Dicit enim etiam ſi non deſtituatur aliqua excuſationis ſpecie, iuſtificandi tamen omiſſa cura, ſe Dei ſententiæ conceſſurum. proxima particula exegeſim continet. Illi enim os obſtruitur qui ſic irretitus tenetur iudicio, ne quà elabi poßit. Alioqui ſilere à facie Domini, eſt tremefieri eius maieſtate, & quaſi eius fulgore conſternari.* Cap. 39

Quia ex operibus legis) *Opera legis quæ dicantur ambigitur, etiam inter eruditos. Dum alij ad uniuerſæ legis obſeruationem extendunt, alij reſtringunt ad ſolas ceremonias. Chryſoſtomum, Origenem, & Hieronymum, ut in priorem opinionem concederent mouit adiectum legis uocabulum. Nam in ea adiectione putarunt eſſe peculiarẽ connotationem: ne de qui-*

buslibet operibus intelligeretur ſermo. Atqui facilima eſt huius ſcrupi ſolutio. Nam quia opera eatenus ſunt iuſta coram Domino, *quatenus illi cultum atq; obedientiam reddere per ea ſtudemus: quò expreßius detraheret uim iuſtificādi operibus uniuerſis, ea nominauit opera, quæ maxime poßint iuſtificare, ſi qua ſint.* Lex *enim eſt quæ habet promißiones, citra quas nullū eſſet operum noſtrorum precium corā* Deo. Vides *igitur, qua ratione legis opera expreſſerit* Paulus. *quia ſcilicet per legem operibus precium ſtatuitur.* Q*uæ autē in eius ſententiæ patrociniū ab alijs doctis afferūtur, dilutiora ſunt quàm oportebat.* Circuncisionis *mentione, propoſitum eſſe exemplū iudicant, quod ad ſolas ceremonias pertineat. ſed cur* Paulus *circuncisionem nominarit, iam expoſuimus.* Q*uòd aūt ex epiſtola ad* Galatas *pugnāt: ubi cū* Paulus *eandem tractet cauſam, ſtylum tamen ad ſolas ceremonias dirigit: id quoq; nō ſatis firmū eſt, ad obtinendū quod uolunt.* Certū *eſt,* Paulo *cū ijs fuiſſe cōtrouerſiam, qui populū falſa ceremoniarū fiducia inflabant.* Hanc *ut decidat, nō intra ceremonias ſe cōtinet, nec diſputat ſpecialiter, qd illæ ualeant. ſed uniuerſam legē cōplectitur. qualiter ex locis apparet, qui omnes deriuantur ex illo fonte:* Talis *quoq; fuit diſputationis ſtatus, quæ habita eſt* Hieroſolymis, *inter diſcipulos.* Nos *uero, non ſine ratione,* Paulum *hic loqui de tota lege contendimus:*

Nam

Nam & nobis abunde ſuffragatur filum diſputationis, quod ſecutus eſt hactenus, & deinceps ſequitur: & loci ꝑmulti aliter nos ſentire non patiuntur. Eſt igitur ſententia inter primas memorabilis. Quòd ex legis obſeruatione nemo iuſtitiam conſequetur. Rationẽ *ante aſsignauit. quia omnes, ad unum, transgreſsionis conuicti, iniuſtitiæ per legem arguuntur. Caro, ſine aliqua ſpeciali notione, homines ſignificat. niſi quòd generalius quodãmodo ſignificatum uidetur præſe ferre. Qualiter plus exprimitur, cũ quis dicit omnes mortales, quàm ſi omnes homines nominet. ut habes apud Gellium.*

Per legem enim agnitio peccati. Nunc autem ſine lege iuſtitia Dei manifeſtata eſt: teſtimonio comprobata legis & prophetarum. Iuſtitia inquam Dei, per fidem Ieſu Chriſti, in omnes, & ſuper omnes credentes.

Per legem enim.) *A contrario ratiocinatur, non afferri nobis iuſtitiam à lege: quia conuincit nos peccati & damnationis. Quia ex eadem ſcatebra non prodeunt uita & mors. Neq; uero aliter procedet argumentum, niſi intelligas hunc eſſe unicũ legis effectũ,*

ut ſuum homini peccatum demonſtret. Per ſe quidem *ad iuſtitiam ac uitam inſtituit: ſed nihil hac parte proficit, ob hominis uitioſitatem.*

Nunc autem iuſtitia Dei ſine lege) *Dubium eſt, qua ratione* Dei *iuſtitiam appellet: quam per fidem obtinemus. Ideòne, quia ſola coram* Deo *conſiſtit: an quòd eã nobis* Dominus, *ſua miſericordia, largiatur. Quoniam utraq; interpretatio bene quadrabit: neutra ex parte cõtendimus.* Hãc *ergo, quã & homini* Deus *cõmunicat, & ſolam amplectitur, iuſtitiam, dicit reuelatam citra legem eſſe, id ſine legis adminiculo.* Vt *lex pro operibus accepta intelligatur.* Vbi *uidemus, quomodo non admiſceat opera* Dei *miſericordiæ: ſed ſublata & eraſa omni operum opinione, ſolam illam ſtatuat.* Atq; *hinc refellitur eorum cauillum, qui falſi nos inſimulant, quia ex ſcriptura haberi aſſerimus, nos ſola fide iuſtificari. cum particula excluſiua nullibi in ſcriptura extet.* Atqui *ſi, & ſine lege, & extra nos eſt iuſtificatio: cur non ſolius miſericordiæ cenſebitur? ſi ſolius miſericordiæ eſt: ergo ſolius fidei.* Particula *nunc ſimpliciter aduerſatiue poteſt accipi. ut ad tempus non referatur. Si ad tempus referre mauis, ſenſus erit:* Euangelij *prædicatione, poſt* Chriſtum *in carne exhibitum, reuelatam fuiſſe iuſtitiam fidei.* Vnde *tamen non ſequitur, ante* Chriſti *aduentum latuiſſe.* Duplex *enim manifeſtatio hic conſyderanda eſt.* Prior *ueteris*

& ueteris teſtamenti: quæ uerbo & ſacramentis con-ſtabat. Altera noui: quæ præter ceremonias & promiſsiones, complementum in Chriſto continet.

Teſtimonio comprobata.) Hoc addit, ne uideatur, in diſpenſatione gratuitæ iuſtitiæ, cum lege pugnare Euangelium. Quemadmodum ergo negauit, indigere legis ſubſidio fidei iuſtitiam: ita nunc confirmari eius teſtimonio aſſerit, Quòd ſi lex gratuitæ iuſtitiæ teſtimonium reddit: apparet non ideo traditam eſſe, ut homines doceret, ſibi per opera iuſtitiam comparare: Peruertunt ergo eam, qui in eiuſmodi finẽ detorquẽt. Porro ſi probationem huius ſententiæ deſideras, perſequere ordine ſummam doctrinæ Moſaicæ: Et reperies initio hominem regno Dei deiectum, non aliam habuiſſe reſtitutionem, quàm in Euangelicis promiſsionibus, de ſemine benedicto, quo prædicitur conterendum caput ſerpentis, in quo denunciatur benedictio gentibus. Reperies in præceptis, tuæ iniquitatis admonitionem. In ſacrificijs & oblationibus, ſatisfactionem & purgationem contemplaberis eſſe in ſolo Chriſto. Ad prophetas ſi ueneris, reperies luculentiſſimas gratuitæ miſericordiæ promiſsiones. de qua re uide inſtitutionem noſtram.

Iuſtitia inquàm Dei.) Paucis uerbis oſtendit, qualis ſit hæc iuſtificatio. Nempe quòd in Chriſto reſideat, per fidem uero apprehendatur. Proinde cum de ipſa

quæritur, hoc ordine eſt procedendum. Primum, iuſtificationis noſtræ cauſam non ad hominum iudicium referri: ſed à Dei tribunal. ubi nulla iuſtitia cenſetur, niſi perfecta abſolutaq; legis obedientia. Quod facile patet ex promiſsionibus & minis. Quòd ſi nemo hominum reperitur, qui ad tam exactam ſanctitatem conſcenderit: ſequitur, omnes iuſtitia in ſeipſis deſtitui Tum occurrat Chriſtus oportet: qui, ut ſolus iuſtus eſt, ita ſuam iuſtitiam in nos tranſferendo, iuſtos nos reddit. Nunc uides, ut iuſtitia fidei, iuſtitia Chriſti ſit. Vt ergo iuſtificemur, cauſa efficiens eſt miſericordia Dei, Chriſtus materia, uerbum cum fide inſtrumentum. Quare fides iuſtificare dicitur, quia inſtrumentum eſt recipiẽdi Chriſti, in quo nobis communicatur iuſtitia. Poſtquàm facti ſumus Chriſti participes, non ipſi ſolum iuſti ſumus: ſed opera noſtra iuſta reputantur, coram Deo. Propterea ſcilicet, quia quidquid eſt in illis imperfectionis, obliteratur Chriſti ſanguine. Promiſsiones, quæ conditionales erant, eadem quoq; gratia nobis implentur, quatenus opera noſtra, ceu perfecta, remuneratur Deus.

In omnes & ſuper omnes.) Ad auxeſin diuerſis loquendi formis idem repetijt: quo magis exprimeret, & ſolam hic fidem requiri: neq; diſtingui inter fideles, gentileſne ſint an Iudæi.

Non

Non eſt ſane diſtinctio. Omnes enim peccauerunt, & deſtituuntur gloria Dei, iuſtificati gratis ipſius gratia, per redemptionem, quæ eſt in CHRISTO Ieſu: quem propoſuit Deus propitiationem per fidem, in ſanguine ipſius, in demonſtrationẽ iuſtitiæ ſuæ, propter remiſſionem priorum delictorum, in tolerantia Dei ad demonſtrationem iuſtitiæ ſuæ, in hoc tempore: ut ſit ipſe iuſtus & iuſtificans eum, qui eſt ex fide Ieſu.

Non eſt ſane diſtinctio.) Ac ſi diceret, nullam eſſe aliam obtinẽdæ iuſtitiæ uiam, neq; hoc modo alios, illo alios iuſtificari. ſed omnes ſimul per fidem. quia ſunt oẽs peccatores, ideoq; nõ habent, unde apud Deũ glorię̃tur. ſiquidẽ oẽs peccatores manet corã Dei tribunali cõfuſio & ignominia. ut cõſcientia, peccato ſuo

confuſa

confuſa, Dei conſpectum ferre nequeat, quemadmodum in Adam uidemus. Obſerua autem, quid ex hac ratione, à contrario ſumpta, conſequatur. Quoniam omnes ſunt peccatores, infert Paulus, eſſe orbatos iuſtitiæ laude. Nulla ergo iuſtitia, niſi perfecta & abſoluta, ſi qua. n. dimidia eſſet. nõ oporteret omni gloria ꝑtinus ſpoliari, qui peccator eſſet. gloriam Dei accipit, pro ea, quæ coram Deo locum habet. Vt Ioannis 12. Dilexerunt magis gloriam hominum, quàm gloriam Dei.

Iuſtificati gratis.) Participium loco uerbi poſitũ, more græcis uſitato. ſenſus eſt. Quoniam hominibus in ſe nihil aliud reſtat, niſi ut iuſto Dei iudicio confuſi, pereant: ideo gratis eius miſericordia iuſtificãtur. ſuccurrit enim Chriſtus huic miſeriæ, ac ſe fidelibus communicat, ut in ſe ipſo inueniant omnia, quæ illis deſunt. Nullus eſt forte in tota ſcriptura inſignior locus, ad uim iſtius iuſtitiæ illuſtrandam. Oſtendit enim Dei miſericordtam, cauſſam eſſe efficientem. Chriſtum cum ſuo ſanguine, eſſe materiam. formalem, ſeu inſtrumentalẽ, eſſe fidem è uerbo conceptam. finalem porro diuinæ & iuſtitiæ & bonitatis gloriam. Quantum ad cauſam efficientem, dicit gratis nos iuſtificari: & quidem ipſius gratia. Bis expreßit totum eſſe Dei: nihil noſtrum. ſatis fuiſſet gloriam meritis opponere: ſed ne dimidiatam imaginaremur, ſoli integrum iuſtitiæ effectum uindicauit.

per re

Per redemptionē.) Materia noſtræ iuſtitiæ: Quod ſua obedientia Chriſtus patris iudicio ſatisfecit, & uices noſtras ſubeundo, tyrannide mortis, qua tenebamur captiui, nos liberauit.

Quem propoſuit.) Hic proponere, non proferre ſignificat, aut in medium repræſentare: ſed præordinare & præſtituere, ut ad clementiā Dei referatur. quæ rationem ultro exquiſiuit, quā noſtræ miſeriæ ſuccurreret. In uerbo ἱλαστήριον placet eſſe alluſionem ad uetus propitiatorium. Id enim reipſa in Chriſto exhibitū docet, quod illic figurabatur. Quia tamen improbari non poſsit eius opinio, qui ſimplicius accipere malit, in medio relinquatur. Quod potiſsimū uoluit hic Paulus, certo ex eius uerbis euincitur. Deum ſine Chriſto ſemper iratum nobis eſſe. Reconciliari nos per eum, dum iuſtitia eius accepti ſumus. Non enim deteſtatur in nobis Deus opus ſuū, id eſt, quod cōditi ſumus hoīes ſed noſtram immunditiem, quæ lucem imaginis ſuæ extinguit. Eam ubi abſterſit Chriſtus dominus, nos ut purum opus ſuum amat ille & oſculatur.

Per fidem in ſanguinem eius.) Ita magis placet ad uerbum retinere, quod habet Paulus. ſiquidem mihi uidetur uno contextu uoluiſſe dicere, propitium nobis Deum reddi, ſimul ac in Chriſti ſanguine repoſitā habemus fiduciā, quia per fidem in eius beneficij poſſeſsionem uenimus. ſanguinem aūt ſolum nominando, non

uoluit

uoluit alias redemptionis partes excludere: ſed potiꝰ ſub una parte totam ſummã cõprehendere. ſanguinem uero nominauit, in quo habemus noſtrũ lauacrũ.

Propter *remiſsionem præcedentium delictorũ.)* Iſtud *διὰ*, *ſi liceat, malim reſoluere in, per. frigidum enim ſenſum habebis, ſi cauſaliter accipias, duntaxat enim alijs atq; alijs uerbis utitur: quo euidentius exprimat, nihil in hac iuſtitia noſtri eſſe meriti.* Nam *ſi eam conſequimur per remiſsionem peccatorum:* Ipſa *autem remiſsio, donum eſt diuinæ liberalitatis: cadit omne humanũ meritũ.* Quòd *uero remiſsionem deſtinat ijs ſolis delictis, quæ prius extiterunt, id nihil ſuffragatur* Nouatianorũ *errori, qui ſpem ueniæ* Chriſtianis *ſuſtulit: ſi, poſt acceptam in baptiſmo purgationem, iterũ laberẽtur. ſed quia hæc eſt* Euangelij *diſpẽſatio, ut iudicium iramq;* Dei *peccaturo proponat, miſericordiam peccatori, deſignauit* Apoſtolus*, in præteritum ſemper reſpicere, quam* Dominus *peccatoribus ueniam largitur: ne uideatur ideo nos ſibi reconciliare in* Chriſti *ſui ſanguine, quò poſthac licenter peccemus.* Nos *enim reconciliat: quia iam ſumus peccatores, noſtra prauitate à ſe diuiſi.* Addit *hanc remiſſionem fuiſſe in tolerãtia. i. manſuetudine: quæ ſcilicet cõtinuerit* Dei *iudiciũ: nec inflammari in noſtrũ exitium permiſerit, donec tandẽ in gratiã nos reciperet.*

Ad *demonſtrationem.)* Non *caret emphaſi huius membri repetitio: quã data opera* Paulus *affectauit:*

quæ ualde

quæ ualde neceſſaria erat. q̃n nihil hoĩ difficilius ꝑſua detur, q̃ ut ſibi oĩa derogans, accepta Deo referat.

In hoc tempore.) Quod omnium temporum perpetuũ fuit, refert ad diem exhibiti Chriſti. Ante enim iuſtitiæ huius reuelatio in promiſsionibus & ſacramentis extabat. Tunc promiſsiones & ſacramenta, reipſa ſuum complementum habuerunt, quia in ipſo confirmantur demum ac ſtabiliuntur. 2. Corinth. 1.

Vt ſit ipſe iuſtus.) Nunq̃ ergo integrũ ac ſolidũ, ac quale debetur, teſtimoniũ redditur Dei iuſtitiæ: niſi cũ ſolam hãc eſſe dignã hoc honore agnoſcimus & fatemur, uniuerſis hoĩbus iniuſtitiæ dãnatis. Vnũ .n. Deũ oportere iuſtũ prædicari intelligit. Deinde iuſtitiæ ac bonitatis amplitudo in hoc ſe profert, ꝙ in homines quoq; eius cõmunicationem effundit. Quicunq; enim iuſti ſunt, non aliter iuſtificãtur, q̃ ex fide Chriſti. ſunt enim alioqui oẽs impij. Iuſtificãtur ergo, quia iuſti cenſentur, etiã ſi nõ ſunt: dum illis imputatur in iuſtitiam Chriſti obedientia.

Vbi ergo glorificatio? excluſa ẽ. Per quã legem? factorum? Nequaq̃: ſed ꝑ legẽ fidei. Cõſtituimus ergo, fide iuſtificari hominem, ſine operibus legis.

Vbi ergo

Vbi ergo gloriatio.) Egregium epiphonema, quo noſtræ uanitati inſultat Apoſtolus, ſatis iam multis rationibus contuſæ ac proſtratæ. Gloriationem autem excluſam dicit, quia nihil poſſumus noſtrum producere, quod Dei ſit approbatione, aut commendatione dignum. Ergo ſi materia gloriandi eſt meritũ, tam de cõgruo, quàm de condigno, quo homo reputetur Deum ſibi cõciliare: hic utrunq; euerti uides: Deinde ſi per fidem tollitur operum gloriatio: ut non poßit fides pure prædicari, quin omnia dei miſericordiæ deferendo, prorſus hominem laude ſpoliet.

Per legem operum.) Quomodo Apoſtolus hic negat excludi per legem noſtra merita: cum antea ex lege damnationem noſtram petierit? Verum tunc oſtendebat, lege peccatum noſtrum patefieri, quòd omnes ab eius obſeruatione deſciuimus. Hic autem intelligit, ſi iuſtitia eſſet in lege operum, non excluſum iri noſtram gloriam: ſed quoniam ſolius fidei eſt, ideo nihil eſſe nobis arrogandum: quoniam à deo omnia accipit fides, nihil affert, præter humilem inopiæ confeßionem. Et notanda eſt diligenter fidei & operum antitheſis: in qua, ſine adiectiõe, opera uniuerſaliter ponũtur. Legis nomen impropric fidei tribuitur.

Conſtituimus ergo.) Nunc principalem propoſitionem, quaſi iam indubiam, colligit: addita illi explicatione. Multum enim eluceſcit fidei iuſtificatio, dum opera nomina

ra nominatim excluduntur. Ideo nulla hodie in re magis laborant noſtri aduerſarij: quàm ut fides cum operum meritis implicetur. fatentur quidem iuſtificari hominem fide: ſed non ſola. Imò penes charitatem uim iuſtificationis, reipſa locant: utcunq; uerbo, concedãt fidei. Atqui ſic gratuitam aſſerit hoc loco Paulus, ut palam ſit, cohærere nullo modo poſſe cum ulla dignitate operum. Quod apud Iacobum habetur, non ſola fide, ſed operibus iuſtificari hominem: nihil cum præſenti ſententia pugnat. Conciliatio potiſſimum eſt in animaduerſione duplicis paralogiſmi. Quia iuſtificatio apud Iacobum, non pro imputatione, ſed pro declaratione ac teſtificatione iuſtitiæ poſita eſt. fidei autem uocabulum abuſiue, per cõceſſionem, uſurpatum eſt. qua de re uide inſtitutionem noſtram.

Num Iudæorum Deus tantũ? an non & gentium? Certe & gentium. Quandoquidem unus Deus, qui iuſtificabit circunciſionem ex fide, & præputium per fidem.

Num Iudæorum.) Secunda propoſitio. iuſtitiam illam non magis ad Iudæos quàm ad gentes pertinere. Quam urgeri ualde referebat: ut per uniuerſum orbẽ locus fieret regno Chriſti. Interrogat ergo, non an ſit

gentium conditor Deus? ſed an non illis quoq; ſeruatorem ſe uelit declarare. Poſtquàm enim æquauit totū hominum genus, ac ſub eandem cōditionem redegit: ſi quid ſit diſcriminis inter eos, ex Deo eſt, nō ex ipſis: qui habent omnia inter ſe paria. Quòd ſi uerum eſt, Deum ſuæ miſericordiæ uelle participes facere omnes populos terræ: ſalus, & quæ ad ſalutem neceſſaria eſt iuſtitia, ad omnes extenditur. Quare in Dei nomine hic eſt notatio correlationis: quæ ſæpe in ſcriptura occurrit. Ego ero uobis in Deum, & uos eritis mihi in populum.

Qui iuſtificat præputium.) Cum alios per fidem, ex fide alios iuſtificari dixit, uidetur oblectatus uarietate ſermonis, in eadem re indicanda, ut Iudæorum ſtultitiam obiter perſtringeret, qui diſcrimen inter ſe & Gentes comminiſcebantur: cum in cauſa iuſtificationis nihil prorſus differrēt. ſi enim ſola fide fiunt homines huius gratiæ compotes: fides autem in utriſq; eſt eadem: ridiculum eſt, in tanta ſimilitudine facere diſsidium. Itaq; ſubeſſe in uerbis ironiam iudico: ac ſi diceret, ſi quis uult habere differentiā Gētilis à Iudæo hanc habeat, quod ille per fidem, hic uero ex fide iuſtitiam conſequitur.

Legem igitur irritam facimus per fidē? Ne ita ſit, ſed legē ſtabilimus.

Vbi lex

Vbi lex fidei opponitur: ex eo ſtatim quãdam repugnantiæ ſuſpitionem caro arripit, ac ſi alterum alteri aduerſaretur. Præſertim uero facile obtinet falſa hæc imaginatio inter eos, qui, præpoſtera legis intelligentia, nihil aliud in ea quærunt, quàm operum iuſtitiã, ꝓmiſsionibus omiſsis: Atq; hoc nomine peſſime audiebat inter Iud*æos, nõ modo* Paul*us, ſed* D*ñs quoq; ipſe: ac ſi tota ſua prædicatione legis abrogationẽ moliretur.* V*nde illa cõteſtatio.* N*õ ueni ad ſoluendã legẽ, ſed implendã.* H*æc aũt ſuſpitio tam ad mores, q̃ ad ceremonias, ꝑtinebat.* Q*uia .n. euangeliũ finẽ imponit ceremonijs* M*oſaicis: putatur ad deſtruendũ* M*õſe miniſteriũ tẽdere.* A*d hoc, quia omnem operũ iuſtitiã obliterat: creditur aduerſari tot teſtimonijs legis, ubi affirmat dominus, ſe iuſtitiæ ac ſalutis uiã illic præſcripſiſſe.* Q*uare hãc* P*auli excuſationẽ neq; de ceremonijs ſeorſum, neq; de mãdatis, ut uocãt, moralibus: ſed in uniuerſum de tota legẽ accipio.* N*ã lex moralis uere cõfirmatur ac ſtabilitur per fidẽ in* C*hriſtum. quũ in hũc finem lata eſt, ut hoĩem, de ſua iniquitate edoctũ, ad* C*hriſtũ adduceret: ſine quo nec ipſa impletur, nec poteſt niſi cupiditatem magis iritare: quò maiorẽ tandẽ cõdemnationem hoĩ accerſat.* V*bi uero ad* C*hriſtũ uentũ eſt, primũ in eo inuenitur exacta legis iuſtitia: quæ, imputatione, eitã noſtra fit.* D*einde ſanctificatio qua formãtur corda noſtra ad legis obſeruationẽ: impfectã qdẽ illãs*

ſed quæ ad ſcopum collineat. ſimilis ceremoniarum ratio. quæ ceſſant quidem & euaneſcunt Chriſto adueniente: ſed eo ipſo uere confirmantur. Si enim per ſe exiſtimantur, inanes ſunt & umbratiles imagines. Tū demum ſolidi aliquid habere deprehendentur, ſi in meliorem finem reſpiciant. In *eo igitur eſt ſumma eorū confirmatio: cum docetur, ueritatem ſuam in* Chriſto *eſſe conſecutas. ſic ergo & nos meminerimus* Euangelium *diſpenſare, ut, noſtra doctrina, lex ſtabiliatur: ſed nulla alia firmitate, quàm fide* Chriſti *ſuffulta.*

CAPVT QVARTVM

QVid ergo dicemus inuẽniſſe Abraham, patrem noſtrum, ſecundum carnem? Si enim Abraham ex operibus iuſtificatus eſt: habet q̊ glorietur. ſed non apud Deum. Quid enim ſcriptura dicit? Credidit Abraham Deo: & mputatum eſt illi in iuſtitiam.

Quid ergo.) Confirmatio eſt ab exemplo: quæ ſatis firma eſt. quoniam omnia ſimilia ſunt tam in re, quàm in perſona. Nam & ille pater eſt fidelium, cui nos omnes oportet conformari: & una eſt iuſtitiæ obtinendæ omnibus ratio, non plures, & addit epitheton. patrem eſſe Iudæorum ſecundum carnem: quò magis illos permoueat. ſolemus enim domeſticis exemplis ſupra uulgarem modum affici.

Si enim Abraham.) Epitherema eſt, id eſt, imperfecta ratiocinatio. quæ in hanc formam colligi debet. ſi Abraham operibus iuſtificatus eſt: poteſt ſuo merito gloriari. ſed non habet unde glorietur apud Deum. Ergo non ex operibus iuſtificatus eſt. Gloriationem uocat, cum licet prætendere aliquid noſtrum, cui merces in iudicio Dei debeatur. Eam cum Abrahæ adimat: quis noſtrum ſibi guttam meriti arrogabit?

Quid enim dicit ſcriptura.) Probatio eſt minoris, ceu aſſumptionis, ubi negabatur Abraham habere argumentum gloriandi. Nam ſi Abraham ex eo iuſtificatur, quòd amplectitur fide bonitatem dei: ſequitur nullam eſſe eius gloriam. quia nihil ſuum affert, niſi miſeriæ agnitionem: quæ miſericordiam quærat. ſiquidem pro confeſſo præſumit, fidei iuſtitiam, ſubſidiū eſſe peccatoris, qui operibus deſtituitur. Locus eſt ex 15 Geneſeos. Vbi promiſſiones dei, quibus in fœdus ſalutis, intercedente ſemine benedicto, adoptabatur, dicitur fide

G 3 ſuſcepiſſe.

ſuſcepiſſe. Notandum uero, nec ſalutem, ſine Dei *gratia: nec* Dei *gratiam, ſine ſalutis beneficio, promitti. Rurſum nec in* Dei *gratiam, nec in ſpem ſalutis nos uocari, quin iuſtitia ſimul offeratur. Abraham ergo in promiſsione oblatam ſibi* Dei *benignitatem apprehendit: qua ſibi iuſtitiam communicari ſentiebat. Hāc promiſsionis & fidei relationem neceſſarium eſt, ad ſtatuendam iuſtitiam, intelligere. Quoniam eadem eſt hic inter* Deum *& nos ratio: quæ apud* Iuriſconſul*tos inter datorem & donatarium.* Neq; *iuſtitiam aliter conſequimur, niſi quia* Euangelij *promiſsione nobis defertur. Quomodo conciliandus ſit* Iacobi *locus, qui nonnihil contrarius uidetur, ſupra adnotaui.*

Ei quidem, qui operatur, merces non imputatur ſecundum gratiam: ſed ſecundum debitum. Ei uero qui non operatur, credit autem in eum qui iuſtificat impium, imputatur fides ſua in iuſtitiam.

Ei uero

Ei uero qui operatur) Operantem uocat, qui ſuis meritis aliquid promeretur: non operantem, cui nihil debetur operum merito. Argumentatur autem à contrarijs, quomodo Deus non rependat nobis iuſtitiam, ut debitam: ſed acceptam ultro ferat. Ac Bucero quidem accedo, qui formam argumentandi iudicat, non eſſe ſumptam ab uno uerbo: ſed ab integra ſententia in hunc modum. ſi quis ſit, qui promereatur aliquid opere ſuo, res promerita non imputatur illi gratis: ſed ut debita redditur. fides reputatur in iuſtitiam non quod aliquid tale promereamur, ſed quia Domini bonitatem apprehendimus. ergo iuſtitia non debetur nobis, ſed gratis confertur. Obſeruandæ ſunt diligẽter iſtæ collationes, quibus omne meritum prorſus extinguitur.

Credit autem in eum.) Plena energiæ periphraſis: qua & fidei, & iuſtitiæ ſubſtantiam expreſsit. Ideo enim iuſtificamur, quia ſerio credimus Deum peccatis noſtris ignoſcere. Ac utcunq; ira ultioneq; eius digniſsimus, nobis nihilo minus eſſe propitium.

Quemadmodum etiam Dauid finit beatitudinẽ hominis, cui Deus imputat iuſtitiã abſq; operibus. Beati quorum remiſſæ ſunt iniqui

tates: & quorum tecta ſunt peccata. Beatus uir, cui non imputarit Dominus peccatum.

Finit beatitudinem hominis.) Hinc perſpicimus *merum eſſe cauillum, quòd opera legis ad ceremonias limitantur. quando nunc opera ſimpliciter, & ſine adiecto, uocat: quæ prius dicebat opera legis. ſi nemo inficiari poteſt, ſimplicem locutionem de opere quolibet intelligendam: id perpetuo in tota diſputatione ualere debet. Docemur præterea, iuſtitiam Paulo nihil eſſe, quàm remiſsionem peccatorum. Poſtremo hanc quoq; remiſsionem gratuitam eſſe, quia ſine operibus imputatur. Quod & remiſsionis nomine indicatur. Non enim remittit creditor, cui numeratũ eſt: ſed qui nomen ſponte inducit, mera liberalitate. Eant nunc, q̃ delictorum ueniam ſatisfactionibus redimere docèt. à qua Paulus argumentum petit, ad gratuitum iuſtitiæ donum aſſerendum. Quomodo enim illis cum Paulo conueniet? Aiunt illi, operibus ſatisfaciendum diuinæ iuſtitiæ: quò peccatorum ueniam impetremus. Contra hic ratiocinatur: iuſtitiam fidei gratuitam eſſe, ac ſine operibus: quoniam à peccatorum remiſsone pendeat. Vitioſa certe eſſet ratiocinatio, ſi qua in remiſsione peccatorum, opera intercederent. Nec minus uerbis prophetæ, ineptiæ ſcholaſticorum diſsipantur, de dimidia*

remiſsione

remiſsione. Culpa remiſſa, pœnam retineri à Deo nugãtur. Propheta autem clamat, non tecta modo peccata eſſe: hoc eſt, in conſpectu Dei ſublata: ſed etiam addit, non imputari. Quomodo conueniat, Deum pœnam eorum expoſcere, quæ non imputet? Manet ergo ſalua, nobis pulcherrima ſentẽtia, iuſtificari fide, qui gratuita peccatorum remiſsione coram Deo purgatus ſit.

Quod autem opera interdum dicuntur in iuſtitiam imputari, & aliæ quoq; beatitudines recenſentur: nihil de Pauli ſententia detrahit. Refert pſalmus, imputatum eſſe Phinees ſacerdoti domini in iuſtitiam, quòd ſumpto de ſcortatore & meretrice ſupplicio, uindicarit opprobriũ Iſraelis. Nempe audimus, hominẽ, iuſtum edidiſſe facinus, ſed uno facto perſonam non iuſtificari ſcimus. Requiritur enim perfecta, & numeris ſuis oĩbus conſummata obedientia. Quomodo ergo imputatur illi hæc ultio in iuſtitiam? Certe iuſtificatũ prius, dei gratia, oportuit. Qui enim iam Chriſti iuſtitia ſunt induti, ij non ſibi modo propitium habent dominum: ſed operibus quoq; ſuis, quorum maculæ & næui Chriſti puritate obteguntur, ne in rationem ueniant: Vnde nullis ſordibus infecta opera, iuſta reputãtur. Non aliter, quàm eiuſmodi indulgentia, placere Deo quodlibet humanum opus, palam eſt. Quod ſi fidei iuſtitia unica cauſſa eſt, cur iuſta opera habeantur: Vide quàm inſulſe arguant, quia iuſtitia operibus tribu

atur,non ſolius eſſe fidei iuſtitiam. Ego *autem inuictũ argumentum oppono contra. iniuſtitiæ damnatum iri opera omnia, niſi ſola fide homo iuſtificetur. ſimile eſt de beatitudine.* Pronunciãtur *beati, qui timent dominum,qui ambulant in uijs eius, qui meditantur eius legem,die ac nocte.ſed quia nemo id præſtat,qua decet perfectione:ut* Dei *mandato ad plenum reſpondeat:irritæ ſunt omnes eiuſmodi benedictiones, donec purificati ac mundati peccatorum remißione, beati reddimur:atq; ita ut capaces ſiamus eius beatitudinis,quam* Dominus *ob ſtudium legis,ac bona opera, ſeruis ſuis pollicetur.* Ergo & *operum iuſtitia,effectus eſt iuſtitiæ fidei.* Et *beatitudo ex operibus,effectus beatitudinis,quæ ſita eſt in peccatorum remißione. ſi cauſſa deſtrui ab effectu ſuo nec debet,nec poteſt:importune facturi ſint,ſi qui ſtudeant fidei iuſtitiam per opera euertere.ſed cur non liceat teſtimonijs illis contendere, operibus hominem iuſtificari ac beatum reddi?* Verba *enim ſcripturæ non magis ſonant,fide iuſtificari hominem, &* Dei *miſericordia beatum eſſe, quàm operibus.* Nempe *conſideranda eſt hic diuini operis diſpenſatio.* Quia *enim locum non habent, quæcunq; pronunciantur de operum uel iuſtitia, uel beatitudine, niſi unica hæc fidei iuſtitia præceſſerit. & ſola partes omnes impleat: hanc erigi ac ſtabiliri oportet,*

ut illa,

ut illa, tanquàm fructus ex arbore, inde naſcatur & emergat.

Beatitudo ergo iſta in circunciſionem modo, an & in præputiũm competit? Dicimus enim, quod imputata fuit Abrahæ fides in iuſtitiam. Quomodo igitur imputata fuit? in circunciſione cum eſſet, an in præputio? non in circunciſione: ſed in præputio.

Nondum ſatis eſt, niſi peccatorum remiſsio præcedat omnia opera. quorum primum fuit circunciſio, quæ Iudaicum populum initiabat in Dei obedientiam, Proinde in eo quoq; demonſtrando pergit: ſiquidem iuſtitia Abrahæ eſt peccatorũ remiſsio, quod ſecure pro confeſſo aſſumit Ea autem Abrahæ obtigit ante circũciſionem. ſequitur ergo, peccatorum remiſsionem non dari præcedentibus meritis. Vides argumentum eſſe ab ordine cauſſarum & effectuum. Cauſſa enim ſemper effectu ſuo prior eſt. Atqui iuſtitia fuit in Abrahamo circunciſione ſuperior.

Et ſignum

Et ſignum accepit circunciſionis, ſigillum iuſtitiæ fidei, quæ fuerat in præputio: ut eſſet pater omnium credentium per pręputium: quo ipſis quoq; imputetur iuſtitia: & pater circunciſionis, non ijs qui ſunt ex circunciſione tantum, ſed qui inſiſtunt ueſtigijs fidei, quę fuit in præputio patris noſtri Abrahæ.

Et ſignum accepit.) Per anticipationem oſtendit, non tamen fuiſſe uanam ſuperfluamq; circunciſionem tametſi non iuſtificaret. quandoquidem alium haberet ualde præclarum uſum. Vtpote cuius officium erat, iuſtitiam fidei obſignare, ac ueluti ratam facere. Atq; interim à fine ipſo inſinuat, non eſſe iuſtitiæ cauſam. Tēdit enim ad confirmandam fidei iuſtitiam, & eam quidem iam in præputio comparatam. ergo nihil illi derogat aut detrahit. Hic habes inſignem locum, de communi ſacramentorum uſu. ſunt enim ſigilla, quibus & dei promiſsiones cordibus noſtris quodammodo imprimuntur, & gratiæ certo nobis ſtabiliuntur. Ac tametſi nihil citra ſpiritum proficiunt: per ipſa tamen, ceu inſtrumenta

ſtrumenta, ſpiritus ſui uirtutem Deus diſpenſat. De ipſo quoq; circunciſionis ſymbolo, peculiariter iſtud dicendum, quod promiſsionis ac mandati repræſentationem habuit. Pollicebatur Dominus ſemen benedictum, cuius interceſsione, Abrahæ & ſemini eius foret in deum. Addidit ſignum, quod analogiam haberet conuenientem. Exigebat uiciſsim integritatem ac ſanctimoniã uitæ. ſymbolo indicabat quomodo ad eam perueniretur. Nempe, ſi in homine circuncideretur, quidquid naſcitur in carne. quia tota natura uitioſa eſt. Admonebat ergo Abrahamũ externo ſigno, ut ſpiritualiter carnis ſui corruptionem circunciderct. quo etiam alluſit Moſes Deut. 10. Quo autem indicaret, non eſſe hominis opus, ſed dei: fieri iubebat in teneris infantibus qui per ætatem nondum exequi poterant id mandatũ. Nam ſpiritualem circunciſionem, eſſe diuinæ uirtutis beneficium non diſsimulabat Moſes. Quemadmodum habes Deutero. 30. Circuncidet dominus cor tuum &c. Prophetæ id ipſum multo clarius poſtea explicarunt.

Vt eſſet pater.) Nota, quomodo Abrahæ circunciſio fidem noſtram confirmet, de iuſtitia gratuita. Eſt enim obſignatio iuſtitiæ fidei: ut nobis quoq; credentibus iuſtitia imputetur. atq; ita ſingulari artificio in aduerſarios retorquet Paulus, quæ poterant ab illis obiectari. ſi enim ipſa circunciſionis ueritas ac uis eſt in

præputio:

præputio: non eſt cur tantopere ſe euehant Iudæi ſupra gentes. ſed cum dubitatio inijci poßit: an nõ ergo exemplo Abrahæ, nos quoq; oporteat circunciſionis ſigillo eandem iuſtitiam confirmare? cur eam Apoſtolus prætermiſit? Nempe quia putabat ſatis ex ſuis uerbis hanc quæſtionem expediri. Nam ubi admiſſum eſt, circunciſionem ualere duntaxat ad obſignandam Domini gratiam: ſequitur nobis eſſe ſuperuacuam, qui ſignum habemus eius loco à Domino inſtitutum. Quia ergo ubi baptiſmus eſt, nullus iam reſtat circunciſionis uſus, noluit de eo fruſtra diſceptare, quod nequaquam dubium erat. Cur ſcilicet in gentibus fidei iuſtitia non obſignetur, ſi ſimilitudinem habent cum Abrahamo.

Non ijs qui ſunt ex circunciſione.) Id eſt, qui nihil habentes, præter circunciſionem externam, ipſa ſecure gloriantur. Iſtud enim, quod præcipuum eſt, negligunt: ut Abrahæ fidem imitentur: qua una ſalutem ille adeptus eſt. Hinc apparet, quàm ſolicite diſcernat fidem à ſacramento. Ne quis hoc ſine illa contentus ſit perinde ac ſi ad iuſtificandum ſufficeret. Eadem ratione reuincitur ſcholaſticum dogma, de diſcrimine ſacramentorum ueteris & noui teſtamenti. Illis enim uim iuſtificandi adimunt: his attribuunt. Atqui ſi rite Paulus raciocinatur, dum circunciſionem non iuſtificare ex eo probat, quod fide iuſtificatus eſt Abrahams:

apud nos

apud nos quoq; militat eadem ratio: ut negemus baptiſmo iuſtificari homines, quando eadem fide, qua Abraham, iuſtificantur.

Non enim per legem promiſsio Abrahæ & ſemini eius data eſt: ut eſſet hæres mũdi: ſed per iuſtitiam fidei.

Iam antitheſin ſtatuit inter legem ac fidem, quæ diligenter notanda eſt. quoniam inde intelligimus, fidem non niſi in dei miſericordiam reſpicere: ſi nullum habet legis reſpectum. Eximius locus. ad ſolidam conſolationem animis piorum aßignandam: cum Dei promißionem ſimplicem & gratuitam eſſe audiunt. ſimul oſtendit, quomodo gentibus nihilo minus, quàm Iudæis, promißio data ſit, ab ipſius cauſſa: quæ in utriſq; procedit. ſi enim ſola Dei bonitate fundata eſt ſalus hominum: qui gentem aliquam à ſalutis communione arcent, Dei bonitatem conantur impedire.

Vt eſſet hæres mundi.) Nuſq̃ huius promißionis forma extat. ſed terra Canaan typus fuit hæreditatis fidelium: quæ cœlũ terrã, maria, & omnes creaturas complectitur. Huius guſtũ quendã in præſenti uita delibãt

pij. quia

pij: quia utcunq; inopia anguſtiaq́; premantur, tamen cum dei benedictione fruuntur dei creaturis in ſalutē: nec, ut alienis abutūtur: ſed ut ſuas iure poßident. quas furto rapiunt infideles, ac cum dei maledictione uſurpant. Plenam autem poſſeßionem cernent, cum in gloriam dei euecti, omnes creaturas habebunt ſuæ gloriæ ſeruientes. In eum ſiquidem finem & terra & cœlum renouabuntur, ut pro ſuo modo, ad illuſtrandum dei regnum, in partes accedant.

Si enim ij, qui ſunt ex lege, hæredes ſunt: inanis facta eſt fides, irrita facta eſt promiſsio. Nam lex iram efficit. ſiquidem ubi non eſt lex, neq; etiam tranſgreſſio.

Si enim ij qui ſunt ex lege.) Si ad hanc unam rationem auſcultandam aduerſarijs noſtris aures eſſent: non magno negocio dirimeretur certamen. Præſumit Apoſtolus pro re indubia, nequaq̄ dei beneficio cō ſtare ſuam efficaciam, niſi certa animi fiducia recipiatur. Quid autem futurum eſt, ſi legis obſeruatione fundetur hominum ſalus? Conſcientiæ nihil habebunt certitudinis: ſed perpetua inquietitudine uexabūtur. Promißio inde ipſa ſine fructu euaneſcet: cuius complemētum à re impoßibili impendebit. Eant nunc, qui miſeram plebem

ram plebem docent, operibus ſibi ſalutẽ comparare. cum Paulus diſerte pronunciet, abolitam eſſe promiſſionem, ſi in opera recumbat. ſed apprime cognitu neceſſarium eſt illud: fidem in nihilum redigi, ſi operibus fulciatur. Nam & inde diſcimus, quid ſit fides: & qualem oporteat eſſe operum iuſtitiam, cui ſecure confidere poßint homines. Perire fidem docet Apoſtolus, niſi in Dei bonitate ſecure acquieſcit anima. Non eſt ergo fides, aut Dei, aut ueritatis eius nuda agnitio: ac ne ſimplex quidem perſuaſio, quòd Deus ſit, quòd uerbum eius ſit ueritas: ſed diuinæ miſericordiæ certa notitia, ex Euangelio concepta: quæ pacem conſcientiæ apud Deum ac requiem cõciliet. ſumma ergo eſt. Quod, ſi in legis obſeruatione ſalutis bonum reponatur, nullam habere eius fiduciã animus poterit. Quæcunq; à Deo promißiones nobis afferentur, irritæ cedent. Ita deplorati ac perditi ſumus: ſi relegamur ad opera, dum quærenda eſt ſalutis cauſa.

Nam lex iram efficit.) Confirmatio proximæ ſententiæ à contrario legis effectu. Nam cum nihil quàm ultionem generet: non poteſt afferre gratiam. Bonis quidem ac integris uiam uitæ demonſtraret. ſed quatenus uitioſis ac corruptis præcipit quid debeant, præſtandi uires non ſubminiſtrat: reos apud Dei tribunal peragit. Quæ enim eſt naturæ noſtræ uitioſitas: quò magis docemur, quid rectum ſit ac iuſtum: eo apertius

noſtra iniquitas detegitur, quò grauius Dei iudicium accerſatur. Irã, p Dei iudicio accipe. in quo ſignificatu paßim occurrit. Qui exponunt, iram peccatoris inflammari lege, quia legislatorem odit & execratur, quem uidet ſuis cupiditatibus aduerſari: argute id quidem dicunt, ſed parum apte ad præſentem locum, Paulum enim nihil aliud uoluiſſe, quàm ſolã condemnationem referre ex lege homines poſſe, cum uerbi acceptio, tũ uero ratio, quã mox attexuit, palã facit.

Vbi non eſt lex.) Secunda probatio: qua idipſum, quod dixerat, confirmatur. Obſcurum enim alioqui futurũ erat, quomodo à lege in nos accenderetur ira Dei, niſi ratio magis appareret. Ea autem eſt, quia cognitione Dei per legem accepta, eo grauius peccamus in Deum, quò minus excuſationis nobis ſupereſt. Merito enim grauiorem pœnam ſuſtinent, qui uoluntatẽ Dei cognitam aſpernantur, quàm qui ignorantia impingunt. Nõ loquitur autem Apoſtolus de ſimplici iuſtitiæ transgreßione: à qua nemo eximitur: ſed transgreßionem appellat, ubi animus edoctus quid Deo placeat, quid ue diſpliceat, fines uoce Dei ſibi definitos, ſciens ac uolens, perrumpit. Atq; ut uno uerbo dicã, transgreßio hic non ſimplex delictum: ſed deſtinatam in uiolanda iuſtitia contumaciam ſignificat. Pro particula, ubi, habent alij codices relatiuum, cuius. Quæ uarietas ex affinitate græcarũ dictionũ accidit, ἧ & ἡ.

Vtramli-

Vtramlibet ſequaris lectionem, idem manet ſenſus. Qui lege ſcripta non eſt inſtitutus, eum, ſi peccet, nō eſſe reum tantæ transgreßionis, quantæ cōuincitur, qui legem Dei contumaciter infregit ac dißipauit.

Propterea ex fide: ut ſecundum gratiam. quò firma ſit promiſſio uniuerſo ſemini: non ei quod eſt ex lege ſolum, ſed etiam quod eſt ex fide Abrahæ: qui eſt pater omniū noſtrum [ſicut ſcriptum eſt. Quod patrem multarum gentium poſui te] coram eo, cui credidit, Deo: qui uiuificat mortuos, & uòcat ea quę non ſunt, tanquam ſint.

Propterea ex fide.) Abſolutio argumenti, quod totum in hanc ſummam poßis colligere. ſi per opera nobis obueniret hæreditas ſalutis: collabetur eius fides, abrogabitur eius promißio. ſed utranque oportet eſſe certam: ergo per fidem nobis obtingit. quò, ſola Dei bonitate ſtabilita, certum effectum habeat. Vide ut Apoſtolus uocet hæſitantiam ac dubitationem, incredulitatem: qua & fides aboleatur, & abrogetur pro-

miſsio. Et *tamen hæc eſt dubitatio, quam* Scholaſtici *appellant coniecturam moralem: & ſi* Deo *placet, ſi dei loco ſubſtituunt.*

Ex *fide, ut ſecundum gratiam.*) Habemus *hic quale ſit obiectum fidei.* Nam *ſi quidquid fide obtinemus, gratia eſt: ſublata operum conſideratione, ſolam* Dei *gratuitam beneuolentiam intuetur.*

Non *enim qui eſt ex lege ſolum.*) H*æc particula cum alibi ſignificet eos, qui, præpoſteri legis zelotæ, illius iugo ſeſe obſtringũt, ac fiducia eius ſupbiũt, aliã habet hic acceptionẽ. ſignificat enim ſimpliciter gentem* Iudaicam, *cui lex* Domini *tradita fuerat.*

Qui *eſt pater omnium noſtrum.*) Relatiuum *habet uim cauſalis particulæ.* Vult *enim eo probare, gentes eſſe huius gratiæ conſortes. quia eodem oraculo, quo delata eſt* Abrah*æ hæreditas, & ſemini eius, gentes in eius ſemen fuerunt accitæ. ſiquidem poſitus dicitur non unius gentis pater, ſed multarũ gentium.* Quo *præſignatum eſt, fore ut benedictio intra unum* Iſraelem *non contineretur: ſed ad* Gentes *omnes propagaretur.* Pr*æteritum uerbi tempus, uſu ſcripturæ uulgari, notat diuini conſilij certitudinem.* Nam *& ſi nihil tunc minus apparebat: quia ſic tamen ordinauerat* Dominus, *uere dicitur cõſtitutus multarũ* Gentiũ *pater.* Teſtimonium Moſe *parentheſi includatur, quo hæc ſententia cohæreat.* Qui *eſt pater omnium noſtrum,*

coram

coram Deo &c. Neceſſe enim fuit ſimul explicare, quæ iſtius cognitionis forma eſſet: ne in carnali generatione nimium gloriarētur Iudæi. Dicit ergo eſſe patrem coram Deo. quod idem ualet, ac ſi nominaret ſpiritualem. Id enim iuris non à carne propria: ſed à Dei promiſsione habet.

Cui credidit, qui uiuificat mortuos.) Hoc circuitu declaratur ipſiſsima ſubſtantia fidei Abrahæ: ut, eius exemplo, tranſitus quoq; fiat ad Gentes. Mirifica .n. uia perueniendum illi erat ad promiſsionem, quàm audiebat à Domino. Promittebatur ſemen, ut uegeto ac uiuido: & ipſe emortuus erat. Ergo oportebat erigi cogitationem eius in uirtutem illam Dei, qua mortuos uiuificat. Iam nihil abſurdi eſt, ſi Gentes aridæ alioqui & emortuæ, in cōmunionem inſeruntur. Qui enim ob id gratiæ capaces negat, iniuriam Abrahæ facit: cuius fides ea cogitatione ſubnixa eſt. Nihil intereſſe, an mortuus ſit, qui à Domino uocatur ad uitam: quando illi facile eſt, ſua potentia, mortuos ſuſcitare. Hic præterea typū & exemplar habemus uniuerſalis noſtræ uocationis. quo nobis ob oculos ſtatuitur, quis ſit ortus noſter, non in primam natiuitatem, ſed ſpem futuræ uitæ. Nempe ex nihilo. Qualeſcunq; enim uideamur, ne ſcintillam quidem habemus ullius boni: quod nos regno Dei aptos reddat. Quo igitur idonei ſimus ad audiendam Dei uocationem, emori nos penitus nobiſmet

oportet. Hæc eſt uocationis conditio, ut qui mortui ſunt, à Domino ſuſcitentur. qui nihil ſunt, aliquid eius uirtute eſſe incipiant. Vocandi uerbum, more ſcripturæ uſitato, pro ſuſcitare: ad exprimendam magis Dei uirtutem, qui ſolo nutu, quos uult, erigit.

Qui præter ſpem ſuper ſpe credidit: ut eſſet pater multarum gentium: ſecūdum quod dictum erat: ſic erit ſemen tuum.

Qui præter ſpem.) Si ita legamus, ſenſus erit: Cū nullum affulgeret argumentum. Imo cum omnia pugnarent: credere tamen non deſtitit. Poteſt etiam legi ſupra ſpem: & forſan magis appoſite. Quaſi diceret, ipſum ſua fide longe ſuperaſſe, quidquid cōcipere poterat. ſecundo loco, ſpei uocabulum fidem à Deo datam ſignificat, hoc ſenſu. Cum ſperandi materia non eſſet, tamen ſpe in Domini promißionē incubuit. Atq; ad ſperandum, ſatis eſſe putauit, quod Dominus promiſerat.

Secundum quod dictum erat.) Ita uertere placuit: ut referatur ad Abrahæ tempus. uult enim dicere Paulus, Abrahamum inter multas deſperationis tentationes, quo Dei beneficio potiretur, conuertiſſe animum ad id, quod ſibi promiſſum erat. ſemen tuum æquabit

ſtellas cœli, & arenas maris. Teſtimonium truncatum adduxit, quo nos acueret ad ſcripturæ lectionem. Religioſe enim id ubiq; in citanda ſcriptura curant Apoſtoli, ut nos ad diligentiorem eius lectionem accendãt.

Ac fide minime debilitatus, nõ conſiderauit ſuum ipſius corpus, iam emortuum, centenarius cum fere eſſet: nec emortuam uuluã Saræ: nec uero in Dei promiſſionem, per incredulitatem, diſquiſiuit: ſed roboratus eſt fide, tribuens gloriã Deo, ac certo perſuaſus, quod qdquid promiſit, poſſit etiam præſtare. Ideo & imputatum illi eſt in iuſtitiam.

Ac fide.) Si mauis, altera negatione omiſſa, poteris ita efferre. Nec debilitatus fide cõſiderauit ſuũ ipſius corpus. ſed hoc nihil ad ſenſum refert. Nũc ppius demõſtrat, quid potuerit impedire & auertere Abrahamum à promißione recipienda. ſemen illi ex Sara promittebatur: cum nec ipſe ad generandum, nec Sara ad concipiendum, natura, habilis eſſet. Quidquid in

ſe ipſo, ac circa ſe intueri poterat, promiſsionis cõplemento aduerſabatur. ergo, ut locum diuinæ ueritati faceret, ab ijs, quæ in conſpectu erant, animam retraxit, & quaſi ſe ipſum oblitus eſt. Neq; tamẽ intelligas, omnino non reſpexiſſe illum ad effœtũ ſuum corpus:
Gene.17. cum ſcriptura cõtra teſtetur, ita ratiocinatum ſecum fuiſſe, Num filio centum annorum naſcetur proles? & Sara, quæ nonagenaria eſt, pariet? ſed quoniam, omiſſa illa conſideratione, totum ſuum ſenſum Domino reſignauit: dicit Apoſtolus nõ conſideraſſe. Et ſane maioris fuit conſtantiæ, ab ea re, quæ ſe oculis ultro ingerebat, cogitationem diſtrahere: quàm ſi nihil tale in mentem ei ueniſſet. Effœtum porro fuiſſe Abrahæ corpus ætate ipſa, ante Domini benedictionem, ſatis clare probatur. tum hic, tum Geneſ.17. & .18. ut Auguſtini opinio nullo modo ſit admittenda: qui alicubi putat, in ſola Sara impedimentum fuiſſe. Nec mouere nos debet obiectionis abſurditas, quæ ipſum ad eam ſolutionem confugere coegit. Ridiculum eſſe putat, ut effœtus dicatur Abraham anno centeſimo, qui aliquanto poſt tempore complures liberos ſuſtulerit. Eo enim ipſo magis ſpectabilem potentiam ſuam reddidit Deus, quòd qui prius fuerat inſtar marcidi atq; aridi trunci, ubi cœleſti benedictione reuiguit, non modo p creando Iſaac ſufficiat: ſed, quaſi in floridam ætatem reſtitutus, alijs poſtea generandis uires habeat. Atqui

præter naturæ ordinē non eſt, ut uir ea ætate generet. Vt fatear prodigium nō eſſe, parum tamen abeſt à miraculo. Deinde cogita, quot laboribus, moleſtijs, peregrinationibus, difficultatibus exercitatus tota uita fuiſſet ſanctus ille uir. ac fatendum erit, non magis ætate fractum, quàm laboribus attritum, exhauſtūq; fuiſſe. Poſtremo, non ſimpliciter: ſed per comparationem, effœtum uocatur eius corpus. Non enim cōueniebat, ut qui in flore ac robore ætatis non fuiſſet gignēdo idoneus, caſsus uirtute nūc demum inciperet. Quod ait, non fuiſſe debilem fide, ſic accipe. Non uacillaſſe, aut fluctuatum eſſe: ut ſolemus in rebus ambiguis. Duplex enim eſt fidei debilitas. Vna, quæ tentationibus aduerſis ſuccūbendo, excidere nos à Dei uirtute facit. Altera, quæ ex imperfectione naſcitur. Nam nec mens unquàm ſic illuminata eſt, quin maneant multæ ignorantiæ reliquiæ. nunquàm ſic eſt animus ſtabilitus, quin multum hæreat dubitationis. Cū ijs ergo carnis uitijs, ignorantia ſcilicet & dubitatione, aßiduum eſt fidelibus certamen. in quo certamine fides eorum grauiter concutitur ſæpe & laborat: uerum ſuperior tandem euadit. Vt dici poßint in ipſa infirmitate firmißimi.

Nec in promißionem Dei.) Verſio mea ratione non caret. Videtur enim Apoſtolus uoluiſſe dicere, Abraham non examinaſſe ad incredulitatis trutinam, an præſtare poſſet Dominus, quod promittebat. Id

proprie eſt diſquirere in aliquid, cum diffidentia illud excutimus, nec, niſi penitus diſcuſſum, uolumus recipere. Rogauit quidem, quomodo euenire id poſſet. At illa fuit admirantis interrogatio. qualis uirginis Mariæ, dum ab angelo ſciſcitabatur, quomodo futurū eſſet quod nuntiabat: & ſimiles. ſancti ergo, dum nūtius illis de operibus Dei affertur, quorum magnitudo captum eorum excēdit, in admirationem quidem, ac ſtuporem etiam, proſiliunt. ſed ex admiratione mox tranſeunt ad uirtutem Dei ſuſpiciendam. Impij autem ſciſcitando irrident: & quaſi fabuloſum, reſpuunt. Qualiter uides fieri à Iudæis dum rogant Chriſtum, quomodo poßit dare carnem ſuam manducandam? Hac ratione Abraham non reprehenditur, quod riſerit, ac quæſierit, quomodo uiro centum annorum ac nonagenariæ mulieri naſceretur puer. quia, in ſuo ſtupore, locum nihilominus dabat diuini uerbi potentiæ. Contra, in Sarā ſimilis riſus & quæſtio reprehenſione non caret. quia uanitatis inſimulabat Dei promiſſum. Hæc ſi applicentur ad præſentem cauſam, patebit, non aliam fuiſſe originē iuſtificationis Abrahæ, quàm Gentium. ſunt ergo cōtumelioſi in patrem ſuū Iudæi, ſi Gentium uocationi, tanquàm abſurdæ, reclamant. Nos quoq; meminerimus, eandem eſſe noſtram omnium conditionem, quæ fuit Abrahæ. Quæ circa nos ſunt, omnia Dei promißionibus aduerſantur. Im-

mortalitatem pollicetur. Nos mortalitate & corruptione circundamur. Iuſtos ſe nos habere pronunciat: Peccatis ſumus cooperti. Propitium ac beneuolum nobis eſſe teſtatur: Indicia externa iram eius minantur. Quid ergo agendum? Nos, ac noſtra omnia clauſis oculis prætereamus. ne quid nos impediat, uel remoretur, quominus Deum credamus ueracem.

Sed roboratus eſt.) Oponitur ei, quod dictum ante fuerat: non fuiſſe fide debili. ac ſi diceret, conſtantia firmitudineq; fidei uiciſſe incredulitatem. Quod addit, dediſſe gloriam Deo: in eo notandum eſt, nō poſſe Deo plus honoris deferri, quàm dum fide obſignamus eius ueritatem. Rurſum nulla re grauius inhonorari, quàm diffidētia & incertitudine. Minime ergo ſaluus eſt eius cultus, niſi fidei fundamento ſubnixus.

Certus quòd quæcūq;.) Solemus ſemper excuſare, quòd nihil Dei potentiæ derogemus: cum hæſitamus de eius promiſsis. quia cauſſa, defectus ſit in nobis. At qui Dei potentiam non ſatis euehimus, niſi putamus noſtro uitio eſſe ſuperiorem. Fides ergo non imbecillitatem, miſeriam, defectum proprium ſpectare debet: ſed attendere toto ſtudio ad ſolam Dei uirtutem. Nam ſi iuſtitia, uel dignitate noſtra niteretur: non hæreret in conſideranda Dei potentia. Atq; hoc examen eſt incredulitatis, de quo nuper loquebatur: ubi Domini potentiam noſtro modo metimur. Variant hic græca

exempla

exemplaria in relatiuo: quod alij maſculinum alij neutrum habent. Maſculinum refert Deum, neutrum rẽ promiſſam. liberum ſit lectori, eligere utrum uolet, quando eodem recidit ſententia utraq;.

Propterea imputatum &c.) Ne quis arbitraretur, ideo iuſtificatum fuiſſe Abraham, quia Deum ueracem crediſſet ſimpliciter, & uerbum eius certam eſſe ueritatem: concludit, ideo tantum boni aſſecutum, quia promiſſionem iuſtitiæ accepiſſet. Tenenda eſt, ac memoriæ commendanda iſta fidei ad uerbum relatio. Nihil enim plus conferre fides nobis poteſt, quàm à uerbo acceperit.

Non eſt autem ſcriptum propter ipſum tantum, imputatum fuiſſe illi: ſed etiam propter nos. quibus imputabitur, credentibus in eum, qui excitauit Ieſum dominũ noſtrum ex mortuis: qui traditus propter delicta noſtra, & excitatus propter noſtram iuſtificationem.

Non eſt autem ſcriptum.) Locus quo admonemur de capiendo exemplorum fructu in ſcripturis. Hiſtoriã eſſe uitæ magiſtrã, uere dixerunt Ethnici: ſed qualiter

ab ipſis

ab ipſis traditur, nemo in ea tuto proficiat. ſola ſcriptura ſibi uindicat, iure, eiuſmodi magiſteriū. Primum *enim generales præſcribit regulas, ad quas unāquāq; hiſtoriam exigamus, quò profectui noſtro ſeruiat.* De*inde ad liquidum diſcernit, quæ facta imitanda, & quæ cauenda.* Do*ctrinam uero, in qua præcipue uerſatur, ſibi peculiarem habet: ut prouidentiam* Domini, *erga ſuos iuſtitiam ac bonitatem, erga reprobos iudicia, demonſtret.* Q*uod ergo de* A*braham recitatur, negat eius cauſſa duntaxat ſcriptū.* Ne*q; enim res eſt, quæ pertineat ad ſingularem unius ac certæ perſonæ uocationem. ſed iuſtitiæ obtinendæ ratio deſcribitur: quæ una, ꝑpetuaq; inter oēs eſt.* A*tque id in cōmuni fideliū patre: in quem omniū oculos eſſe conuerſos decet.* P*roinde, ſi pure ac pie ſacras hiſtorias tractare libet, meminerimus ſic tractandas eſſe, ut ſolidæ doctrinæ fructum inde referamus.* A*c partim quidem ex illis inſtituamur ad formandā uitam, partim ad fidem cōfirmandam, partim ad timorem* Domini *excitandū.* A*d uitam formandam ualebit ſanctorum imitatio: ſi ab illis ſobrietatem, caſtitatem, dilectionem, patientiam, modeſtiam, mundi contemptum, aliaſq; uirtutes diſcamus.* A*d fidei confirmationem faciet* Dei *auxilium, quod illis præſens ſemper fuit. conſolatio, in aduerſis protectio: & tota operum* Dei *erga ſeruos ſuos diſpēſatio.* I*uuabunt nos* Dei *iudicia, & ſuplicia in ſceleratos*

ratos edita: quo eius timore corda noſtra imbuantur. Quod autem ait, nõ propter illum ſolum, eo uidetur inſinuare, partim quoq; ſcriptum eius gratia. unde quidam intelligunt, in Abrahæ gratiam commemorari, quæ illi acciderunt. quia Dominus fideles ſuos æternæ memoriæ uult eſſe commendatos, ſed quid ſi accipias ſimplicius? Non propter ipſũ duntaxat: ac ſi aliquod ſingulare foret, ac quod in exemplum trahere non cõueniret. Imo ad noſtram inſtitutionem pertinere, quos eadem ratione iuſtifiari oporteat.

Credentibus in eum.) Supra monui, his paraphraſticis formulis uarie, pro locorum circunſtantia, deſignari fidei ſubſtantiam. cuius non ultima pars eſt, Chriſti reſurrectio, in qua uitæ habemus hypoſtaſin.

Qui mortuus eſt propter.) Significat morte Chriſti ſatisfactionem pro delictis noſtris fuiſſe peractam. Cum enim eſſemus Dei iudicio debitores, ille, ut nos in gratiam reſtitueret, noſtro nomine perſoluit, cui ſoluendo pares non eramus. Caſtigatio enim pacis noſtræ ſuper eum. Cæterum, quoniam non ſatis erat, peccati maledictionem ſuſtinuiſſe, ac ſe iræ Dei obieciſſe, niſi & maledictionis uictor euaderet, & ſua interceſſione Deum placaret, ac iram eius extingueret: reſurrectioni, per quam mors abſorpta eſt, & declarata erga eũ patris beneuolentia, uis iuſtificandi tribuitur.

Suſcitatus propter iuſtificationem.) Non poſſum

ijs

ijs aſſentiri, qui ſecundum hoc membrum ad uitæ nouitatem referunt. Nam de ea nondum cœpit agere Apoſtolus. Deinde, certum eſt eodem pertinere utrūq; membrum. Proinde ſi iuſtificatio renouationem ſignificet, propter peccata fuiſſe mortuum, eo ſenſu dictū eſſet, ut nobis mortificandæ carnis gratiā acquireret. quod nemo concedit. Ergo quemadmodum mortuum dixit propter peccata, quia, ſoluta in morte peccatorum pœna, nos à mortis calamitate liberauit: ita nunc dicitur ſuſcitatus ad noſtram iuſtificationem, quoniam ſua reſurrectione uitam nobis inſtaurauit. Illa, manu Dei percuſſus eſt, ut, in perſona peccatoris, peccati miſeria defungeretur. Hac, in uitæ regnum exultatus eſt, ut iuſtitiam ac uitam ſuis largiretur. De iuſtificatione ergo imputatiua adhuc loquitur. Atq; hoc ipſum confirmabit, quod ſtatim ſequetur proximo capite.

CAPVT QVINTVM.

IVſtificati ergo ex fide, pacem habemus apud Deum, per Dominum noſtrum Ieſum chriſtum, per quē

acceſſum

acceſſum habuimus fide in gratiã iſtam, in qua ſtetimus, & gloriamur ſuper ſpe gloriæ Dei.

Iuſtificati ergo.) Incipit Apoſtolus ab effectis illuſtrare, id quod de fidei iuſtitia hactenus aſſeruit. Itaq; totum hoc caput in amplificationibus poſitũ eſt: quæ tamen nõ minorem uim explicandi, quàm cõfirmandi, habeant.

Pacem habemus.) Singularis iuſtitiæ fructus. Nam ſi quis ab operibus conſcientiæ ſecuritatem mutuari uelit, fruſtra id tentabit. Aut enim contemptu, uel obliuione diuini iudicij, ſopitum eſt pectus, aut trepidatione, ac formidine quoq;, plenum eſt, donec in Chriſtum recubuerit: Ipſe enim ſolus eſt pax noſtra. Pax ergo cõſcientiæ ſerenitatem ſignificat, quæ ex eo naſcitur, ꝙ Deum ſibi reconciliatum ſentit. Eam nec Phariſæus habet, qui falſa operum fiducia turget: nec peccator, qui uitiorum dulcedine ebrius, non inquietatur. Quanquàm enim neuter apertum bellum uidetur habere, quemadmodum is qui peccati ſenſu feritur: quia tamẽ non uere accedunt ad iudicium Dei, nequaq̃ concordiam cum illo habent. Quod ualidiſſimo argumento eſt, aduerſarios noſtros nihil aliud quàm ſub umbra garrire, cum operibus arrogant iuſtitiam.

Per quem habuimus acceſſum.) Nam reconciliatio noſtra

noſtra cum Deo, *in Chriſto iacet: quæ nobis per* Euã*gelium cõmunicata eſt: quia eſt miniſterium reconciliationis, cuius beneficio quodammodo inducimur in regnum* Dei. *Cum addit nos ſtetiſſe, indicat quàm altas agere radices debeat in piorum cordibus* Euangelium*: ut ipſius ueritate firmati, aduerſus omnes diaboli & carnis machinas ſtabiles conſiſtant.*

Et gloriamur ſuper ſpe.) Hinc *nimirum ſpes futuræ uitæ, & emergit, & exultare audet, quòd uelut iactis fundamentis, in* Dei *gratia conſtitimus.* Atq; *hic euertuntur peſtilentiſsima duo ſophiſtarum dogmata.* Alterum, *quo iubent* Chriſtianos *eſſe contẽtos coniectura morali, in percipienda erga ſe* Dei *gratia.* Alterum, *quo tradunt omnes eſſe incertos finalis perſeuerantiæ.* Atqui *niſi, & certa in præſens intelligentia, & in futurum conſtans ac minime dubia perſuaſio: quis gloriari auderet? ſpes gloriæ* Dei *nobis per* Euãgelium *affulſit, quod teſtatur nos fore cõſortes diuinæ naturæ.* Cũ *enim uidebimus* Deum *facie ad faciem, ſimiles ei erimus.* 2. Pet. 1. 1. Ioan. 3.

Neque id modo: ſed gloriamur etiam in afflictionibus: ſcientes quod tribulatio patientiam efficiat, patientia uero probationem, probatio

autem ſpem. Porro ſpes non pude facit, quoniam dilectio Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris, per ſpiritum ſanctum, qui datus eſt nobis.

Neq; id modo.) Ne quis obijceret per ludibriũ, Christianos tamen, cum ſua gloria, hic miris modis uexari & conteri, quæ conditio longè abſit à fœlicitate, obiectionem illam præuenit: ac pronunciat, non tantum nihil impediri pios calamitatibus, quò minus beati ſint: ſed eorum quoq; gloriam inde promoueri. Vtitur autem ad id probandum eleganti gradatione: qua tandem concludit, in ſalutem ac bonum noſtrum uergere, quas patimur afflictiones. Quòd autem dicit, ſanctos in tribulationibus gloriari, non ita eſt intelligendum, ac ſi res aduerſas non extimeſcerent & refugerent, uel nulla earum acerbitate premerentur, ubi incidunt. Nam nec patientia inde naſceretur, niſi eſſet amaritudinis ſenſus. ſed quia dolendo, ac gemendo, ingenti tamen conſolatione non carent, quòd ſibi indulgentiſsimi patris manu in ſuum bonum, quidquid ferunt, diſpenſari reputant, merito dicuntur gloriari. Vbicunq; enim profectus eſt ſalutis, illic non deeſt gloriandi materia. Hinc ergo docemur, quis ſit tribulationum noſtrarũ finis: ſi quidem filios Dei præſtare libet. Debent .n.

ad pa

ad patientiam nos aſſuefacere. Ac niſi faciant, opus Domini uanum & irritum, noſtra prauitate, redditur. Nec obſtat, quòd in ſcripturis extant quædam ſanctorum querelæ, deſperationis plenæ. Nam ad tempus interdum ita ſuos urget Dominus ac cõſtringit, ut uix reſpirare illis liceat, ac cõſolationis reminiſci. ſed momento reducit in uitã, quos in mortis caligine depreſſerat. ita ſemper in illis adimpletur quod ait Paulus, In omnibus, ait, premimur, at nõ anxij reddimur: laboramus, at non deſtituimur: perſecutionẽ patimur, at non deſerimur: deijcimur, at non perimus.

Tribulatio patientiam.) Id non ex natura tribulationis, qua uidemus bonam hominum partem ad maledicendum ac obmurmurandum Deo inſtigari: ſed ubi acceßit interior manſuetudo, quæ per ſpiritũ Dei infunditur, & quæ per eundem ſuggeritur conſolatio, generandæ patientiæ inſtrumenta fiunt, tribulationes: quæ in obſtinatis nihil quàm indignationẽ & fremitum excitare queunt.

Patientia probationem.) Iacobus in ſimili gradatione diuerſum uidetur ſequi ordinem: quia dicit ex probatione eſſe patientiam. ſed diuerſa uerbi acceptio intellecta, utrumq; conciliabit. Paulus enim probationem accipit pro experientia, quam de eo certa Dei protectione ſumunt fideles, ubi, eius auxilio freti, omnes difficultates ſuperãt. Nempe dũ, patienter

 ferendo

ferendo, conſiſtunt ſtabiles, experiuntur quantum ualeat Domini *uirtus: quā pollicitus eſt ſuis ſemper adfuturam.* Iacobus *eandem uocem uſurpat pro ipſa tribulatione, iuxta communem ſcripturæ uſum: quia per eas ſeruos ſuos probat & examinat* Deus, *unde & tentationes ſæpe dicuntur. Quantum igitur ad præſentem locum, tunc proficimus, ut decet, in tolerantia, cum reputamus eam nobis cōſtitiſſe* Dei *potentia, atq; ita in futurum ſpem capimus, nūquàm* Dei *gratiam nobis defuturam, quæ ſemper nobis in neceßitate ſuccurrerit. Quare ſubijcit, ex probatione ſpem oriri: quia ingrati ſumus acceptis iam* Dei *beneficijs, niſi, eorum recordatione, ſpem impoſterum confirmamus.*

Spes non confundit.) Hoc eſt, *habet certißimum ſalutis exitum. Vnde conſtat, nos rebus aduerſis in hunc finem exerceri à* Domino, *ut his gradibus ſalus noſtra prouehatur. Non poſſunt ergo miſeriæ nos reddere miſeros, quæ, pro ſuo modo, beatitudinis ſunt adminicula.*

Quoniam dilectio Dei.) *Non refero ad proximū uerbum duntaxat: ſed ad totam præcedentem ſententiam.* Ideo, *inquàm, tribulationibus ad patientiam nos acui.* Patientiam *diuini auxilij eſſe nobis experimentum, quò ad ſpem magis animemur, quia, utcūq; premamur, ac iam iā cōterendi uideamur, non tamē deſinimus*

deſinimus diuinam erga nos beneuolentiam ſentire, quæ uberrima eſt cõſolatio, ac multo amplior, quàm ſi omnia proſpere cederent. ſiquidem ut aduerſo infenſoq; Deo miſera eſt ipſa, quæ uidetur in ſpeciẽ felicitas: ita, ipſo propitio, certum eſt uel calamitates ipſas bene ſucceſſuras. quãdoquidem omnia oportet ſeruire arbitrio creatoris. Hæc diuinæ erga nos dilectionis notitia cordibus noſtris inſtillata eſt per ſpiritũ Dei. Nam et ab auribus, & oculis, et mentibus hominum abſcondita ſunt, quæ præparauit Deus bona cultoribus ſuis: ſolus eſt ſpiritus, qui poteſt ea patefacere. Datum præterea hunc dicit, gratuita ſcilicet Dei bonitate erogatum, non autem redditum noſtris meritis. Quemadmodum probe Auguſtinus adnotauit. qui tamen in expoſitione dilectionis Dei hallucinatur. Exponit nos cõſtanter aduerſa tolerare, & hac ratione in ſpem confirmari, quia, ſpiritu regenerati, Deum diligamus. Pia quidẽ ſententia, ſed nihil ad Pauli mentem.

Chriſtus enim, cum adhuc eſſemus infirmi ſecundum rationem temporis, pro infirmis mortuus eſt. Vix ſane pro iuſto quis moriatur. Nam pro bono forſan aliquis

etiam mori audeat. Confirmat autem erga nos charitatem ſuam Deus, quòd peccatores cũ adhuc eſſemus, Chriſtus pro nobis mortuus eſt. Multo igitur magis iuſtificati per ſanguinem eius, ſeruabimur per ipſum ab ira.

Chriſtus enim cum adhuc.) In uerſione non auſus ſum mihi tantum permittere, ut transferrem, ſecundum tempus, quo infirmi eramus, qui ſenſus tamen mihi magis placebat. Argumentum autem à maiori ad minus hic orditur: quod multis uerbis poſtea proſequetur. quanquàm orationis filum non adeo diſtinctum contexit. ſed nihil ſenſum conturbabit inordinata orationis ſtructura. Si Chriſtus, inquit, impiorum miſertus eſt: ſi patri inimicos reconciliauit, ſi hoc effecit mortis ſuæ uirtute: multo nunc facilius iuſtificatos ſeruabit, in gratiam reſtitutos in eadem retinebit. præſertim, cum ad mortẽ, nunc uitæ eius efficacia accedat. Tempus infirmitatis, non ad tempus modo reuelationis Chriſti: ſed cognitionis, qua in eius communionem inducimur, referas. ſiquidem ut omnes naſcimur filij iræ, ita in ea maledictione detinemur, donec fiamus Chriſti participes. pro tali

bus ipſe

bus ipſe mortuus eſt: etiam ſi reſpiciamus uetuſtos patres, qui iuſtitiam ante eius mortem erant conſecuti. Nam id beneficium à futura eius morte habebant.

Pro iuſto) *Particulam, γὰρ, affirmatiue, ceu declaratiue potius, quàm cauſaliter exponere ratio me coegit. ſententia hoc ualet. Rariſsimum ſane inter homines exemplum extat, ut pro iuſto mori quis ſuſtineat. Quanquàm illud nonnũquàm accidere poßit. Verum ut id demus, pro impio tamen mori qui uelit, nemo hominum reperietur. Id Chriſtus fecit. Ita eſt amplificatio à comparatione.*

Confirmat autem.) *Cum uerbum συνιστῆσαι, dubiæ ſit ſignificationis, aptius eſt præſenti loco, ut p confirmare accipiatur. Non enim hoc propoſitum eſt Apoſtolo, nos ad gratiarum actionem incitare: ſed fiduciam & ſecuritatem animarum ſtabilire. Cõfirmat ergo. i. certiſsimam ac ſolidiſsimam erga nos charitatem ſuam declarat, quòd impiorũ cauſa Chriſto filio non pepercit. In hoc enim apparet eius dilectio, quòd amore non prouocatus, ſponte nos prior dilexit, ut ait Ioannes.*

Si enim, cum inimici eſſemus, reconciliati ſumus Deo per mortẽ filij eius, multo magis reconciliati,

ſeruabimur per uitam ipſius.

Expolitio eſt ſuperioris ſententiæ, cũ amplificatione ſumpta ex cõparatiõe uitæ et mortis. Inimici, *inquit, eramus, cũ ad propitiandũ patrem ſe mediũ* Chriſtus *oppoſuit.* Nunc *ſumus amici, per eius recõciliationem. ſi morte id effici potuit: uita multo erit potentior & efficacior.* Habemus *ergo ampla documenta, quæ ſalutis fiduciã animis noſtris cõfirment.*

Non ſolum autem: ſed etiã gloriamur in Deo, per Dominum Ieſum Chriſtum, per quem nunc reconciliationem accepimus.

Nunc ad ſummum gradum gloriandi conſcendit. Nam *dum gloriamur* Deum *eſſe noſtrum, quæcunq; fingi poſſunt bona, conſequuntur.* Non *enim ſupremum tantum bonorum omnium eſt* Deus*: ſed ſumma quoq;, ac ſingulas partes in ſe continet. factus eſt autem noſter per* Chriſtum. Ergo *huc fidei beneficio peruenimus, ut nobis ad felicitatem nihil deſit.*

Quamobrem, ſicut per unum hominem peccatum in mundum introijt, & per peccatũ mors: atq;

ita

ita in omnes homines mors perua gata eſt: quãdoquidem omnes pec cauerunt: Nam uſq; ad legẽ, pec catum erat in mundo. Peccatum autem non imputatur, cum nõ eſt lex. Sed regnauit mors ab Adam uſq; ad Moiſen, etiã in eos qui nõ peccauerunt ad ſimilitudinem præ uaricationis Adam, qui eſt figura futuri.

Quamobrem ſicut.) Nũc *exaggerare incipit, ex comparatione contrariorum*. Nam *ſi Chriſtus ideo uenit, ut nos redimeret à calamitate, in quam inciderat* Adam, *ac ſuos omnes ſecum præcipitarat: non poſſumus clarius perſpicere, quid habeamus in Chriſto, quàm ubi nobis demonſtratum fuerit, quid in Adam perdiderimus.* Et *ſi non omnia ſint utrinq; ſimilia.* Ideo *& correctionem* Paulus *ſubijcit, quæ ſuo loco uidebitur, & nos præterea, ſi quid erit diuerſitatis, obſeruabimus.* Nonnihil *obſcuram reddit orationem anacoluthos, quia non exprimitur in comparatione ſecundum membrum, quod priori reſpondeat. ſed nos utrumq; complanare ſtudebimus, ubi*

ad eum locum uentum fuerit.

Peccatum introijt, & per peccatum mors.) Obſerua, quem hic ponat ordinem. peccatum enim præceſsiſſe dicit: ex eo ſecutam eſſe mortem. Sunt enim qui contendunt, nos ita peccato Adæ eſſe perditos, ac ſi nulla noſtra culpa periremus, ideo tantum quia ille nobis peccaſſet. Atqui diſerte affirmat Paulus, in omnes propagatum eſſe peccatum, qui eius penam luunt. Atq; id deinde propius urget, cum rationem aßignat paulopoſt, cur omnis Adæ poſteritas ſubiaceat mortis imperio. Nempe, inquit, quoniā omnes peccauimus. Porro iſtud peccare, eſt corruptos eſſe & uitiatos. Illa enim naturalis prauitas, quam è matris utero afferimus, tametſi nō ita cito fructus ſuos edit, pecatum tamen eſt coram Domino, & eius ultionem meretur. Atq; hoc eſt peccatum, quod uocāt originale. Nam ut Adam, prima ſua creatione, tam ſibi, quàm poſteritati, diuinæ gratiæ dotes acceperat, ſic à Domino excidendo, naturam noſtram in ſe ipſo corrupit, uitiauit, deprauauit, perdidit. Abdicatus enim à Dei ſimilitudine, ſemen, niſi ſui ſimile, gignere non potuit. Peccauimus igitur omnes, quia naturali corruptione omnes imbuti ſumus: ideoq; iniqui ac peruerſi.

Vſq; ad legem.) Hæc parentheſis anticipationem continet. Quoniam enim non uidetur eſſe abſq; lege

trans-

tranſgreßio: dubitari poterat, an ne ante legē eſſet peccatum. Poſt legem fuiſſe minime dubium erat, tantū hærebat quæſtio in tempore legem præcedente. Reſpondet igitur, non abſolui peccati damnatione eos, qui ante legis promulgationem ſcelerate ac flagitioſe uixerūt. ſemper enim fuit Deus, *cui cultus deberetur. ſemper fuit aliqua iuſtitiæ regula.* Hæc *interpretatio plana eſt adeo ac dilucida, ut contrarias ſatis per ſe refellat.*

Peccatum autem nō imputatur) Sine legis obiurgatione, malis noſtris quodammodo indormimus. Et *quanquàm nos male agere nō neſciamus: obruimus tamen, quantum in nobis eſt, ingerentem ſe mali notitiam: ſaltem ſubita obliuione delemus.* Dum *lex arguit & obiurgat, quaſi uellicando nos expergefacit, ut ſubinde redeamus ad cogitandum* Dei *iudicium. ſignificat ergo* Apoſtolus, *qua ſunt homines peruerſitate, cū lege non excitarentur, boni & mali diſcrimine, magna ex parte, ablegato, ſecure & ſuauiter ſibi indulſiſſe: quaſi nullum eſſet* Dei *iudicium.* Alioqui *imputata fuiſſe hominibus à* Deo *flagitia, teſtimonio ſunt, ſupplicium* Cain, *diluuium* Sodomæ, *clades & pœnæ, ob* Abrahamum, Pharaoni & Abimelech *irrogatæ.* Poſtremo *plagæ* Aegyptijs *inflictæ.* Homines *quoq; ſibi uiciſſim imputaſſe, palam eſt ex tot querimonijs & expoſtulationibus, qbus alij alios*

iniquitat-

iniquitatis inſimulant: rurſum ex apologijs quibus ſtudioſe purgant ſua facta. Vnunquemq; demum ſibi & mali & boni fuiſſe conſcium, crebra ſunt exempla, quæ arguāt. ſed ut plurimū ad ſua maleficia cōniuebāt, ut ſibi nihil imputarēt in peccatū, niſi coacti.

Regnauit mors ab Adam.) *Vtcūq; ab Adam uſq; ad legis promulgationem licenter homines laſciuirent, delectu boni & mali ualere iuſſo: Adeoq;, ſine legis admonitione, ſepulta eſſet peccati recordatio, peccatum tantum uigebat in cōdemnationē. Quare tunc quoq; mors regnauit, quia iudicium* Dei *opprimere non potuit hominum cæcitas, ac durities.*

Etiā *in eos q peccauerūt.) Quanq̄ hic locus de paruulis uulgo intelligitur, qui, nullius peccati actualis rei, originali uitio pereunt.* Malo *tamen comuniter interpretari de ijs, qui ſine lege peccauerunt.* Contexenda *enim hæc ſententia eſt cum præcedētibus uerbis, quibus dicebatur, eos, qui lege carebant, nō ſibi imputaſſe peccatum. Illi ergo ad ſimilitudinē transgreßionis* Adæ *non peccabant. Quia non habebant, ut ille, reuelatam certo oraculo* Dei *uoluntatem.* A*dæ enim uetuerat* Dominus, *ne fructum ſciētiæ boni & mali attingeret. Iſtis mandatum nullum, præter quàm conſcientiæ teſtimonium, dederat.* Voluit *ergo* Apoſtolus *tacite innuere, hac diuerſitate inter* Ada*mum & poſteritatem non fieri, ut damnatione eximantur.*

mantur. Interim quoq; ſub uniuerſali catalogo comprehendentur infantes.

Qui eſt forma futuri.) Hæc particula poſita eſt, uice alterius membri. Videmus etenim duntaxat alteram comparationis partem expreſſam: altera per anacoluthum prætermiſſam. perinde ergo accipias, ac ſi ſcriptum eſſet. ſicut per unum hominem intrauit peccatum in uniuerſum mundum, & per peccatum mors, ita per unum hominem rediit iuſtitia, & per iuſtitiam, uita. Quod autem dicit, Adam tipum gerere Chriſti, non mirum eſt. Nam etiam in rebus maxime contrariis apparet ſemper aliqua ſimilitudo. Quoniam igitur, ut Adæ peccato perditi ſumus omnes, ita Chriſti iuſtitia reparamur: Adam non male uocauit Chriſti tipum. Obſerua autem non uocari Adam, peccati figuram, Chriſtum iuſtitiæ: ſed alterius fieri cum altero collationem. ne cum Origene pernitioſe hallucineris.

Sed non ſicut delictum, ita & donũ. Nam ſi unius delicto multi mortui ſunt: multo magis gratia Dei, & donum Dei in gratia, quæ fuit unius hominis Chriſti, in multos abundauit.

Sed

Sed nõ ſicut delictum.) Iam ſequũtur epanorthô ſeis .i. correctiones allatæ cõparationis, in quibus tñ non ita anxie diſcutit Apoſtolus, quicquid eſt inter Chriſtum & Adam diſsimilitudinis: ſed occurrit erroribus, in quos procliuis alioqui lapſus fuiſſet. Nos uero quod deerit explicationi, attexemus. Cum aũt multoties diſcriminis mentionem repetat, nulla tamen eſt repetitio, in qua nõ ſit ἀναντα πόδοτον, uel ſaltem ellipſis aliqua. Quæ ſunt quidem orationis uitia: ſed quibus nihil maieſtati decedit cœleſtis ſapientiæ, quæ nobis per Apoſtolum traditur. Quin potius, ſingulari Dei ꝓuidentia, factũ eſt, ut ſub contemptibili uerborũ humilitate altiſsima hæc myſteria nobis traderentur, ut non humanæ eloquentiæ potentia, ſed ſola ſpiritus efficacia niteretur noſtra fides. Nondum autem hic nominatim illam correctionis rationem exponit: ſed ſimpliciter maiorem gratiæ, per Chriſtum acquiſitæ, amplitudinẽ eſſe docet, quàm contractæ per primũ hominem damnationis. Quòd Apoſtolum hic nonnulli argumentari putant, haud ſcio an ſatis firmum apud omnes futurum ſit. Non inepte quidem inferatur: ſi tantũ ualuit in multorum pernitiem Adæ lapſus, multomagis in multorum bonum efficacem eſſe Dei gratiam. Quando in confeſſo eſt, Chriſtum ad ſeruandum longe eſſe potẽtiorem, quàm Adam ad perdendum, ac mihi certe

ſicuti

ſic uidetur. ſed quia refelli nequeant, ſi qui accipere uelint citra illationem: utramlibet ſententiam eligere, per me liberum ſit. Quòd unius delicto perijſſe nos tradit: ſic accipe, quia ex ipſo in nos corruptio transfuſa ſit.

Gratiam & donum in gratia.) Gratiam opponit delicto: donũ, quod ex gratia procedit, morti. Itaq; gratia, Dei bonitatem ſignificabit, qua ſubleuamur à miſeria: donum autem, benignitatis diuinæ fructũ, q ad nos puenit. Atq; ita uides gratiã, peßime à Scholaſticis definiri, qualitatem, hoĩm cordibus infuſam.

Et non ſicut per unum, qui peccauerat, ita & donum. Iudicium enim ex uno in condemnationem: donum autem ex multis delictis in iuſtificationem.

Hæc ſpecialis correctionis ratio. quòd ex delicto uno ualuit reatus, in noſtram omnium damnationẽ. ſed gratia, ſiue potius gratuitum donum, efficax eſt in iuſtificationem, ex multis delictis. Hoc diſcrimine conſtituto, conſtat impie ſenſiſſe eos, qui tradiderunt nihil aliud in Chriſto nos recuperare, quàm ut ab originali peccato, ceu corruptione ab Adamo contracta, liberemur. Adde, q illa multa delicta, à quibus

teſtatur

teſtatur nos Chriſti beneficio purgari, non modo intelligenda ſunt, quæ unuſquiſq; ante baptiſmum admiſerit, ſed quibus ſancti quotidie contaminantur, ac quorũ merito damnationi ſubiacerent, niſi continuo gratia hæc ſuccurreret.

Si enim unius delicto mors regnauit per unum: multomagis, qui exuberantiam gratiæ & doni iuſtitiæ acceperunt, in uita regnabunt, per unum Ieſum Chriſtum.

Si enim unius delicto.) Generalem rurſum correctionem ſubijcit, in quam magis inſiſtit: quia illius nequaquàm propoſitum eſt, ſingulas partes exequi: ſed præcipuam rei ſummam conſtituere. Antea pronunciauerat, gratiæ uim magis, quàm delicti, exuberaſſe. hinc fideles conſolatur ac confirmat, ſimul excitat ad recognoſcendam Dei *benignitatem.* Hoc .n. *ſibi uult tam anxia repetitio, ut* Dei *gratia pro dignitate prædicetur, ut homines à ſui fiducia ad* Chri*ſtum traducantur.* Vt *eius gratiam adepti, plena fruantur ſecuritate. huc aũt ſumma tendit: Quia Chriſtus* A*damum ſuperat: huius peccatum illius uincit iuſtitia. huius maledictio illius obruitur gratia.* A*b hoc mors profecta, illius uita obſorbetur.* Nec *huius*

compara

comparationis membra inter ſe reſpondent. Dicere enim debuerat, uitæ beneficium magis regnare ac ui gerê per gratiæ exuberantiam.

Cæterum duas hic differentias inter Chriſtum & Adamum adnotare operæpreciū eſt: quas non ideo ſubticuit Apoſtolus, quia negligendas cenſeret: ſed quia præſentis argumenti nihil referebat, eas enumerare. Prior eſt: Quòd peccato Adæ non per ſolam imputationem damnamur, ac ſi alieni peccati exigeretur à nobis pœna: ſed ideo pœnam eius ſuſtinemus, quia & culpæ ſumus rei: quatenus ſcilicet natura noſtra, in ipſo uitiata, iniquitatis reatu obſtringitur apud Deum. at per Chriſti iuſtitiam alio modo in ſalutem reſtituimur. Neq; enim ideo nobis accepta fertur, quia intra nos ſit, ſed quòd Chriſtum ipſum, cum bonis ſuis omnibus, patris largitate nobis donatum poßidemus. Altera eſt: Quòd non ad omnes homines peruenit Chriſti beneficium, quemadmodum uniuerſum ſuū genus damnatione Adam inuoluit. Ac ratio quidem in promptu eſt. Nam cum iſta, quâ ex Adā trahimus, maledictio in nos per naturā deriuata ſit, non mirum eſt, ſi totam maſſam complectatur. at uero ut in participationem gloriæ Chriſti ueniamus, in eum inſeri nos per fidem oportet. Ergo ut miſera peccati hæreditate potiaris, ſatis eſt eſſe hominē. reſidet .n. in carne & ſanguine. ut Chriſti

iuſtitia fruaris, fidelem eſſe neceſſarium eſt, quia fide acquiritur eius conſortium. Infantibus peculiari ratione communicatur. Habent enim in fœdere ius adoptionis, quo in Chriſti cõmunionem cooptantur. De piorum liberis loquor, ad quos promißio gratiæ dirigitur. Nam alij à communi ſorte nequaquam eximuntur.

Itaque quẽadmodum, per unius delictum, in omnes homines in cõdemnationem: ſic &, per unius iuſtitiam, in omnes homines in iuſtificationem uitæ.

Oratio eſt defectiua, quæ plena eſſet, ſi uocabula condemnationis & iuſtificationis in nominatiuo legerentur, ut reſoluere conuenit, ſi ſenſum integrum habere libet. Eſt autem concluſio generalis eius comparationis, quæ præceßit. Iam enim, omiſſa interiectæ correctionis mentione, illam ſimilitudinem abſoluit. Quemadmodum unius delicto cõſtituti ſumus peccatores: ita Chriſti iuſtitiam eſſe efficacem ad nos iuſtificandos. Communem omnium gratiam facit, non quòd ad omnes extendatur reipſa. Nam etſi paſſus eſt Chriſtus pro peccatis totius mundi, atq; omnibus indifferenter, Dei benignitate, offertur, nõ

tamen

tamen omnes apprehendunt,

Quemadmodum per inobedientiam unius hominis peccatores conſtituti ſunt multi: ſic & per obedientiam unius, iuſti cõſtituentur multi.

Non eſt tautologia: ſed neceſſaria proximæ ſententiæ declaratio. Quid enim ſit Chriſti iuſtitia, interpretatur: cum uocat obedientiam. ubi adnotemus quæſo, quid nos afferre in cõſpectum Dei oporteat, ſi uelimus operibus iuſtificari. Nempe legis obedientiam. nec una aut altera in parte: ſed numeris omnibus abſolutam. Nam ſi iuſtus ceciderit, non ueniunt in memoriam omnes eius iuſtitiæ priores. Eſt hinc quoq; diſcendum, peruerſa cõſilia placendi Deo captari ab ijs, qui à ſeipſis excogitant, quod illi obtrudant. Vera enim demum ratio eſt colendi, cum ſequimur quod nobis præcepit, & obedientiam eius uerbo exhibemus. Eant nunc, qui operum iuſtitiam confidenter ſibi arrogant, quæ nullibi reperitur. ſimiliter, qui conficta à ſeipſis opera Deo uenditant, quæ nihilo pluris reputat, quàm ſtercora. Obedientia enim melior, quàm uictimæ.

Lex uero interuenit, ut abunda

ret delictum. Vbi uero abundauit delictum, ſuperabundauit & gratia. Quò, ſicut regnauit peccatum per mortẽ, ſic & gratia regnet per iuſtitiam, in uitam æternam, per Ieſum Chriſtum, dominum noſtrũ.

Lex autem interuenit.) *Hæc quæſtio pendet ex eo quod ante dixerat, ante legem publicatam, peccatum fuiſſe, iuſtitiæ transgreßionem. Nam, eo audito, iſtud extemplo ſequebatur. Quorſum igitur opus lege? Quare neceſſario quoq; hæc difficultas ſoluenda fuit. ſed quia tum non erat opportunitas longiori digreßioni: diſtulit in hunc locum. Ac nunc etiam obiter expedit, interceßiſſe legem, ut peccatum abũdaret.*

Vt abundaret peccatum.) *Quomodo hunc locũ poſt Auguſtinum exponere ſoleant, notũ eſt. Quod ſcilicet irritetur eò magis cupiditas, dum legis repagulis arcetur: quia naturale eſt homini niti in uetitũ. ſed ego non aliud incrementum hic deſignari intelligo, quàm notitiæ & peruicaciæ. Nam peccatũ ſub hominis oculos à lege ſtatuitur, ut illi, uelit nolit, aßidue obuerſetur. Ita peccatũ conſcientiã occupat. Deinde qui prius iuſtitiæ fines ſimpliciter transgrediebatur,*

diebatur, nunc, lege poſita, contemptor fit diuinæ maieſtatis, cuius uoluntatem ſuæ poſtponit.

Superabundauit gratia) *Poſtquàm peccatum homines ſubuerſos tenuiſſet, gratia tum opitulata eſt. Atq; hinc diſcendũ, non ideo nobis propoſitam eſſe in lege condemnationem, ut in ea maneamus. ſed ut, agnita probe noſtra miſeria, ad* Chriſtum *erigamur: qui miſſus eſt ægris medicus, captiuis liberator, afflictis conſolator, oppreßis uindex.* Ieſa. 61.

Quo ſicut regnauit.) Vt *peccatũ mortis aculeus dicitur, quia nihil aduerſus hominem iuris mors habet, niſi peccati cauſa: ita uim ſuam per mortem peccatum exequitur.* Ideo *dicitur imperium ſuum per illam exercere.* In *poſteriore membro eſt ſynchyſis, non tamen ſuperuacua. ſiquidem non contentus* Paulus *oppoſuiſſe contraria contrarijs, addit gratiam: quò fortius infigeret memoriæ, id totũ non noſtri eſſe meriti, ſed diuinæ beneficentiæ.*

K 3 Caput

CAPVT SEXTVM.

QVid ergo dicemus? Manebimus in peccato, ut gratia abundet? ne ita ſit. Qui mortui ſumus peccato, quomodo manebimus in eo?

Quid ergo dicemus?) Cum ſit humano ſenſui παραδοξωτάτον, *quicquid de Chriſto prædicatur: nihil nouum uideri debet, ſi, audita fidei iuſtificatione, caro toties, tanquàm ad diuerſos ſcopulos, impingit. Pergendum eſt tamen: nec Chriſtus ideo ſupprimendus, quia multis ſit in lapidē offenſionis, & petram ſcandali. Qua enim ratione impijs cedet in ruinam, pijs in reſurrectionem erit. Quanquàm importunis quæſtionibus ſemper eſt occurrendum: ne quid ſecū abſurdi trahere uideatur chriſtiana doctrina. Quod aduerſus diuinæ gratiæ prædicationē uulgatiſſimum eſt obiectum: nunc Apoſtolus exequitur, ſi uerum eſt, eo benignius ac largius ſubuenire nobis Dei gratiam, quo maiore peccati mole obruimur, nihil nobis magis expedire, quàm ut in peccati* profundū

profundum demergamur. Tunc enim demum copioſam Dei gratiam nos ſenſuros, quo nihil melius optare licet. Modum aũt refellendi poſtea uidebimus.

Abſit.) Videtur quibuſdam Apoſtolus duntaxat uoluiſſe κατὰ διώωσιν repræhendere tam importunam inſaniam, ſed meminiſſe poſſumus, quàm ſit illi familiaris reſponſio, etiam in multa argumentatione. Quemadmodũ hic ualde diligenter obiectam calumniã depulſurus eſt: prius tamen hac deteſtantis particula reijcit.

Si enim mortui ſumus peccato.) Argumentum à contrarij poſitione. Nam qui peccat, eum peccato uiuere certum eſt. Nos mortui peccato ſumus, per Chriſti gratiam. Ergo illa peccati occaſio non eſt. ſic enim res ſe habet. Nunquàm ſine regeneratione iuſtificationis gratiam apprehendi. Imo in hunc finem nos iuſtificari, ut regenerati, uitæ puritate Dominũ glorificemus. Quam ergo eſt præpoſtera operis Dei inuerſio, ſi ex occaſione ſuſceptæ Chriſti gratiæ peccatum in nobis uires colligat? cum ideo tatum uigeat Chriſti gratia, ut peccatum emoriatur.

Num ignoratis, quòd quicũq; baptiſati ſumus in Chriſtũ Ieſum, in mortem eius baptiſati ſumus?

Cõſepulti ergo ſumus ipſi, per baptiſmũ, in mortẽ: ut quemadmodũ ſuſcitatus eſt Chriſtus ex mortuis per gloriam patris, ſic & nos in nouitate uitæ ambulemus.

Num ignoratis fratres.) *Ab effectu baptiſmi, quo initiamur primum in chriſtianam fidem, intentionẽ ſuam probat, ſcilicet nos peccato mortuos eſſe. Conſtat nos in Chriſti participationẽ baptiſari, ut ipſo induamur. Cum autem præcipuum Chriſti conſortium reſpiciat in eius mortẽ, inde palam fit, ex quo primum recipimur in Chriſti gratiam, mortis eius nos fieri participes. Porro quid ualeat ſocietas cum morte Chriſti, continuo ſequetur.*

Conſepulti ergo ſumus ipſi.) *Ex mortis cõmunione ad uitæ quoq; conſortium, tranſitum facit. Quæ optima deductio eſt, ſpectato Chriſti officio: qui non ad trucidandos ſuos uenit: ſed potius uiuificandos. Cum enim ſemper uita & ſalus in eo apparere debeat, quorſum referret nos cum ipſo emori, niſi ut in meliorem uitam reſurgamus? ſimul incipit indicare, qualis ſit mortis & reſurrectionis huius natura, tametſi nondum explicat. Principio, ne putemus Apoſtolum hic ſimpliciter nos adhortari ad Chriſti imitationem.*

tationem: ac ſi diceret mortem Chriſti exemplaris uice eſſe, quod chriſtianis omnib. cõueniat imitari. ſiquidem altius cõſcendit. Doctrinam enim profert, ex qua poſtea exhortationem elicere promptum eſt. Hæc autem eſt doctrina. Quod mors Chriſti efficax eſt, ad nequitiã carnis noſtræ extinguendam ac profligandam. Reſurrectio, ad ſuſcitandam melioris naturæ nouitatem. Quod per baptiſmum in iſtius gratiæ participationem cooptamur. Hoc fundamento iacto, exhortari chriſtianos opportuniſſime licet, ut ſuæ uocationi reſpondere contendant. Adhæc, non refert, quòd iſta uirtus nõ in omnibus apparet baptiſatis. Quia enim rite non ſuſcipitur baptiſmus, niſi cũ Dei promiſſionibus & ipſarum quoq; ſubſtantia iungatur: ideo, dum apud fideles ſermo eſt, ſolet rem & ueritatem cum ſymbolo copulare. ſic ex Galatis quicunq; in Chriſto baptiſati eſſent, Chriſtũ induiſſe omnes teſtatur. Nimirum ita loquendum, cum reſpicitur Domini inſtitutio, & fides piorum. Nunquàm enim nuda inaniaq; habemus ſymbola: niſi ubi diuinæ beneficentiæ energiam, noſtra ingratitudine ac malignitate, impedimus.

Per gloriã patris.) *Id eſt, inſignẽ ueritatẽ, qua ſe uere glorioſum declarauit: & ueluti gloriæ ſuæ magnificentiam illuſtrauit. Iſta ſemper eximio aliquo elogio inſignitur Dei potentia, quæ ſe in Chriſti re-*

ſurrectione exeruit. Vult autem ſcriptura, tam expreſſa diuinæ uirtutis cōmemoratiōe, ſtabilire reſurrectionis fidem: quam alioqui difficulter ſibi caro perſuaderi ſinit.

Nam ſi inſititij facti ſumus ſimilitudini mortis eius: nimirū & reſurrectiōis participes erimus, illud ſcientes, quod uetus ille noſter homo ſimul cum ipſo crucifixus eſt, ut aboleretur corpus peccati, ut non ultra ſeruiamus peccato.

Nam ſi inſititij.) Confirmat uerbis clarioribus, quod iam poſuerat argumentū. Inſitione enim Chriſto coaluimus. Primum ut ſurculus communem habet uitæ & mortis conditionem cum arbore, in quā inſertus eſt: ita uitæ Chriſti non minus, q̃ & mortis participes nos eſſe decet. Quanquàm ualidior eſt ratiocinatio. Nam ſi inſiti ſumus in ſimlitudinē mortis Chriſti: Illa autem reſurrectione non caret: Ergo nec noſtra ſine reſurrectione erit. Cæterum bifariam legi poteſt, uel nos Chriſto inſitos eſſe, in ſimilitudinem mortis eius: uel ſimpliciter ei ſimilitudini. Prior lectio poſceret, ut datiuus grecus ὁμοιώματι, in

modi

modi ſignificatione caperetur. Nec illam inficior habere pleniorem ſenſum. ſed quoniam altera magis quadrat ſimplicitati dictionis, eam præferre uiſum eſt. Quanquàm parui intereſt, cum utraq; in eundē recidat ſenſum. Chryſoſtomus exiſtimat Paulū dixiſſe ſimilitudinem mortis, pro morte, ut alibi, in ſimilitudinem hominum factus. Verum ego in iſta dictione aliquid ſignificantius perſpicere mihi uideor. Præterquàm quòd ualet ad inferendam reſurrectionem, uidetur huc tendere, quòd nō moriamur inſtar Chriſti, morte naturali: ſed hanc nobis eſſe cū eius morte conuenientiam & proportionē, quia ut ipſe morte defunctus eſt, in carne, quam à nobis ſuſceperat, ita emorimur in nobis, ut in eo uiuamus. Non ergo eadem eſt mors, ſed ſimilis.

Inſititij.) Magna eſt uocabuli huius energia: & quæ clare oſtendit, Apoſtolum non exhortari tantū: ſed potius de Chriſti beneficio docere. Non eſt autē cur ſingulis partibus metaphoram aut cōparationē applicare ſtudeas. Nam inter arborum inſitionē & hāc noſtram ſpiritualem occurret ſtatim diuerſitas: quòd in illa ſurculus alimentum ducit à radice, fructificandi naturam proprietatem retinet: in hac autem non modo uigorem ac ſuccum uitæ à Chriſto trahimus: ſed in eius naturam, ex noſtra, demigramus. Verum nihil aliud uoluit notare Apoſtolus, quàm

efficaciam

efficaciam illam mortis Chriſti, ad conficiendum carnis noſtræ ingenium: Alteram quoq; reſurrectionis, ad renouandum in nobis meliorem ſpiritum.

Quod uetus homo noſter.) Vetus homo, qualiter & uetus teſtamentum, dicitur reſpectu noui. Vetus enim eſſe incipit, cum inchoata regeneratione incipit aboleri. Totam autem naturam ſignificat, quā afferimus ex utero, quæ adeo regni Dei capax non eſt, ut interire eatenus oporteat, quatenus in uerā uitam inſtauramur. hunc ueterem hominem dicit eſſe affixum cruci Chriſti, quia eius uirtute cōficitur. Ac nominatim alluſit ad crucem, quo expreſsius indicaret, non aliunde nos mortificari, quàm ex eius mortis participatione. Neq; enim ijs conſentio, qui crucifixum, magis q̃ mortuum, uocaſſe exponunt, quia uiuat adhuc ac uigeat aliqua ex parte. Vera quidem eſt ſententia: ſed quæ præſenti loco parum congruit. Corpus peccati, quod paulo poſt ſubijcit, non carnem et oſſa: ſed maſſam deſignat. homo enim naturæ propriæ relictus, maſſa eſt ex peccato conflata.

Qui enim mortuus eſt, iuſtificatus eſt à peccato. ſi uero mortui ſumus cum Chriſto, credimus, ꝙ & uiuemus

uiuemus cum eo: ſcientes ꝙ Chriſtus, ſuſcitatus ex mortuis, amplius non moritur, mors illi amplius nõ dominatur. Quod enim mortuus eſt, peccato mortuus eſt ſemel. Quod autem uiuit, uiuit Deo.

Qui enim mortuus eſt.) Argumentum à mortis proprietate, ſeu effectu. Nam ſi mors abolet omnes uitæ actiões, nos, qui peccato mortui ſumus, ab eius actionibus ceſſare oportet. quas durante ſua uita exercebat. Iuſtificatum accipe, pro abſoluto, & ſeruitute uindicato. Nam quemadmodum ab accuſationis uinculo liberatur, qui abſoluitur ſententia Iudicis: Ita mors, ab hac uita nos ſoluendo, ab omnibus eius officijs nos liberat. Porro quanq̃ inter homines nuſquã extat tale exemplũ: nõ eſt tamen, cur uel inanem eſſe ſpeculationem putes, quod hic dicitur, uel animum deſpondeas, quòd in eorum numero te non reperias, qui carnẽ ſuam penitus crucifixerunt. Hoc enim opus Dei non primo, quo in nobis inchoatur, die, ſimul etiã perficitur. ſed paulatim augeſcit ac quotidianis incrementis paulatim ad finem perducitur ſic ergo in ſumma habeto, ſi Chriſtianus es, oportere in te ſignum apparere communionis cum morte

morte Chriſti. Cuius fructus eſt, ut crucifixa ſit caro tua, cum ſuis concupiſcentijs omnibus. Cæterũ hanc cõmunionem non ideo nullam eſſe, ſi reliquias carnis uiuere adhuc in te ſentias. ſed meditandum aſsidue eius augmentũ, donec ad metam peruentum ſit, bene enim eſt, ſi mortificatur cõtinenter caro noſtra: neq; parum profectũ eſt, ubi regnũ, illi ademptum, ſpiritui ſancto ceſsit. Eſt altera mortis Chriſti communicatio, de qua loquitur Apoſtolus, cum ſæpe aliàs, tũ 2. Corinth. 4. Nempe crucis tolerantia: quam ſequitur & uitæ æternæ conſortium.

Si uero mortui ſumus.) Hoc non in alium finem repetit, niſi ut declarationem ſubijciat, quæ poſtea ſequitur. Quòd Chriſtus ſemel excitatus, iam non moritur, quo docere uult, hanc uitæ nouitatem tota uita eſſe chriſtianis perſequendam. Nam ſi Chriſti imaginem in ſe repræſentare debent, & mortificatione carnis, & ſpiritus uiuificatione: illam ſemel imperpetuum fieri, hanc perpetuo durare neceſſe eſt. Non quod uno momento emoriatur caro in nobis: ſed quia retrocedere in ea mortificanda non liceat: ſi enim in cœnum noſtrum reuoluimur, Chriſtum abnegamus: cuius, niſi per uitæ nouitatem, conſortes eſſe non poſſumus, ſicut ipſe uitam incorruptibilem agit.

Mors illi

Mors illi ultra non dominatur.) Videtur *innuere, ſemel dominatam* Chriſto *fuiſſe mortem.* Et *ſane cũ ſe pro nobis in mortem dedit, quodammodo permiſit ſe ac ſubiecit eius poteſtati: ea tamen conditione, ut impoßibile eſſet eius doloribus ipſum uinctum detineri, ſuccumbere, uel abſorberi.* Itaq; *dominium eius ad momentũ ſubeundo, in æternum ipſam deglutiuit.*

Semel peccato mortuus eſt.) Non *ut peccare deſineret, qualiter, ubi de nobis ſermo eſt, intelligitur: ſed ut peccatum deſtrueret. ſemel autẽ mortuus eſt, quia æterna redemptione per unam oblationem acquiſita, factaq; peccati purgatione, per ſuum ſanguinem fideles in æternum ſanctificauit.*

Q*uod autem uiuit.) ſiue apud* Deum, *ſiue in* Deo *exponas, in eundem recides ſenſum, ſignificat enim uiuere in regno* Dei *immortali & incorruptibili uitam nulli iam mortalitati obnoxiam, cuius figura in regeneratione piorum apparere debet.*

Sic & ipſi exiſtimate uoſmet eſſe, mortuos quidem peccato, uiuentes autem Deo, In Chriſto Ieſu domino noſtro.

Sic rem

Sic rem, inquit, in uobis habere reputate. Vt Chriſtus ſemel mortuus eſt, quo peccato defungeretur. i. peccati pœna: ſic ut peccare deſineretis, ſemel uos eſſe mortuos. Imo quotidie pergendum in ea mortificatione: quæ in uobis cepta eſt, donec peccatum penitus extinguatur. Vt Chriſtus excitatus eſt ad incorruptionem: ita totam uitam in ſanctitate & iuſtitia uobis eſſe traducendam.

Ne ergo regnet peccatũ in mortali ueſtro corpore, ut illi obediatis in cupiditatibus ſuis, neq; exhibeatis membra ueſtra, arma iniuſtitiæ peccato: ſed exhibeatis uoſmetipſos Deo, tanq̃ ex mortuis uiuentes, & membra ueſtra, arma iuſtitiæ Deo.

Ne regnet igitur) *Exhortationem nunc orditur, quæ ſponte cõſequitur ex ea doctrina, quam tradidit de noſtra cum Chriſto participatione. Tametſi peccatum in nobis reſidet, tamen non uigere ad exercendum regnum ſuum debet: quia ſupra ipſum eminere debet uirtus ſanctificationis, ut uita noſtra teſtetur, nos uere eſſe membra Chriſti: Corpus, per contemptum,*

temptum, uocauit mortale: ut doceret totam hominis naturam ad mortem inclinare. puto enim pro tota hominis maſſa uſurpaſſe hanc uocem. quia ſecundum membrum ſubijciet de corporis partibus. Peccatum appellat, primam illam prauitatem animis inſidētem, quæ nos ad peccandum impellit: ex qua proprie maleficia & flagitia omnia ſcaturiunt. Inter ipſum, & nos, ſtatuit medias concupiſcentias. Vt illud ſit loco regis: concupiſcentiæ ſint, uelut edicta & imperia.

Neq; exhibeatis membra ueſtra.) Vbi ſemel peccatum in animo regnum occupauit, omnes noſtri partes cōtinuo in eius obſequium applicantur. Quare hic regnū peccati deſcribit à cōnſequentibus. Quò melius oſtendat, quid præſtandum ſit nobis, ſi eius iugum excutere uolumus. Similitudinem autem petit à re militari, cum membra noſtra uocat arma. perinde ac ſi diceret. Quemadmodū miles arma ſemper habet parata, ut in uſum cōferat, quoties à duce ſuo miſſus fuerit: illis nunq̄ utitur, niſi ex eius nutu: Ita chriſtiani debēt reputare omnes ſui partes arma eſſe ſpiritualis militiæ. ſi ergo ulla ſui parte ad nequitiam abutuntur, peccato merent. Atqui ſacramento Deo & Chriſto ſe obſtrinxerunt. Decet igitur eos procul eſſe ab omni commercio caſtrorum peccati. Viderint hic quo iure chriſtianū nomen faſtuoſe ob-

tendant, quorum ſingula membra, tanquàm Sathanæ proſtibula, in omnem fœditatem perpetrandam parata ſunt. Contra nunc iubet, ut nos totos ſiſtamus Deo. Nempe ut ab omni uagatione mentem atq; animum coercentes, in quam nos abſtrahunt carnis cupiditates, eius nutũ intueamur, ad excipienda ipſius iuſſa ſimus intenti, ad exequenda eius mandata ſimus accincti. Membra quoq; noſtra illius arbitrio deſtinata ſunt ac conſecrata. Vt nihil quàm eius gloriam ſpirent omnes animæ ac corporis noſtri facultates.

Peccatum enim uobis non dominabitur. ſiquidem non eſtis ſub lege: ſed ſub gratia. Quid ergo? Peccabimus? quia non ſumus ſub lege: ſed ſub gratia. Abſit. Ne ſcitis quòd cui exhibuiſtis uos ſeruos in obedientiam, eius ſerui eſtis cui obeditis? ſiue peccati, in mortem: ſiue obedientiæ in iuſtitiam. Gratia autem Deo, quòd fuiſtis ſerui peccati: obediſtis uero ex animo

mo typo doctrinæ, in quem tradu
cti eſtis. Manumiſſi uero à pecca-
to, ſerui facti eſtis iuſtitiæ.

*Peccatum uobis non dominabitur &c.) In reci-
tandis ac refellendis expoſitionibus, quæ nullam ha
bent aut exiguam ueri ſpeciem, immorari non eſt
neceſſe. Vna eſt, quæ cæteris probabilius ſuſtineri
queat. Quæ ſcilicet particulam, ſub lege, accipit,
pro lege peccati condemnari: ut, ſub gratia, ſigni-
ficet ſpiritu gratiæ à prauis cupiditatibus liberatũ
eſſe. ſed neq; ipſa mihi ſimpliciter probatur. Nam ſi
recipimus hunc ſenſum: quorſum illa, quæ ſtatim ſe-
quitur, interrogatio pertinebit? Peccabimus ne? quia
non ſumus ſub lege? Nunquam certe quæſtionem
eiuſmodi ſubieciſſet Apoſtolus, niſi de lege Dei locu-
tus fuiſſet. Quare non eſt dubium, quin hic aliquã
ab ipſa Domini lege manumiſsionem indicare uo-
luerit. Verum, omiſſa contentione, exponam bre-
uiter quod ſentio. Videtur primum mihi hic eſſe
conſolatio, qua fideles confirmantur, ne in ſtudio
ſanctimoniæ deficiant, ob imbecillitatis ſuæ ſenſum.
Exhortatus erat, ut omnes ſuas facultates in obſe-
quium iuſtitiæ applicarent. At cum circunferant
carnis reliquias, neceſſe eſt eos aliquantum claudi-*

care. Proinde ne, infirmitatis ſuæ conſcientia tacti, animos deſpondeant, tempeſtiue occurrit, interpoſita conſolatione, ex eo petita, quòd iam non exiguntur eorum opera ad ſeuerum legis examen: ſed benigne ac indulgenter à Domino accipiuntur, remiſſa impuritate. Iugum legis ferri non poteſt, ut nō frangat ferentes. Reſtat ergo, ut fideles ad Chriſtum confugiant ac uindicem libertatis ipſum implorent. Ipſe autem ſe talem exhibet. Nam ideo legis ſubijt ſeruitutem, cui debitor alioqui non erat, ut eos qui ſub lege erant redimeret, quemadmodum ait Apoſtolus. Ergo, non eſſe ſub lege, ſignificabit, obnoxios nos non eſſe legi, quatenus exigit perfectam iuſtitiam, edicta morte omnibus ijs, qui ab ulla parte declinarint. Sub gratiæ nomine, intelligemus utramq; redēptionis partem. hoc eſt, remiſsionem peccatorum, qua iuſtitia imputatur, & ſanctificationem ſpiritus, per quam ad bona opera regeneramur. Particulam aduerſatiuam accipiemus poſitam pro rationali, quod non eſt infrequens: ac ſi dictum eſſet. Quia ſumus ſub gratia, ideo non ſumus ſub lege. Nunc ſenſus erit perſpicuus. Vult enim nos conſolari Apoſtolus, ne animis deficiamus in ſtudio bene agendi, propterea quòd multas imperfectiones adhuc in nobis ſentiamus. Vtcunq; enim peccati aculeis uexemur: non poteſt tamen nos ſubigere: quia ſpiritu

Dei

Dei ſuperiores reddamur: deinde, in gratia conſtituti, ſimus liberati à rigida legis exactione. Hic porro intelligendum eſt quod pro confeſſo præſumit Apoſtolus: omnes, qui gratia Dei deſtituti ſunt, legis iugo conſtrictos, ſub damnatione teneri. Atq; adeo id à contrario arguere licet, homines, quàmdiu ſub lege ſunt, peccati dominio ſubiacere.

Quid ergo &c.) Quia Dei myſterijs perpetuo carnis ſapientia obſtrepit, neceſſario ſubijcit hanc prolepſim, quæ tam abſurdam quæſtionem, quæ moueri poterat, præueniret. Cum enim lex, ſit uitæ moderatio: putat caro, ſoluta lege, protinus corruere debere omnem diſciplinam, frangi repagula, nullum deniq; manere delectum, aut diſcrimen boni & mali. Atqui in eo fallitur, quòd in abrogatione legis putat contineri abolitionem iuſtitiæ, quam Dominus in lege commendat: cum ſola maledictio abrogetur. Reſpondet ergo Apoſtolus.

Abſit, an neſcitis &c.) Non nuda eſt reiectio, ut quidam putauerunt, quaſi malit talem quæſtionem deteſtari, quàm refutare. ſiquidem continuo ſubijcitur confutatio, à natura contrariorum, in hunc fere ſenſum. Inter Chriſti & peccati iugum nulla eſt conuenientia, ut ferre ſimul utrunq; quis poßit. Si peccamus, peccato nos addicimus in ſeruitutem. Atqui

 contra,

contra, Chriſto ſeruimus. Ergo peccatum fugiendum eſt. Sed argumenti huius ſeriem ut à Paulo digeſta eſt, inſpiciamus.

Cui obeditis.) Hoc relatiuum habet uim rationalis particulæ, ut ſæpe fit. Vt ſi quis dicat. Nullum eſt flagitij genus, quod nō cadat in parricidā: qui ſcelus omnium extremum, & immanitatem prope beluis ipſis exhorrendam in ſe admittere non dubitarit. Eſtq; ducta Pauli ratio partim ab effectis, partim à natura correlatiuorum. Quandoquidem, inquit, ei obeditis: eius ſerui eſtis. quia obedientia ueſtra teſtatur illum habere ius præcipiendi. Hæc ab effectu ſeruitutis eſt ratio. Ex qua naſcitur altera illa. ſi uos ſerui, ergo penes ipſum eſt dominium.

Siue obedientiæ.) Improprie locutus eſt. Nam ſi partes partibus reddere uoluiſſet: dicendum erat, ſiue iuſtitiæ in uitam. ſed cum inuerſio uerborum nihil impediret intellectum rei, maluit per nomen obedientiæ exprimere, quid eſſet iuſtitia. In qua tamen metonymia eſt, quia pro ipſis Dei mandatis accipitur. Quod autem ſine adiecto poſuit, eo indicauit, ſolum utiq; Deum eſſe, cuius imperio conſcientiæ ſubiaceant. Ideo enim obedientia, etiam ſuppreſſo Dei nomine, ad Deum nihilominus refertur, quia multiplex eſſe non poteſt.

Gratia Dei.) Applicatio eſt ſimilitudinis ad præ-

ſentem

ſentem cauſam. In qua, cum admonendi tantum eſſent, ſe iam non eſſe peccati ſeruos, adiungit gratiarum actionem. Primum quo doceat, non eſſe id proprij meriti, ſed ſingularis Dei miſericordiæ: ſimul ut ab ipſa gratiarum actione diſcant, quantum ſit Dei beneficium, eoq; magis peccatum deteſtentur. Agit autem gratias, non pro eo, quòd fuerunt: ſed quod eſſe deſierunt.

Obediſtis ex animo.) Typum relinquere coactus ſum, niſi quis exemplar malit. nam uidetur mihi uoluiſſe deſignare præſcriptum uerbi Dei, ad quod actiones omnes noſtras confirmari deceat. Vt ne uel ad dextram uel ad ſiniſtram poſthac declinemus.

Manumiſſi uero à peccato) Senſus eſt. Abſurdum eſt, ut poſt manumiſſionem quis in ſeruitutis condiditione maneat. Statum enim libertatis, quem accepit, tueri debet. non ergo conuenit, ſub peccati imperium uos redigi, à quo per Dei manumiſſionem liberati eſtis. Argumentum à cauſa efficiente, ſequitur quoq; alterũ à cauſa finali. Ideo exempti eſtis a peccati ſeruitute, ut in regnum iuſtitiæ tranſiretis. Itaq; peccati oblitos penitus eſſe conuenit, & totum animum ad iuſtitiam conuertere, in cuius obſequium traducti eſtis. obſeruandum quomodo nemo poſſit iuſti-

tiæ ſeruire, niſi Dei *potentia & benignitate priuſq; peccati tyrannide liberatus. Quemadmodum Chriſtus ipſe teſtatur, Si filius uos liberauerit, uere liberi eritis. Quæ igitur erunt noſtræ præparationes ex uirtute liberi arbitrij, ſi principium boni eſt ab iſta manumiſsione, quam ſola* Dei *gratia peragit?*

Humanum dico, propter infirmitatem carnis ueſtræ. Quemadmodum exhibuiſtis membra ueſtra ſerua immunditiæ et iniquitati, in iniquitatem: ſic & nunc exhibete membra ueſtra ſerua iuſtitiæ, in ſanctificationem.

H*umanum dico) ac ſi diceret.* P*oſſem ex comparatione iuſtitiæ & peccati oſtendere, quanto feruentius uos rapi oporteat in illius obſequiũ, quam huic ſitis obſequuti.* V*erum ut aliquid condonem ueſtræ infirmitati, comparationem eiuſmodi omitto.* V*t tñ agam uobiſcũ ſumma indulgentia, hoc certe poſſum merito poſtulare, ne frigidius ſaltem, uel negligentius colatis iuſtitiam, quàm peccato paruiſtis Subeſt autem reticentiæ ſpecies: cum plus aliquid uolumus*

intelli

intelligi, q̃ uerbis exprimamus. Nihilominus enim eos hortatur ad obedientiam iuſtitiæ tanto ſtudioſius obeundam, quanto dignior illa eſt cui ſeruiatur, quàm peccatum: tametſi uideatur minus uerbis poſtulare.

Quemadmodum exhibuiſtis.) hoc eſt. Quanta alacritate uos expoſuiſtis ad obſequium peccati, tantam nunc ad ſeruiendum Deo *depromite.* Nec *minor ſit nunc ad bene agendum ſtrenuitas, q̃ olim fuit ad peccandum.*Non *obſeruat quidem ordinem antitheſeos, in aptandis utrinq; partibus. Quemadmodũ* 1. Teſſal. 4. *immunditiem ſanctitati opponit. Senſus tamẽ eius patet.* V*ocabulum porro iniquitatis, quod bis diuerſis caſibus repetit, priore loco, ſignficat flagitia & iniqua opera, ſecundo, fontẽ ipſum unde oriuntur. ac ſi ita poſitum eſſet.* Pro*ſtituiſtis membra ueſtra perpetrandis operibus iniquis: ut iniquitatis regnum in uobis uigeret.*

Quando enim ſerui fuiſtis peccati, liberi fuiſtis iuſtitiæ. quẽ ergo fructũ habuiſtis tunc in ijs, de quibus nunc erubeſcitis? ſiquidem finis eorum mors. nunc uero manu-

miſsi à peccato, Deo autem in ſer-uitutem addicti, habetis fructum ueſtrum in ſanctificationem, finē uero, uitam æternam. Autoramentum enim peccati, mors: Donum uero Dei, uita æterna, in Chriſto Ieſu, domino noſtro.

Cum enim ſerui fuiſtis.) Repetit adhuc illā, cuius mentionem prius fecerat, inter iuſtitiæ & peccati iugum, diſcordiam. Sunt enim res adeo contrariæ, peccatum & iuſtitia, ut qui alteri ſe deuouit, neceſſe ſit ab alterius conſortio exulare, Id autem facit, ut dum ſeorſum inſpiciuntur, clarius appareat, quid ſit ab utroq; ſperandū: Diſcretio enim maiorem affert lucem conſiderandæ uniuſcuiuſq; rei naturæ, hinc ergo peccatum ſtatuit, illinc iuſtitiam. Tum, poſito diſcrimine, oſtendit, quid utrinq; conſequatur.

Quem ergo fructum etc.) non poterat grauius exprimere quod uolebat, ſigillatim enumerando, quam appellando eorum conſcientiam: & quaſi in eorum perſona pudorem confitendo. Pij enim, ſimul atq; illuminari incipiunt, Chriſti ſpiritu & Euangelij prædicatione, totam uitam præteritam, quam

extra Chriſtum egerunt, damnabilem libenter agnoſcunt. ac tantum abeſt, ut conentur excuſare, ut potius eos ſui pudeat. Quinetiam hanc ignominiæ ſuæ recordationem perpetuo in animum reuocant, quo ſic pudefacti, uerius ac propenſius coram domino humilientur. nec ocioſum eſt quod dicit, nunc erubeſcitis. Innuit enim, quàm cæco noſtri amore laboremus dum peccatorum tenebris ſumus obuoluti, qui tantas in nobis ſordes non reputemus. Sola eſt lux domini, quæ poteſt oculos noſtros aperire, ut perſpicere queant latentem in carne noſtra fœditatem. Ille igitur demum Chriſtianæ philoſophiæ primordijs imbutus eſt, qui ſibi ſerio diſplicere, ac ſuæ miſeriæ uerecundia cõfundi bene didicit: Tandem à conſequenti apertius etiamnum indicat, quantum erubeſcere debeant: cũ intelligant ſe fuiſſe in præcipitio mortis, & ruinæ propinquos. Imo iam mortis portas ingreſſos, niſi Dei miſericordia retracti eſſent.

Fructum ueſtrum habetis in ſanctificatione.) Quemadmodum duplicem peccati finem ante propoſuit, ita nunc iuſtitiæ. Peccatum in hac uita malæ conſcientiæ confuſionem affert, deinde æternam mortem. Iuſtitiæ præſentẽ fructum colligimus, ſanctificationem: in futurum ſperamus, uitam æternam. Hæc, niſi ſupramodum ſtupidi ſimus, debent odium

horroremq́; peccati: iuſtitiæ uerò amorē ac deſiderium animis noſtris ingenerare. Quod autem τέλος quidam interpretantur Vectigal, non puto eſſe ex mente Apoſtoli. Nam etſi uerum eſt, nos pendere pœnam mortis peccato: Non tamen uerbum illud alteri membro conueniat, cui aptatum eſt à Paulo. Nam uita non dicetur tributum iuſtitiæ.

Stipendia enim peccati.) Ego ijs minime aſſentior, qui Apoſtolum proprio uerbo uſum putant, adſignandam mercedis malignitatem: cum nominauit ὀψώνια. Quæ uox apud Græcos accipitur interdū pro cibarijs militaribus. Nam quod ad præmij quantitatem attinet, plus ſatis amplum eſt. Accipio itaq; generali ſignificatu, pro ſtipendio. Eſt autem concluſio, & quaſi epilogus ſententiæ, quæ proxime præceſſit.

Donum autem Dei.) Hoc non ita eſt accipiendū, quaſi uelit tribuere ſalutis noſtræ laudem miſericordiæ Dei: quia nihil ad antithetum ille ſenſus pertineret: Verum ut iam docuit, peccatum non niſi mortē parere: Ita nunc ſubiungit, quòd donum iſtud Dei, noſtra ſcilicet Iuſtificatio, & ſanctificationem & uitæ æternæ beatitudinem nobis afferat. Interim tamē hinc certiſſimè colligetur, ſalutem noſtram Dei gratiæ meræq; beneficentiæ totam eſſe. Poterat enim alioqui dicere: Stipendium iuſtitiæ, eſſe uitam æter-

nam:

nam: ut membrum membro reſponderet. ſed uidebat, donum Dei eſſe, quo conſequimur: non meritum noſtrum. atq; id quoq; donum, non unum nec ſimplex eſſe. Nam filij iuſtitia induti, Deo reconciliamur: & ſpiritus uirtute in ſanctitatem regeneramur. Ideoq; addidit, in Chriſto Ieſu, quo nos ab omni propriæ dignitatis opinione auocaret.

CAPVT SEPTIMVM.

NVm ignoratis fratres, (ſcientibus enim legē loquor, quòd Lex dominatur homini, quamdiu uiuit?) Nam uiro ſubiecta mulier, uiuenti uiro alligata eſt, per legē. Proinde, uiuēte marito, ſi alteri uiro cōiuncta fuerit, adultera uocabitur. Quòd ſi mortuus fuerit uir, liberata eſt à lege, ne amplius ſit adultera, ſi alteri nupſerit. Itaq;, fratres mei, uos quoq; mortui eſtis le

gi,

gi, per corpus Chriſti: ut poſthac alterius ſitis, eius qui ex mortuis ſuſcitatus eſt: ut fructificemus Deo.

Tametſi quæſtionem de abrogatione legis ſufficienter, ut in breui, ſoluerat: quia tamen & difficilis eſt, & multas ex ſe alias generare poterat, copioſius adhuc proſequitur, quomodo lex ſit nobis abrogata: deinde oſtendit, quanto id noſtro bono fiat, quia dum nos ſibi deuinctos extra Chriſtum tenet, nihil aliud q̃ damnare poteſt. Ac ne quis ex eo legem ipſam criminetur, obiectiones carnis excipit, ac refutat, ubi locū inſignem, de uſu legis, eleganter tractat.

Num ignoratis.) Sit generalis propoſitio, legem non in alium finem latam eſſe hominibus, quàm ut eius regula præſentem uitam moderetur: apud mortuos nullū ei ſupereſſe locum. Cui poſtea hypotheſin ſubijciet, nos illi eſſe mortuos in Chriſti corpore. Alij intelligunt tamdiu manere legis imperium ad nos conſtringendos, dum ipſius uſus uiget. ſed quoniam ſententia hæc obſcurior eſt, neq; tam proprie quadrat hypotheſi, quæ ſtatim ſequetur, eos ſequi malo, qui de uiri, non legis uita dictū accipiunt. Ac interrogatio quidem plus energiæ habet, ad certitudinē eius qđ dicitur, aſſerendā. Oſtendit.n. illud nemini eorum uel nouum, uel ignotum: ſed in confeſſo peræque eſſe inter omnes.

Scientibus enim legem loquor.) Hæc parentheſis eodem eſt referenda, quo propoſitio, ac ſi diceret, ſibi compertũ eſſe, non tam legis imperitos eſſe ipſos ut de eo dubitarent. Quanq̃ de omnibus ſimul legibus poſſet utrunq; intelligi, de lege tamen Dei, quæ nunc agitatur, ſatius eſt accipere.

Nam quæ uiro ſubiecta eſt etc.) ſimile adducit, quo probet nos à lege ita eſſe ſolutos, ut nihil illi debeamus ſubiectionis. Tametſi autem citra hoc potuiſſet id, quod aſſumpſerat, obtinere: quia tamen optime congruebat ad rem illuſtrandam exemplum coniugij, uice confirmationis ſumptam inde ſimilitudinem inſeruit. Ne quis autem conturbetur, quòd inter ſe comparata membra non omnino reſpondent: præmonendi ſumus, Apoſtolum, data opera, uoluiſſe exigua inuerſione deflectere aſperioris uerbi inuidiam. Debuerat dicere, ut ordine ſimilitudinem contexeret. Mulier, poſt mortem uiri, ſoluta eſt à coniugij uinculo. Lex quæ locum habet mariti erga nos, mortua eſt nobis. Ergo ſumus ab eius poteſtate liberi. Sed ne offenderet Iudæos uerbi aſperitate, ſi dixiſſet, legem eſſe mortuam, deflectione eſt uſus. Dicens nos legi eſſe mortuos. Nonnullis quidem uidetur argumẽtari à minori ad maius. Quia tñ uereor ne id coactius ſit, priorẽ intellectũ, q̃ ſimplicior eſt, magis pꝛobo. Totum ergo argumentum in hanc ſeriem digerendum eſt.

Mulier

Mulier uiuenti uiro, per legem, ſubdita eſt, ut tranſire ad alium non poßit. Poſt uiri mortem, ſoluta eſt eius legis uinculo, ut libere, quem uelit, ſibi inducat.

Tum ſequitur applicatio.

Lex. uelut maritus noſter fuit, ſub cuius iugo detinebamur, donec nobis mortua eſt.

Poſt legis mortem Chriſtus nos aſſumpſit, id eſt, à lege ſolutos, adiunxit ſibi. Ergo Chriſto è mortuis ſuſcitato copulati, adhærere ei ſoli debemus. ut æterna eſt Chriſti uita poſt reſurrectionem: ita poſthac nullum futurum eſt diuortium.

Porro diligenter meminerimus, non eſſe hanc à iuſtitia, quæ in lege docetur, ſolutionẽ: ſed à rigida exactione, et ea, quæ inde ſequitur, maledictiõe. Cæterũ quia nolebat hic decidere, quale eſſet ius coniugij: nõ fuit ſolicitus de recenſendis cauſis, quæ mulierem à uiro liberam faciant. Itaq; perperam hinc peteretur certa doctrina.

In corpore Chriſti.) Nam Chriſtus, erecto crucis trophæo, triumphauit de peccato: quod ut fieret, oportuit conſcindi chirographum, quo tenebamur obligati. Chirographum illud lex eſt, quæ dum uim ſuam exercet, peccato nos obæratos reddit. ideoq; uocatur peccati uirtus. huius ergo Chirographi inductione

ductione liberati ſumus in corpore Chriſti, dum cru-ci affixum eſt.

Ei qui ſuſcitatus eſt.) Hac periphraſi uſus eſt, quo denotaret uitæ æternitatem, quam à reſurrectione habet Chriſtus. Vt ſciant chrſtiani, copulam hanc fore perpetuam. Porro de ſpirituali coniugio Chriſti cum Eccleſia, clarius ad Epheſios.

Vt fructificemus Deo.) Cauſam finalem ſemper adiungit, ne quid licentiæ carni noſtræ, & eius concupiſcentijs, fuiſſe quæſitum putemus, dum à legis ſeruitute nos aſſeruit Chriſtus. Illa autem cauſa eſt, ut ei fructificemus, qui nos ſibi acquiſiuit, & quodã modo mancipauit. Neq; enim id libertati noſtræ derogat, ſi Domino ſeruiamus. Ergo ſi uolumus tanto Chriſti beneficio frui, poſthac non licet, niſi de promouẽda Dei gloria, cogitare: cuius cauſa nos Chriſtus aſſumpſit. Alioqui manemus non legis modo, ſed peccati mortiſq; mancipia.

Cum enim eſſemus in carne, affectus peccatorum, qui ſunt per legem, in membris noſtris operabantur, ad fructificandum morti. Nũc uero ſoluti ſumus à lege, mortui ei, in qua detinebamur: ut ſeruia-

mus in nouitate ſpiritus, & non in uetuſtate literæ.

Cum eſſemus.) A contrario dilucidius adhuc oſtẽdit, quæ opera nos deceant, ſolutos à lege. Quãdiu enim iugo legis detinetur homo, aßidue peccando, nihil quàm mortem conciliare ſibi poteſt. ſi legis ſeruitus ſolum peccatum generat. Ergo manumißio, quæ contraria eſt, ad iuſtitiam debet tendere. ſi illa ad mortem ducit, ergo hæc ad uitam. ſed ipſa Pauli uerba expendamus. Dum eius temporis ſtatum deſcribere uult, quo legis imperio ſubiacebamus, dicit nos in carne fuiſſe. Vnde intelligimus, eos omnes qui ſub lege ſunt, nihil aliud inde conſequi, quàm ut uerbo eius extra doceantur, ſine fructu & efficacia quandoquidem Dei ſpiritu intus deſtituti ſunt. Itaq; neceſſe eſt penitus eos uitioſos ac peruerſos eſſe. Et nota formulam ſcripturæ uſitatam, in carne eſſe, pro eo quod eſt, ſolis naturæ dotibus eſſe præditum, ſine ſingulari gratia, qua electos ſuos Deus dignatur.

Affectus peccatorum qui per legem.) Hoc eſt, lex in nobis excitabat prauos affectus, qui ſuam efficaciam in omnibus noſtri partibus exercebant. Nulla pars erat, quæ non ſeruiret prauis affectibus. hoc eſt legis opus, ſi non acceſſerit interior ille magiſter

ſpiritus, corda noſtra excitare, ut in tales cupiditates ebulliāt. ſed obſerua hic legē cōferri cum uitioſa hominis natura: cuius peruerſitas, quò magis iuſtitiæ regulis coercetur, eo furioſius erumpit.

Ad fructificādū morti.) Ideſt ad fructus in mortē colligendos. Peccatores .n. nihil poſſunt, q̄ grauiorē iram Dei ſibi indies accumulare. Vnde ſuperius dixit, eos theſaurum iræ ſibi colligere.

Nunc uero ſoluti à lege.) Si legis uinculum nihil aliud proderat, niſi ut peccaremus. Ergo ideo ſoluimur, ut peccare deſinamus. ſi ideo à legis ſeruitute ſumus manumiſſi, ut Deo ſeruiamus: perperam faciunt, qui inde captant peccandi licentiam: perperam loquuntur, qui docent laxata eſſe hoc modo concupiſcentijs frena. Nota ergo, nos tum à lege ſolui, cum ab eius rigida exactione & maledictione abſolutos, ſpiritu ſuo nos imbuit Deus, quò in uijs ſuis ambulemus.

Mortui ei.) Hæc pars rationalis eſt: uel potius modum ſubindicat, quo liberati ſumus, uidelicet dū lex eatenus eſt nobis abrogata, ne intolerabili eius rigore premeremur.

In nouitate ſpiritus.) Spiritum literæ opponit, quia antequàm ad Dei uoluntatem uoluntas noſtra per ſpiritum ſanctum formata ſit, non habemus in lege, niſi externam literā, quæ frenum quidem ex-

ternis noſtris actionibus inijcit. Concupiſcentiæ aũt noſtræ furorem minime cohibet. Nouitatem uero ſpiritui attribuit, quia in locum ueteris hominis ſuccedit. Vt litera, uetus dicitur, quæ interit per ſpiritus regenerationem.

Quid ergo dicemus? Lex peccatum eſt? Abſit. Sed peccatum nõ cognoui, niſi per legem. Concupiſcentiam enim non noueram, niſi lex diceret, non concupiſces. Occaſione autem ſumpta, peccatum per mandatum effecit in me omnem concupiſcentiam.

Quid ergo.) Quoniam dictum eſt, nos à lege liberari oportere, ut in ſpiritus nouitate Deo ſeruiamus, uidebatur hoc hærere uitium in lege, quòd nos ad peccatum impelleret. Atqui cum illud ſupramodum abſurdum ſit, iure refellendum ſuſcepit Apoſtolus. Cum autem rogat, an peccatum ſit? intelligit, an peccatum ſic generet, ut illi imputari eius culpa debeat.

Sed peccatum non cognoſcebam.) Peccatũ ergo in nobis, non in lege, reſidet: cuius in notitiam ueni

mus

mus ex agnitione iuſtitiæ Dei, *quæ nobis in lege declaratur. neq; uero intelligas, nullum prorſus haberi diſcrimen inter æquũ & iniquum ſine lege: ſed nos nimis eſſe ſtupidos & hebetes in uidenda noſtra prauitate, quemadmodum etiam ſequitur.*

Nam *cõcupiſcentiam.)*Declaratio *eſt igitur præcedentis ſententiæ: in qua demonſtrat ignorationem peccati, de qua locutus erat, in eo fuiſſe ſitã: quod concupiſcentiã ſuam non animaduertebat.* Neq; *uero ex pertẽ ſe fuiſſe iactat: ſed ita indulgebat ſibi, ut latens illud in corde uitium non reputaret.* Nã *cum iuſtitiã non crederet impediri cõcupiſcentia, tũ demum intellexit ſe eſſe peccatorẽ, dum uidit cõcupiſcentiã lege prohiberi, qua nemo hoĩm uacuus eſt.* Dicit Augu*ſtinus hoc uerbo totã legem cõplexũ eſſe* P*aulũ.* Q*uod modo probe intelligatur, uerũ erit:* N*am ubi* M*oſes oſtendit, à quibus cauendum ſit, ne proximum offendamus, ſubijcit interdictũ concupiſcentiæ, quod ad illa omnia referendum eſt.*

Occa*ſione aũt ſumpta.)* A *peccato ergo & carnis corruptione naſcitur quicquid mali eſt.* In *lege eſt tãtum occaſio.* Q*uanq̃ aũt uideri queat de excitatione loqui, qua per legẽ inſtigatur cupiditas noſtra, ut in maiorẽ ebulliat inſaniam: tamen ad cognitionem ſimpliciter refero. ac ſi dictũ foret.* Detexit *in me omnem cõcupiſcentiã, quæ dum lateret, quodammodo*

nulla eſſe uidebatur. Neq; *tamē inficior, quin acrius à lege extimuletur caro ad cōcupiſcendum: ſed poſterior interpretatio contextui uidetur magis conuenire. Continuo enim ſubijcit.*

Sine lege enim peccatū eſt mortuum. Ego aūt uiuebam ſine lege aliquādo. Adueniente aūt mādato peccatum reuixit. Ego aūt mortuus ſum. Et deprehenſum eſt à me mandatum, quod erat in uitam, cedere in mortem. Peccatū enim, occaſione ſumpta, per mandatum, abduxit me à uia, & per illud occidit. Itaq; lex quidem ſancta & mandatum ſanctū, & iuſtum; & bonum.

Sine lege peccatum.) Clariſſime exprimit, quem ſenſum habeant ſuperiora. Perinde enim eſt, ac ſi diceret; ſepultam eſſe ſine lege peccati notitiam, Eſtq; ſentētia generalis, cui mox exemplū ſuū accōmodat. Quāobrē miror qd in mentē uenerit interpretibus, ut uerterent in præterito imperfecto, ac ſi Paulus de ſe loqueretur. Cum facile ſit uidere, illum à propoſitione

tione

tione uniuerſali uoluiſſe incipere, deinde rem explanare ſuo exemplo.

Ego *autem uiuebam.*) Vult *innuere, fuiſſe tempus, quo peccatum ſibi mortuum erat. neq; uero eſt intelligendum, q́ fuerit exlex aliquo tempore. ſed iſtud uiuebam, habet propriā connotationem: quia abſentia legis faciebat, ut uiueret. hic ergo eſt ſenſus.* Cum *ſepoſita legis cogitatione peccarem, ſic ſopitū erat peccatū, quod non obſeruabā, ut prope mortuū uideretur.* Ego *contrà, quia peccator mihi non uidebar, acquieſcebam in me, putans mihi domi eſſe uitā.* Nā *mors peccati, uita eſt hominis.* R*urſum uita peccati, mors hominis.* V*erū quæritur, quod fuerit illud tempus, quo per legis ignorantiam, ſiue, ut ipſe loquitur, abſentiam, ſibi confidenter uitā arrogaret?* C*ertū. n. eſt, fuiſſe eruditū à puero in doctrina legis.* L*egē ergo abſentē uocat: quæ tametſi ob oculos obuerſaretur, non afficiebat tamen eum ſerio iudicij* D*omini ſenſu. ſic obtecti ſunt uelamine hypocritarum oculi, ut nō uideant quantum exigat præceptum iſtud, quo uetamur concupiſcere.*

A*ueniente autem lege.*) S*ic aduenientem è conuerſo legem nunc uocat, quæ uere intelligi cœpta ſit.* I*lla ergo peccatū excitauit quaſi à mortuis: quia detexit* P*aulo, quanta prauitate ſcaterent intima cordis ſui: & ſimul ipſum occidit.*

Et deprehenſum eſt à me.) Duo hic dicuntur. Quòd præceptum uiam uitæ nobis demonſtret in Dei iuſtitia: Ideoq; datum ſit, ut legem domini obſeruantes, uitam æternam aſſequamur: ſi non obſtaret noſtra omnium prauitas. Cæterum quia nemo eſt noſtrum, qui legi obtemperet, quin potius pedibus ac manibus præcipites uoluimur in eam uiam, à qua nos reuocat, non poteſt afferre niſi mortem. ſic diſtinguendum inter legis naturam, & uitium noſtrũ.

Abduxit me à uia.) Nam tametſi omnia opera noſtra, etiam dum nos latet domini uoluntas, erroris plena ſunt: tamen imprudentes aberramus. Atqui ubi lex prodit, quæ oſtendat qua ſit uia incedendum, ſimul errorem noſtrum indicat, dum palam facit, quantum à rectitudine diſceſſerimus. hoc eſt à uia abducere. ut ergo nos errare faciat peccatum, occaſionem à lege ſumit. Tum auerſos à uia uitæ, mortis neceßitate irretitos tenet. ſequitur ergo, legem non peccati cauſam eſſe: ſed occaſionem duntaxat.

Itaq; lex quidem ſancta.) Quidam putant eſſe geminationem: quibus ita aſſentior, ut putem ei ineſſe nonnihil energiæ. hoc eſt, lex ipſa, & quidquid lege præcipitur. Id totum ſanctum eſt, ergo ſumma dignitate reuerendum. Iuſtum: ergo nullius iniuſtitiæ inſimulandum. bonum, ergo omni uitio purum ac uacuum. ſic ab omni criminatione legem uindicat, ne

quis

quis in eam conferre auſit, quod à bonitate, iuſtitia, ſanctitate ſit alienum.

Quod ergo bonum eſt, mihi in mortem ceſſit? Abſit. Imo peccatum, ut appareat peccatum, per bonum operatur mihi mortẽ: ut fiat ſupramodum peccans peccatum per mandatum.

Quod ergo bonum eſt.) Hactenus ſic legem ab omnibus calumnijs aſſeruit, ut dubium tamen adhuc reſtaret, ſitne illa cauſa mortis. Huic ergo nunc obiectioni reſpondet: negans ex ea eſſe mortem: tametſi eius occaſione nobis à peccato inferatur. Tametſi autem uidetur hæc reſponſio pugnare in ſpeciem cũ eo quod prius dixit, ſe deprehendiſſe mandatũ, quod in uitam datum erat, in mortem cedere: nihil tamen pugnat. Antea ſiquidem intelligebat, noſtra prauitate fi rei, ut lege abutamur in noſtrum exitium, contra quàm ferat eius natura hic autem negat, eſſe mortis materiam, ut illi mors imputari debeat. 2. ad Corinth. 3. liberius de lege loquitur, ubi uocat mortis adminiſtrationem. Verum id facit ut in contentione fieri ſolet: non legis naturam: ſed falſam aduerſariorum opinionẽ reſpiciens.

M 5 Imò

Imo peccatum etc.) Salua aliorum pace, ſic legen-dum arbitror ut poſui: itaq; hunc eſſe ſenſum. Quo-dammodo iuſtificatur peccatum, anteq̃ detegatur à lege. Cum uero legis occaſione reuelatur, tunc uere accipit peccati nomen. Eoq; magis ſceleſtum: atq;, ut ſic loquar, peccatorium tunc apparet, quod inuer-ſam legis bonitatem in pernitiem noſtram conuer-tit. Valde enim peſtiferã rem eſſe oportet, quæ effici-at, ut quod alioqui ſalubre eſt natura, noxã afferat.

Scimus enim, quòd Lex ſpiritu-alis eſt. Ego autem carnalis ſum, uenditus ſub peccato. Quod enim operor non intelligo. ſiquidem nõ quod uolo, hoc ago: ſed quod odi, hoc facio, ſi uero quod nolo, hoc facio: Conſentio legi Dei, quòd ſit bona. nũc uero non iã illud operor ego: ſed q̊d habitat in me peccatũ.

Scimus q lex.) Nunc propius cõmittere inter ſe legẽ & hominis naturam incipit. ut clarius intelligatur, unde mortis uitium emergat. Deinde exemplum pro ponit hominis regenerati: in quo ſic carnis reliquiæ cum lege domini diſsident, ut ſpiritus ei libenter ob-temperet.

temperet. ſed initio, ut diximus, nudã naturæ et legis comparationem proponit. Cum nullum ſit in rebus humanis diſsidium maius, q̃ ſpiritus & carnis: Lex ſpiritualis eſt, homo carnalis. Quæ igitur conuenientia naturæ hominis cum lege? Nempe quæ luci cum tenebris. Porro quòd legem ſpiritualem uocat, non tantũ eo ſignificat, requirere interiores cordis affectus, ut nonnulli exponũt: ſed pro ratione antitheti, habet oppoſitam ſignificationem cum uerbo carnalis. ſenſus eſt igitur. Lex cœleſtem quandam & Euangelicam iuſtitiam requirit, in qua næuus nullus appareat, ad cuius munditiem nihil deſideretur. Ego autem carnalis homo nihil poſſum, quàm illi aduerſari. Illa autem Origenis expoſitio, quæ tamẽ ante hoc tempus multis arriſit, indigna eſt, quæ refutetur. Legem ſpiritualem à Paulo uocatam dicit, quia non ſit literaliter intelligenda ſcriptura. Quid iſtud ad cauſam præſentem?

Venundatus ſub peccato.) Hac particula declarat, quid ualeat per ſe caro. Natura enim non minus ſeruus eſt peccati homo, q̃ empta mancipia, quibus heri, non ſecus ac bobus uel aſinis, pro libidine abutuntur. ſic prorſus agimur peccati imperio, ut tota mens, totum cor, oẽs actiones in peccatũ ꝓpendeant.

Quod. n. operor nõ intelligo.) Nũc deſcẽdit ad exemplũ magis particulare hominis iam regenerati: in

quo

quo utrunq; quod intendit clarius apparet. Nempe & quanta ſit diſcordia inter legem Dei,*& hominis naturam: & quomodo nequaq̃ ex ſe mortem lex generet. ſiquidem cum homo carnalis tota animi propenſione in libidinem peccandi ruat: Videtur ita libera electione peccare, ut ſit in poteſtate eius moderari ſibi. ut hæc opinio pernitioſiſsima apud omnes fere inualuit. hominẽ naturali facultate poſſe utrumlibet eligere, citra diuinæ gratiæ auxilium. at uero, dum uoluntas fidelis hominis ſpiritu* Dei *ad bonum agitur, illic perſpicue patet naturæ prauitas: quæ obſtinate reſiſtit, & nititur in aduerſum.* Ergo *aptiſsimum in homine regenerato exemplum eſt, unde cognoſcas, quantum ſit naturæ noſtræ diſsidium cum legis iuſtitia. hinc etiam alterius membri demonſtratio aptius petitur, quàm ex nuda humanæ naturæ conſideratione.* Lex *enim, quia in homine penitus carnali ſolam mortem parit, facilius illic inſimulatur: quia dubium eſt, unde uitium proueniat.* In *homine regenerato fructus ſalutares profert:* Vnde *apparet, per carnem tantum obſtare, quominus uiuificet: tantum abeſt ut à ſeipſa mortem generet.* Quò *igitur tota hæc diſputatio fidelius ac certius intelligatur: notandum eſt, hoc certamen, de quo loquitur* A*poſtolus, non prius extare in homine, quàm ſpiritu* Dei *fuerit ſanctificatus.* Nam *homo naturæ ſuæ*

relictus

relictus,totus, ſine repugnantia, in cupiditates fer-tur. Quanquã enim impij ſtimulis conſcientiæ lanci-nantur: neq; ita ſibi blandiri poſſunt in ſuis uitijs, ut non aliquem amaritudinis guſtum ſentiant: non poſ ſis tamen inde colligere, aut malum ab ijs odio habe-ri, aut bonum amari. Tantum ſic eos torqueri domi-nus permittit, ut iudiciũ ſuũ aliqua ex parte illis de-monſtret: non ut uero aut iuſtitiæ amore, aut pecca-ti odio afficiat. hoc itaq; inter eos ac fideles eſt diſcri men: quòd illi nunq̃ ita excæcati ſunt, & indurati animis, quin ſi appellantur de ſuis facinoribus, pro-prio cõſcientiæ iudicio illa damnent. Etenim nõ pla-ne eſt extincta in illis intelligentia, quin æqui & ini-qui differentiam habeant. Interdum etiam propter mali ſui ſenſum horrore concutiuntur. ut quandã in hac uita damnationis ſpeciẽ ſuſtineant. Nihilominus toto ex corde peccatum illis placet. Ideoq; in ipſum incumbunt, ſine uera affectus repugnantia. Illi enim conſcientiæ aculei, quibus punguntur, potius ex iu-dicij contradictione naſcuntur, quàm ex contrario uoluntatis affectu. Pij contra, in quibus cœpta eſt Dei regeneratio, ſic diuiſi ſunt, ut præcipuo cordis deſiderio ad Deum ſuſpirent, cœleſtem iuſtitiam ex-petant, peccatum oderint: ſed rurſum carnis ſuæ re-liquijs in terram retrahantur. Itaq; dum ſic diſtra-huntur, uim ipſi naturæ ſuæ faciunt, & ſibi fieri ab

ipſa ſen-

ipſa ſentiunt. Neq; iudicio rationis tantũ coacti peccata ſua damnant: ſed quia ſerio cordis affectu ea abominãtur, & in ijs ſibi diſplicent. hæc eſt lucta Chriſtiana, de qua Paulus ad Galatas loquitur, inter carnem & ſpiritum. Proinde bene dictum eſt, hominem carnalem totius animi conſenſu ac conſpiratione in peccatum ruere. Diuiſionem uero iſtam tum incipere primum, ubi à domino uocatus eſt, ac ſpiritu ſanctificatus. Regeneratio enim inchoatur tantum in hac uita. Reſiduum carnis, quod manet, corruptos ſuos affectus ſemper ſequitur: Atq; ità pugnam contra ſpiritum mouet. Imperiti, qui non reputant, qua in re uerſetur Apoſtolus, aut quam agẽdi œconomiã teneat, putant hominis naturam hic deſcribi. Et ſane talis eſt apud philoſophos deſcriptio humani ingenij. Verũ ſcriptura longe altius philoſophatur, quia uidet nihil in corde hominis remanſiſſe, præter peruerſitatem, ex quo Adam imagine Dei ſpoliatus eſt.

Non intelligo.) Intelligit ſe opera, quæ ex infirmitate carnis admittit, non agnoſcere ut ſua: quoniam ea deteſtatur.

Non .n. quod uolo.) Ne intelligas iſtud perpetuũ in eo fuiſſe: ut nihil boni unquã implere potuerit. ſed queritur duntaxat, ſe, quod cupit, non poſſe præſtare: Vt ea qua decet, alacritate bonũ pſequatur, quia tenetur quodammodo alligatus. Rurſum deficere in quo minime uellet, quia carnis imbecillitate claudi-

cat. Non facit igitur bonum, quod uult, pium pectus quia non iuſta ſtrennuitate inſiſtit: facit malũ quod non uult, quia ſtare deſiderat, & labitur.

Cæterum iſtud uelle & nolle, ad ſpiritum referre oportet, qui primas in fidelibus tenere debet. Eſt quidem & ſua carni uoluntas: ſed quod præcipuo cordis affectu appetebat, uocat uoluntatem: quod cum eo pugnabat, id uocat ſuæ uoluntati contrarium.

Si uero quod nolo facio, conſentio legi.) Id eſt, dũ cor meũ in lege acquieſcit, & oblectatur eius iuſtitia (quod certe fit, ubi tranſgreßionẽ odio habet) in eo ſentit ac fatetur legis bonitatẽ: ut ſatis, uel experientia docente, cõuincamur, legi nihil mali eſſe imputandum: imò ſalutarẽ hominibus eam fore, ſi in recta puraq; corda incideret. hic aũt conſenſus non eſt accipiendus, qualem audimus in impijs, quorum ſunt uoces. Video meliora, proboq;, deteriora ſequor.

Item. Quæ nocitura ſequar: fugiam, quæ profore credam. Illi enim coacti faciunt, ꝙ ſubſcribũt in Dei iuſtitiam à qua ſunt alioqui prorſus aliena uoluntate. at pius ſerio quoq; & promptißimo pectoris deſiderio conſentit: quia nihil mallet, q̃ in cœlũ euolare.

Nõ iam operor illud.) Nõ eſt deprecatio ſe excuſantis, ac ſi culpa uacaret. Quomõ multi nugatores iuſtã defenſionẽ habere ſe putant, qua tegant ſua flagitia, dum in carnem ea reijciunt: ſed eſt teſtificatio,

quàm

quàm longe diſſentiat a ſua carne ſpirituali affectu. Tanto enim feruore feruntur in obedientiam fideles ut carnem ſuam abnegent.

Noui enim quod non habitat in me, hoc eſt, in carne mea bonũ, ſiquidẽ uelle adeſt mihi: ſed ut perficiam bonum, non reperio. Non enim quod uolo, facio bonum: ſed quod nolo malum, id ago. Si uero quod nolo, ego id facio: non iam ego operor illud: ſed quod habitat in me peccatum.

Noui enim.) Dicit nullum in ſe bonum habitare, quantum ad naturã. Idem ergo hoc ualet, ac ſi dictũ foret, in me, quatenus ex me. Prima n oratione damnat ſe totum prauitatis: cum fateatur nihil boni in ſe habitare. Deinde correctionem ſubijcit, ne ſit contumelioſus in Dei gratiam, quæ ipſa quoq; in eo habitabat: ſed pars carnis non erat. Nomine carnis ſemper comprehendit omnes humanæ naturæ dotes, ac omnino quidquid in homine eſt: excepta ſpiritus ſanctificatione. Quemadmodũ ſpiritus uocabulo, quod illi opponere ſolet, ſignificat, quod ſpiritus Dei in ho

minẽ

mine à malitia repurgatum ad iuſtitiā ſanctificauit. Vtrunq; igitur uocabulum animæ competit. ſed alterum, qua parte eſt regenerata: Alterum, qua naturalem adhuc affectum retinet.

Velle adeſt mihi.) Non intelligit ſibi nihil eſſe, præter inefficacem uoluntatē. ſed efficaciam operis negat reſpondere uoluntati, quia remoram iniicit caro, ne exacte faciat quod facit. Sic etiā accipe quod ſequitur, facere malū quod non uult: quia non modò impedit ſua fideles caro, ne celeriter currant: ſed opponit etiam multa obſtacula, ad quæ impingant.

Reperio igitur, per legē, uolenti mihi facere bonum, quòd mihi malum inſideat. Conſentio enim legi Dei, ſecundum interiorem hominem. Video aūt alteram legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, & captiuū me reddentem legi peccati, quæ eſt in membris meis.

Hic quadruplicem legem fingit Paulus. Legem Dei, quæ ſola proprie ſic nūcupatur: quia eſt iuſtitiæ regula, qua uita noſtra recte formatur. Huic cōiūgit

N legem

legem mentis: ſic appellans propenſionem fidelis ani mæ ad obedientiam diuinæ legis. Quia eſt quædam noſtri cũ lege Dei cõformatio. Ex aduerſa parte op ponit legem iniuſtitiæ, ac ſic alluſione quadã appellat imperiũ, quod habet iniquitas, tam in homine nondũ regenerato, q̃ in carne hominis regenerati. Nam & tyrannorũ iura, utcunq; iniquiſsima ſunt, leges tamẽ dicũtur abuſiue. Huic legi peccati reſpondere facit legẽ mẽbrorum. hoc eſt cõcupiſcentiã in mẽbris ſitã: propter eam, quã habet cũ iniquitate, cõuenientiã.

Conſentio legi Dei &c) Hic ergo uides, qualis ſit in pijs animis diuiſio, ex qua oritur illa concertatio ſpiritus & carnis, quã Auguſtinus alicubi eleganter uocat luctam chriſtianã. Lex Dei ad iuſtitiæ rectitudinem hominem uocat. Iniquitas, quæ eſt uelut lex tyrãnica Sathanæ, ad nequitiã inſtigat. Ad diuinæ legis obedientiam fert ſpiritus. Caro in contrariam partem retrahit. Homo ita uarijs uolũtatibus diſtractus, iam quodãmodo duplex eſt: ſed quoniam principatũ debet tenere ſpiritus, illa præcipue ſeſe parte cenſet ac æſtimat. Ideo Paulus ait ſe captiuũ à carne ſua uinciri. Quia quod titillatur adhuc prauis cõcupiſcẽtijs, & cõmouetur, id coactio eſt, reſpectu ſpiritualis deſiderij, quod prorſus reſiſtit. Cæterũ notãda eſt diligenter acceptio interioris hominis, & mẽbrorum. Quia plurimi cum male intelligerent, ad hunc

ſcopulum

ſcopulũ impegerũt. interior igitur homo, nõ anima ſimpliciter dicitur: ſed ſpũalis eius pars, quæ à Deo regenerata eſt: mẽbrorum uocabulũ reſiduam alteram partem ſignificat. Nam ut anima eſt pars excellentior hominis, corpus inferior, ita ſpũs ſuperior eſt carne. Hac ergo ratione: quia ſpiritus locũ animæ tenet in homine: caro aũt corporis, ille interioris hominis, hæc membrorum appellationem habet.

Miſer ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hoc? Gratias ago Deo, per Ieſum Chriſtum Dominũ noſtrum. Itaq; idem ego mente ſeruio legi Dei; carne autem legi peccati.

Miſer ego.) Claudit diſputationẽ exclamatione, emphaſeos plena: qua docet nõ modo luctandum cũ carne noſtra eſſe: ſed aſsiduo gemitu deplorandam apud Dominũ noſtrã infelicitatem. Non quærit aũt, à quo ſit liberandus, quaſi dubitãs unicũ eſſe liberatorem: ſed uox eſt anhelantis, ac prope fatiſcentis, quia nõ ſatis præſentem opẽ uideat. Corpus mortis uocat, maſſam peccati, cuius uinculis detinebatur captiuus. Inſignis locus, qui docet, oportere fideles perpetuo miſeriæ ſenſu affici, q̃diu in terra peregri-

nantur. Ideoq; mortē appetere tanq̄ unicū mali ſui remediū. ſic tamen, ut hæc affectio modū non excedat. Neq; .n. ſic debent in miſeriæ ſuæ cogitatione hærere, ut inæſtimabilem, qua Dei benignitate donati ſunt, felicitatem obliuiſcantur. Sed tantū quo ſe ad ueram humilitatē demittant, & ad maiorem profectū excitent. Sic appetere mortē debent, impuritatis ſuæ tædio, non immodico uitæ præſentis tædio, quod in indignationē aduerſus Deum tranſeat. Ideo ſequitur.

Gratias ago.) Hāc igitur gratiarū actionem continuo ſubiecit, ne deſideriū illud potius quoddam aduerſus Deū murmur uideatur, q̄ piū ſuſpirium. Sic affecti eſſe debent fideles: ut amore ſanctitatis & innocentiæ, miſeram carnis ſuæ conditionē execrentur: & tamen parati ſint tamdiu eam ferre, donec uiſum Domino fuerit: freti primitijs, quibus Dominus eos de regni ſui hæreditate certos reddidit.

Igitur mente quidē.) Breuis epilogus, quo docet nunq̄ ad iuſtitiæ metam pertingere fideles, quàmdiu in carne ſua habitant: ſed in curſu eſſe, donec corpore exuantur. Notabilis locus, ad cōuincendum illud pernitioſiſsimum catharorum dogma, quod hodie ſuſcitare rurſum conantur tumultuoſi quidam ſpūs.

Caput

CAPVT OCTAVVM.

NVlla igitur condemnatio eſt ijs, qui ſunt in Chriſto Ieſu: qui nõ ſecundũ carnẽ ambulãt: ſed ſecundũ ſpiritũ. Lex enim ſpũs uitæ in Chriſto Ieſu liberum me reddidit à lege peccati & mortis. Quod. n. impoſſibile erat legi, eò ꝙ infirmabat̃ per carnẽ, miſſo Deus filio ſuo, etiã de peccato damnauit peccatũ in carne: ut iuſtificatio legis impleretur in nobis, qui non ſecundũ carnem ambulamus: ſed ſecundum ſpiritum.

Vbi certamen ſubiecit, quod habent pij cum carne ſua perpetuum, redit ad conſolationem illis ualde neceſſariam: cuius antea meminerat. Quòd tametſi à peccato adhuc teneantur obſeſſi, mortis tamen poteſtati iam exempti ſint, & omni maledictioni: modo

non in carne uiuant: ſed in ſpiritu. Tria *enim ſimul cõiungit.* Imperfectionẽ, *qua ſemper laborãt fideles.* Domini *indulgentiã, in ea cõdonanda & ignoſcẽda.* Regenerationem *ſpiritus, ne quis uana opinione ſe lactet, ac ſi liberatus eſſet à maledictione, carni ſuæ interim ſecure indulgẽs.* Vt *ergo fruſtra ſibi blandiatur homo carnalis, ſi de emẽdãda uita nihil ſolicitus huius gratiæ prætextu impunitatẽ ſibi promittat: ita habent trepidæ piorum cõſcientiæ inuictum propugnaculum, q, dum in* Chriſto *manent, ſciunt ſe eſſe extra omne damnationis periculum.*

Lex.n. ſpũs uitæ.) Probatio *eſt ſuperioris ſententiæ: quæ ut intelligatur, notanda eſt uerborum ſignificatio.* Legem *enim ſpiritus uitæ improprie uocat, gratiam iuſtificationis & ſanctificationis. uel ſi una uoce malis,* Dei *ſpiritũ: qui cõſcientias noſtras* Chriſti *ſanguine aſpergit, ut à peccato emundet.* Deinde, *per regenerationem, in obſequiũ* Dei *reformat.* Ex *aduerſo legem peccati & mortis appellat, carnis imperium &, quæ inde cõſequitur, mortis tyrãnidem.* Lex Dei *tanq̃ in medio ponitur: quæ docendo iuſtitiam, conferre eam nõ poteſt. quin potius in peccati & mortis ſeruitutẽ fortioribus uinculis nos aſtringit. ſententia igitur eſt.* Quòd *lex* Dei *homines condemnat: id fit, quia quantiſper ſub legis obligatione manent, peccati ſeruitute premũtur: atq; ita rei ſunt mortis.* Spiritus *autem* Chriſti, *dum, inordinatas*

carnis cupiditates corrigendo, legem peccati in nobis abolet, ſimul à mortis reatu nos uindicat.

Quod enim impoßibile erat legi.) Nunc *ſequitur expolitio, uel illuſtratio probationis. Quòd ſcilicet Dominus, gratuita ſua miſericordia, nos in Chriſto iuſtificauit: id quod legi erat impoßibile. ſed quia maxime inſignis eſt ſententia: ſingulas eius partes expendamus. A lege, inquit, nec iuſtitia, nec ſalus prouenire nobis poterat. ac ne quis intelligeret de ceremonijs, expreßit nominatim, impotentiam illam nõ eſſe à legis uitio: ſed carnis debilitate. ac ſi diceret. Lex quidem, quantum ad doctrinam, ſufficiebat ad nos iuſtificandos: quia perfectam iuſtitiæ regulã continebat. ſed eam iuſtitiam aſſequi non poterat caro noſtra. Porro infirmitatem legis accipe, quomodo ſolet uſurpare Apoſtolus uocabulum* ἀσθενείας: *non tantum pro modica imbecillitate: uerũ ut ſignificet legem nihil prorſus habere momenti, ad conferendã iuſtitiam.* Vides *ergo nos penitus excludi operum iuſtitia.* Ideoq; *ad Chriſti iuſtitiã nos confugere, quia in nobis nulla eſſe poteſt. Quod ſcitu imprimis neceſſarium eſt. Quia Chriſti iuſtitia nunq̃ ueſtiemur, niſi prius certo nouerimus, propriæ iuſtitiæ nihil nos habere. Carnis dictio in eodem ſemper ſignificatu ponitur.* Nempe *pro nobis ipſis. Legẽ Dei ergo inutilem nobis facit naturæ noſtræ corruptio.*

Miſſo Deus filio ſuo.) Nunc modum oſtendit, quo Dñs in iuſtitiã nos aſſeruit ꝑ filiũ. induit. n. carne noſtra, ut in eadẽ carne iuſto eius iudicio ſatisfieret, in qua fuerat per tranſgreßionem offenſus. Et caro illa, tametſi nullis maculis inquinata, ſimilitudinem geſſit carnis peccatricis. primum ut in eam, uelut ſibi obnoxiã, mors omnes uirtutis ſuæ partes exereret ac intenderet: deinde quia oportebat põtificem noſtrũ infirmitates, quibus laboramus, experiri & ſuſtinere: quò redderetur ad commiſerationem propenſior.

Etiam de peccato.) Damnatum dicit peccatum, ꝙ regnum illud, quo nos premebat, abiudicatum & abrogatum illi eſt: uel potius ꝙ tota peccati uis abolita fuit: dum ſeſe Chriſtus aduerſus eum oppoſuit. De peccato, id eſt, ſatisfactione quam exhibuit Chriſtus: qui pro nobis peccatum, id eſt, κάθαρμα, ceu expiatio factus eſt. ſic & in ſecunda ad Corinthios loquitur. Eum, inquit, qui peccati expers erat, pro nobis peccatum fecit: ut iuſtitia Dei efficeremur in illo. Itaq; quod noſtrum erat, ad ſe recepit Chriſtus: ut quod ſuũ erat, in nos transfunderet. ſuſcepta enim noſtra maledictione, ſua nos benedictione donauit. Addit hic Paulus, in carne: quò certior ſit noſtra fiducia, dum uidemus peccatum in ipſa natura noſtra fuiſſe deuictum & abolitum. ſic enim ſequitur, naturam noſtrã uere fieri participem eius uictoriæ. quod etiam mox declarat.

Vt iuſtitia Dei impleretur.) Iuſtitiam uocat, obedientiam Chriſti: quæ in carne noſtra exhibita, nobis imputatur: ut, eius beneficio, pro iuſtis cenſeamur. ſed eam obtinemus tum demum, cum in Chriſti conſortium recepti ſumus: uinculo ſpiritus, illi ſociati. ubi autem ſpiritus, illic regeneratio. Ideoq; addit particulam. Qui nõ ſecundũ carnem etc. Qua deſignat, ut prius, effectum eius ſocietatis perpetuum: ac finẽ ſimul indicat, cur Chriſto coniungamur, eſſe uitam ſpiritualẽ. ne putetur eſſe peccati miniſter Chriſtus.

Qui enim ſecundũ carnẽ ſunt, ea, quę carnis ſunt, cogitant. qui uero ſecundum ſpiritum, ea, quę ſunt ſpiritus. Cogitatio certe carnis, mors eſt: cogitatio autem ſpiritus, uita & pax. Quandoquidem cogitatio carnis, ſimultas eſt aduerſus Deum. Nam legi Dei non ſubijcitur: nec enim poteſt. Qui ergo in carne ſunt, Deo placere non poſſunt.

Hanc inter ſpiritum & carnem affert differen-

tiam: ut, ratione à contrario ſumpta, confirmet id quod dixit: non competere Chriſti gratiam, niſi ijs, qui, ſpiritu regenerati, innocentiæ ſtudeāt. Nam qui in carne ſunt, eorum omnia ſtudia ſunt carnalia. Ea porro non niſi mortem generare poſſunt. A ſpe igitur uitæ excluduntur eiuſmodi omnes. Contra autē, qui ſpiritu Dei *præditi ſunt, ſpiritualia meditantur: à quibus demum prodeunt fructus uitæ. Vbicunq; ergo regnat ſpiritus, ſignum eſt ſaluificæ* Dei *gratiæ. Vbi carnis regnum eſt, illic apparet nondum habere locum* Dei *gratiam. Verum ut membratim ſingula diſpiciamus, quòd primo loco dicit, eos, qui in carne ſunt, carnalia meditari: argumentum eſt à cauſa ad effectum, ſimul autem aduerſam partem comparat de ſpiritualibus.*

Cogitatio certe carnis.) *Ita eſt accipienda hæc uox, ut rationē totā cōprehendat, ab intellectu ad uoluntatem.* Nō *potui magis proprie reddere græcum uocabulū* φρόνημα. *Nunc iam à contrario demonſtrat, non eſſe capaces beneficij* Chriſti, *qui in carne manent: quia ad mortem toto uitæ curſu contendūt. Ac notabilis eſt locus: ut diſcamus naturam noſtram nihil parere, niſi quod nos in mortem præcipitet.*

Cogitatio ſpiritus.) *Ideo hoc alterum membrum oppoſuit, quò magis exprimeret, nō à carne eſſe, ſi qd ad uitam reſpicit. Quod enim tribuitur ſpiritui, carni ad-*

nil adimitur. ſolus ergo ſpiritus eſt, à quo prodeunt uitæ ac ſalutis fructus. Per pacem, intellige omnes felicitatis partes. Atq; hic quidem uidemus, quomodo omnes Dei gratiæ, etiam bona opera, in ſalutem nobis cedāt. Quanq̄ fruſtra operib. ſalutē quis ob id tribuat. Hinc.n. tantū boni cōſequimur, q̄a ſumus Chriſti cōſortes, nō aliqua, uel noſtra, uel operū dignitate

Quandoquidem cogitatio carnis.) Subiungit probationem eius quod poſuerat: nihil exire à ſtudijs carnis noſtræ, niſi mortem. quia hoſtiliter pugnent cum Dei uoluntate. Aduerſario autem & infeſto Deo, fruſtra quis uitam expectet. Iram.n. eius mors protinus neceſſario cōſequitur. quæ eſt iræ eius ultio. Atq; hic obſeruemus, hominis uoluntatem diuinæ uoluntati per oīa aduerſari. Quantū enim differt prauitas à rectitudine: tantū diſsidij nobis cū Deo eſſe oportet.

Legi enim Dei.) Exegeſis proximæ ſententiæ. Declarat enim, quomodo cum Dei uoluntate belligerentur omnes carnis meditationes. Nam cū in lege ſuam uoluntatem manifeſtarit Dominus: legi aūt illæ penitus aduerſentur: ſequitur cū Dei uoluntate bellū gerere. Ergo ſecundum Apoſtolū Dei uoluntatem in lege quærere cōuenit. Quare intolerabilis eſt blaſphemia, dicere nihil niſi eo approbante fieri. quod hodie phrenetici quidam cauillantur. Habet quidem abditum ſuum conſilium Dominus, quo uniuerſa pro nutu di-

tu diſpenſat. ſed quia incomprehenſibile nobis eſt, ei ſinamus, ſatis ſit nobis, accepta illi eſſe opera noſtra, ſi legis regulæ conformentur, diſplicere omnia, quæ fiunt præter legem.

Neq; *enim poteſt.*) *En liberi arbitrij facultas quam ſatis euehere ſophiſtæ nequeunt. Certe Paulus diſertis uerbis hic affirmat, quod ipſi pleno ore deteſtantur. nobis eſſe impoßibile, ſubijcere legis obedientiæ noſtros affectus. Procul igitur ſit à Chriſtiano pectore illa de arbitrij libertate gentilis philoſophia. ſeruum peccati ſe quiſq;, ut reuera eſt, agnoſcat: quò, Dei gratia, liberetur. Alia libertate prorſus ſtultum eſt gloriari.*

Qui *uero in carne ſunt.*) *Aduerſatiuam particulam δὲ per cauſalem, non ſine cauſa expoſui. ſiquidem colligit ex prædictis Apoſtolus, eos, qui ſe carnis libidinibus tradiderũt, uniuerſos eſſe Deo abominabiles.*

Vos autem non eſtis in carne, ſed in ſpiritu: ſiquidem ſpiritus, Dei habitat in uobis. ſi quis uero ſpiritum Chriſti non habet, hic nõ eſt eius. ſi uero Chriſtus in uobis eſt: corpus quidem mortuum eſt, propter

propter peccatum, ſpiritus autem uita eſt, propter iuſtitiã. ſi, inquã, ſpiritus eius, qui ſuſcitauit Ieſum ex mortuis, habitat in uobis: qui ſuſcitauit Chriſtum ex mortuis, uiuificabit & mortalia corpora ueſtra, propter ſpiritum ſuum in uobis habitantem.

Vos autem.) Iam deſcendit ad generalis ſententiæ applicationem: quia plus energiæ habet, uelut proprium ad ipſos ſermonem dirigere. ſimul explicationem ſecundi membri exequitur: quid ſcilicet ualeat ſpiritus Dei *in electis, & quos fructus edat.*

Si tamen ſpiritus Dei.) Correctio, *appoſite ſubiecta: qua excitantur, ut ſe ipſos propius examinent, ne* Chriſti *nomen fruſtra prætendant.* Hæc *autem eſt certiſsima nota, qua diſcernũtur filij* Dei *à filijs mundi: ſi* Dei *ſpiritu, ad innocentiam, ad ſanctitatem regenerati ſunt.* Neq; *tamen dicuntur eſſe ſecundum ſpiritum, quia ſpiritu* Dei *pleni ſint (quod nemini adhuc contigit) ſed quòd ſpiritum in ſe habeant manentem, utcunq; aliquid carnis ſentiant in ſe reſiduum.*

Si quis uero ſpiritum Chriſti *nõ habet.) Subiungit hoc*

git hoc, ut oſtendat, quàm neceſſaria ſit in Chriſtia nis carnis abnegatio. Regnũ ſpiritus, eſt carnis abo litio. In quibus nõ regnat ſpiritus, illi ad Chriſtum non pertinent. Ergo Chriſtiani non ſunt, qui carni ſeruiunt. Id ſi uerum eſt: mirum eſt ab Euangelij ad uerſarijs nos arrogantiæ inſimulari, quòd Chriſti ſpiritum in nobis habitantem agnoſcere audemus. Nam aut Chriſtum abnegare conuenit: aut fateri, p[illegible]s ſpiritum nos eſſe Chriſtianos. Horribile ſane auditu, homines ſic a Domini uerbo defeciſſe, ut non modo Chriſtianos ſe eſſe iactent abſq; Dei ſpiritu: ſed fidem quoq; aliorum irrideant.

Si uero Chriſtus in uobis eſt.) Quod antea dixe rat de ſpiritu, nunc de Chriſto dicit, quo ſignificatur modus habitationis Chriſti in nobis. Nam ut per ſpi ritum ſibi nos in templa conſecrat, ita per eundem in nobis reſidet. Eſt autem hic prolepſis, qua occu pat dubitationem, quæ alioqui nos uexare poterat: Nam utcunq; partẽ noſtri ſpiritus occuparit, uide mus tamẽ, alteram partẽ adhuc a morte detineri. Re ſpondet ergo, uim uiuificandi in ſpiritu Chriſti ineſ ſe: quæ ad mortalitatem noſtram abſorbendam ua leat. Ideo patienter expectandum eſſe, dum reliquiæ peccati prorſus aboleantur. Per uocabulum ſpiritus ne animam noſtram intelligas: ſed regenerationis ſpi ritum: quem uitam appellat. non modo quia uiuit ac

uiget

uiget in nobis: ſed quia uiuificat nos ſuo uigore, & extincta mortali carne renouat. Idq; *propter iuſtitiam, in qua efficacia eſt peccati perimendi.* E con*uerſo uox corporis craßiorem illã maſſam deſignat, quæ nondum ſpiritu* Dei *eſt purificata.*

Si, inquam, ſpiritus.) Confirmatio eſt ſententiæ ſuperioris, ſumpta à cauſa efficiente in hunc modum. ſi potentia ſpiritus Dei *Chriſtus excitatus eſt: ac ſpiritus æternã retinet potentiam: eandẽ in nobis quoq; exeret.* Quod *aũt nũc Chriſti, nũc* Dei, *ſpiritũ pmiſcue noĩat: in eo notat diuinitatis in utroq; unitatẽ.*

Is qui excitauit.) Periphraſi *Deũ* *deſcripſit: quod magis præſenti propoſito quadrabat: q̃ ſi eũ ſimpliciter nomine appellaſſet.* Eadẽ *ratiõe ſuſcitati Chriſti gloriã patri aſſignat.* Nã *efficacius id erat ad probandum quod intendit, q̃ ſi tribuiſſet ipſi Chriſto.* Ob*ijci enim poterat. Chriſtus ad ſe excitandum pollebat ea uirtute, à qua procul abſunt omnes homines. uerum ubi dicit, Chriſtũ* Deus *excitauit ſpiritu ſuo, quem & uobis cõmunicauit, nihil contra afferri poteſt, quin ſpem certam reſurrectionis ita nobis fecerit.* Neq; *tñ quidq̃ derogatur alteri ſententiæ.* Pote*ſtatem habeo ponendi animã meã, & iterum recipiendi eã.* A *ſe ipſo certe, ac propria uirtute, Chriſtus reſurrexit: ſed quemadmodũ ſolet patri tranſcribere, quidquid in ſe diuinæ uirtutis eſt; ita* Apoſto-

lus

lus non improprie ad patrem tranſtulit, quod fuit in eo maxime propriũ opus diuinitatis. Mortalia porro corpora uocat, quidquid adhuc reſtat in nobis morti obnoxium. ut mos illi uſitatus eſt, craßiorem noſtri partem hoc nomine appellare.

Itaq; fratres, debitores ſumus, non carni, ut ſecundum carnem uiuamus. ſi enim ſecundum carnem uixeritis, moriemini: ſi uero ſpiritu facta carnis mortificaueritis, uiuetis. Qui enim ſpiritu Dei aguntur, ij filij Dei ſunt.

Concluſio eſt præcedentium. Nam ſi renunciandum eſt carni, cum ea nihil nobis eſſe debet. Rurſum ſi ſpiritum regnare in nobis oportet: in illius nutum reſpiciendum nobis. Oratio Pauli hic eſt defectiua: quoniam alterum antitheti membrum omittit. nos ſcilicet eſſe ſpiritui debitores. Verum ſenſus non obſcure patet. Habet autem hæc concluſio uim exhortationis: quemadmodum ſemper à doctrina exhortationem ſolet deducere. ſic alibi monet, ne contriſtemus ſpiritum Dei, quo obſignati ſumus in diem re- Eph. 4.
ſurrectionis. Item ſi ſpiritu uiuimus, & ſpiritu ambulemus. Id autem fit, dum carnalibus concupiſcentijs Gala. 6.

tijs

ijs renunciamus: ut nos iuſtitiæ Dei addicamus, ue-uti in ſeruitutem. ſic ſane ratiocinandū eſt: non ut blaſphemi quidam ſolent, qui blaterant, oſcitandum eſſe, quoniam nihil ſit noſtræ facultatis. Atqui hoc eſt ueluti cum Deo belligerari, ſi gratiam eius, oblatam nobis, contempu ac negligentia extinguimus.

Si enim ſecundum carnem.) Addit cōminationem quò acrius torporem illis omnem excutiat. Qua etiā probe refelluntur, qui iuſtificationem fidei iactant ſine Chriſti ſpū. Quanq̃ ſua ipſorum cōſcientia plus ſatis redarguuntur. quia nulla eſt in Deū fiducia, ubi non ſit & amor iuſtitiæ. Verum eſt quidem, nos ſola Dei miſericordia iuſtificari in Chriſto: ſed æque & iſtud uerum ac certum: omnes, qui iuſtificantur, uocari à Domino: ut digne ſua uocatione uiuant.

Si ſpiritu facta carnis.) Ita temperat ſententiam, ut non deijciat animum ijs, qui ſibi multæ adhuc infirmitatis conſcij ſunt. Nam utcunq; peccatis ſimus adhuc obnoxij: nihilo tamen minus uitam nobis promittit: modo carnis mortificandæ ſtudium proſequamur.

Quicūq; enim ſpiritu Dei aguntur.) Probatio eſt eius quod proxime præceßit. filij Dei ſunt, quicūq; ſpiritu Dei aguntur. Omnes filij Dei hæredes ſunt uitæ æternæ. Ergo certi de uita æterna eſſe debent, quicunq; aguntur ſpiritu Dei. Media autem propo-

ſitio, ſiue aſſumptio, prætermiſſa eſt. quia erat indubitata. Cæterū obſeruare conuenit, eſſe multiplicem ſpiritus actionem. Eſt enim uniuerſalis, qua omnes creaturæ ſuſtinentur, ac mouentur: ſunt & peculiares in hominibus, & illæ quidē uariæ. ſed hic ſanctificationē intelligit, qua non, niſi electos ſuos, Dominus dignatur: dum eos ſibi in filios ſegregat.

Etenim non accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterū in terrorem: ſed accepiſtis ſpiritū adoptionis, per quē clamamus, abba pater. Ipſe enim ſpiritus teſtificatur ſpititui noſtro, ꝙ ſumus filij Dei. ſi uero filij: etiā hæredes. Hæredes quidem Dei, cohæredes aūt Chriſti. ſiquidem cō patimur, ut & una glorificemur. Exiſtimo certe, non eſſe pares afflictiones huius mūdi ad futurā gloriam, quæ reuelabitur erga nos.

Declarat nunc, quomodo filij Dei ſint, qui ſpiritu Dei agūtur, ab effectu ſumpta ratione. Quandoquidem hanc certitudinem ſpiritus ipſe nobis affert. Ac

quo

quo eam rem magis illuſtret, duplicem ſpiritum ſta=tuit. Alterum ſeruitutis appellat, quē ex lege conci=pere poßumus: alterum adoptionis, qui ex Euangelio eſt. Illum dicit fuiſſe datum in timorem, hunc in ſe=curitatem. Ex tali contrariorum comparatione ma gis, ut uides, eluceſcit illa, quam confirmare uult, ſalutis noſtræ certitudo. Eadem cōparatione utitur author epiſtolæ ad Hebræos, cū ait, nos nō acceßiſſe ad montem Synai: ubi omnia terrifica ſic erant, ut populus conſternatus, quaſi præſenti mortis denun=ciatione, deprecatus ſit, ne uerbum ſibi fieret. & Moſes ipſe cōfeſſus ſit, ſe fuiſſe pauefactū: ſed acceßiſ ſe ad ſyon montem Domini, & ciuitatem eius Ieru ſalem cœleſtem, ubi eſt mediator noui teſtamenti Ieſus &c. Neq; tamen inde colligas, uel ſpiritu adop tionis neminem ante Chriſti aduentum fuiſſe prædi=tum: uel quicunq; legem acceperint, ſeruos fuiſſe, non filios. Miniſterium enim legis cum Euangelij diſpēſatione potius confert, quàm perſonas cum per ſonis Et quanquàm in lege fœdus gratiæ continetur: ipſum tamen inde remouet, quia nihil conſyderat, niſi quod erat legis proprium. Nempe iubere & ue=tare, mortiſq; denunciatione coercere tranſgreſſo=res. ſic igitur de perſonis habendum eſt: in populo Iudaico, cum lex promulgaretur, ac poſt eam quoq; promulgatam, eodem fidei ſpiritu illuminatos fuiſſe

pios. Ideoq; obſignatam fuiſſe eorum cordibus ſpem æternæ hæreditatis: cuius ſpiritus arrabo eſt, & ſigillum. Hoc tantum intereſt, q benignius, & largiore manu effuſus eſt ſpiritus in regno Chriſti. Quòd ſi in ipſam doctrinæ diſpenſationem reſpicias, uidebitur tunc primum ſalus certo manifeſtata, cum in carne exhibitus fuit Chriſtus. Tanta obſcuritate omnia ſub ueteri teſtamento inuoluta erant: præut eſt Euangelij perſpicuitas. Deinde ſi lex in ſe reputetur, nihil quàm miſeræ ſeruituti addictos, mortis quoq; horrore conſtringere homines poteſt. Quia nihil boni promittit, niſi ſub conditione: mortem uero edicit in omnes transgreſſores. Quare ut, ſub lege, ſpiritus ſeruitutis erat, qui conſcientiam formidine premebat: ita, ſub Euangelio, eſt ſpiritus adoptionis, qui ſalutis noſtræ teſtimonio animas noſtras conſolatur.

Per quem clamamus.) Perſonam ideo mutauit, ut ſortem omnium ſanctorum communem exprimeret. ac ſi dixiſſet. Spiritum accepiſtis, per quem uos, ut nos reliqui omnes fideles, clamatis. Habetq; mimeſis non minimã emphaſin: quòd in perſona fideliũ patris nomen enunciat. Duplicatio appellationis per diuerſas uoces quid, præter amplificationem, ualeat, non uideo. niſi quis inter uaria idiomata conſenſum deſignari uelit.

Ipſe

Ipſe enim ſpiritus.) Exegeſis prioris ſententiæ. *Nam dum nobis teſtatur ſpiritus, nos eſſe* Dei *filios, ſimul hanc animis noſtris fiduciam ingerit, ut* Deum *audeamus inuocare patrem*. Atq; *hic egregie refutantur nugæ illæ ſophiſtarum, de morali coniectura: quæ nihil aliud eſt, quàm incertitudo, & animi anxietas. imo potius uacillatio & hallucinatio. ſimul reſpondetur eorum obiectioni.* Rogant, *quomodo* Dei *uoluntatem homo perſpectam habere queat?* Atqui *hæc non humani captus eſt certitudo: ſed teſtimoniũ ſpũs* Dei. *ſtat itaq; ſententia.* N*eminẽ poſſe nominari* Dei *filium, qui non ſe talem agnoſcat.* Q*uæ cognitio ſcientia ab* Ioanne, *ad denotandam certitudinem, uocatur.*

Si uero filij.) Argumento, *ab adiunctis ceu annexis ducto, probat, in eo conſtare ſalutem, ſi patrem habeamus* Deum. *Filijs deſtinata eſt hæreditas.* Q*uãdo igitur nos ſibi in filios* Deus *adoptauit, ſimul hæreditatem quoq; deſtinauit nobis.* Deinde *ſubindicat, qualis ſit hæreditas.* Nempe *cœleſtis, ideoq; incorruptibilis & æterna.* Et *qualis in* Chriſto *manifeſta fuit.* Q*ua manifeſtatione, & omnis incertitudo tollitur, & commendatur hæreditatis excellentia, quam participamus cum ipſo* Dei *unigenito.*

Si tamen & una cum ipſo affligimur.) V*ariæ huius loci ſunt interpretationes. ſed mihi ſenſus iſte præ*

alijs omnibus arridet. Nos Chriſti cohæredes eſſe, modo ad cernendam hæreditatem eadem, qua ipſe, uia progrediamur. Atq; ita, quia mentionẽ Chriſti inie cit, eo quoq; uoluit ad hanc cohortationem tranſitũ facere, uelut his gradibus. Dei hæreditas ideo noſtra eſt, quia in filios, eius gratia, ſumus adoptati. Ac ne dubia ſit, eius poſſeßio iam Chriſto delata eſt, cuius facti ſumus cõſortes. Atqui eam Chriſtus per crucẽ adijt. Ergo & nobis eo modo adeunda eſt. Neq; timẽ dum eſt, quod uerẽtur quidam, ne ſic gloriæ æternæ cauſam laboribus noſtris tranſcribamus. ſiquidẽ hæc loquendi formula ſcripturæ inſolita non eſt: ſed or= dinem potius, quem in ſalute nobis diſpenſanda ſequi tur Dominus, quàm cauſam, denotat.

Exiſtimo certe.) Tametſi non inepte omnino faci unt, qui hoc accipiunt in modũ correctionis: malo tamen ad cohortationis amplificationẽ referre, uice anticipationis. ut ſit ſenſus. Neq; uero moleſtum eſſe nobis debet, ſi ad cœleſtẽ gloriam nobis per uarias afflictiones procedendum eſt. quandoquidem illæ, ſi cum magnitudine gloriæ huius cõferantur, leuißimi ſunt momenti. Hinc liquet, peßime intellectũ hunc lo cum à Scholaſticis: ex quo friuolã ſuam diſtinctionẽ congrui & condigni hauſerunt. Neq; enim dignitatẽ utriuſq; cõfert Apoſtolus: ſed grauitatem crucis tan tum eleuat, comparatione magnitudinis gloriæ idq; ad cõfirmandos patientia fideliũ animos. Si=

Siquidē intenta expectatio creaturæ reuelationem filioꝶ Dei expectat. Vanitati enim creatura ſubiecta eſt: nō uolens, ſed propter eū, qui ſubiecit ipſam in ſpe. Quoniā ipſa quoq; creatura aſſeretur, à ſeruitute corruptionis, in libertatem gloriæ, filiorum Dei. Nouimus enim, ꝙ creatura uniuerſa congemiſcit, & ad hunc diem parturit.

Patientiæ, ad quam hortatus erat, exemplum nobis extare docet in ipſis quoq; mutis creaturis. ſic enim, omiſſa expoſitionum uarietate, hunc locum accipio. Nullum eſſe elementum, nullamue mundi partem, quæ non, ueluti præſentis miſeriæ agnitione tacta, in ſpem reſurrectionis intenta ſit. Et duo quidem proponit. Creaturas omnes laborare: ſpe tamen ſuſtineri. Vnde etiam apparet, quàm immenſum ſit æternæ gloriæ preciū, quod omnia in ſui deſideriū excitare ac rapere poteſt. Porro locutio iſta, expectatio expectat, & ſi paulo eſt inuſitatior, habet tñ cōuenientiſsimū ſenſum. ſignificare .n. uoluit, magna anxietate cōſtrictas, et magno deſiderio ſuſpenſas creaturas

expectare diem illũ, q gloriã filiorũ Dei exhibebit.

Vanitati enim ſubiecta.) Declarat expectationis finem. Quia enim creaturæ, nunc corruptioni obnoxiæ, nõ ante inſtaurari poſſunt, quàm filij Dei in integrum reſtituantur: ideo ſuam inſtaurationem expetentes, in manifeſtationẽ regni cœleſtis reſpiciunt. Vanitati ſubiectas dicit, quia non ſolido firmoq; in ſtatu permanent: ſed; ueluti euanidæ & fluxæ, celeri curſu tranſeunt.

Non uolens.) Cum ſenſus nullus inſit talibus creaturis: Voluntas certe pro inclinatione naturali accipienda eſt: ſecundum quam uniuerſa rerum natura in conſeruationem ac perfectionem ſuam fertur. Inuita igitur & repugnãte natura, uim patitur, quidquid detinetur ſub corruptione.

Sed propter eum.) Vtcunq; alio naturaliter inclinent creaturæ: quia tamen placitum eſt Deo, eas ſub uanitatem redigere, eius imperio obtemperant. Et quia melioris cõditionis ſpem ille fecit, in ea ſe ſuſtentant: deſiderium ſuum differentes, donec promiſſa ſibi incorruptio reueletur. προσωποποιïα eſt, quod ſpem illis attribuit, ut prius, uelle & nolle.

Quoniam & ipſa liberabitur.) Oſtendit, quomo in ſpe ſubiecta ſit creatura uanitati: quia ſcilicet futurum eſt, ut aliquando eximatur. Quemadmodum teſtatur Ieſaias, & Petrus clarius etiamnum modo confir-

confirmat.Hinc ſane reputare conuenit, quàm horribilem maledictionē meriti ſimus: cum noſtrorum uitiorū innoxiæ omnes creaturæ, à terra uſq; ad cœlum,pœnas luant.Nam ꝙ laborant ſub corruptione, id noſtra culpa fit. Ita condemnatio generis humani cœlo, ac terræ, creaturiſq; uniuerſis impreſſa eſt. Rurſum hinc apparet, in quantam gloriæ excellentiam euehendi ſint filij Dei, ad quam amplificandam & illuſtrandam, creaturæ omnes innouabuntur.

Scimus omnem creaturā congemiſcere.) Eandem iterum ſententiam repetit: quò tranſitum ad nos faciat. & ſi uim ac formā habet concluſionis, quod nūc dicitur. Ex eo enim, quòd creaturæ ſunt corruptioni obnoxiæ, idq; non appetitu naturali, ſed Dei ordinatione: deinde ꝙ ſpem habent exuendæ olim corruptionis, ſequitur eas congemiſcere, inſtar mulieris parturientis, donec liberatæ fuerint. Quòd ait, hactenus, perinde ualet, atq; ſi dictum eſſet, quamdiu hic rerum ſtatus durat.

Non ſolū autem: ſed ipſi quoq; qui primitias ſpiritus habemus, nos, inquam, ipſi in nobis ipſis gemimus, adoptionem expectando, redemptionē corporis noſtri. ſpe

enim ſalui facti ſumus. ſpes uero, quæ uidetur, non eſt ſpes. Quod enim uidet quis, quomodo etiã ſperet? ſi ergo, quod nõ uidemus, ſperamus: per patientiã expectamus.

Sunt qui putent, Apoſtolũ exaggerare hic uoluiſſe futuræ noſtræ beatitudinis dignitatem, ex eo, ꝙ ardenti deſiderio ipſam oĩa expetant. neq; ſolum irrationalia: ſed nos quoq;, ſpiritu dei regenerati, Quæ ſententia defendi quidem poteſt: mihi tñ uidetur argumentũ eſſe à minori, ac ſi diceret. Tanti eſt ipſis quoq; elementis, ſenſu ac ratione carentibus, futuræ gloriæ noſtræ excellentia: ut quodam eius deſiderio flagrent. multomagis nos, qui ſpiritu Dei *ſumus illuminati, & ſpei firmitudine, & ſtudij contentione, ad tantam boni magnitudinẽ adſpirare conuenit.* Ac *duplicem affectum requirit in fidelibus: ut præſentis miſeriæ ſenſu grauati, ingemiſcant: patienter nihilominus liberationem expectent.*

Nos ipſi qui primordia.) Quod alij primitias interpretantur, pro eo reddidi primordia. Nõ *enim de ſolis* Apoſtolis, *quemadmodũ illi, dictũ accipio. ſed de uniuerſis fidelibus: qui in hoc mundo guttulis duntaxat ſpiritus aſperſi, uel certe, cum optime profecerunt, certa eius menſura præditi, à complemento*

non parum abſunt. Hæc igitur ſunt Apoſtolo primor dia. Quòd aũt repetit, nos ipſi, & ſubiungit, in nobis ipſis, ad epitaſin id facit: quò ardentius deſideriũ exprimat. Nec deſiderium modo nominat: ſed gemitum quia ubi ſenſus miſeriæ, illic & gemitus.

Adoptionem expectantes.) Iam quidem & peracta eſt noſtra adoptio: &, arrabone dato, nobis con firmata: ſupereſt tamen eius manifeſtatio. ſcimus, inquit Ioannes, quòd ſumus filij Dei. ſed nondum appa ruit. Verbo igitur ſuo & ſpiritu iã nos Dñs adoptauit ſibi in filios, re aũt ipſa exhibebit adoptionem, cũ nos in regni ſui hæreditatem collocabit. ſic intelli gendum, quod per exegeſin de redemptione corporis ſubiungit. Nam tametſi Chriſti morte adimpleta fuit noſtra redemptio: eo tamen bono nondum fruimur, donec humilitatem noſtram gloriæ ſuæ per reſurrectionem Dominus confirmabit.

Spe enim ſalui.) Ne graue ſit nobis ingemiſcere, neue deſiderium noſtrum fatiſcat, oſtendit ab ordi ne, quem in ſalute nobis diſpenſanda ſeruare, Domino uiſum eſt, id quoque nobis expedire, ut hic laboremus, affligamur, lugeamus. Quod ut probet, pro confeſſo aſſumit, quod negari non poteſt. ſalutem noſtram eſſe nunc in ſpe ſitam. Deinde à propria ſpei natura arguit, ſalutem noſtram in occulto eſſe, ſi ſpe ratur. ſperamus enim, quæ non apparent. Quod au-

tem di-

tem dicit, ſpem, quæ uidetur, non eſſe ſpem: impropria eſt locutio. ſed apertus ſenſus. Nempe, cum ſpes futuri ſit, non præſentis boni, cum certa poſſeßione nunquam eſſe coniunctam.

Si uero quod non uidemus.) *Argumentum ab antecedenti, ad conſequens: quia ſpem neceſſario ſequitur patientia. Nam ſi moleſtũ eſt bono carere, quod deſideres: niſi patientia te ſuſtineas, ac ſoleris, deſperatione concidas oportet. ſpes ergo patientiam ſemper ſecum trahit. Ita eſt aptißima concluſio. nihil nobis expectandum eſſe boni à Deo, niſi ut, crucem & tribulationes patienter ferendo, præſentem uitã tranſigamus. ſi enim uita inuiſibilis eſt, mortẽ oportet habere præ oculis. ſi inuiſibilis gloria, ergo præſens ignominia. Itaq; ſi uis paucis complecti totum hunc locum: in hanc formam argumenta Pauli digeras. Pijs omnibus ſalus in ſpe eſt repoſita. Proprium ſpei eſt, futuris & abſentibus bonis intentam eſſe. Ergo ſalus fidelium eſt abſcondita. Iam ſpes nõ niſi per patientiam ſuſtinetur. Ergo nõ cõſummatur ſalus fidelium, niſi patientia. Porro habemus hic notabilem locum, ꝙ patientia ſit indiuidua fidei comes. cuius rei in promptu eſt ratio. quia dum melioris conditionis ſpe nos conſolamur, molleſcit ac mitigatur præſentium miſeriarum ſenſus, ne ſint adeo toleratu difficiles.*

Similiter

Similiter uero ſpiritus etiam opitulatur infirmitatibus noſtris. Nõ enim quid oraturi ſimus, quẽadmodum oportet, nouimus. Verum ſpiritus ipſe intercedit pro nobis, gemitibus inenarrabilibus. Qui uero ſcrutatur corda, nouit cogitationem ſpiritus, ꝙ ſecundũ Deum intercedit pro ſanctis.

Hoc ſpiritus ſubſidium, quo adiuuatur patientia noſtra, ideo primum ſubiecit, quo certius intelligamus, Dei ordinatione ſic fieri, ut ingemiſcendo, ad redemptionem noſtram enitamur. quandoquidem per ſpiritum ſuum tales gemitus excitat. deinde ne quis conqueratur, etiam ſi expediat crucem tolerare, id tamen eſſe ſupra ſuas uires, ſiquidem ad id, Dei uirtute, roboramur. Magna autem uis eſt Græci uocabuli συναντιλαμβάνεσθαι. *Quod ſcilicet partes oneris, quo noſtra infirmitas grauatur, ad ſe recipiens ſpiritus, ita auxiliatur ei & ſuccurrit. Et in uoce infirmitates pluralis numerus ſuam habet* αὔξησιν, *ad exprimendum, protinus fore, ut omni ex parte concidamus, niſi eius uirtute fulciamur.*

Nam

Nam id quod oraturi.) Supra de teſtimonio ſpiritus locutus fuerat: quo Deum cognoſcimus nobis eſſe patrem. quo audeamus, ut patrem, inuocare. Nunc dicit nos edoceri ab eodem ſpiritu, quomodo ſit inuocandus, & quid precibus poſtulandum. Quanquam autem uariæ afferuntur huius loci expoſitiones: ego tamen ita intelligo. Quid orare conueniat, aut expediat, neſcimus ipſi, Cæci enim hic ſumus.

Sed ſpiritus ipſe intercedit.) Interpellare dicitur ſpiritus Dei: non quòd ipſe reuera precetur uel ingemiſcat. ſed quod animos noſtros excitet ac erigat ad ea uota, quibus ſolicitari eos conuenit. deinde afficiat ſuſpirijs ac gemitibus corda noſtra, quæ nec concipere naturali inſtinctu, nec ſponte præmeditari queant. Verum ita locutus eſt, quò ſignificantius id totum tribueret ſpiritus gratiæ, quod ad iuſtas ac legitimas precationes inſtituuntur mentes noſtræ & corda excitantur.

Qui uero ſcrutatur corda.) Inſignis ratio, ad confirmandam nobis fiduciam. quod à Deo exaudiamur dum per eius ſpiritum precamur. Noſtra enim uota familiariter ipſe nouit. Vtpote ſpiritus ſui cogitata. Et hic uerbi, noſſe, adnotanda eſt proprietas. ſignificat enim, Deum, non ut nouos & inſolentes illos ſpiritus affectus non animaduertere: uel tanquam abſurdos reijcere: ſed agnoſcere, & ſimul benigne excipere,

ut

ut agnitos ſibi & probatos.

Qui ſecundum Deum.) *Hinc diſcamus, primas tenere partes in oratione conſenſum cum uoluntate* Domini: *quem noſtra ipſorum deſideria minime tenent. Quare ſi orationes noſtras acceptas eſſe* Deo *uolumus, rogandus ipſe, ut eas moderetur ad ſuum arbitrium.*

Nouimus autem, ꝙ ijs, qui diligunt Deum, omnia cooperantur in bonum. ijs ſcilicet, qui ſecundũ propoſitum uocati ſunt ſancti. Quoniam, quos præcognouit, etiã præfiniuit conformes imaginis filij ſui: ut ſit ipſe primogenitus inter multos fratres. Quos uero præfiniuit, eos & uocauit: & quos uocauit, eos etiam iuſtificauit. & quos iuſtificauit, eos etiam glorificauit.

Ex ſupradictis nunc concludit, tantum abeſſe, quin ſalutem noſtram remorentur huius uitæ calamitates: ut ſint potius eius adminicula. nec obeſt,

quòd

quòd illatiuam particulam poſuit, cum illi non ſit nouum, aduerbia ſic confundere. Quanq̃ hæc concluſio ſimul anticipationem continet. Obſtrepit enim hic ſtultitia humana. Minime apparere, ꝙ Deus uota noſtra exaudiat, quando eodem ſemper curſu procedunt noſtræ afflictiones. Hic ergo Apoſtolus occupat. Etiam ſi affligamur, modo in Deum intendamus cogitationem, in bonum nobis ac ſalutem id cedere. Memineris autem Paulum, per uocem, omnia, nihil quàm res aduerſas deſignare. Nam tametſi uerum eſt, quod ait Auguſtinus, etiam peccata, quæ pij admittunt, ipſorum ſaluti, ſic ordinante Dei prouidentia, inſeruire: Ad hunc tamen locum nõ pertinet, qui peculiariter de cruce loquitur. Notandum uero, ꝙ pietatis ſummã ſub dilectione Dei complexus eſt. ut reuera inde pendet uniuerſum iuſtitiæ ſtudium.

Iis qui ſecundum propoſitum.) Videtur hæc particula addita eſſe inſtar correctionis: ne quis exiſtimaret, hoc homines mereri ſua in Deum dilectione, ut à tribulationibus tantum bonorum fructum percipiant. Oſtendit enim, qui ſint illi, qui Deum diligunt. Nempe, quos pro gratuita ſua uoluntate Dominus in ſanctorũ ſuorum ſocietatem uocauit. Vbiq; enim in ſcripturis propoſitum Dei hominum operibus opponitur. Vocationem autem poſuit pro cooptatione. Dubium tamen non eſt, quin ideo nominatim expreſſerit,

preſſerit, ſalutem noſtram fundari Dei *electione, ut tranſitum inde faceret ad id quod protinus ſubiecit: eadem ſcilicet* Dei *electione deſtinatas eſſe nobis tribulationes, quibus* Chriſto *configuremur. Quo ſalutem noſtram, cum crucis tolerantia, uelut quodam neceßitatis uinculo, connecteret.*

Quoniam quos præcognouit &c.) Ab *ipſo igitur electionis ordine demonſtrat, omnes fidelium afflictiones nihil eſſe aliud, quàm modum, quo* Chriſto *conformentur. quod ipſum neceſſarium eſſe antea tèſtatus fuerat.* Proinde *non eſt quod nobis doleat, aut acerbum ac graue ſit affligi. niſi & Domini electionem, qua ſumus præordinati ad uitam, indigne feri mus.* Niſi *grauatim ferimus, imaginem filij* Dei *in nobis repræſentare: per quam ad cœleſtem gloriam præparamur.*

Vt ſit ipſe primogenitus.) Vel *ut eſſet.* Nā *utroq; reſolui poteſt græcus infinitiuus* εἶναι. Prius *tamen mihi magis probatur.* Porro *in* Chriſti *primogenitura hoc tantum notare uoluit* Paulus. Quod, *ſi prærogatiuam obtinet inter omnes filios* Dei Chriſtus: *merito nobis in exēplar eſſe debet, ne quid detrectemus, quod ille ſubire dignatus ſit.* Ergo *ut cœleſtis pater ius & dignitatem, quam filio ſuo detulit, modis omnibus teſtetur: uult omnes, quos in hæreditatem regni ſui adoptat, eius exemplo cōformes fieri.*

Quos uero præfiniuit, eos & uocauit.) Iam, ut clariori demonſtratione confirmet quàm uerum ſit, illam cum Chriſti humilitate cõformationẽ ſaluti nobis eſſe, gradatione utitur: in qua docet, ſic cũ uocatione, iuſtificatione, gloria deniq; noſtra, cohærere cõmunicationem crucis: ut nullo modo ſeparari queãt. uerũ, quò mens eius intelligatur, ſciendũ eſt hic noie præfinitionis, uel, ut alij uertunt, prædeſtinationis, non deſignari electionem: quam prænotionis uerbo ſignificauit. ſed illud Domini propoſitũ ac decretũ, quo ſuis crucem ordinauit ferendam. Vocationis nomine, intelligitur manifeſtatio electionis: cum Dominus uerbi ſui uiniſterio, & ſpiritus gratia, ſe nobis declarat eſſe patrem. Per iuſtificationem, tam gratuitam, quæ in Chriſto poßidetur, iuſtitiam, q̃ ſanctificationem denotat: adeoq; umiuerſum diuinæ beneficentiæ tenorẽ, à uocatione ad mortẽ uſq;. Glorificatio, & ſi nondum exhibita eſt, niſi in capite noſtro, quia tamen in eo iam quodammodo æternæ uitæ hæreditatem cernimus, gloria eius tantam gloriæ noſtræ ſecuritatem nobis affert, ut præſenti poſſeßioni merito æquiparetur ſpes noſtra. Hoc ergo ſibi uult hac gradatione Paulus, non aliò pertinere fidelium afflictiones, quibus nunc humiliantur, quàm ut regni cœleſtis gloriam adipiſcantur.

Quid

Quid ergo dicemus ad hæc? ſi Deus pro nobis, quis contra nos? Qui proprio filio non pepercit: ſed pro nobis omnibus tradidit eum: quomodo non etiam cum eo donaret nobis omnia? Quis intentabit crimina aduerſus electos dei? Deus eſt, qui iuſtificat. Quis ille, qui condemnet? Chriſtus eſt, qui mortuus eſt, quin potius etiam ſuſcitatus, qui & in dextera patris eſt, qui & intercedit pro nobis

Quid ergo?) Iam, re bene comprobata, erumpit in exclamationes: quibus exprimit animi magnitudinem, qua debeant conſiſtere Chriſtiani omnes in aduerſitatibus. Et primū quidem fontem ſecuritatis oſtendit: quo pium pectus quaſi inſultare queat omnibus creaturis.

Si Deus pro nobis.) Hoc eſt præcipuū adeoq; unicū fulcrū, quod nos in omni tentatione ſuſtineat. Niſi enim habemus Deū ꝓpitium: etiā ſi arrideāt omnia, tamen nulla certa fiducia concipi poteſt. Contra au

tem unus illius fauor nobis ſatis magnum ſolatium, ſatis ualidum præſidium aduerſus omnes malorum tempeſtates. Atq; *huc pertinent tot ſcripturæ teſtimonia, ubi ſancti, ſola* Dei *uirtute freti, contemnere audent quidquid in mundo ſibi aduerſum eſt. Si ambulauero in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es.* In Domino *confido, quid faciet mihi caro?* Non *timebo milia populi circundantis me. &c.* Nulla *enim uel ſub cœlo, uel ſupra cœlum, potentia eſt, quæ brachio* Dei *reſiſtere queat.* Ergo, *illo defenſore, nulla prorſus timenda eſt noxa.* Proinde *ille demum ueram in* Deum *fiduciam prodit, qui protectione eius contentus, nihil ita formidat, ut animũ deſpondeat.* Cõ*cutiuntur certe fideles ſæpenumero: ſed nunq̃ penitus deijciuntur.*

Qui proprio filio non pepercit.) Hoc *inexplicabilis dilectionis documentũ eſt inſigne ac luculẽtum: quod pater filium impendere in ſalutem noſtram nõ dubitauit.* Ex *eo itaq; argumentum à maiori ad minus ducit* Paulus. Q*uod cum nihil habuerit ipſo uel charius, uel precioſius, uel excellentius: facile, quæ multo ſunt uiliora, largietur.* Hic *locus admonere nos debet, ac expergefacere, ad cõtemplandas* Chriſti *diuitias.* N*ã ut eſt pignus immenſæ erga nos charitatis* Dei: *ita nõ nudus aut inanis ad nos miſſus eſt: ſed cœleſtibus omnib. theſauris refertus: ut ab ipſo hauriamus*

riamus omnia. Tradere autem hic ſignificat in mortem exponere.

Quis intentabit crimina?) Prima Chriſtianorum fiducia, unde in rebus cæteris patientia & tranquillitas dependet, eſt ſalutis certitudo. Hanc ergo facit conſolationis principium, qua debent fideles aduerſus mala omnia roborari. Quoniam autem ſalus hominis, accuſatione primum impetitur: deinde euertitur damnatione: accuſationis periculum priore loco auertit. Vnus enim eſt Deus, ad cuius tribunal ſiſti nos oportet. Ille ergo cum nos iuſtificet, nullus reſtat accuſationi locus. Hic animaduertendũ eſt, quod ſemper antehac monuimus, Paulo nihil eſſe aliud iuſtificari, q̃, Dei ſentẽtia abſolutos, ꝓ iuſtis haberi. Neq; uero difficile eſt in præſenti loco id euincere. ubi argumentatur à poſitione unius contrarij, ad alterius deſtructionem. ſiquidem abſoluere, & in reos recipere, contraria ſunt. Itaq; nullam aduerſum nos accuſationem admittet Deus: quia omni culpa nos abſoluit. Nam diabolus certe accuſator eſt piorum omnium. lex ipſa Dei, & propria etiam cõſcientia eos redarguit. ſed apud eum iudicẽ, qui eos iuſtificat, nihil hæc omnia proficiunt. Nullus ergo aduerſarius ſalutem noſtrã quatefacere, nedum labefactare poteſt. Porro electos ſic nominat, ut nihil addubitet, ſe in ipſorum eſſe numero. Neq; id ex ſpeciali reuelatione

(quemadmodũ Sophiſtæ quidã mentiũtur) ſed ex cõ muni piorũ omnium ſenſu. Quod ergo h icde electis dicitur, unuſquiſq; piorũ, exẽplo Pauli, ad ſe trahat:

Quis cõdemnabit?) Quemadmodum nullus accuſando proficere quidq̃ poteſt, ubi iudex abſoluit: ita nulla reſtat condẽnatio, ubi ſatisfactũ eſt legibus, & iam eſt pœna perſoluta. Chriſtus aũt is eſt, qui ſupplicio nobis debito ſemel defunctus, eo ipſo profeſſus eſt, ſe ſubire noſtras uices, ut nos liberaret. Qui ergo poſthac dãnare nos uolet, Chriſtũ ipſum reuocet in mortẽ oportet. Ille uero non mortuus eſt tantũ: ſed per reſurrectionem mortis uictor emerſit, ac de eius potẽtia triũphauit. Et plus etiã addit. Nempe ipſum nũc ſedere in patris dextera. Quo ſignificatur, ipſum cœli ac terræ dominiũ obtinere, plenũq; rerum oĩm arbitrium ac moderationẽ ſicut habetur Ephe. 1 Poſtremo ſic ſedere docet, ut ſit perpetuus pro ſalutis noſtræ defenſione aduocatus & interceſſor. unde ſequitur: ſiquis nos damnare uelit, eum nõ modo irritam facere Chriſti mortẽ, ſed bellum cum tanta uirtute ſuſcipere. Hæc tãta ſecuritas, quæ diabolo, morti, peccato, & inferorũ portis inſultare auſit, debet pijs omnibus pectoribus inſidere. Quia nulla eſt noſtra fides, niſi certo nobis perſuadeamus, Chriſtum noſtrũ eſſe, & patrẽ nobis in ipſo propitiũ. Nihil ergo peſtilentius nec magis exitiale fingi poteſt. ſcholaſtico dogmate, de incertitudine ſalutis.

Qui intercedit.) Hanc interceſsionē carnali ſenſu ne metiamur. Non enim cogitandus eſt ſupplex, flexis genibus, manibus expanſis, patrem deprecari: ſed quia apparet ipſe aſsidue cum morte & reſurrectione ſua, quæ uice ſunt æternæ interceſsionis, & uiuæ orationis efficaciam habent, ut patrem nobis conciliēt, atq; exorabilem reddant, merito dicitur intercedere.

Quis nos dirimet à dilectione Chriſti? Tribulatio? an anguſtia? an perſecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius? Quē admodū ſcriptum eſt. Quòd propter te morimur quotidie: reputati ſumus tanquam oues mactationi deſtinatæ. ſed in ijs omnibus ſuperiores euadimus.

Quis nos dirimet.) Nunc latius illa ſecuritas ad inferiora ſe extendit. Qui enim perſuaſus eſt de diuina erga ſe beneuolentia, potis eſt in grauiſsimis afflictionibus ſubſiſtere: quæ homines ideo tantopere cruciare ſolēt, uel quòd Dei ꝓuidentia cōtingere eas nō cogitāt: uel quòd ſigna eſſe iræ Dei interpretātur:

uel quòd arbitrantur ſe à Deo deſtitutos: uel q̧ nullū exitum expectant: uel meliorem uitam non meditantur: aut aliud ſimile. Animus uero huiuſmodi erroribus purgatus facile reſidebit & conquieſcet. Porro hunc ſenſum habent uerba. quidquid eueniat, nunq̃ ita nos gradu deijciet, quin agnoſcamus nos à Deo diligi, ac eius benignitate conſeruari. Nulla igitur nos aduerſitas deprimet, nulla nos tribulatio à ſpe abducet, nulla anguſtia conſtantem gratiæ Dei fiduciam nobis excutiet. Nam quod paßiue quidam amorem Dei accipiunt, quo à nobis diligitur, id nullo negocio refelletur ipſius Pauli uerbis.

Tribulatio, an anxietas, an perſecutio.) Hæc tria ſic inter ſe differunt. Quòd tribulatio quodlibet aduerſitatis genus comprehendit. Anxietas eſt conſilij animiq; inopia, quæ præ difficultate cõtingit. Qualibus deprehenſus fuit Abraham, cum uxorem proſtituere: Et Loth, cum filias ſuas libidini Sodomitarū offerre cogeretur. Perſecutio eſt proprie iniuria, qua immerentes à malis hominibus uexamur.

An gladius quemadmodum ſcriptum eſt.) Non parum momenti affert hoc teſtimonium ad cauſam. Innuit enim tantum abeſſe, ut mortis terrore excidere debeamus, ut ſit hoc pene proprium ſeruorū Dei, mortem habere præ oculis, uelut præſentaneā. Nec obeſt, quòd in Pſalmo illo conquerantur ſancti de calamitate,

lamitate, quæ eos præter conſuetudinem tunc premebat. Nam cum, innocentiam ſuam prius teſtati, tot malis ſe grauari oſtendant: conuenienter inde argumentum trahitur, non eſſe nouum, quòd ſancti, præter meritum, impiorum ſæuitiæ à Domino permittuntur. Illud autem non fieri, niſi ipſorum bono, conſtat. quando hoc Dei iuſtitia eſſe alienum docet ſcriptura, ut perdat iuſtum cum impio. quin potius hoc cõuenire, ut rependat ijs, qui affligunt, afflictionem, ijs autem, qui affliguntur, relaxationẽ. Deinde pro Domino pati ſe affirmant. Chriſtus autem beatos pronunciat, qui ſua cauſa patiuntur. Quòd autem aiunt ſe mori quotidie, eo ſignificant, mortem ita ſibi impendere, ut talis uita nihil ferè à morte diſtet.

Superiores euadimus per eum.) Id eſt, eluctamur ſemper, & emergimus. Euenit quidem interdum, ut uideamur ſuccubuiſſe. adeo Dominus ſuos non modo exercet: ſed etiam humiliat. Hic tamen exitus ſemper datur, ut potiamur uictoria. Quo tamẽ recognoſcant fideles, unde hæc gratia, admonet primum, Dei eſſe, nec aliunde proficiſci, quod nos ſic iuuat, niſi quia nos diligit. Atq; unum hoc uerbum plus ſatis declarat, non loqui Apoſtolum de amoris feruore, quo in Deum rapimur: ſed de perſuaſione diuinæ in nos beneuolentiæ & clementiæ.

Perſuaſus enim ſum, quod neq; mors, neq; uita, neq; angeli, neq; principatus, neq; uirtutes, neque præſentia, neq; futura, neq; altitudo, neq; profunditas, neq; ulla alia creatura poterit nos dirimere à charitate Dei, quæ eſt in Chriſto Ieſu.

Iam ad hyperbolas quoq; effertur: quò magis in ijs, quæ ſentiuntur, nos confirmet. Quidquid in uita eſt, ait, uel in morte, quod nos diuellere à Deo *poſſe uideatur, nihil efficiet.* Imo *ne angeli quidem ipſi, ut fundamentum iſtud euertere conentur, nobis nocebunt.* Nec *obſtat, quòd angeli ſunt adminiſtratorij ſpiritus, in ſalutem electorum deſtinati.* Nam *ab impoßibili ratiocinatur* Paulus*: quemadmodum* Galat. 1. In *quo obſeruare licet, quomodo debeant omnia nobis uileſcere, præ* Dei *gloria. quãdo & ipſis angelis abuti fas eſt, ad ueritatem eius aſſerendam.* Principa*tuum quoq; & uirtutum nominibus angeli deſignantur. ſic dicti, quòd ſunt primaria diuinæ potentiæ inſtrumenta. ſunt autem additæ iſtæ duæ uoces, ut ſi angelorum nomen humilius ſonaret, iſtis plus quiddã*

exprimere-

exprimeretur. Niſi ita accipere malis. Neq; angeli, & quæcunq; ſunt ſublimes uirtutes, qui modus eſt loquendi, ubi de rebus nobis incognitis, & captum noſtrum excedentibus ſermo habetur.

Neq; præſentia, neq; futura.) Quamuis hyperbolice loquatur: reipſa tamen aſſerit, nulla temporis longitudine fieri poſſe, ut à Domini gratia ſeparemur. Itaq; iſtud ſcholaſticis non obſcure repugnat, qui neminem de finali perſeuerantia certum eſſe nugantur, niſi ſpecialis reuelationis beneficio. quod rariſsimum ipſi faciunt. Quo dogmate deſtruitur tota fides. quæ certe nulla eſt, niſi ad uſq; mortem, & poſt mortem quoq; extendatur. Nos autem contrà oportet confidere, quod qui cœpit in nobis opus bonum, perficiet uſq; in diem Domini Ieſu.

Quæ eſt in Chriſto.) Id eſt cuius Chriſtus eſt uinculum. Ille enim filius eſt dilectus, in quo complacitum eſt patri. Proinde ſi per hunc Deo cohæremus, certi ſumus de diuina in nos beneuolentia.

Caput

CAPVT NONVM.

VEritatem dico in Chriſto, non mentior: teſtimoniũ ſimul mihi reddente mea conſcientia, cum ſpiritu ſancto, quod dolor ſit mihi magnus, & aſſiduus cruciatus cordi meo. Optarim enim ego ipſe anathema eſſe à Chriſto pro fratribus meis, cognatis, inquam, meis ſecundum carnem: qui ſunt Iſraelitæ, quorum eſt adoptio, & gloria, & teſtamenta, & legislatio, & cultus, & promiſſiones, quorum ſunt patres, & ex quibus eſt Chriſtus ſecundum carnem, qui eſt ſuper omnia Deus benedictus in ſecula. Amen.

Hoc capite incipit occurrere offenſionibus, quæ hominũ animos diuertere à Chriſto poterant. Quòd Iudæi, quibus ipſe ex promiſſione debebatur, non modo aſpernabantur eum: ſed magna ex parte abominabantur. Hinc enim alterutrum ex duobus uidebatur conſequi. Aut diuinæ promiſſioni ſuam non conſtare ueritatem: aut Ieſum, quem Paulus prædicabat, non eſſe Chriſtum Domini, qui Iudæis peculiariter promiſſus fuerat: Duplicem hunc nodum optime in ſequentibus ſoluit Paulus. Locum tamen iſtum ſic tractat, ut temperet ab omni in Iudæos acerbitate: ne ipſorum animos exulceret: neq; tamen pilum eis concedat, in detrimentum Euangelij. ſic enim eis ſua ornamenta tribuit, ut nihil prorſus decedat Chriſto.

Veritatem dico in Chriſto.) Quoniam iſta inter plæroſq; opinio præſumpta erat: Paulum eſſe quaſi iuratum ſuæ gentis hoſtem, ut domeſticis quoq; fidei nonnihil ſuſpectus foret, ac ſi defectionem doceret à Moſe: anteq̃ de re propoſita diſputet, præfatione utitur, ad præparandos ſibi lectorum animos. Vbi falſa illa mali affectus in Iudæos ſuſpitione ſe liberat. Et quia res non indigna erat iuramento: contra uero hoc conceptum iam præiudicium ſuam alioqui affirmationem uix credibilem fore proſpiciebat: iureiurando aſſeuerat, ſe uerũ dicere. Quo exemplo diſcere nos oportet, quæ ſint legitima iuramenta. Nempe

quæ ſi-

quæ fidem faciãt ueritati, quæ & cognitu utilis eſt, & aliàs non crederetur. Particula, *in* Ieſu, *idem ua-let, ac ſecundum* Ieſum. Quod *addit, non mentior, eo ſignificat ſe loqui citra fictionem aut fucum.*

Teſtificante *mihi mea conſcientia.)* His *uerbis cõ ſcientiam ſuam uocat in iudicium* Dei: *quia ſpiritum de eius ſenſu atteſtatur. Atq; hoc eſt proprie iurare per nomen* Dei, *illum teſtem aduocare, ad fidem re-bus dubijs adſtruendam: & ſimul nos iudicio eius ob ligare, ſi mentiamur.*

Quod *dolor eſt mihi magnus.)* Non *caret artifi-cio, ꝙ orationem ita abſcidit, nondũ exprimens qua de re loquatur.* Nondum *enim opportunũ erat, inte-ritum gentis* Iudaicæ *aperte exprimere.* Adde *ꝙ ita maiorem doloris uehementiam inſinuat. ſunt enim fere, defectiuæ, orationes patheticæ. ſed mox declara bit doloris cauſam, ubi pleniorem ſinceritatis ſuæ fi dem fecerit.* Porro *ꝙ tantopere* Paulum *cruciauit* Iu *dæorum exitium, ꝙ* Deo *uolente, atq; ita diſponen-te, accidiſſe nouerat. hinc docemur, non impedire ob edientiam, quam* Dei *prouidentiæ deferimus, quin ad perditorum hominum ruinam ingemiſcamus: cui tamen ſciemus iuſto* Dei *iudicio deſtinatos.* Poteſt. n. *idem animus duplicem hunc affectum recipere: ut, cum in* Deum *reſpicit, libenter perire ſuſtineat, quos perdere ille decreuit: cum ad homines cogitationem*

reflexit,

reflexit, eorum malis condoleſcat. Longe ergo fal=luntur, qui ἀπάθειαν καὶ ἀναλγησίαν in homi=nibus pijs requirunt, ne Dei ordinationi repugnent.

Optarim enim.) Nullam maiorem charitatis ue=hementiam exprimere poterat, quàm hac teſtifica=tione, hæc enim perfecta demũ eſt dilectio, quæ nec mortem pro amici ſalute refugiat. Atqui particula addita, nõ de temporaneo duntaxat exitio ipſum lo qui indicat: ſed æterna morte. Alluſitq; ad nomen anathematis, cum dixit à Chriſto. Nam à ſegregando dictum eſt: Quid eſt autem à Chriſto ſegregari, niſi excludi ab omni ſalutis expectatione? ardentiſsimæ ergo dilectionis fuit documentum: quod non dubita=ret Paulus ſibi damnationem imprecari, quam uide=bat Iudæis impendere, quò eos liberaret. Nec obſtat, quod ſalutẽ ſuã Dei electione fundatã eſſe nouerat, quæ excidere nullo modo poteſt. Nã feruẽtiores iſti affectus, ut præcipitanter ferũtur, ita nihil aliud in=tuentur aut cõſiderant, quàm id, quò tendũt. Itaq; nõ cõiungebat electionem Dei cum uoto ſuo Paulus: ſed præterita eius memoria, totus in Iudæorum ſalutem intentus erat. Iam uero quod multi dubitant, an licitum fuerit deſiderium, ea dubitatio ſic expediri poteſt. Dilectionis hunc eſſe perpetuum limitem, ut ad aras uſq; procedat. Quodſi ergo in Deo, non ex=tra Deum, diligimus: nunquam erit nimius noſter

amor.

amor. Talis uero fuit iſte Pauli: Gentem enim ſuam dum tot Dei beneficijs dotatam cernebat, Dei dotes in ipſa, & propter Dei dotes, ipſam amplectebatur: Eas quoq; dotes perire indigniſsime ferebat. Inde fiebat, ut in extremū hoc uotum confuſo animo erumperet. ſic non accipio eorum opinionem, qui Paulum ſolius Dei, non hominum intuitu, hæc dixiſſe putāt: nec illis aſſentior, qui, ſine Dei conſideratione, tantū hominum amori dediſſe tradunt: ſed hominum charitatem cum ſtudio gloriæ Dei cōiungo. De uoce Anathematis, quæ tradit Budæus pugnant cum ſententia Chryſoſtomi: qui ἀνάθεμα καὶ ἀνάθημα confundit. Voces iſtæ, cognatis inquam meis, quanquā nihil nouum ſignificant: plurimum tamen ualent ad amplificationem.

Qui ſunt Iſraelitæ.) Et hæc dignitatis elogia, teſtimonia ſunt amoris. Nō enim ſolemus adeo benigne loqui, niſi de ijs quos amamus. Et quanquam ſua ingratitudine reddebant ſe indignos, qui cenſerentur ab iſtis Dei donis, non tamen deſinit illos inde uereri. Quo docet, impios non poſſe ita contaminare bonas Dei dotes, quin ſemper merito ſint laudabiles ac ſuſpiciendæ: quanquam illis ipſis, qui abutuntur, nihil inde accedat, niſi maior confuſio. Quemadmodum autem non eſt cōmittendum, ut improborum odio, dona Dei in ipſis contemnamus: ita e conuerſo

adhiben-

adhibenda eſt prudentia, ne benigna eorum æſtimatione ac commemoratione ipſos inflemus. Multo etiam magis, ne laudes noſtræ adulationis ſpeciem præ ſe ferant. Sed imitemur Paulum, *qui ſua* Iudæis *ornamenta ſic concedit, ut poſtea declaret, omnia ſine* Chriſto *nihili eſſe.* Porro *non fruſtra hoc* ponit *inter eorum laudes, quod* Iſraelitæ *eſſent.* Nam *id ſummæ benedictionis loco precatus fuerat* Iacob. *ut nomen ſuum ſuper eos inuocaretur.*

Quorum *adoptio.)* Nam Dominus, *præteritis omnibus alijs gentibus, eos ſibi in peculium ſelegerat, & in filios adoptauerat, quemadmodum ſæpe apud* Moſen & Prophetas *teſtatur.* Nec *contentus ſimpliciter filios nominare, nunc primogenitos uocat, nunc delicatos.*Exo. 4. *Sic dicit* Dominus, *filius meus primogenitus* Iſrael. Dimitte *filium meum, ut ſeruiat mihi.* Iere. 31. Factus *ſum* Iſraeli *pater, &* Ephraim *primogenitus meus eſt,* Item. Nonne *filius mihi precioſus* Ephraim? *nonne puer delectabilis?* Ideo *conturbata ſunt ſuper eum uiſcera mea, & adhuc miſerebor eius.* Quibus *uerbis non ſuam tantum indulgentiam erga* Iſraelem *commendare uult: ſed potius uim adoptionis demonſtrare: ſub qua cœleſtis hæreditatis promißio cõtinetur.* Gloria *excellentiam ſignificat, in quã populũ illũ extulerat* Dominus *præ omnib. reliquis populis.* Idq; *cũ multis ac uarijs*

Q modis

modis, tum quod in medio eius habitabat. Nam præter multa præſentiæ ſuæ ſigna, ſingulare eius ſpecimen in arca exhibebat. Vnde & reſponſa dabat, & populũ ſuũ exaudiebat, ut ſuã in illis adiuuandis potentiã exereret. Qua ratiõe gloria dei uocabatur, ut 1. Sam. 4. Quoniã pacta hic à promiſsionib. diſtinxit, hãc differentiã obſeruemus: ut pactum nobis ſit, quod diſertis ac ſolẽnibus uerbis concipitur, habetq; mutuam ſtipulationem, quale eſt fœdus cũ Abrahamo ictũ, et alterũ cũ populo, in mõte Sinai. Promiſsiones ſunt, quæcũq; in ſcripturis ſparſim occurrunt. Pacto uelut percutit fœdus nobiſcũ Deus, promiſsionibus ſimplicius ſuã nobis gratiã offert. Itaq; pactũ, eſt promiſsionis ſpecies magis ſplendida et authentica. Legislatio uidetur ad iudicia ſpecialiter referri debere. Eſt enim id quoq; non uulgare Iudaici populi decus, quòd Deũ habeat legislatorem. Nam ſi alij Solonibus & Lycurgis gloriantur: Quanto iuſtior eſt gloriandi materia de Domino? De quo etiã habetur Deut. 4. Per cultũ intelligit partẽ eam legis, qua legitimus colendi Dei ritus præſcribitur, extra quã quidquid homines moliuntur, mera eſt religionis profanatio.

Quorum ſunt patres.) Nam & hoc alicuius eſt momenti, trahere originem à ſanctis & Deo dilectis uiris, cũ Deus miſericordiã pijs patribus promiſerit

in filios

in filios uſq; in mille generationes. Præſertim uero, conceptis uerbis, Abrahæ, Iſaac, & Iacob. Gen. 17. & alibi. Nec refert, quod iſtud, ſi à timore Dei & uitæ ſanctimonia ſeparetur, ſit per ſe uanum & inutile. Nam idipſum uidemus in latria quoq; & gloria: tum paßim apud prophetas, tum uero præcipue Ieſa. 1. & 60. Item Ier. 7. Verum quoniam iſta, cum pietatis ſtudio iuncta, aliquo honoris gradu dignatur Deus, inter Iudæorum prærogatiuas merito recenſuit.

Ex quibus Chriſtus ſecundum carnem.) Qui hoc ad patres referũt, ac ſi uellet tantũ Paulus dicere ex patribus Chriſtũ deſcẽdiſſe, nulla id ratione faciũt. Voluit enim hoc encomio claudere gentis Iudaicæ excellentiã, quod ab ipſis prodijſſet Chriſtus. Neq; enim nihili æſtimandũ eſt, cognatione carnali, cum mundi redemptore cohærere. Nam ſi honorauit uniuerſum hominũ genus, cũ ſe naturæ cõmunione illis copulauit, multo magis eos, quibuscum habere uoluit arctũ cõiunctionis uinculũ. Quanquam ita ſemper habendũ eſt, ſi hæc cognationis gratia à pietate ſeparetur, tantum abeſſe, ut proſit, ut potius in maiorem condemnationem cædat. Porro hic habemus inſignem locum: quòd ita duæ in Chriſto naturæ diſtinguũtur, ut ſimul uniantur in ipſam Chriſti perſonam. Quòd enim dicit, Chriſtum ex Iudæis deſcen

diſſe, eo declarat uerã eius humanitatem. Particula, ſecundum carnem, quæ addita eſt, denotat ipſum habuiſſe aliquid carne ſuperius, ubi habetur aperta inter humanitatem et diuinitatem diſtinctio. Vtranq; uero demum cõiungit, ubi dicit eum ipſum Chriſtũ, qui ex Iudæis ſecundum carnem natus eſt, eſſe Deum in ſæcula benedictũ. Notandũ præterea eſt, hoc elogium non niſi in unum æternumq; deum competere. Vnum enim Deum alibi prædicat, cui debeatur omnis honor & gloria.

Neq; tamen, quaſi exciderit uerbũ Dei. Non .n. omnes, qui ſunt ex Iſraele, ſunt Iſraelitæ. Nec qui ſunt ſemen Abrahæ, ideo oẽs filij. ſed in Iſaac uocabit̃ tibi ſemen. hoc eſt, non qui ſunt filij carnis, ij filij ſunt dei: ſed qui ſunt filij promiſſionis, cenſebũtur in ſemen. Promiſſionis enim uerbum hoc eſt. ſecundum hoc tempus ueniam: & erit Saræ filius.

Quoniam ex eo, quòd gentis ſuæ excidium deplorabat

plorabat Paulus, hoc abſurdũ ſequi uidebatur, quod fœdus dei cũ Abrahami ſemine percuſſum excidiſſet (nõ .n. poterat ab Iſraelitis gratia dei deficere, quin fœdus aboleretur) opportune hãc abſurditatẽ præuenit, & oſtendit, quomodo in tanta Iudæorũ cæcitate, gratia Dei nihilominus in eo populo conſtanter permaneret, quo ſtaret fœderis ueritas. Quidam legũt. Nec uero poßibile eſt, quaſi græce eſſet, οἷον-τε. Sed quoniam in nullo exemplari lectionem eam reperio: magis probo quod uulgo legitur. Non quod exciderit: in hunc ſenſum. Quod ita gẽtis meæ exitiũ deploro, nõ eo ſpectat, ac ſi Dei promißionem, Abrahæ olim datã, nunc ſolutã & abolitã putarem.

Non enim omnes qui ſunt ex Iſrael.) Propoſitio eſt: Sic datã eſſe Abrahæ promißionẽ, et ſemini eius, ut nõ ad quodlibet ſemẽ hæc ſpectet hæreditas: unde cõſequetur, nihil impedire quorundã defectionẽ, quo minus firmũ et ſtabile fœdus maneat. Sed quo melius pateat, qua conditione Dominus Abrahæ poſteritatem ſibi in peculiarẽ populũ adoptarit. Duo ſunt hic conſideranda. Promißionẽ ſalutis, Abrahæ datã, ad oẽs pertinere, qui ad eum carnis originem referunt: Quia omnibus ſine exceptione, offeratur. Atq; hac ratione, iure appellari fœderis cum Abrahamo percußi hæredes ac ſucceſſores: ſiue, ut ſcriptura loquitur, promißionis filios. Nam cũ Dominus uoluerit

fœdus ſuum non minus in Iſmaele & Eſau, quàm in Iſaac et Iacob, obſignari: Apparet, nõ fuiſſe penitus ab ipſo alienos. Niſi forte pro nihilo habeas circũciſionẽ, quæ illis, Dei mãdato, cõmunicata fuit: Quod ſine Dei cõtumelia dici nõ poteſt. Atq; id erat quod antea dicebat Apoſtolus, eorum eſſe pacta, etiãſi infideles forent. Et Actor. 3. uocantur à Petro filij pactorum, quod eſſent prophetarum progenies. Alterum eſt, filios promißionis proprie nuncupari, in quibus ipſius uirtus & efficacia extet. Ea ratione hic negat Paulus, omnes Abrahæ filios, eſſe filios Dei: etiamſi pactum cũ illis initũ eſſet à Domino: quia pauci in fide teſtamenti ſtabant. Cum tamen omnes ſibi eſſe filiorum loco teſtetur Deus ipſe apud Ezechielem 16. cap. In ſumma. ubi totus populus uocatur hæreditas & peculiũ Dei, ſignificatur cooptatũ eſſe à domino, oblata ſalutis promißione, & circũciſionis ſymbolo cõfirmata. Sed quia multi eorum ſua ingratitudine, adoptionẽ illã repudiant: ideoq; eius beneficio minime fruuntur, inde emergit inter ipſos altera differentia, dum promißionis impletio reſpicitur. Eam ergo impletionem in plurimis Iudæorum non apparere, ne mirum uideatur, eos eſſe comprehenſos in uera Dei electione negat. Quod autem omnes, qui ſunt ex Iſraele, negat eſſe Iſraelitas: & omnes qui ſunt ex ſemine Abrahæ, eſſe filios.

Species

Species eſt παρωνομασίας. Quandoquidē in priore membro uniuerſam progeniem complectitur, altero Germanos tantum filios deſignat, qui ſcilicet non degenerant.

Sed in Iſaac uocabitur tibi ſemen.) In eo uerſatur Paulus, ut oſtendat electionem arcanam Dei ſupra externam uocationem dominari, & tamen cū ea minime pugnare: ſed potius ad eius confirmationem ac complementum tendere. Vtrunq; ergo ut ordine demonſtret, Priore loco aſſumit, non alligari Dei electionē carnali Abrahæ generationi, neq; uero id contineri in fœderis conditione. Quod nunc apoſitiſsimo exemplo confirmat. Nam ſi qua debuit eſſe genuina progenies, quæ à pacto non deficeret, id potiſsimum habere locum debuit in ijs, qui primum gradum obtinebant. uerum cum uideamus in primis Abrahæ filijs, eo adhuc uiuēte, recenti promiſsione. alterum à ſemine fuiſſe ſegregatum: quanto id magis in longa poſteritate euenire potuit? Eſt autem oraculum hoc ſumptum ex 17. Geneſeos. Vbi Dominus Abrahæ reſpondet, exauditas à ſe fuiſſe eius preces ſuper Iſmaele, ſed alterum fore, in quo reſideat benedictio promiſſa.

Hoc eſt, q ſunt filij carnis.) Nūc ex oraculo colligit propoſitionem, qua totum eius propoſitum concluditur.

cluditur. Nam ſi in Iſaac. non in Iſmael, ſemen uocatur: neq; hic minus eſt Abrahæ filius, quam ille: oportet non omnes carnales filios in ſemine recenſeri: ſed promiſsionem ſpecialiter in quibuſdam adimpleri, non autem communiter, & ex æquo, ad omnes ſpectare.

Promiſsionis.n. uerbum hoc eſt.) Alterum oraculum adiungit, in cuius applicatione uidere eſt, quanta diligentia & dexteritate ſcripturam tractet. Cũ Dominus, inquit, diceret ſe uenturum, & naſciturũ Abrahæ filium ex Sara, eo innuebat, nondum extare ſuam benedictionem, ſed adhuc pendere. Atqui iam natus erat Iſmael, cũ id diceretur. Ergo Dei benedictio extra Iſmaelem erat. Illud etiam obiter obſeruemus, quanta cautione hic progrediatur: ne Iudæos exacerbet. Primum ergo, ſuppreſſa cauſa, rem ſimpliciter indicat: Deinde fontem aperiet.

Non ſolum autem hic: ſed & Rebecca, quæ ex uno conceperat patre noſtro Iſaac. Cum enim nondum nati eſſent pueri, nec quidpiã boni aut mali egiſſent: ut ſecundũ electionem propoſitum Dei maneret,

neret, non ex operibus, ſed ex uo‑
cante dictum eſt. Maior ſeruiet mi
nori. Quemadmodũ ſcriptum eſt.
Iacob dilexi, Eſau autem odio ha‑
bui.

Non ſolum autem.) Abſciſſæ ſunt hoc capite ſen‑tētiæ aliquot: Qualis eſt hæc. Sed Rebecca, quæ conceperat ex uno patre noſtro Iſaac. Nam in eius medio deſinit, antequam ueniat ad uerbum principale. Senſus tamen eſt, non ſolum in Abrahæ filijs poſſe perſpici hanc diuerſitatem, quantum attinet ad hæreditatem promiſsionis: ſed multo euidentius documentum extare in Iacob & Eſau. Nam in prioribus cauſari quis poſſet imparem conditionem, quòd alter foret ancillæ filius. Sed iſti uterini fuerunt, & quidem gemelli. Alter tamen reijcitur: Alter cooptatur à Domino: unde conſtat, promiſsionis impletionem non omnibus indifferenter conſtare carnis filijs.

Cum enim nondum nati.) Iam altius conſcendere incipit. Nempe ad indicandam huius diuerſitatis rationem, quam in electione Dei poſitam eſſe docet. Hactenus enim paucis uerbis notauerat, diſcrimen eſſe inter carnales Abrahæ filios, Omnes ſcilicet in fœderis ſocietatem circunciſione eſſe adoptatos: ſed

gratiam Dei non eſſe in omnibus efficacem. Eos ergo qui fruantur Dei beneficio eſſe promißionis filios. Vnde autē id contingeret, uel tacuerat, uel certe obſcure inſinuauerat. Nūc uero aperte cauſam totā ad electionem Dei refert, eamq́; gratuitam, & quæ minime ab hominibus pendeat: ut nihil ſuperius quæratur Dei bonitate in ſalute piorum. In reproborum exitio, nihil ſuperius iuſta eius ſeueritate. Sit ergo hæc propoſitio. Quemadmodum gentem Iſraeliticam à reliquis omnibus populis ſeparat fœderis benedictio: ita eius quoq; gentis homines Dei electio diſcernit: quòd alios ad ſalutem prædeſtinat, alios ad æternam damnationem. Secunda propoſitio. Eius electionis non aliud eſt fundamentum, quàm mera Dei miſericordia: quæ, nullo prorſus operū intuitu, quos illi placet, ãplectitur. Tertia. Dominus in gratuita ſua electione liber eſt, & ſolutus ea neceßitate, ut eandem omnibus gratiam ex æquo impertiat. Quin potius quos uult præterit, quos autem uult aſſumit. Hæc omnia Paulus una clauſula breuiter comprehendit: reliqua deinde proſequetur. Porro his uerbis, cum nondum nati eſſent, aut aliquid boni aut mali egiſſent, indicat Deum in ſtatuendo diſcrimine non potuiſſe intueri opera, quæ nondum erant. Qui autem contra argutantur, illud nihil impedire, quo minus ſecundum operū merita electio Dei inter homines

mines diſcernat, quia Deus ex futuris operib. præui det, qui gratia ſua digni uel indigni futuri ſint, non ſunt Paulo magis perſpicaces: ſed in principio theologiæ impingunt, quod debuerat eſſe Chriſtianis omnibus notiſſimũ. Nempe Deum in hominis natura nihil poſſe conſiderare, quo ad benefaciendũ inducatur. Cum ergo dicit, utrunq; nihil boni aut mali tunc egiſſe: ſimul addendum eſt, q̃ ipſe præſumit. Vtrunq; ſcilicet eſſe filiũ Adæ, natura peccatorẽ, nulla iuſtitiæ mica præditum. Neq; in his explicandis ideo immoror, q̃ dubia ſit mens Apoſtoli. ſed quia ſophiſtæ eius ſimplicitate nõ contenti, elabi hic friuolis diſtinctionibus conantur, oſtendere uolui, Paulũ nequaquam ignoraſſe, quæ ipſi afferunt. ſed eos potius cæcutire in primis fidei rudimentis.

Vt ſecundum electionẽ propoſitũ Dei.) Singulis ꝓpe uerbis urget gratuitã Dei electionẽ. Nam ſi opera locũ haberẽt, dicendũ erat, ut operibus cõſtet ſua remuneratio. Ipſe aũt opponit Dei propoſitũ. Quod ſolo eius beneplacito, ut ita loquar, continetur. Ac ne illa de ea re controuerſia maneret, ſuſtulit omnẽ dubitationem, addita altera particula. Secundum electionẽ. Deinde & tertia. Non ex operibus, ſed ex uocante. Nũc ergo animos ꝓpius aduertamus ad eius cõtextũ. Si ex eo ſtabilitur dei ꝓpoſitũ ſecundũ electionẽ: q̃ anteq̃ naſcantur fratres, & aliquid uel boni

uel mali

uel mali deſignent, alter reijcitur, alter aſſumitur: ergo ſi quis uelit eorum operibus cauſam diſcriminis tribuere, propoſitum Dei ſic euerteretur. Iam quod ſubiungit, non ex operibus, ſed ex uocante, ſignificat non ex parte operum: ſed ſolius uocationis. Vult .n. omnem operum conſiderationem excludere. Habemus ergo, totam electionis noſtræ firmitudinē in ſolo Dei propoſito eſſe concluſam, nihil hic ualere merita, quæ nihil niſi in mortem poſſunt: Non reſpici dignitatem, quæ nulla eſt: uerum ſolam Dei benignitatem regnare. Proinde falſum eſt, ac uerbo Dei contrarium dogma, Deum, prout unumquenq; gratia ſua dignum uel indignum præuidet, ita uel eligere, uel reprobare.

Maior ſeruiet minori.) Ecce quomodo filios Iſaac adhuc latentes in matris utero Dominus diſcriminarit. Hoc enim illi reſpondit diuinum oraculum. unde ſequebatur, Deū peculiari fauore minorem uelle proſequi, quem maiori denegaret. Tametſi autem iſtud ad ius primogenituræ ſpectabat, in ea tamen ipſa, uelut maioris rei typo, declarata fuit Dei uoluntas. Atq; id uidere promptū eſt, ſi reputamus, quàm parum ſecundum carnem ſua primogenitura Iacobo profuerit. Nam & ob eam periclitatur uehementer: & ut periculum effugiat, domo & patria cædere cogitur, inhumaniſsime tractatur in ſuo exilio,

Dum

Dum redit, trepidus & uitæ dubius ſeſe aduoluit ad fratris pedes, ſuppliciter eius offenſam deprecatur, & non niſi eius uenia uiuit. Vbi dominium ſupra fratrem, à quo uitam precario petere cogitur? maius ergo quiddam fuit, quàm primogenitura, quod Dominus oraculo ſuo pollicebatur.

Sicut ſcriptum eſt, Iacob dilexi.) Certiore adhuc *teſtimonio confirmat, quantopere ualeat ad præſentem cauſam illud redditum Saræ oraculum.* Nempe *quod dominio* Iacob. *& ſeruitute* Eſau *teſtata fuerit ſpiritualis utriuſq; conditio.* Deinde *quod* Dei *benignitate, nullo ſuo merito, hanc gratiam obtinuerit* Iacob. Ergo *hoc* Prophetæ *teſtimoniũ cauſam oſtendit, cur primogenituram* Iacob *detulerit* Dominus. *Eſt autem ſumptum ex primo capite* Malachiæ. *Vbi Dominus* Iſraelitico *populo ingratitudinem exprobraturus, ſuam prius in eos bonitatem enarrat. Dilexi uos, inquit.* Et *ſubijcit, unde eius amoris exordium.* Nonne *frater erat* Eſau Iacob? *ac ſi diceret:* Q*uid habuit prærogatiuæ, cur fratri à me præferretur? nihil ſane.* Erat *enim ius æquum, niſi quòd, naturæ lege, hic, qui minor natu erat, ſubijci illi debuit.* Ego *tamẽ hunc aſſumpſi: illum repuli. utiq; ſola mea miſericordia, nulla operum dignitate inductus.* Et *nunc uos in populum cooptaram, quo eandem erga ſemen* Iacob *benignitatem proſequerer.* Edomitas *uero*

uero abieceram, Eſau progeniem. Itaq; eo eſtis deteriores, quos memoria tantæ indulgentiæ ad cultum numinis mei incitare non poteſt. Quanq̃ autem illic etiam commemorantur benedictiones terrenæ, quas Iſraelitis contulerat Deus, non tamen aliter accipere conuenit, quàm illius beneuolentiæ ſymbola. Cæterum ubi eſt ira Dei, illic mors ſequitur. ubi dilectio, illic uita.

Quid ergo dicemus? num iniuſtitia eſt apud Deum? Abſit. Moiſi enim dicit. Miſerebor, cuius miſerebor: & miſerabor, quẽ miſeratus fuero. Ergo non uolentis, neq; currentis: ſed miſerẽtis eſt Dei. Dicit .n. ſcriptura Pharaoni. In hoc ipſum excitaui te, ut oſtendam in te potentiam meam, & ut prædicetur nomen meum in uniuerſa terra. Ergo cuius uult miſeretur: & quem uult, indurat.

Quid ergo dicemus.) Caro illam Dei ſapientiam audire nõ poteſt, quin tumultuoſis quæſtionibus extemplo

templo perturbetur: & Deum ad rationem quodam modo uocare contendat. Ideo uidemus Apoſtolum, quoties ſublime aliquod myſterium tractat, occurrere multis abſurdis: quibus nouerat alioqui occupatum iri hominum mentes. Præſertim uero ubi de prædeſtinatione audiunt homines id quod tradit ſcriptura, multis tricis impediuntur. Eſt enim prædeſtinatio Dei uere labyrinthus, unde hominis ingenium nullo modo ſe explicare queat. Atqui adeo importuna eſt hominis curioſitas, ut quò periculoſior eſt cuiuſq; rei inquiſitio, eò audacius perrumpat. Ita, ubi de prædeſtinatione ſermo habetur, quia modum ſibi imponere non poteſt, ſua temeritate, uelut in profundum mare ſtatim ſe demergit. Quod ergo pijs remedium erit? An ut omnem prædeſtinationis memoriã refugiant? Minime. Nam cum nihil docuerit ſpiritus ſanctus, niſi quod ſcire noſtra intereſſet: Vtilis proculdubio erit eius notitia, quæ modo ſub Dei uerbo ſe continebit. Hæc ergo ſit nobis ſancta obſeruatio, ne quid de ipſa ſcire appetamus, niſi quod ſcriptura docet. Vbi Dominus ſacrum os ſuum claudit, uiam quoq; ultra pergendi mentibus noſtris præcludamus ſed quoniam homines ſumus, quibus naturaliter in mentem ueniunt ſtultæ illæ quæſtiones: audiamus ex Paulo, quomodo ſit illis occurrendum.

Nunquid iniuſtitia eſt apud Deum?) Hæc eſt

iniuſtitiæ

iniuſtitiæ ſpecies, quàm imaginatur caro, q̧ altero præterito, Deus alterum reſpiciat. Hunc ſcrupulum ut ſoluat Paulus, totam cauſam in duo membra partitur: quorum in priore de electis tractat, in altero tractat de reprobis: ac uult, ut in illis quidem Dei miſericordiam contemplemur, in his autem agnoſcamus iuſtum iudiciū. Principio ergo reſpondet, dignã execratione eſſe hanc cogitationem, ut iniuſtitia eſſe apud Deum credatur. Deinde in utranq; partem declarat, quomodo nulla eſſe poßit.

Moiſi enim dicit. miſerebor cuius miſerebor.) Quantum ad electos attinet, non poteſt inſimulari Deus ullius iniuſtitiæ. Eos .n. pro ſuo beneplacito, miſericordia dignatur. Affert igitur hic Paulus reſponſum, quod accepit Moiſes à Domino, cum pro uniuerſi populi ſalute deprecaretur. Miſerebor, reſpondit Deus, cuius miſerebor: & commiſeratione proſequar, quem commiſeratione proſecutus fuero. Hoc autem oraculo declarauit Dominus, ſe nemini mortalium eſſe debitorem. gratuitæ eſſe beneficentiæ, quidquid illis benefaceret. Deinde hanc beneficentiam liberam eſſe: ut eam erogaret, cui placeret. Poſtremo, cur certis hominibus benefaciat, ac etiam beneuelit, non autem omnibus, cauſam nullam uoluntate ſua ſuperiorem poſſe cogitari. Perinde enim ſonant uerba, ac ſi dictum eſſet. Cuius ſemel decreui

miſereri,

miſereri ab eo miſericordiam meam nunq̃ auferam. Et perpetua benignitate proſequar eum, cui benignus eſſe ſtatui. Atqui ſic supremã impartiendæ gratiæ cauſam aßignat, uoluntarium ſuum decretum: & ſimul innuit, miſericordiam ſuam peculariter ſe quibusdam deſtinaſſe. Ita conficitur, quod Paulus intendit. Miſericordiam Dei, quia gratuita eſt, non eſſe adſtrictam: ſed inclinare quo libuerit.

Ergo non uolentis neq; currentis.) Ex teſtimonio illo colligit, quod citra controuerſiam ſequitur. Electionem noſtram neq; induſtriæ noſtræ, neq; ſtudio, neq; conatui eſſe tribuendam: ſed totam ad Dei conſilium referendam eſſe. Ne quis putet eos, qui eliguntur, ideo eligi, quia ita promeriti ſint, uel Dei fauorem ullo modo ſibi conciliarint, aut deniq; ullam eſſe in ipſis micam dignitatis, qua Deus prouocetur. ſimpliciter autem accipe, neq; in uoluntate noſtra, neq; in conatu eſſe ſitum (curſum enim pro ſtudio uel contentione poſuit) ut inter electos cenſeamur. ſed totũ id diuinæ bonitatis: quæ nec uolentes, nec conantes, ac ne cogitantes quidem ultro aſſumit. Qui uero ex hoc loco ratiocinantur, aliquam ſubeſſe nobis ſtudij uim: ſed quæ per ſe nihil efficiat, niſi miſericordia Dei adiuta, inſulſe id faciunt. Nõ enim oſtendit Apoſtolus, quid ſit in nobis: ſed omnes conatus noſtros excludit. Eſt igitur mera cauillatio quòd inferunt,

nos uelle & currere, quia neget Paulus *eſſe uolentis aut currentis. cum ipſe nihil aliud uoluerit, quàm nihil operari, nec uoluntatem, nec curſum.* Redarguendi *tamen rurſum ſunt illi, qui ut dent locum* Dei *gratiæ, oſcitabundi et deſides manent.* Nã *tametſi proprio ſtudio nihil proficitur: quod tamen à* Deo *inſpiratur ſtudium, efficacia non caret.* Non *ergo hæc dicuntur, quò ſpiritum* Dei, *nobis igniculos inſtillantem, noſtra uel peruicacia uel ignauia præfocemus: ſed ut intelligamus, ab ipſo eſſe quidquid habemus.* Ideoq; *& ab ipſo diſcamus petere omnia, & ſperare, & accepta referre. cum timore & tremore ſaluti noſtræ incumbentes.*

Dicit *enim ſcriptura* Pharaoni.) Iam *uenit ad ſecundum membrum, de impiorum reiectione, in quo quia aliquanto plus abſurditatis eſſe uidetur, eo magis conatur palam facere, quomodo* Deus, *quos uelit reprobando, non tantum ſit irreprehenſibilis: ſed admirabilis in ſua ſapientia & æquitate.* Aſſumit *ergo teſtimonium ex .9. capite* Exodi. Vbi Dominus *aſſerit ſe fuiſſe, qui* Pharaonem *excitarit, in eum finem, ut dum ille contumaciter diuinæ potentiæ reſiſtere nititur, uictus & ſubactus, documento eſſet quàm inuictum ſit* Dei *brachium: cui ferendo, nedum frangendo, nulla humana uirtus par eſſe queat.* En *ſpecimen, quod edere uoluit* Dominus *in* Pharaone. Pro-

inde

Inde duo ſunt hic conſideranda. Prædeſtinatio Pharaonis in exitium: quæ ad iuſtum quidem, ſed arcanũ Dei conſilium refertur. Finis deinde illius, qui eſt, ut nomen Dei prædicetur. Atq; in eum præcipue inſiſtit Paulus. Nam ſi eiuſmodi eſt iſta induratio, ob quam mereatur Dei nomen prædicari: inſimulari ipſum ullius iniuſtitiæ nephas eſt. Ex locis cõtrariorũ.

Ergo cuius uult miſeretur.) Hic ſequitur concluſio utriuſq; membri: quæ in alterius quàm Apoſtoli perſona accipi nullo modo poteſt: quia mox communicationem cum aduerſario attexit. ubi incipit proferre, quæ ab aduerſa parte obiectari poterant. Itaq; Paulus è ſuo ipſius ſenſu hæc loquitur. Deum pro arbitrio ſuo, quem uiſum illi fuerit, miſericordia dignari: in quemcunq; libuerit, iudicij ſeueritatem ſtringere. Hoc enim uult efficere apud nos, ut in ea, quæ apparet inter electos & reprobos, diuerſitate mens noſtra contenta ſit: quòd ita uiſum fuerit Deo, alios illuminare in ſalutem, alios in mortem excæcare. neq; ſuperiorem cauſam eius uoluntate inquirat. Inſiſtere enim debemus in iſtas particulas. cuius uult, & quem uult. ultra quas procedere nobis non permittit. Cæterum indurandi uerbum, cum Deo in ſcripturis tribuitur, non ſolum permiſsionem, ſed diuinæ quoq; iræ actionem ſignificat. Nam res omnes externæ, quæ

ad excæcationem reproborum faciunt, illius iræ ſunt inſtrumenta. Sathan autem ipſe, qui intus efficaciter agit, ita eſt eius miniſter, ut non niſi eius imperio agat. Corruit ergo friuolum illud effugium, quod de præſcientia Scholaſtici habent. Neq; enim præuideri ruinam impiorum à Domino Paulus tradit: ſed eius conſilio & uoluntate ordinari. Quẽadmodum & Solomo docet, non modo præcognitam fuiſſe impiorum perditionem, ſed impios ipſos fuiſſe deſtinato creatos ut perderentur. Prouer. 16.

Dices itaq; mihi. Quid adhuc conqueritur? Voluntati eius quis reſtitit? Atqui, O homo, tu quis es, qui contendas iudicio cum Deo? Num dicit fictile figulo, cur me ſic feciſti? An non habet poteſtatem figulus luti ex eadem maſſa faciendi aliud quidẽ uas in honorem aliud in contumeliam.

Hic uero præcipue tumultuatur caro, cum audit ad Dei arbitrium referri, quòd ad mortem deſtinati

ſint

ſint, qui pereunt. Quare Apoſtolus rurſum deſcen-dit ad antypophoras, quia uidebat impiorum ora non poſſe contineri, quin plenis buccis Dei iuſtitiam allatrarent. ac eorum quidem affectum eleganter ex primit. Non enim propria defenſione contenti, Deum ſuo loco reum ſubijciunt. Deinde poſtquàm damnationis ſuæ culpam in eum deriuarunt, aduerſus tantam eius potentiam indignantur. Coguntur quidem dare manus: ſed frementes, quòd reſiſtere nequeant. Quemadmodum uidemus in Saule exemplum. Non ſine ingenti indignatione audit, regnum ſibi ereptum iri è manibus. ſed exprobrandi cauſa reſpondet. Dominus eſt, faciat quod uiſum fuerit. ſic igitur hoc loco impij. Quid habet cauſæ, cur nobis iraſcatur? Cum nos tales formauerit, cum pro ſuo nutu agat, quo libuerit, quid aliud, nos perdendo, quàm opus ſuum in nobis ulciſcitur? Neq; enim noſtrum eſt cum eo belligerari. ut maxime repugnemus, ipſe tamen ſuperior euadet. Ergo & iniquum erit iudicium, ſi nos perdat: & effrenis eſt poteſtas, qua nunc in nos abutitur. Quid autem ad hæc Paulus?

O homo tu quis es.) Poteſt etiam legi in præſenti, diſceptas, uel contendis, in hunc ſenſum. Tu quis es, qui diſceptationem cum Deo ſuſcipis? ſed non multum diuerſo ſenſu. Hac priore reſpõſione nihil aliud

quàm improbitatem illius blaſphemiæ retundit, argumento ab hominis conditione ſumpto. alteram mox ſubijciet, qua Dei iuſtitiam ab omni criminatione uindicabit. Qui uero deſtitutum ratione Paulum ad obiurgationem confugiſſe aiunt, grauem ſpiritui ſancto contumeliam irrogant. Nam, quæ ad Dei æquitatem aſſerendam factura erant, & ad manum illi ſuppetebant, initio producere noluit, quia apprehendi non poterant. Nam & ſecundam rationem ſic temperabit, ut non plenam defenſionem ſuſcipiat: ſed ita Dei iuſtitiam demonſtret, ſi religioſa humilitate & reuerentia à nobis expendatur. Quod ergo maxime conueniebat, monet hominem ſuæ conditionis: ac ſi diceret. Cum homo ſis, terram ac cinerem te agnoſcas. Cur ergo contendis cum Domino, de re, cui intelligendæ nequaquàm par es? In ſumma, non quod dici poterat, ſed quod ruditati noſtræ expediebat, attulit Apoſtolus.

Nũ dicet fictile.) Appoſitiſsima ſimilitudine iſtã cum Deo litigandi arrogantiam reprimit. in qua uidetur alluſiſſe potius ad .48. Ieſaiæ, quàm ad .18. Ieremiæ. Nihil enim apud Ieremiam docetur, quàm Iſraelem eſſe in manu Domini: ut poſsit propter eius ſcelera ipſum penitus conterere, non ſecus ac figulus uas teſtaceum. At Ieſaias altius conſcendit. Væ, inquit, qui contradicit fictori ſuo, teſta nimirum cum

figulo

figulo luti contendenti. Nunquid dicet lutum figulo ſuo, quid facis? etc. Neq; tamen ualde in applicando ad præſentem cauſam teſtimonio illo laborandũ eſt, quando Paulus alludere duntaxat ad prophetæ uerba uoluit, quò plus ponderis haberet ſimilitudo.

An non habet poteſtatem figulus.) Ratio cur non debeat figmentum cum fictore ſuo contendere: quia fictor nihil facit, niſi ex iure ſuo. Per uocem poteſtatis non intelligit ſuppetere uirtutẽ ac robur figulo, ut pro libidine agat: ſed optimo iure hanc facultatẽ ei competere. Neq; enim uult Deo aſſerere poteſtatem aliquam inordinatam: ſed quæ merito illi ſit deferenda. Porro in aptanda ſimilitudine hoc conſidera. Quemadmodum figulus nihil luto adimit, quamlibet illi formam dederit, ita quacunq; hominem conditione creauerit Deus, nihil ei adimit.

Quid autem, ſi Deus uolens demonſtrare iram, & notã facere potentiam ſuã, ſuſtinuit in multa patientia uaſa iræ, in interitum apparata, ut notas quoq; faceret diuitias gloriæ ſuæ in uaſa miſericordiæ

quæ præparauit in gloriam?

Secunda reſponſio: qua breuiter demonſtrat, etiã ſi incomprehenſibile ſit hac parte Dei *conſilium, elucere tamen inculpatam eius æquitatem, non minus in reproborum interitu, quàm ſalute electorum.* Non *ita quidem rationem reddit diuinæ electionis, ut cauſam aßignet, cur hic eligatur, ille reprobetur.* (Nam *& indignum erat, ut, quæ arcano* Dei *conſilio continentur, uenirent ſub hominis cenſuram: & myſterium illud inexplicabile futurum erat)* Quæ *ergo humanam intelligentiam fugiunt, ab ijs curioſe excutiendis nos arcet: interim oſtendit, quatenus ſe profert* Dei *prædeſtinatio, in ea meram iuſtitiam apparere.* Particulam, εἰ δὲ, *qua uſus eſt* Paulus, *perinde accipio, ac ſi dictum eſſet.* Quid *autẽ ſi? ut tota hæc oratio ſit interrogatiua.* Nam *ita apertior ſenſus conſtabit.* Eritq; *reticentiæ ſpecies, in qua ſubaudiendũ erit.* Quis *propterea inſimulare iniuſtitiæ queat, aut illi diem dicere?* Nihil *enim hic apparet, niſi rectißima æquitatis regula.* Verum *ſi* Pauli *mentem aſſequi uolumus: ſingula prope uerba expendenda ſunt. ſic enim ratiocinatur.* Vaſa *ſunt in exitium comparata, id eſt, deuota & deſtinata exitio. ſunt item uaſa iræ, id eſt, in hoc facta & formata, ut documenta ſint uindictæ & furoris* Dei. Ea *ſi* Domi-

nus ad aliquod tempus patienter ſuſtinet, non diſperdens primo quoq; momento, ſed differens paratum illis iudicium, idq; ad demonſtranda ſuæ ſeueritatis indicia, quò cæteri terreantur, adeo horrendis exemplis: item ad uirtutem ſuam illuſtrandam, cui ſeruire multis modis ea facit. præterea uero quò inde notior fiat, & clarius eluceſcat ſuæ in electos miſericordiæ amplitudo: quid in hac diſpenſatione reprehenſione dignum? Cæterum quod reticet, unde ſit illud, quod uaſa ſunt in exitium apparata, non eſt mirum. Aſſumit enim ex ſuperioribus, cauſam in æterno ac inexplicabili Dei *conſilio abſconditam eſſe: cuius iuſtitiam adorare magis, quam ſcrutari, conueniat.* Vaſa *autē generali ſignificatu pro inſtrumentis poſuit. quoniam in omnibus creaturis quicquid eſt actiōis, eſt ueluti diuinæ uirtutis miniſteriū: optima ergo ratione uocamur nos fideles miſericordiæ uaſa, quibus* Dominus *inſtrumentis utitur ad miſericordiæ ſuæ oſtenſionem.* Reprobi *autē uaſa iræ, quandoquidem ſeruiunt illuſtrandis dei iudicijs.*

Vt *etiam notas faceret diuitias.)* Ego *quoniam in iſtis duabus particulis,* καὶ ἵνα, *non dubitabam eſſe* ὕστερον πρότερον: *quo melius cohæreret hoc membrum cum ſuperiore, uerti, ut notas quoq; faceret &c.* Eſt *autem ſecunda ratio, quæ gloriam dei in reproborum interitu manifeſtat.* Quod *ex eo lu-*

culentius diuinæ bonitatis erga electos amplitudo confirmatur. Quid enim iſti ab illis differunt, niſi quod ex eadem exitij uoragine à Domino liberati ſunt? idq; non proprio aliquo merito, ſed gratuita eius benignitate. Ergo fieri non poteſt, quin magis ac magis commendetur immenſa illa clementia erga electos, cum reſpicimus quàm miſeri ſint omnes, qui eius iram non effugiunt. Gloriæ uocabulum, quod bis hic repetitur, interpretor poſitum pro miſericordia Dei. μετωνυμικῶς, quia præcipua eius laus eſt in benefactis. ſic & Ephe. 1. Docet nos adoptatos à Deo in laudem gloriæ gratiæ ſuæ. paulo poſt ſubiungit, obſignatos ſpiritu hæreditatis in laudem gloriæ, ſuppreſſo gratiæ uerbo. Voluit ergo ſignificare, electos eſſe inſtrumenta uel organa, quibus miſericordiam ſuam exercet Deus: ut nomen ſuum in eis glorificetur.

Quos etiam uocauit: nimirum nos, non ſolum ex Iudæis, ſed etiã ex gentibus. Quemadmodum & in Oſee dicit. Vocabo populum meum, eum qui non eſt populus: & dilectam, eam quæ non eſt dilecta.

lecta. Et erit in loco, ubi dictum eſt eis, non populus meus uos, illic uocabuntur filij Dei uiuentis. Ieſaias autem clamat ſuper Iſrael. ſi fuerit numerus filiorum Iſrael ut arena maris, reliquiæ ſeruabuntur. ſermonem enim conſummans & abbreuians, quoniam ſermonē abbreuiatum, faciet Dn̄s in terra. Et quemadmodum prius dixerat Ieſaias. Niſi Dominus Sabaoth reliquiſſet nobis ſemen, inſtar Sodomę facti eſſemus, & Gomorrhæ eſſemus aſſimilati.

Ex *diſputatione, quam hactenus de libertate diuinæ electionis habuit, duo conſequebantur.* Nempe Dei *gratiam non ita incluſam eſſe in populo* Iudaico: *ut non ad alias quoq; nationes emanare, & in orbem uniuerſum effundere ſe poſſet.* Deinde *ne ſic quidem alligatam eſſe* Iudæis, *ut ad omnes Abrahæ filios ſecundum carnem, ſine exceptione, perueniat. Nam ſi* Dei *electio ſolo eius beneplacito fundata eſt,*

quocunq;

quocunq; ſe eius uoluntas conuerterit, illic electio pariter locum habet. Electione ergo poſita, iam uia quodammodo ſtrata eſt ad ea, quæ dicere inſtituit, tum de uocatione gentium, tum Iudæorũ reiectione. quarum altera, ob nouitatem, abſurda: altera prorſus indigna uidebatur. Quia tamen hæc poſterior plus habebat offenſionis, illam priore loco tractat. Dicit ergo, uaſa miſericordiæ Dei, quæ ipſe in nominis ſui gloriam ſeligit, undiq; aſſumi: nec minus ex Gentibus, quàm ex Iudæis. Cæterum in relatiuo, quos, & ſi non plane obſeruata eſt à Paulo ratio grammatices, uoluit tamen, uelut transitu facto, ſubijcere, nos eſſe illa gloriæ Dei uaſa, qui aſſumpti ſimus, partim ex Iudæis, partim ex Gentibus. Vbi à uocatione Dei probat, nõ eſſe nationis diſcrimen in electione. Nam ſi origo à Gentibus ducta impedimento non fuit, quo minus nos etiam Deus uocaret, conſtat gentes minime abarceri à regno Dei, & fœdere ſalutis æternæ.

Quemadmodũ in Oſee dicit.) Nunc illam gentium uocationem nouam non debere uideri oſtendit. Vt pote quæ prophetæ uaticinio multo ante fuerit conteſtata. ſenſus eſt apertus: niſi q; in accõmodando teſtimonio laboratur. ſiquidem prophetam illic de Iſraelitis loqui, nullus negauerit. Dominus enim, eorũ ſceleribus offenſus, poſthac ſibi non amplius fore in populum denunciat. Poſtea cõſolationem ſubijcit. Et

ex non

ex non dilectis, facit dilectos, ex non populo, populum. Paulus autem, q. in Iſraelitas nominatim confertur, ad gentes conatur applicare. Qui optime hactenus explicarunt hunc nodum, putarunt Paulum ſic uoluiſſe ratiocinari. Quod poſſet impedimento uideri eſſe gentibus, quò minus participes fiant ſalutis, id quoq; fuiſſe in gente Iſraelitica. Quomodo igitur Deus olim Iudæos, quos abiecerat et exterminarat, in gratiam benigne recepit: ita et erga gentes eadem benignitate nunc utitur. Verum quia hæc interpretatio, etſi ſuſtineri poteſt, uidetur tamen mihi habere aliquid coactum: cogita an non hæc ſit aptior. ſi conſolationem illam prophetæ non Iudæis modo, ſed gentibus datam credamus. Neq; enim nouum eſt aut inſolens prophetis, poſtquam Iudæis ob ſua flagitia Dei ultionem edixerunt, conuertere ſe ad regnum Chriſti: quod in totum orbem propagandum erat. Neq; id importune. Quando enim iram Domini ita Iudæi peccatis ſuis prouocarūt, ut repudiari ab ipſo mereantur, nulla ſalutis ſpes ſupereſt, niſi ad Chriſtum ſe conuertant: per quem fœdus gratiæ inſtauratur ac confirmatur. Et certe cum in rebus deſperatis unicum ſit refugium Chriſtus, nulla ſolida cōſolatio afferri miſeris peccatoribus, & iram Dei ſibi imminere cernentibus poteſt, niſi Chriſto propoſito. Ergo hoc, ut monuimus, prophetis ſolenne eſt, ubi populum

lum diuinæ ultionis comminatione conſternarunt, ad Chriſtum reuocare, unicum deſperatorum aſylũ. Vbi autem erigitur regnum Chriſti: ſimul ſuſcitatur cœleſtis illa Ieruſalē, in quam ciues ex omnibus mundi partibus congregantur. Id uero præcipue ualet in præſenti oraculo. Nam cum Iudæi è familia Domini eliminati eſſent, eo modo reducti erant in uulgarem ordinem, & gentibus pares facti. Poſt ſublatum diſcrimen, iam Dei miſericordia in omnibus gentibus promiſcuè locum habet.

Non plebem meam plebem meã.) Tametſi quos æterno ſuo conſilio ſibi deſtinauit Deus in filios, hi ſunt illi perpetuo filij: ſcriptura tamen ſæpe non recenſet inter Dei filios, niſi quorum electio uocatione eſt approbata. Vnde etiam nos docet non iudicare, ac multominus pronunciare de electione Dei, niſi quatenus ſe ſuis ſignis manifeſtat. ſic poſtq̃ Epheſijs oſtenderat Paulus, ſuam electionem & adoptionem ante mundi creationem apud Deum fuiſſe definitam, aliquanto poſt, fuiſſe quondam alienos à Deo teſtatur. Nimirum pro eo tempore, quo ſuam erga eos dilectionem Dominus nondũ oſtenderat: tametſi æterna miſericordia amplexus foret. Ergo hoc loco non dilecti appellantur, quibus iram potius, quàm dilectionem, teſtatur Deus.

Ieſaias autem clamat.) Ad ſecundam partem nunc progredi-

progreditur: à qua incipere noluit, ne eorum animos nimis exulceraret. Atq; hoc non ſine artificio eſt, quod Ieſaiam clamantem facit, non loquentem. quò ſcilicet maiorem attentionem excitet. Porro aperta ſunt prophetæ uerba, ad deterrendos Iudæos, ne in carne nimium glorientur. Horrendum enim auditu eſt, quòd ex infinita multitudine exiguus tantum numerus ſalutem conſequetur. ſed quia id de ſuo tempore uaticinatus erat propheta, uidendum quomodo ad inſtitutum Pauli rite accommodetur. ſic autem debet. Cum Dominus uellet è captiuitate babilonica populum ſuum liberare, ex immenſa illa multitudine ad pauciſsimos modo liberationis ſuæ beneficium puenire uoluit: qui excidij reliquiæ merito dici poſſent, præ numeroſo illo populo, quē in exilio perire ſuſtinebat. Iam reſtitutio illa carnalis ueram eccleſiæ Dei inſtaurationem figurauit, quæ in Chriſto peragitur. Quod ergo tunc accidit, multo certius nunc adimpleri conuenit.

Sermonem enim conſummans & abbreuians.) Omiſſa interpretationum uarietate, mihi Germanus ſenſus hic uidetur. Dominus ſic & decurtabit, & abſcindet populum ſuum, ut uideri poſſit quædam ueluti conſumptio, quod reſiduum erit .i. facies, aut ueſtigium ingentis ruinæ. Hæc tamen paucitas, quæ à conſumptione reſtabit, erit opus iuſtitiæ Domini:

uel,

uel, quod magis placet, ſeruiet ad teſtificandam Dei *iuſtitiam per uniuerſum orbem. Quia uerbum generaliter in ſcriptura rem ſignificat, uerbum conſummatum ponitur pro conſummatione. Quanq̃ conſumptionem potius dici oportuit: Vbi tamen nõ tantum hic erratum eſt ab interprete: ſed* Ieſaiæ. 8. *&* Ezechiel. 11. *Vbi dicitur* Ah, ah, Domine Deus *conſummationem facies reliquiarum* Iſrael? *Cum uelit dicere* Propheta. Reliquiaſue *ipſas ad ultimam internecionem diſperdes? Verum* Ieſaias *hic hyperbolice loquitur. dum conſumptionem uocat extenuationem, qualis inſigni aliqua clade fieri ſolet.*

Et *quemadmodum prius dixerat* Ieſaias.) *Aliud ex primo capite teſtimonium affert, ubi uaſtitatem Iſraelis, pro ſuo tempore, propheta deplorat. Id aũt ſi ſemel factum fuit, non eſt nouum exemplum. Nihil enim habet prærogatiuæ populus* Iſrael, *niſi à parentibus, qui eum in modum tractati fuerant: ut propheta conqueratur, ſic afflictos fuiſſe, ut parum abfuerint ab excidio* Sodomæ *et* Gomorrhæ. *hoc tamẽ diſcrimen erat, quod pauculi aſſeruati erant in ſemen, ad nomen excitandum, ne penitus interiret, ac æterna obliuione deleretur.*

Quid ergo dicemus? Quod gentes, quę non ſectabantur iuſtitiam, aſſecutę

aſſecutæ ſunt iuſtitiam. Iuſtitiam autem ex fide. Iſrael autem ſectando legem iuſtitiæ, ad legem iuſtitiæ non peruenit. Quare? Quia non ex fide, ſed quaſi ex operibus. Offenderunt enim ad lapidem offenſionis, Quemadmodum ſcriptum eſt. Ecce pono in Sion lapidē offenſionis, & petram offendiculi. Et omnis qui crediderit in eū, non pudefiet.

Nunc, quo præcidat Iud*æis omnem occaſionem obmurmurandi* Deo, *incipit cauſas oſtendere humano captui comprehenſibiles, cur gens* Iud*aica ſic abiecta fuerit. faciunt autem perperam, ac ordinem inuertunt, qui has cauſas ſtatuere & erigere conantur ſupra arcanam* Dei *prædeſtinationem, quam pro ſuprema cauſa habendam prius docuit.* V*erum quēadmodum illa cauſis omnibus eſt ſuperior: ita impiorum prauitas & malitia locum materiamq; præbet* Dei *iudicijs.* Q*uoniā autem in difficili cauſa uerſabatur, utitur cōmunicatione, & uelut dubitanter interrogat, quid hic dici poſſit.*

S Quod

Quod gentes, quæ nõ ſectabantur.) Nihil abſurdius, aut minus cõſentaneum uidebatur, q̃ gentes, quæ, nulla iuſtitiæ cura, in carnis ſuæ laſciuijs uolutabantur, in ſalutis participationem uocatas iuſtitiã obtinere. Iudæos contra, qui legis operibus ſtudioſe incubuerant, ab omni iuſtitiæ præmio depelli. Paulus id quod mire paradoxum erat, ita nudis uerbis effert, ut addita ratione temperet, quidquid inerat aſperitatis. Nempe iuſtitiam, quam apprehenderunt gentes, conſtare fide: ideo pendere à Domini miſericordia, non propria hominis dignitate. ſtudiũ aũt illud legis, quo Iudæi tenebantur, præpoſterum fuiſſe, quia iuſtificari per opera ſtudebant. ſicq; eo cõtendebant, quo peruenire homo non poteſt. Quin & in Chriſtum impingebant, per quem unũ ad iuſtitiam adipiſcendam patet aditus.

Sectando legem iuſtitiæ &c.) Mihi priore loco legem iuſtitiæ poſuiſſe uidetur per hyppallagem, ꝓ iuſtitia legis. Secundo loco repetijſſe alio ſenſu, tantum pro iuſtitiæ forma ſeu regula. Proinde ſenſus erit, ꝙ Iſrael in iuſtitiã legis, eam ſcilicet, quæ in lege præſcripta eſt, ut benefaciendo uitam nobis comparemus inſiſtendo, non ſit aſſecutus ueram iuſtificationis rationem.

Non ex fide, ſed quaſi ex operibus.) Vide ut fides & operum merita comparantur, uelut res penitus

contra-

contrariæ. Cum ergo fiducia operum maximum ſit obſtaculum, quo uia nobis intercluditur ad iuſtitiam cõſequendam. Neceſſe eſt, ut, illa ualere iuſſa, in unã Dei bonitatem recumbamus. Terrere enim merito debet hoc Iudæorum exemplum omnes eos, qui ad regnum Dei per opera obtinendum contendunt. non enim opera legis ceremoniarũ obſeruationes uocat, (ut ſupra oſtenſum fuit) ſed operum merita, quibus fides opponitur, ſolam Dei clementiam utroq;, ita dicam, oculo reſpiciens, nullo propriæ dignitatis intuitu.

Offenderũt enim in lapidem.) Quomodo in Chriſtum impingant, qui operum fidutia nituntur, non eſt cognitu difficile. Niſi enim peccatores nos agnoſcimus, propriæ iuſtitiæ inopes ac uacuos, obſcuramus Chriſti dignitatem: quæ in hoc ſita eſt, ut ſit lumen, ſalus, uita, reſurrectio, iuſtitia, medicina nobis omnibus. Quorſum autem iſta omnia, niſi ut cæcos illuminet, damnatos reſtituat, mortuos uiuificet, in nihilum redactos exuſcitet? morbis confectos curet ac ſanet? Imo ſi quid nobis arrogamus iuſtitiæ, cum Chriſti uirtute quodãmodo luctamur ſiquidem eius officium eſt, non minus omnem carnis ſuperbiam conterere, quàm laborantes ac ſub onere fatigatos ſubleuare ac ſolari. Proprie autem citatum eſt teſtimonium. Nam illic denunciat Deus, ſe

fore populo Iuda & Iſrael in offendiculum, ad quod impingentes corruant. Cum Chriſtus ille ipſe Deus ſit, qui per Prophetam loquebatur, non eſt mirum, id nũc quoq; in ipſo adimpleri.

Et *omnis qui crediderit non confundetur.*) Hoc *aliunde ſumptum teſtimonium ad piorum conſolationem ſubiecit: ac ſi diceret. Quod Chriſtus lapis offenſionis dicitur, non eſt quòd ipſum exhorreſcamus, aut pro fiducia formidinem concipiamus. In ruinam ſiquidem incredulis poſitus eſt: pijs autem in uitam ac reſurrectionem. Ergo quemadmodum uaticinium illud de offenſione & ſcandalo impletur in rebellibus & incredulis: ita aliud eſt, quod ad pios dirigitur. Nempe ipſum eſſe lapidem fortem, precioſum, angularem, firmißime fundatum, quo quicũq; ſubnitetur, non præcipitabit. Quod autem pro feſtinare, ſeu præcipitare, pudefieri poſuit, id habuit à ſeptuaginta. Certum quidem eſt, illic Dominũ uoluiſſe ſpem ſuorum confirmare. Vbi autem Dominus bene ſperare nos iubet, ex eo ſequitur, non poſſe nos pudefieri.*

Vide locum. 1.Petri.2. *huic non abſimilem.*

Caput

CAPVT DECIMVM.

FRatres, beneuolentia certe cordis mei & deprecatio ad Deum ſuper Iſrael eſt in ſalutem. Teſtimonium enim reddo illis, ꝙ zelum Dei habent: ſed non ſecundum ſcientiam. Ignorantes enim Dei iuſtitiam, & propriam iuſtitiam quærentes ſtatuere, iuſtitiæ Dei ſubiecti non fuerunt. finis enim legis Chriſtus, in iuſtitiã omni credenti.

Hinc uidemus, quanta ſolicitudine ſanctus uir offenſionibus obuiarit. Adhuc enim ut temperet, quidquid erat acerbitatis in exponenda iudæorum reiectione, ſuam, ut prius, erga nos beneuolentiam teſtatur: & eam ab effectu cõprobat, ꝙ ſibi eorum ſalus curæ eſſet coram Domino. Hæc enim affectio ex genuina demum charitate naſcitur.

Teſtimoniũ enim de illis.) Hoc ad faciendã amoris fidẽ pertinebat. fuit. n. iuſta cauſa, cur eos miſericor-

dia potius, q̃ odio, proſequi deberet: cum cerneret eos ignorãtia tantũ labi, nõ animi prauitate. Imo cũ uideret nõ niſi aliquo dei affectu moueri ad perſequẽdũ Chriſti regnũ. Cæterũ hinc diſcamus, quo nos bonæ noſtræ intẽtiones abripiãt, ſi illis obſecũdamus. Vulgo hæc putatur optima & ualde idonea excuſatio, ubi is, qui redarguitur, obtendit ſe non malo animo feciſſe. Atq; hic prætextus hodie innumeros detinet: ne ſtudiũ ad inquirendã Dei ueritatẽ applicent, quod putãt excuſabile fore, quidquid ignoratione, citra deſtinatam malitiam, imo cũ bona intentatione deliquerint. Atqui nemo eſt noſtrum, qui Iudæos excuſare ſuſtineat, quòd Chriſtum crucifixerint, quòd in Apoſtolos immaniter ſæuierint, quòd Euangelium perdere & extinguere conati fuerint. Cum tñ eadem illis defenſio ſuppetat, qua ſecure gloriamur. Faceſſant ergo uanæ illæ tergiuerſationes de bona intentione. Si Deũ ex animo quærimus, ſequamur uiã, qua ſola ad eũ peruenitur. Melius eſt .n. uel claudicare in uia, q̃ extra uiam ſtrenue currere, ut ait Auguſtinus. ſi religioſi eſſe uolumus, meminerimus uerũ eſſe quod Lactantius docet, eam demum ueram eſſe religionem, quæ coniuncta eſt cum Dei uerbo. Rurſum tamen cum uidemus eos perire, qui bona intentione errant in tenebris, cogitemus nos eſſe mille mortibus digniſſimos, ſi à Deo illuminati, ſcientes

& uolen-

& uolentes, ab eius uia euagamur.

Ignorantes enim Dei *iuſtitiam.)* En quomodo *inconſiderato zelo ab errarint.* Nempe quòd pro*priam iuſtitiam erigere uoluerunt.* Quæ ſtulta fi*ducia ex diuinæ iuſtitæ ignoratione prouenit.* Ob*ſerua* Dei *iuſtitiam cum noſtra opponi, ueluti cum re contraria ſibi, & quæ ſtare ſimul nequeat:* Iu*ſtitia* Dei*, ea quæ nobis imputatur coram* Domino*, ideo dicitur, quoniam ipſius eſt, & ab ipſo:* Vt *rurſum propria hominum, quam petunt à ſeipſis.* Iu*ſtitiæ ergo* Dei *non ſubijcitur, qui uult in ſe ipſo iuſtificari.* Quia *principium recipiendæ diuinæ iu*ſtitiæ eſt, propria iuſtitia ſe abdicare:*

Finis enim legis Chriſtus.) *Mihi non male qua*drare uidetur hoc loco uerbum complementi: niſi obſtaret, quod altera lectio omnium conſenſu rece*pta eſt: & ipſa quoq; non male conuenit. proinde nos eam retinebimus.* Hac *ratione occurit* Apoſto*lus obiectioni, quæ contra moueri poterat.* Videri *enim poterant* Iudæi *rectam uiã tenuiſſe, quia in le*gis iuſtitiam incubuerant. hanc falſam opinionem refellere neceſſe habuit.* Quod *hic facit.* Indicat *enim legis præpoſterum interpretem, qui per eius opera iuſtificari quærit, quoniam in hoc lex data eſt, quo nos ad aliam iuſtitiam manu duceret.* Imo *quidquid doceat lex, quidquid præcipiat, quidquid*

promittat:ſemper Chriſtum habet pro ſcopo. Ergo in ipſum dirigendæ ſunt omnes partes. Id autem fieri nequit, quin omni iuſtitia ſpoliati, peccati agnitione confuſi, ab ipſo uno iuſtitiam gratuitam petamus. habemus autem inſignem locum: quòd lex omnibus ſuis partibus in Chriſtum reſpiciat. Itaq; rectā eius intelligentiam habere nemo poterit, qui non ad hunc ſcopum perpetuo collimet.

Moiſes enim deſcribit iuſtitiam quæ eſt ex lege, quòd qui fecerit ea homo, uiuet in ipſis. Quæ uero eſt ex fide iuſtitia, ſic dicit. Ne dixeris in corde tuo: quis aſcēdet in cœlū? hoc eſt Chriſtum deducere. Aut, Quis deſcēdet in abyſſum? hoc eſt, Chriſtū ex mortuis educere. Sed quid dicit ſcriptura? Prope eſt uerbū in ore tuo, & in corde tuo. hoc eſt uerbum fidei, quòd prædicamus. Quòd ſi confeſſus fueris ore tuo Dominum Ieſum, & credide-

ris

ris in corde tuo, quòd Deus ſuſcitauit illum ex mortuis, ſaluus eris. Corde enim creditur in iuſtitiam: ore fit confeſſio in ſalutem.

Vt appareat, quantopere inter ſe pugnent iuſtitia fidei, & operum iuſtitia, eas nunc inter ſe confert. Comparatione enim magis eluceſcit repugnantia, quæ eſt inter res contrarias. Agit autem nõ prophetarum oraculis: ſed ipſius Moſe teſtimonio, ob hanc unam cauſam, ut intelligerent Iudæi non eſſe datam à Moſe legem, quæ ipſos in operũ fiducia detineret: ſed quæ ad Chriſtum potius duceret. Nam etiã ſi prophetas ſuæ ſententiæ teſtes citaſſet: hærebat tamen hic ſcrupulus, cur lex aliã iuſtitiæ formam præſcriberet? Hunc ergo optime ſoluit, cum ex ipſa legis doctrina, ſtabilit fidei iuſtitiam. Porro quòd Paulus conſentientem facit legem cum fide: & tamen illius iuſtitiam huius iuſtitiæ opponit, eius eſt intelligenda ratio. Lex bifariam accipitur. Nunc enim ſignificat uniuerſum Moſe miniſterium, nunc partem illam duntaxat, quæ præceptis, præmijs, & pœnis continetur: Moſes autem in uniuerſo miniſterio hoc officij habuit, ut populum de uera pietatis regula erudiret. Id ſi uerum eſt, oportuit illum pœnitentiam & fidem prædicare. fides, niſi propoſitis diuinæ miſericordiæ

cordiæ promiſsionibus, & illis quidem gratuitis, nõ docetur. Itaq; oportuit eſſe Euangelij præconem. Quod fideliter præſtitiſſe conſtat ex multis locis. Quo populũ ad pœnitentiam inſtitueret, docere debuit, quæ uiuendi ratio eſſet Deo accepta. Eam legis præceptis complexus eſt. Iam quo iuſtitiæ amorem populi animis inſtillaret, rurſum iniquitatis inſereret odium: promiſsiones & minæ addendæ fuerunt: quæ præmia iuſtis eſſe repoſita, peccatoribus uero horrendas pœnas, denunciarent. Nunc populi officium erat conſiderare, quot modis eſſet maledictus, & q̃ procul ab eo eſſet, ut poſſet Deũ operibus promereri. Ita, deſperatione propriæ iuſtitiæ concepta, ad diuinæ bonitatis portũ, adeoq; ad Chriſtũ ipſum confugere. Ille finis fuit Moſaici miniſterij: Iam uero quia Euangelicæ promiſsiones ſparſim tantũ leguntur apud Moſen: ac illæ etiam nonnihil obſcuræ: præcepta uero, & præmia legis cultoribus conſtituta identidem recurrunt, merito iſta functio proprie ac peculiariter Moiſi tribuitur: docere qualis ſit uera operum iuſtitia: deinde, qualis eius obſeruationem remuneratio, qualis tranſgreſsionem ultio maneat, oſtendere. Hac ratione Moſes ipſe cum Chriſto comparatur apud Ioannem: ubi dicitur, legem à Moiſe eſſe datam, à Chriſto gratiam et ueritatem fuiſſe adimpletam. Quod ergo hic de iuſtitia legis dicitur,

referre

referre conuenit, non ad totam Moſe functionem: ſed ad partem iſtam, quæ peculiariter quodammodo ei commiſſa fuit. Nunc ad uerba ipſa uenio.

Moſes enim deſcribit.) Paulus habet, γράφει· ſed eſt aphæreſis, pro deſcribere. Eſt autem locus ex 18. Leuitici: Vbi Dominus uitam æternam pollicetur ijs qui legem ſuam ſeruauerint: Sic enim Paulum quoq; accepiſſe uides: non de temporali modo uita, quod nonnullis placet. Paulus autem ſic inde arguit. Cum nemo iuſtitiam à lege præſcriptam conſequatur, niſi qui exacte omnes eius præcepta impleuerit: Ab ea autem perfectione omnes homines ſemper longe abfuerint: fruſtra quis ad ſalutem hac uia contendat. Perperam ergo fecit Iſrael, qui legis iuſtitiam ſperauit ſe poſſe adipiſci, à qua omnes excludimur. Vide quomodo à promißione ipſa arguat, nihil eam nobis prodeſſe, propter conditionem ſcilicet impoßibilem. Quam ergo futilis argutiæ eſt, promißiones legales citare, ad ſtatuendam operum iuſtitiam? Cum ijs enim manet nos certa maledictio. Ab ijs nulla benedictio peruenire ad nos poteſt.

Iuſtitia autem fidei ſic dicit.) Hic locus eiuſmodi eſt, qui lectorem non parum torquere poßit, idq; duabus de cauſis. Nam & improprie uidetur

à Paulo detortus, & uerba ipſa in alienum ſenſum commutata. ſed de uerbis poſtea uidebimus: prius animum aduertamus ad applicationem. Locus eſt enim 30. Deuteronomij: Vbi, quemadmodũ in ſuperiore, de legis doctrina loquitur Moſes. Paulus autem ad Euangelicas promiſſiones trahit. Hic nodus ſic bene expedietur. Moſes facilitatem illic oſtendit perficiendæ Domini uolũtatis, ex eo quod iam illis occulta non eſt, nec longe diſſita, ſed ſub aſpectum poſita. Si de ſola lege ſermo eſſet, friuolum fuiſſet argumentũ, cum nihilo ſit factu facilior lex Dei ante oculos poſita, quàm ſi procul abeſſet. Ergo non legem ſolam deſignat: ſed totam in genere Dei doctrinam, quæ Euangelium ſub ſe comprehendit. Verbum enim legis per ſe, nunquam in corde noſtro eſt: ac ne minima quidem eius ſyllaba, donec per fidem Euangelij inſeritur. Deinde etiam poſt regenerationem uerbum legis proprie in corde noſtro eſſe non dicetur: quia perfectionem requirit, à quo longe fideles quoq; ipſi diſtant. At uerbum Euangelij eſt, etiam ſi cor non impleat: Nam imperfectiõis ac defectus ueniam offert. Ac omnino Moſes illo capite, quemadmodũ & quarto, inſignem Dei beneuolentiam populo commendare ſtudet, ex eo, quòd eum in ſuam diſciplinam & magiſterium ſuſceperat: Quæ commendatio à nuda lege ſumi non poterat.

Ne dixe-

Ne dixeris in corde tuo. Quis aſcendet. etc.) Moſes cœlum & mare nominat, tanquam loca remotiora, & homini aditu difficilia. Paulus autem, perinde ac ſi aliquid ſpiritualis myſterij lateret ſub his uocibus, ad mortem & reſurrectionem Chriſti trahit. ſi quis iſtam interpretationem nimis coactam & argutam eſſe cauſetur, Intelligat non fuiſſe Apoſtolo propoſitum, Moſe locum anxie tractare: Sed ad præſentis cauſæ tractationem duntaxat applicare. Non ergo ſyllabatim recēſet, quid ſit apud Moſen. ſed expolitione utitur, qua inſtituto ſuo teſtimonium Moſe propius accommodat. Ille de locis inacceßis locutus erat. Paulus ea loca expreßit, quæ & ab aſpectu noſtro maxime omnium ſunt abſcondita: & fidei tantū noſtræ reſpicienda ſunt. Quare ſi per amplificationē uel expolitionem hæc dicta accipias, non poteris dicere, quòd Paulus uiolēter aut importune detorſerit Moiſi uerba: ſed potius fateberis, citra ullam ſenſus iacturam, eleganter ad uocabula cœli & maris alluſiſſe. Simpliciter ergo nunc uerba Pauli enarremus. Quia duobus fundamentis ſalutis noſtræ ſecuritas incumbit: dum & acquiſitam nobis uitam intelligimus & mortem deuictam: utroq; per uerbum Euangelij fidem ſuffultam eſſe docet. Chriſtus enim, moriendo, mortē abſorbuit: Reſurgendo, uitam in poteſtatem ſuam accepit. Iam Euangelio mortis ac reſurrectio-

nis

tis Chriſti beneficium nobis communicatur. Ergò non eſt quod ultra quidpiam appetamus. Itaq;, *ut cõſtet fidei iuſtitiam abunde ad ſalutem ſufficere:* Duo *illa membra contineri ſub ea docet, quæ ſola ad ſalutem deſiderantur:* Quis *ergo aſcendet in cœlum, tantundem ualet, ac ſi dicas.* Quis *ſcit an nos hæreditas illa æternæ & cœleſtis uitæ maneat?* Quis *deſcendet in abyſſum, ac ſi dicas.* Quis *ſcit an mortem corpoream ſequatur etiam ſempiternus animæ interitus?* Vtranq; *dubitationem docet eſſe fidei iuſtitia ſublatam.* Nam *altera Chriſtum è cœlo deduceret, altera è morte reduceret. Chriſti enim in cœlum aſcenſio fidem noſtrã de æterna uita ſic firmare debet, ut Chriſtum penè ipſum è cœlorũ poſſeßione detrahat, qui dubitat, an cœli hæreditas parata ſit fidelibus, quorum nomine & cauſa illuc ingreſſus eſt. Similiter cũ inferorum horrores ſubiecit, ut nos inde liberaret: reuocare in dubium, an adhuc huic miſeriæ obnoxij ſint fideles, eſt irritam facere eius mortem, & ueluti abnegare.*

Sed prope eſt uerbum.) In *uerbo igitur contemplanda omnia cœli ſecreta. quæ & aciem oculorum perſtringerent ſuo fulgore, & aures obſtupefacerẽt, & mentem ipſam hebetarent.* Inſignis *locus, ad conſolationem animæ fidelis de uerbi certitudine, quòd in ipſa non minus ſecure conquieſcere debeat, quam in præſentißimo rerum aſpectu.*

Hoc

Hoc eſt uerbum fidei.) Merito id aſſumit Paulus. *Nam legis doctrina paratam ac tranquillam cõſcientiam minime reddit: nec ei ſuppeditat, quibus contentam eſſe oporteat.* Interim tamen non excludit reliquas uerbi partes: *ac ne præcepta quidem ipſa legis: ſed uult ſtatuere peccatorum remiſsionem pro iuſtitia, etiam citra exactam obedientiam, quam lex requirit, ſufficit ergo* Euangelij *uerbũ ad animæ tranquillitatem: quo nõ iubemur operibus iuſtitiam promereri, ſed gratuito oblatam nobis, corde amplexari:* Verbum *autem fidei, pro uerbo promiſsionis, hoc eſt, pro ipſo* Euangelio *μετωνυμικῶς dictum: quoniam correlationem habet cum fide.* Particula *iſta, quod prædicamus, ideo adiecta eſt, ne quis ſuſpicaretur* Paulum *à* Moſe *diſsidere.* Teſtatur *namq; in* Euangelij *miniſterio ſibi cum* Moſe *optimam eſſe conſenſionem. quandoquidem ille quoq; non alibi, quàm in gratuita promiſsione diuinæ gratiæ, felicitatem noſtram collocarit.*

Quod ſi confitearis.) Hic *quoq; alluſio eſt magis, quàm propria aut genuina interpretatio.* Nam *ueriſimile eſt* Moſen *oris uocabulo, per ſynechdochen uſum eſſe, pro facie, ſeu conſpectu. at non dedecuit Apoſtolum alludere ad nomen oris, in hunc modũ. Quando coram ore noſtro uerbum ſuum propoſuit* Dominus, *proculdubio nos ad confeſsionem eius*

uocat

uocat. Vbicunq; enim eſt uerbum Domini*, illic debet fructificare. fructus aũt oris eſt confeßio. Quod autem fidei confeßionem præponit, eſt anaſtrophe, ſcripturis ſatis familiaris.* Melior *enim ordo futurus erat, ſi præmiſſa cordis fiducia, oris confeßio ſubiecta foret, quæ ex ea naſcitur.*

Quod Deus *illum ſuſcitauit.*) Hoc *ideo nominatim poſuit, quòd in* Chriſti *reſurrectione habemus ſalutis noſtræ complementum.* Etſi *enim morte peracta eſt redemptio & ſatisfactio, per quam* Deo *ſumus reconciliati:* Victoria *tamen aduerſus peccatum, mortem, &* Sathanam, *reſurrectione parta fuit, ſimul etiam uita inſtaurata.* Vnde *& ſæpe una reſurrectio pro ſalutis certitudine memoratur.* Et *ſane mortem ſub ſe continet: non autem continetur ſub morte.* De *eo dictum eſt aliquid cap. 6.*

Corde enim creditur ad iuſtitiam.) Hic *locus nos adiuuare poteſt ad intelligendam fidei iuſtificationẽ* Nam *oſtendit inde nobis iuſtitiam obtingere, quòd* Dei *bonitatem, in* Euangelio *nobis oblatam, amplectimur.* Hinc *ergo ſumus iuſti, quòd* Deum *nobis in* Chriſto *propitium eſſe credimus.* Verum *obſeruemus fidei ſedem nõ in cerebro eſſe, ſed in corde. neq; uero de eo contenderim, qua in parte corporis ſita ſit fides. ſed quoniam cordis nomen pro ſerio & ſincero affectu ferè capitur:* Dico *firmam eſſe & efficacem fi-*

cem fiduciam: non nudam tantum notionem.

Ore confeßio fit ad ſalutem.) Mirũ uideri queat, cur nunc ſalutis noſtræ portionem fidei tribuat, toties teſtatus, ſola fide nos ſaluos fieri. ſed ex eo colligi non debet, confeßionem, ſalutis noſtræ cauſam eſſe. Tantum ſignificare uoluit, quomodo ſalutem noſtram Deus perficiat. Nempe dum fidem, quam pectoribus noſtris indidit, emergere per confeßionẽ facit. Quin potius uoluit notare, quæ ſit fides uera, ex qua hic fructus emanet: ne quis inanem fidei titulum pro ea prætenderet. Nam cor ita debet accendere ſtudio gloriæ Dei, ut flammam ſuam extra egerat. Et ſane qui eſt iuſtificatus, ſalutem iam obtinet. Non ergo minus corde ad ſalutem creditur, quàm ore fit confeßio. Vides ſic diſtinxiſſe, ut iuſtificationis cauſam ad fidem referret, deinde oſtenderet, quid ad ſalutem conſummandã ſit neceſſarium. Neq; enim corde credere quis poteſt, quin ore confiteatur. Et neceßitas quidem eſt perpetuæ conſequentiæ: non quæ ſalutem confeßioni adſcribat. Cæterum uiderint, quid reſpondeãt Paulo, qui nobis hodie imaginariam quandam fidem faſtuoſe iactant, quæ ſecreto cordis contenta, confeßione oris, ueluti re ſuperuacanea & inani, ſuperſedeat. Nimis .n. nugatoriũ eſt, aſſerere ignem eſſe, ubi nihil ſit flãmæ, neq; caloris.

Dicit enim ſcriptura, omnis qui

T credit

credit in eũ, non pudefiet. Non.n. eſt diſtĩctio Iudæi & Græci. Vnus enim Dñs omniũ, diues in omnes, qui inũocãt eum. Omnis enim qui inuocauerit nomẽ Dñi, ſaluus erit.

Poſtq̃ cauſas annotauit, cur Iudæi merito à Domino reprobẽtur: redit ad gentiũ uocationẽ aſſerendã. Quæ pars eſt altera quæſtionis, in qua nũc uerſatur. Quoniã igitur uiam oſtenderat, qua ad ſalutẽ homines perueniãt: & eam quidẽ, quæ non minus gẽtibus, q̃ Iudæis, cõpetebat. Nũc addito primũ ſigno uniuerſali ad gentes illam aperte protendit: deinde gentes quoq; nominatim in eã uocat. Repetit aũt, quod iam adduxerat teſtimoniũ ex Ieſaia: ut ſententia plus habeat authoritatis: ſimul ut pateat, q̃ bene editæ de Chriſto prophetiæ cum lege conſentiant.

Nõ enim eſt diſtinctio.) Si ſola fiducia requiritur, ubicũq; reperta fuerit, illic ſe proferet Dei beneuolẽtia in ſalutem. Nullũ ergo hic erit diſcrimen gentis aut nationis. Et addit firmiſsimam rationem. Nam ſi is, qui mundi totius eſt creator & opifex, omnium hominum eſt Deus: omnibus benignũ ſe exhibebit, à quibus pro Deo agnitus, & inuocatus fuerit. Nam cum immenſa ſit eius miſericordia, fieri non poteſt,

qui

quin ſe in omnes effundat, à quibus expetita fuerit. Diues hic actiue accipitur, pro benigno & benefico. Vbi notandum, patris noſtri opulentiam largitate non minui: ideoque nihil nobis decreſcere, quàmlibet alios multiplici gratiæ ſuæ affluentia locupletet. Nõ eſt ergo cur inuideamus aliorum bonis, perinde ac ſi quid nobis propterea deperiret. Tametſi ſatis ualida erat ratio iſta: Prophetæ tamen Ioelis oraculo eã confirmat: quod, expreſſa particula uniuerſali, omnes pariter includit. Verum ex circunſtantia multo melius huc congruere animaduertas. Tum quia de Chriſti regno illic uaticinatur: tũ etiam, quòd præfatus irã Dei horribili modo exarſurã, in medio eius ardore ſalutẽ pollicetur oĩbus, qui nomẽ Dñi inuocauerint.

Quomodo ergo inuocabunt eum, in quẽ non crediderint? Quomodo uero in eum credent, de quo non audierint? Et quomodo audient abſque prædicante? Quomodo autem prædicabunt, niſi mittãtur? Quemadmodũ ſcriptum eſt. Quã pulchri pedes annunciantium pacem, annũciantium bona. ſed non

omnes obedierunt Euangelio. Ieſaias enim dicit. Domine, quis credidit auditui noſtro? Ergo fides ex auditu: auditus aũt per uerbũ Dei.

Non occupabo hic diu lectorem referendis ſimul ac refellendis aliorũ opinionibus. ſit ſaluum cuiq; iudicium. Mihi uero libere proferre liceat quod ſentio. Vt ergo intelligas, quorſum pertineat hæc gradatio, principio cõſidera fuiſſe mutuum nexum inter gentium uocationem, & Pauli miniſterium, quo inter ipſas defungebatur, ut ab unius approbatione alterius quoq; approbatio penderet. Iam neceſſe erat Paulo, gentiũ uocationem extra dubium ſtatuere: ſimul ſui miniſterij rationẽ reddere, ne uideretur gratiã Dei perperam diſpergere: quòd panem, filijs Dei deſtinatũ, illis ſubduceret, ac canibus erogaret. Vtrunq; ergo ſimul facit. ſed orationis filum non bene intelligetur, niſi ſingulæ partes ordine enarratæ fuerint. Perinde ualet hæc progreßio, ac ſi diceret. Tam Iudæi, quàm gentes, nomen Dei inuocando, ſe in ipſum credere eo ipſo declarant. Quoniã uera nominis Dei inuocatio non poteſt eſſe, quin recta eius cognitio præceſſerit. Porro fides ex uerbo Dei naſcitur. Verbum autem Dei nullibi prædicatur, niſi ſpeciali Dei prouidentia & ordinatione. Ergo ubi Dei inuocatio, illic eſt fi-

des. ubi fides, præceßit ſemẽ uerbi. ubi prædicatio: illic Dei uocatio. Iã ubi uocatio ita efficax & fructuoſa, illic clarum & indubitatũ ſignum eſt diuinæ beneuolentiæ. Inde tandẽ cõſtabit, gentes non eſſe à regno Dei excludendas, quas in ſalutis cõmunionem deus aſciuerit. Nam, ut fidei cauſa apud eas, eſt prædicatio Euangelij: ita prædicationis cauſa, eſt Dei miſſio, qua uoluit in hunc modũ eorum ſaluti cõſulere. Reliqua nunc ſeorſum expendamus.

Quomodo inuocabunt.) Vult hic cõiungere Paulus inuocationẽ cum fide: ut ſunt profecto res inter ſe cõiunctißimæ. Qui.n. Deũ inuocat, ſe quaſi ad unicũ ſalutis portum recipit, &, quod certißimi refugij genus eſt, uelut filius in optimi atq; amantißimi patris ſinũ ſe cõfert. Vt eius cura protegatur, indulgẽtia ac charitate foueatur, benignitate ſubleuetur, uirtute fulciatur. Id facere nemo poterit, qui non ante de paterna Dei erga ſe beneuolentia tãtam perſuaſionem animo cõceperit, ut ab ea quiduis auſit expectare. Ergo qui Deum inuocat, in eo præſidiũ ſibi eſſe repoſitum cõfidat neceſſe eſt. ſiquidẽ de ea inuocatione hic loquitur Paulus, quæ Deo approbatur. Nam hypocritæ quoq; inuocant, ſed non in ſalutẽ, quia ſine ullo fidei ſenſu. E cõuerſo aũt collige, illam eſſe demũ uerã fidem, quæ Dei inuocationẽ ex ſe parit. fieri enim nequit, ut qui Dei bonitatem guſtauit, non etiam perpetuo ad eã uotis omnib. adſpiret.

Quomodo credēt niſi audierint.) Nō eſt noſtrū, qualē libuerit, Deū fingere. Talis ergo eius cognitio habenda eſt, qualis in eius uerbo proponitur. ſi quis ergo Deū à ſe ipſo bonū cōcipiat, non erit certa nec ſolida fides: ſed inſtabilis & fluxa imaginatio. Proinde ad rectā Dei cognitionē uerbum requiritur. Verbum nō aliud hic poſuit, q̄ quod prædicatur. q̄ hæc ordinaria ſit, quā eius diſpēſandi inſtituit Dñs, ratio. Si quis porro inde cōtendat, Deū hominibus ſui notitiam aliter non poſſe inſtillare, q̄ inſtrumento prædicationis: negabimus illud fuiſſe ex mēte Apoſtoli: qui tantū in ordinariam Dei diſpenſationem reſpexit, nō aūt eius gratiæ legem præſcribere uoluit.

Quomodo prædicabunt niſi mittātur.) Hoc documentū eſſe diuinæ dilectionis ſignificat, ubi gentē aliquā Euangelij ſui prædicatione dignatur. Neq; ullū eſſe eius præconē, quē non peculiari ſua prouidentia ſuſcitarit. Quare nō eſſe dubiū, quin Deus nationem eā uiſitet, in qua Euāgeliū annūciatur. Quia aūt hic nequaq̄ de legitima cuiuſq; uocatione agit Paulus, ſuperuacuū foret hic longiorē de ea ſermonē habere.

Quemadmodū ſcriptū eſt. Quàm ſpecioſi.) Sic in rē præſentē teſtimoniū iſtud cōuenit applicari. Dñs ſalutem Iſraeli promiſſurus, inſigni encomio eorum aduentū ornauit, qui lætū huius rei nunciū afferrent. Eo igitur ipſo declarauit, nō minori in precio haben

dum

dum eſſe Apoſtolicum miniſterium, per quod æternæ uitæ nuncius nobis adfertur. Inde autem ſequitur â Deo eſſe. quandoquidem nihil eſt in mundo deſiderabile nec laude dignum, quod nõ ab eius manu proficiſcatur. Ceterũ hinc quoq; diſcimus, quantopere expetenda res ſit bonis omnibus, & quãti æſtimanda, Euangelij prædicatio, quæ ſic ore domini cõmendatur. Pedes pro aduentu accipe, per metonymiam.

Sed non oẽs obedierunt Euangelio.) Iſtud nihil ad eam argumentationẽ pertinet, quã Paulus in hac gradatione perſequi uoluit. Ideo neq; in cõcluſione, quæ mox ſequetur, locum habet. Sed operæprecium fuit Paulo hoc quoq; interſerere uice occupatiõis: ne quis ex eo quod dictũ erat, uerbũ præceßiſſe, ubicũq; eſt fides: reciprocũ argumentũ ſtrueret, atq; inferret, fidem ſequi, ubicunq; eſt uerbum. Nam ita potuiſſet Iſrael gloriari, qui nunq̃ uerbo fuerat deſtitutus. Oportuit ergo & hoc in tranſitu indicare: multos uocari, qui tamen electi non ſunt. Locum autem adducit ex Ieſaiæ. 53. Vbi ꝓpheta oraculum illud præclarum de Chriſti morte & regno editurus, cũ admiratione præfatur de credentium paucitate: quæ talis ei in ſpiritu apparebat, ut exclamare cogeretur. Domine, quis credidit auditui noſtro, id eſt, ſermoni quem prædicamus. Rationem tamen poſtea notat, cum addit, Brachium Domini cui reuelatum eſt?

Significat enim non aliter extare uerbi profectum, niſi dum ſpiritus ſui luce Deus *affulget.*

Ergo *fides ex auditu.*) Ex *concluſione uidemus quid ſpectauerit* P*aulus in ſerie illa contexenda.nempe ut oſtenderet,ubicunq; eſt fides,*D*eum illic electionis ſuæ ſignum iam ante prodidiſſe.* Q*uòd benedictionem ſuam per* E*uangelij miniſterium effuderit, ut mentes fide illuminaret,ac ex ea quoq; ad nominis ſui inuocationem inſtitueret, in qua omnibus ſalus promittitur.* E*ſt autem notabilis locus de efficacia prædicationis: quoniam ex ea fidem naſci teſtatur.* C*onfeſſus nuper quidem eſt, per ſe nihil proficere: ſed ubi* D*omino operari placet, hoc inſtrumentum eſt potentiæ ipſius.*P*ræterea notandum eſt,non alia quàm* D*ei doctrina,fidem fundari.* Q*uare faceſſant oportet omnia hominum commenta,ubi de fidei certitudine agitur.*

Sed dico, Nunquid non audierunt? Quin imo in omnem terram exiuit ſonus eorum: & in fines orbis uerba eorum. Sed dico. Nunquid non cognouit Iſrael? Primus Moſes dicit. Ego ad æmulationem prouoca-

prouocabo uos in eo qui nõ eſt po
pulus, & in gente ſtulta irritabo
uos. Ieſaias autem audet, & dicit.
Inuentus ſum nõ quęrentibus me:
conſpicuus factus ſum his, qui me
non interrogabant. de Iſrael autem
dicit. Quotidie expandi manus
meas ad populum contumacem et
contradicentem.

Sed dico, an non audierunt.) Quandoquidem ex prædicatione imbuuntur hominum mentes Dei notitia, quæ eiuſdem Dei inuocationem ex ſe generat: Reſtabat hoc quærendum, an gentibus non eſſet annunciata Dei ueritas? Quo aũt probet, ad eas quoq; perueniſſe, prophetæ teſtimonium adducit ex Pſalmo. 19. quod parum in ſpeciem uidetur ad rem facere. Propheta enim non de Apoſtolis illic loquitur: ſed de mutis Dei operibus, in quibus ita euidenter elucere dicit Dei gloriam: ut dici poßint habere ſuam quandam linguam, ad Dei uirtutes enarrandas. Exiſtimant uero Paulum ad Apoſtolos per alluſionem tranſtuliſſe. uerum quia animaduerto ſeruos Domini maiore ubiq; religione tractaſſe ſcripturas: neq;

adeo licentioſe huc illuc flexiſſe: nō poſſum pſuaderi, Paulum ſic abuſum eſſe iſto loco. Accipio igitur eius citationem in proprio & germano prophetæ ſenſu: ut tale ſit argumentū. Deus iam ab initio mundi ſuā gentibus diuinitatem manifeſtauit: & ſi non hominū prædicatione, creaturarū tñ ſuarū miniſterio. Nam & ſi Euangelium tunc inter ipſas ſilebat, totum nihilominus cœli & terræ opificium loquebatur: ac teſtimonium authori ſuo reddebat. Apparet ergo Dominum, etiam pro eo tempore, quo fœderis ſui gratiā in Iſraele continebat, non tamen ita ſui notitiā gentibus ſubduxiſſe, quin aliquam ſemper illis ſcintillā accenderet. ſignum ergo fuit, quòd illic etiam uolebat innoteſcere.

Sed dico. An nō cognouit Iſrael.) Intellige hic eſſe aduerſæ partis obiectionem. nam ſi inde arguit Paulus, non eſſe penitus denegandam gentibus Dei notitiam, q̃ obſcure tantum & per inuolucra ſe illis Deus indicarit: quid de Iſraele dicendū erit? Qui enim fit, ut illi hactenus rem ſibi procul demonſtratam amplectantur: hic autem familiariter perſpectam reſpuat? Id quia parum conſentaneū uidebatur, in perſona Moiſi reſpondet. cuius authoritas omnem abſurditatis opinionem tollere poterat apud Iudæos. Locus eſt in 32. cap. Deutero. Vbi Dominus edicit, qua ultione uindicaturus ſit in populi defectionem: ubi ad

ubi ad idololatriam declinauerit. Quemadmodum, inquit, nouis dijs inductis, me ad zelum prouocabunt: ita ego quoq; nouum populum ſuſcitabo, quo ipſi zelo accendantur. Atq; ut deos fecerunt, qui dij non ſunt: ita gentem conſtituam ex non gente. Nihil ergo mirum ſi Dominus, excæcatis Iudæis, gentes illuminet. Quod autem eo tempore non defecerant. Iudæi ad craſſam illam & externã idololatriam, nihil ad eos excuſandos facit. quia Deum in Chriſto ſibi manifeſtatum abnegauerunt: quod eſt ultimum impietatis genus.

Ieſaias aũt audet ac dicit.) Quoniam hoc uaticinium aliquanto clarius eſt, quo maiorem attentionẽ excitet, plenum fiducia eſſe præmonet: ac ſi diceret, non figurate nec perplexe prophetam fuiſſe locutũ: ſed planis & perſpicuis uerbis gentium uocationem aſſeruiſſe: Quæ aũt, paucis uerbis interpoſitis, hic ſe parauit Paulus, uno contextu apud prophetã habentur cap. 63. Vbi Dñs uenturũ tempus ꝓnunciat, quo gratiã ſuam conuertat ad gentes. Et rationem ſtatim ſubiungit, tædiũ contumaciæ Iſraelis, quæ nimia diuturnitate facta ſibi eſſet intolerabilis. Sic ergo loquitur. Qui de me antea non interrogabant, ac nomen meum negligebant, nunc quæſierunt me (præteritum pro futuro, ad denotandam uaticinij certitudinem) Qui me non quærebãt, præter ſpem & uotum

inuenerunt. Illa eſt ergo gentium uocatio: in qua tamen generalis typus elucet uocationis omnium fidelium. Siquidem nemo eſt, qui Dominum præueniat: ſed omnes, ſine exceptione, gratuita eius clementia è profundiſsima mortis abyſſo eripimur: ubi nulla eius cognitio, nullum colendi eius ſtudium, nullus deniq; ueritatis eius ſenſus.

De Iſrael autem. Verba Pauli habent, ad Iſrael: ſed πρὸς hic ualet περὶ more hebraico. ut Pſalmo. 85. Loquetur pacem ad populum ſuum, id eſt, de populo ſuo. Dicit autem ſe ad Iſraelem manus expandere, quem & uerbo aßidue ad ſe inuitabat, & omni benignitatis genere alliciebat. his enim duobus modis utitur ad homines uocandos: quandoquidem ſic beneuolentiam illis ſuam demonſtrat. Quotidie aũt dicit, ne cui mirum uideatur, ſi defatigatus ſit illis benefaciendo, cũ ipſa aßiduitate nihil ꝓfecerit. Eadem eſt figura, quæ habetur apud Ieremiam cap. 7. & 11. Vbi ait ſe mane ſurrexiſſe, ut illos admoneret. Porro duobus aptißimis nominibus infidelitas deſignatur. Eſt enim ſemper cum infidelitate peruicacia, ceu inobedientia, item repugnantia aduerſus Deum.

Caput

CAPVT VNDECIMVM.

DIco igitur. Num abiecit Deus populum ſuum? Abſit. Etenim ego Iſraelita ſum, ex genere Abrahæ, tribu Beniamin. Non abiecit Deus populum ſuum, quem præcognouit.

Quæ hactenus de Iudæorum cæcitate & obſtinatione diſſeruit, eo ſpectare uideri poterāt, ac ſi Chriſtus, aduentu ſuo, Dei promiſſiōes alio tranſtuliſſet, Iudæis ab omni ſalutis expectatione exterminatis. Illam itaq; obiectionem hoc loco præuenit. & quod de repudiatis Iudæis prius tradiderat, ita moderatur, ne fœdus, olim cū Abrahámo initum, nunc abrogatum quis putet: aut eius memoriam Deo ſic interciſſe, ut Iudæi nunc alienati ſint penitus ab eius regno, quemadmodum ante Chriſti aduentum gentes. Id uero negat, ut certe falſùm fuiſſe mox oſtendet.

Nam & ego Iſraelita.) Antequam in cauſam ingrediatur, obiter exemplo ſuo probat, quàm abſurdum ſit

dum ſit, putare illã gentem à Deo derelictam. Ipſe .n. ab ultima origine Iſraelita erat, non proſelytus, aut in Iſraelis politiã recens inſitus. Cum ergo inter ſelectiſsimos Dei ſeruos merito cenſeretur, documento erat, Dei gratiam in Iſraele reſidere. Concluſionẽ ergo ueluti probatam aſſumit, quam tamen iuſta tractatione poſtea explicabit. Quòd, ſupra Iſraelitæ titulum, ſe Abrahæ ſemen uocat, & tribum quoq; ſuã exprimit, eo pertinet, ut habeatur pro germano Iſraelita. Cæterum propoſitio, quam aſſumit, duas habet partes. Prior eſt, quòd Deus nequaquam contra fœderis ſui fidem uniuerſam Abrahæ progeniem abiecerit. Altera, q; fœderis gratia non omnibus carnis filijs debeatur: ſed in Dei electionem reſpiciat. Negat enim Deum abieciſſe populum ſuum: ſed quem præcognouit, ne quis, omiſſa Dei electione, omnes Abrahæ poſteros ſub populo illo comprehenderet.

An neſcitis in Helia qd ſcriptura dicat? Quomodo appellet Deũ aduerſus Iſrael, dicens. Domine prophetas tuos occiderunt, & altaria tua diruerunt, & ego relictus ſum ſolus, & quærunt animam meam. Sed quid dicit ei oraculum?

Reſerua-

Reſeruaui mihi ipſi ſeptem milia uirorum, qui non flexerunt genu imagini Baal. Sic ergo & hoc tempore reliquiæ ſecundum electionẽ gratiæ ſuperſunt. Quòd ſi per gratiam, iam nõ ex operibus. Alioqui gratia iam nõ eſt gratia. Si uero ex operibus: iam non eſt gratia. Alioqui opus iam non eſt opus.

Quoniam fieri uix poterat, quin grauiter offenderentur, quoties intuebãtur, quàm exiguus eſſet eorum numerus, qui Chriſto ex Iudæis crediderant, nullum melius compendium erat, quàm ut auerterentur eorum animi ab hac cogitatione. Ad id uero aptiſsimum erat hoc exemplum, quo utitur. Nam ſi eximius ille propheta, qui uſq; adeo luculẽto ſpiritu præditus erat, cum uoluit ſuo iudicio recenſere Dei populum, tantopere hallucinatus eſt: quid nobis eueniret? quorum ſumma perſpicientia, ſi cum illius iudicio conferatur, mera eſt hebetudo. Quare ne quid temere hic ſtatuamus: ut Eccleſiã putemus concidiſſe niſi ſub aſpectum noſtrum poſita ſit, aut numerum electorum pro ſenſus noſtri modulo definire audeamus.

mus. Habet *modū* Deus *ſibi non difficilem, nobis abſconditū,quo electos ſuos mirabiliter ſeruet:ubi oīa eſſe perdita uidentur.* Hoc *igitur eſt argumentatiōis filum:in quo illud quoq; animaduertas,quòd diligenter ſemper ſtatum ſui temporis comparare nititur cū ſuperiorum temporum conditione: ne quid ſcilicet nouū & antea inauditum contigiſſe uideatur. Quod hic habetur in* Helia,*intellige poſitum,pro,in rebus geſtis* Heliæ*: etiamſi liber regū habeat inſcriptionē.*

Quomodo appellet Deum *aduerſus* Iſrael.) *Id certe argumento eſt,quanti fecerit* Helias *dominum, qui pro eius gloria non dubitauerit ſe aduerſarium gentis ſuæ conſtituere,eiq; imprecari extremum interitum:quòd putaret in ea religionem interijſſe.Sed in eo fallebatur,quod totam gentem,ſe uno excepto, eius impietatis damnabat, quam uolebat tam ſeuere uindicari.* Porro *eo loco;quem* Paulus *citat,nulla imprecatio: ſed nuda conqueſtio habetur.*Verum *quia ſic conqueritur, ut de toto populo deſperet,non dubium,quin ita exitio deuoueat.* Notemus *ergo quid peccauerit* Helias.Nempe,*ꝙ cum impietas paßim inualuiſſet,ac totam pene terram occupaſſet,opinatus eſt ſe relictum eſſe ſolum.*

Reliqui *mihi ſeptem milia.*) Vtcunq; *numerum finitum pro indefinito accipias, uoluit proculdubio dominus magnam multitudinem notare. Quando*

igitur

igitur in rebus maxime deploratis tantum ualet Dei gratia: ne leuiter oēs adiudicemus diabolo, quorum pietas nobis palam non apparet. E conuerſo tamen obſeruemus, quibus indicijs ſuos electos ſignet. Nempe qui ne externa quidem ſimulatione corpus ſuum proſtituerint ad cultum idolorum. Illis enim non animi tantum puritatem tribuit: ſed quòd etiam corpus ab omni ſuperſtitionis immunditia ſeruarint impollutum.

Sic & hoc tempore.) Applicat exemplum ad ſuā ætatem. Et quò faciat omnia ſimilia, reliquias uocat, præ ingenti ſcilicet illo numero, cuius ob oculos uerſabatur impietas. Et eas quidem reliquias, quæ Dei gratiâ ſuperſtites maneant. Quemadmodum Dominus dicebat Heliæ, ſe ſeruaſſe illa ſeptem milia: cum uniuerſus populus in idololatriam diffluxiſſet. Neq; ſimpliciter gratiam dicit, ſed nunc quoq; ad electionem nos reuocat. Pauci ergo ſeruantur: idq; diuinæ electionis beneficio, quæ & gratuita prædicatur. Nā electio gratiæ, hebraica forma, pro gratuita ponitur.

Si gratia, ergo non ex operibus.) Amplificatio ſumpta ex comparatione contrariorum. ſic enim habent inter ſe Dei gratia, & meritum operum, ut qui alterum ſtatuit, alterum euertat. Porro ſi nulla ope-

rum cōſideratio in electione admitti poteſt, quæ non obſcuret gratuitam Dei bonitatem, quam nobis tantopere in ea cōmendatam uoluit: uiderint Scholaſtici quid Paulo reſpondeant, qui cauſam electionis faciunt, quã in nobis dignitatem Deus præuidet. Nam ſiue futuris, ſiue præteritis operibus locum aliquem dederis: reclamabit ſemper hæc Pauli ſententia, quæ dicit gratiam operibus nihil facere reliquũ. Tametſi autem hic de electione ſermo eſt: quia tamen generalis eſt ratio, qua Paulus utitur, ad totam ſalutis noſtræ rationem extendi debet. Vt intelligamus toties pronunciari, nulla eſſe operum merita, quoties ſalus noſtra Dei gratiæ tribuitur. Vel potius ut credamus toties in nihilum redigi operum iuſtitiam: quoties gratia nominatur.

Quid ergo? Quod quærit Iſrael, non eſt aſſecutus. Electio autem obtinuit. reliqui uero excæcati fuerunt. Quemadmodum ſcriptum eſt. Dedit illis Deus ſpiritum compunctionis, oculos ut non uideant, & aures ut non audiant, uſque

in

in hodiernum diem. Et Dauid dicit. Fiat menſa eorum in laqueum, & in captionem, & in offendiculum, & in retributionem ipſis. Obſcurentur oculi eorum, ne uideant, & dorſum eorum ſemper incurua.

Quid ergo? quod quærit Iſrael.) Quia uerſabatur hic in difficili quæſtione, quaſi dubitans interrogat. Hac tamen dubitatione uoluit certiorem reddere reſponſionem, quæ mox ſequitur. Innuit enim, nullam aliam dari poſſe. Ea eſt autem, quòd Iſrael in quærenda ſalute fruſtra laborauit: quia præpoſtero ſtudio nitebatur: tametſi nullam cauſæ mentionem hic facit: ſed quia prius eam expreſſerat, intelligi certe hoc etiam loco uoluit. Perinde enim ualent eius uerba, ac ſi diceret. Iam mirum uideri non debet, quòd Iſrael, ad iuſtitiam enitendo, nihil profecerit. Inde autē conficitur, quod de electione cōtinuo ſubiecit. Nā ſi Iſrael merito nihil eſt cōſecutus, quid alij? quorū nō erat melior

uel cauſa, uel conditio? unde tantum diſcrimen inter pares? Hic quis non uideat ſolam electionem eſſe, quæ diſcriminat? Eſt autem dubia uerbi huius ſignificatio. Nam quibuſdam uidetur accipi collectiue pro ipſis electis: quò inter ſe membra antitheſeos reſpondeant: quorum ſententia mihi non improbatur, modo ſimul mihi concedant, ineſſe aliquid plus huic uoci, quam ſi dixiſſet electos. Nempe, ut innueret, non aliam fuiſſe obtinendi cauſam, quam electionem.

Reliqui autem excæcati ſunt.) Quemadmodum ſoli electi ab interitu, Dei gratia, eximuntur: ita quicunq; electi non ſunt, eos manere excæcatos neceſſe eſt. Hoc enim uult Paulus, ut cogitemus, principium ruinæ damnatorum eſſe ex eo, quòd ſunt à Deo derelicti. Quæ adducit teſtimonia, quanquam ex uarijs potius ſcripturæ locis collecta, quam ex uno loco deſumpta ſunt, omnia tamen uidentur aliena eſſe ab eius propoſito, ſi ex circunſtantijs ſuis ea propius expendas. Vbiq; enim uideas, excæcationem & indurationem cõmemorari, tanquàm Dei flagella, quibus iam admiſſa ab impijs flagitia ulciſcitur: Paulus autem probare hic contendit, excæcari, non eos, qui ſua malitia iam id meriti ſint: ſed qui ante mundi creationem reprobati ſunt à Deo. Hunc nodum ita breuiter ſoluas. Quòd origo impietatis,

quæ

quæ ita in ſe ꝓuocat Dei furorē, eſt peruerſitas natu ræ à Deo derelictæ. Quare non abs re Paulus de æter na reprobatione hæc citauit, quæ ex ea conſequun- tur, ut fructus ex arbore, & riuus à ſcaturigine. Impij quidem propter ſua ſcelera, iuſto Dei iudicio, cæcitate puniuntur: ſed ſi fontem exitij eorum quæ- rimus, eò deueniendum erit, quòd à Deo maledicti, nihil omnibus factis, dictis, conſilijs ſuis, quàm ma ledictionem accerſere & accumulare poſſunt. In te- ſtimonio Dauidis facta eſt aliqua uerborum commu tatio: ſed quæ ſenſum nihil uiolet. Illic autem uates impijs imprecatur, ut quicquid alioqui eſt in uita optabile & beatum, in ruinam & exitium ipſis ce- dat. Idque per menſam deſignat. Deinde in cæcita tem ſpiritus, & uirium eneruationem eos deuouet: quarum alteram oculorum obtenebratione, alte- ram dorſi incuruatione ſignificat. Cum ergo hæc imprecatio omnes Chriſti aduerſarios maneat, ut ci bus illis in uenenum cōuertatur (quemadmodum ui demus Euangelium eſſe illis odorem mortis in mor tem) cum humilitate & tremore Dei gratiam am- plexemur.

Dico igitur. Num impegerunt ut corruerent? Abſit. Sed eorum

lapſu ſalus cõtingit gentib. in hoc, ut ipſi ad æmulationẽ ꝓuocarent.

Vehementer te impedies in hac diſputatione, niſi obſerues, Apoſtolum nũc de tota Iud*æorum natione, nunc de ſingulis hominibus loqui.* Inde *enim eſt illa diuerſitas, quod nunc* Iud*æos è regno* Dei *exterminatos fuiſſe tradit, exciſos ab arbore, in exitium,* Dei *iudicio, præcipitatos, nunc rurſum excidiſſe à gratia negat, quin potius manere in poſſeßione fœderis, & locũ habere in* Dei *eccleſia.* Ergo *ſecundũ hanc diſtinctionem nunc loquitur.* Nam *cum* Iud*æi maxima ex parte* Chr*iſtum auerſarentur: ut totam ferè gentem occuparet hæc peruerſitas, & rari apparerent inter eos ſanæ mentis: interrogat an ita impegerit in* Chr*iſtum gens* Iud*aica, ut de ipſa in uniuerſum actum ſit, nec ulla ſpes ſuperſit reſipiſcentiæ?* Hic *merito negat,* Iud*æorum ſalutem eſſe deploratam: aut ſic abiectos à* Domino*, ut ſint ab eius regno exterminati.* Q*uandoquidem in gente ſemper manebat ſemen benedictionis. ſic intelligendum facile ex eo conſtat, quòd prius excæcationi coniunxit certam ruinam: nunc ſpem reſurgendi facit.* Q*uæ duo in unum minime conuenirent.* L*apſi ergo ſunt & corruerunt in exitium, qui in* Chr*iſtum obſtinate impegerunt.* N*atio tamen ipſa non concidit,*

ut

ut nececeſſe ſit perditum eſſe, uel à Deo *alienum, qui* Iud*æus eſt.*

Sed ipſorum lapſu ſalus gentibus.) Duo hoc loco *dicit* Apo*ſtolus.* L*apſum* Iud*æorum cecidiſſe quidem gentibus in ſalutem: ſed in eum finem, ut ipſi quadam zelotypia accenderentur, atq; ita de reſipiſcentia cogitarent.* R*eſpexit certe ad teſtimonium* M*oſe, quod iam citauerat. ubi dn̄s minatur* I*ſraeli, quòd quemadmodum ad æmulationem prouocatus ab eo fuerit in falſis dijs: ita etiam, iure talionis, prouocabit eum in gente ſtulta.* V*erbum quod illic habetur, notat affectū æmulationis & zelotipiæ: ubi ſcilicet urimur, cum uidemus alium nobis anteferri.* Ergo *ſi conſiliū domini eſt, ut ad æmulationē prouocetur* I*ſrael, non ideo cecidit, ut præcipitaretur in æternā ruinam: ſed quò* Dei *benedictio ab eo contempta in gentes perueniret: quo demum ille quoq; excitetur ad quærendū dominum, à quo defecit.*

Si uero eorum lapſus diuitiæ ſunt mundi: Et imminutio eorum diuitiæ gentium: multo magis cō-plementum ipſorum. Vobis enim dico gentibus, quatenus certe ego gentium ſum Apoſtolus, miniſte-

rium meum illuſtro, ſi quomodo ad æmulationem prouocauero carnem meam, & aliquos ex ea ſaluos fecero. Si enim reiectio eorum recõciliatio eſt mũdi: quid receptio, niſi uita ex mortuis?

Quoniam, poſt repudiatos Iud*æos, gentes in eorum locum ſubingreſſas eſſe docuerat, ne odioſam redderet* Iud*æorum ſalutem gentibus: ac ſi earum ſalus illorum exitio conſtaret, falſam illam opinionem anteuertit: ac contrariam ſententiam ſtatuit.* Nihil *magis poſſe conducere ad promouendam gentium ſalutem, quam ſi maxime apud* Iud*æos floreat ac uigeat* Dei *gratia.* Id *ut probet, utitur argumento à minori. ſi potuit illorum lapſus gentes excitare, & eorum imminutio locupletare, quanto magis ipſorum plenitudo?* Eſt *enim illud contra naturam factum: hoc naturæ ordine fieret.* Neque *uero impedit iſtam rationem, quod uerbum* Dei *ad gentes permanauit, poſtquam* Iud*æi reſpuendo ueluti euomuerant.* Nam *ſi recepiſſent, multo plus fructus attuliſſet eorum fides, quam peperit incredulitas, iſta occaſione. Siquidem & hinc confirmata foret* Dei *ueritas: quod cõ-*

ſtitiſſet

ſtitiſſet in illis eſſe impletam: & ipſi doctrina plurimos adduxiſſent, quos pertinacia potius auertebãt. Magis autem proprie locutus fuiſſet, ſi lapſui oppoſuiſſet ſuſcitationem. Quod ideo admoneo, ne quis dicendi ornatum hic requirat, aut offendatur iſta dicendi ruditate. Pectus enim, non linguam ut formarent, hæc ſcripta ſunt.

Vobis enim dico gentibus.) Confirmat optima ratione, quòd nihil decedat gentibus, ſi Iudæi rurſum cum Deo redeant in gratiam. Oſtendit enim ſic coniunctam eſſe utrorumq; ſalutẽ, ut eadem opera promoueri queat. Nam ſic gentes alloquitur. Cum ſim uobis peculiariter deſtinatus Apoſtolus, ideoq; ſalutem ueſtram mihi commiſſam ſingulari quodam ſtudio debeam procurare, & quaſi, rebus omnibus omiſsis, unum illud agere: officio tamen meo fideliter fungar ſi quos è mea gente Chriſto lucrifecero. Idq; erit in gloriam miniſterij mei atq; adeo in ueſtrum bonum. Quicquid enim ualebat ad illuſtrandum Pauli miniſterium, gentibus erat conducibile: quarum ſalus, illius erat finis. Vtitur autem hic quoq; uerbo παραζηλῶσαι. Quò Moſaicæ prophetiæ complementum expetãt gentes, ubi intellexerint ſibi eſſe ſalutarem.

Saluos fecero.) Hic obſerua, ut uerbi miniſter ſeruare ſuo modo dicatur, quos ad fidei obedientiam adducit. ſic enim moderari ſalutis noſtræ diſpenſatio-

V 5 nem

nem oportet: ut totam eius uirtutem & efficaciam penes Deum *eſſe ſciamus, eiq; laudẽ meritam tribuamus: prædicationem tamen intelligamus inſtrumentum eſſe peragendæ fidelium ſalutis: quod & ſi nihil ſine* Dei *ſpiritu promouere queat : illo tamen intus operante, ſuam actionem potentiſsime exerit.*

Locus *hic, quem multi obſcurum ducunt, nonnulli peßime deprauant, ſic intelligi, meo iudicio, debet: ut ſit alterum argumentum à minoris & maioris cõparatione,* In *hunc ſenſum. Si tantum potuit* Iud*æorum abiectio, ut gentium reconciliationi cauſam daret : quanto erit potentior aſſumptio, an non uel à mortuis debebit excitare :* Ne*q; obſtat quod aliqui cauſantur, reconciliationem à reſurrectione non differre. ut nos quidem in præſentia reſurrectionem intelligimus, qua ſcilicet è regno mortis transferimur in regnum uitæ.* N*am & ſi una res eſt, uerbis tamen plus ac minus ineſt ponderis: quod ſatis eſt ad neruos argumenti.*

Quod ſi primitiæ ſanctæ: etiam conſperſio. Et ſi radix ſancta, etiam rami: Si uero ex ramis quidam defracti ſunt: tu uero, oleaſter cum eſſes, inſitus es pro ipſis, & parti-

ceps

ceps factus es radicis, & pinguedi-
nis oleæ, ne contra ramos glorie-
ris. Quod ſi gloriaris: non tu ra-
dicem portas: ſed radix te. Dices
ergo. Defracti ſunt rami, ut ego
inſererer. Bene. propter incredu-
litatem defracti ſunt: tu uero fide
ſtabilitus es. Ne animo efferaris,
ſed timeas. ſi enim Deus naturali-
bus ramis non pepercit: uide ne
qua fiat, ne & tibi non parcat.

Nunc ex comparatione dignitatis Iudæorum & gentium, ſupercilium his adimit, illos quantum poteſt placat. Oſtendit enim, quàm nulla ex parte præcellant Iudæis gentes, ſi quam propriam honoris prærogatiuam obtendant: imo ſi ad eam contentionem uentum fuerit, quàm procul à tergo relinquantur. In qua comparatione meminerimus, non hominem cum homine: ſed nationem cum natione conferri. Ergo ſi inter ſe comparentur, reperientur in eo pares, quòd ſunt utriq; pariter filij Adam. Id tantum eſt diſsimile, quòd Iudæi

à gentibus

à gentibus ſunt ſegregati, ut cederent in peculium domino. ſacro igitur fœdere ſanctificati, & peculiari nobilitate inſigniti fuerunt: qua gentes pro eo tempore Deus non dignabatur. Quia autem exiguus fœderis uigor tunc apparebat, ad Abraham & patriarchas reſpicere nos iubet. apud quos certe non fuit inanis aut irrita Dei benedictio. Ab illis ergo hæreditariam ſanctitatē in omnes poſteros tranſijſſe colligit. Quæ collectio non ualeret, ſi de perſonis tantū ageretur, & non potius haberetur promiſsionis ratio. Non enim quia iuſtus eſt pater, continuo probitatem ſuam tranſmittit in filium. ſed quia dominus hac conditione Abrahamum ſibi ſanctificauit: ut ſemen quoq; ipſius ſanctum eſſet: Adeoq; non perſonæ illi ſuæ ſanctitatem: ſed generis contulit: Inde non male ratiocinatur Apoſtolus, in patre ſuo Abraham omnes Iudæos eſſe ſanctificatos. Porro ad id cōfirmandum, duas ſimilitudines affert. Priorem à legalibus ceremonijs ductam: alteram uerò petitam à natura. Primitiæ enim quæ offerebantur, totam conſperſionem ſanctificabant. Similiter à radice bonitas ſucci in ramos diffunditur. Atqui eandem habent rationem poſteri cum parentibus, unde ducunt originem: quam habet conſperſio cum primitijs, & rami cum arbore. Ergo non eſt mirum, ſi in patre ſuo Iudæi ſanctificati ſint. Nihil hic erit difficultatis: ſi

ſancti-

ſanctitatem intelligas nihil eſſe aliud, quàm ſpiritualem generis nobilitatem: & eam quidem, quæ non ex naturæ proprietate: ſed fœderis benedictione emanet.

Si autem ex ramis)*Nunc præſentem gentium dignitatem attingit, quæ non alia eſt, quàm futura ſit ramorum ſi qui, aliunde ſumpti, in arborem aliquā nobilem inſerantur.* Gentium *enim origo erat uelut ex olea ſilueſtri & infrugifera: quia nihil niſi maledictionem in toto ſuo genere reperiebant.* Quicquid *ergo habent gloriæ, id à noua inſitione eſt: non ueteri propagine.* Non *eſt ergo, cur de ſuo aliquo decore gentes præ* Iud*æis glorientur.*

Q*uod ſi gloriaris, non tu radicem portas.*) Non *poſſunt contendere gentes cum* Iud*æis de generis ſui præſtantia, quin certamen cum ipſo* Abrahamo *ſuſcipiant.* Id *autem magnæ foret improbitatis, cum ille ſit inſtar radicis, à qua ferūtur & uegetantur.* Q*uantum igitur abſurdum fuerit, ramos aduerſus radicē ſuperbire: tam abſurdum erit, gentes aduerſus* Iu*dæos gloriari.*

Dic*es igitur*) In *gentium perſona profert, quidquid illæ prætendere pro ſe poterant.* Id *autem tale erat, quod adeo inflare illos non deberet, ut potius humilitatis præberet materiā.* Nam *exectio* Iud*æorum ſi ob incredulitatem facta eſt: gentium inſitio*

per fidem

per fidem: quid reſtat, niſi ut Dei *gratiam recognoſcendo, inde ad modeſtiam ac ſubmiſsionem formentur? Siquidem iſtud ex fidei natura conſequitur, & proprium illi ineſt: ut deiectionem noſtri generet ac timorem. Sed timorem intellige, qui cum fidei ſecuritate minime pugnet.* Non *enim uult* Paulus, *ut uacillet fides noſtra, aut aliqua dubitatione conſternetur. Qualis ergo erit timor iſte?* Nimirum *ut in duarum rerum conſideratione uerſari nos iubet* Dominus: *ita duplicem inde affectum generari neceſſe eſt.* Vult *enim miſeram naturæ noſtræ conditionem à nobis perpertuo reputari. Illa nihil quàm horrorem, tædium, auxietatem, deſperationem parere poteſt. Atq; ita ſane expedit, proſterni nos penitus ac conteri, quo tandem ad ipſum ingemiſcamus. Cæterum nihil obeſt horror ille à noſtri recognitione conceptus, quin animi noſtri, eius bonitate freti, placide reſideant: nihil obſtat tædium illud, quo minus plena in ipſo conſolatione fruamur. nihil illa anxietas, nihil deſperatio, quin ſolida & lætitia & ſpe apud ipſum potiamur:*

Si enim naturalibus.) Validiſsima *ratio, ad omnē præſidentiam retundendam.* Nunquam *enim* Iudæorum *reiectio uenire in memoriam debet: quin nos horrore percellat & concutiat. Quid enim illos perdidit? niſi quòd ex ſupina ſecuritate*

eius,

eius,quam adepti erant,dignitatis, contemptum diuini iudicij induerunt? Illis *non parcitum eſt, cum eſſent rami naturales: Quid ergo fiet nobis ſilueſtribus & extraneis, ſi ultra modum inſoleſcamus? Verum hæc cogitatio, ut ad diffidentiam noſtri nos comparat, ita facit, ut fortius* Dei *bonitati ac tenacius adhæreamus.*

Ecce igitur lenitatem & ſeueritatem Dei. In eos quidem qui ceciderunt, ſeueritatem. In te uero lenitatem: ſi permanſeris in lenitate. Alioqui tu quoque excideris: & illi, ſi non perſtiterint in incredulitate, inſerentur. Potens enim eſt Deus rurſum inſerere ipſos. Si enim tu ex oleaſtro, quæ tibi natiua erat, exectus es, & præter naturam inſitus es in ueram oleam: multo magis hi ſecundum naturã propriæ oleæ inſerentur.

Rem ipſam ob oculos ponendo, clarius etiamnũ ac luculen

ac luculentius confirmat, quàm nulla gentilibus ſit ſuperbiendi occaſio. Vident in Iudæis diuinæ ſeueritatis exemplum, quod perterrefacere ipſos debet In ſeuero habent gratiæ & bonitatis documentum: qua excitari debent ad ſolam gratitudinem: & ad dominum efferendum, nõ ſeipſos. Hæc igitur uerba perinde ualent, ac ſi diceret. Si illorum calamitati inſultas, cogita primum quid fueris. Eadem enim Dei ſeueritas tibi imminebat, niſi gratuita eius lenitate ereptus eſſes. Deinde reputa, quid nunc etiam ſis. Nõ enim aliter tibi ſalus conſtabit, quàm ſi Dei miſericordiam cum humilitate recognoſcas. Quòd ſi tui oblitus inſolenter exultes, manet te eadem, in quam prolapſi ſunt, ruina. Non enim ſatis eſt, Dei gratiam ſemel fuiſſe amplexum, niſi perpetuo uitæ tenore eius uocationẽ proſequaris. De perſeuerantia enim ſemper cogitandum eſt ijs, qui fuerunt à domino illuminati. Nam in bonitate Dei minime permanent, qui poſtq̃ aliquantum temporis reſponderunt Dei uocationi, tandem regnum cælorũ faſtidire incipiũt. ſicq́; ſua ingratitudine merentur iterum excæcari.

Alioqui & tu excideris.) Poſſet mirum uideri, q̃ ijs exciſionem minatur Paulus, quos iam prius per Dei electionem inſitos in ſpem uitæ confeſſus eſt. Verum tametſi euenire hoc electis non poteſt: opus tamen habent tali exhortatione, ad domandam carnis

ſuperbiã:

ſuperbiam: quæ ut eſt reuera contraria eorũ ſaluti: ſic merito dãnationis formidine terreri debet. Quatenus ergo illuminati ſunt fide Chriſtiani, audiunt ad certitudinem ſuam, ſine pœnitentia eſſe uocationem Dei. Quatenus uero carnem circunferunt, quæ laſciuit contra Dei gratiam, hac uoce ad humilitatem erudiuntur. Caue ne excidaris. Cæterum ut intelligas, qualiter ex inſitione excidi quis poßit, & qualiter poſt exciſionem rurſum inſeri: propone tibi formam inſitionis triplicem: exectionis duplicem. Inſeruntur enim fidelium liberi, quibus promißio ex pacto cum patribus inito debetur. Inſeruntur, qui ſemẽ Euangelij in ſe quidem cõcipiunt: ſed quod radicem non ducit, uel ante ſuffocatur, quam ad frugẽ perueniat. Tertio loco inſerũtur electi, qui ſcilicet, immutabili Dei propoſito, illuminãtur in uitã æternam. Primi excidũtur, ubi promißionem patribus datam reſpuũt, uel alias ſua ingratitudine eã non ſuſcipiũt. Secundi, cũ ſemen exareſcit & corrũpitur: cuius mali periculum cũ omnibus immineat, quantũ attinet ad ſuam naturam: uidemus hanc admonitionem merito ad omnes pertinere.

Potens eſt enim Deus.) Hoc argumentum apud impios minimum ualeret. Potentiam enim utcunq; concedant Deo, ex ea tamen nihil illis probatur. At quia fideles, quoties Dei potentiã nominari audiũt,

quaſi præſens opus intuentur, hanc rationem ſatis putauit, ad percellendas eorum mentes. Et *compa ratione ſimul oſtendit, quanto facilius ſit, præſentem rerum faciem inuerti, quàm fuerat conſtitui. Nempe quanto facilius eſt, ramos naturales, ſi in locum reponantur, unde execti ſint, ſubſtantiam ducere à ſua radice, quàm ſylueſtres & infrugiferos, ab aliena.* Ea *enim proportio erat inter* Iu*dæos ac gentes.*

Nolo autem uos ignorare, fratres, myſterium hoc, ut ne apud uoſmetipſos ſuperbiatis: quòd cæcitas ex parte Iſraeli contigit, donec plenitudo gentium ingrediatur, atq; ita uniuerſus Iſrael ſaluus fiat. Quemadmodum ſcriptum eſt. Veniet ex Syon is, qui liberat, & auertet iniquitates à Iacob. Et hoc illis à me teſtamentũ, cum abſtulero peccata eorum.

Nolo

Nolo uos ignorare.)Erigit hic auditores ad maiorem attentionem, dum ſe rem alioqui arcanam editurum profitetur. Neq; id facit ſine cauſa: uult enim breui & aperta ſententia hanc ualde perplexam quæſtionem concludere. & tamen denunciat, quod nemo unquam expectaſſet. cauſalis autem particula, ne apud uos ſuperbiatis, indicat quis ſit illi nunc propoſitus ſcopus. Nempe ut gentium inſolentiam compeſcat, ne contra Iudæos efferantur.

Quod cæcitas ex parte.)Dictionem, ex parte, neq; ad tempus ſimpliciter, neq; ad multitudinem puto ſpectare: ſed pro quodãmodo poſitum interpretor. Qua particula uoluiſſe mihi duntaxat uidetur temperare uerbum alioqui per ſe aſperũ. Et, donec, non infert temporis progreſſum uel ordinem: ſed potius ualet perinde, ac ſi dictum foret. ut plenitudo gentium. Senſus ergo erit. Iſraelem ita quodammodo excæcauit Deus, ut dum illi Euangelij lucem reſpuunt, ad gentes transferatur: & illæ quaſi uacuam poſſeſſionem occupent. Itaq; hæc cæcitas ſeruit Dei prouidentiæ, ad peragendam quam deſtinauerat gentium ſalutem.

Et ita totus Iſrael.)Multi accipiunt de populo Iudaico, ac ſi Paulus diceret inſtaurandã adhuc in eo religionem ut prius. Sed ego Iſraelis nomen ad totum Dei populum extendo, hoc ſenſu. Cum gentes

ingreſſæ fuerint, ſimul & Iudæi ex defectione ſe ad fidei obedientiam recipient. Atq; ita complebitur ſalus totius Iſraelis Dei, quem ex utriſq; colligi oportet. ſic tamen ut priorem locũ Iudæi obtineant ceu in familia Dei primogeniti. Hæc interpretatio mihi cõuenientior ideo uiſa eſt: q̃ Paulus hic conſummationem regni Chriſti deſignare uoluit, quæ in Iudæis minime terminatur, ſed totum orbem comprehendit.

Sicut ſcriptum eſt.) Ieſaiæ teſtimonio confirmat hunc eſſe finem gratiæ, per Chriſtum nobis promulgatæ, ut ſalus Iſraeli cõferatur. Neq; tamen ad uerbum citat quod eſt apud Ieſaiam. Ille enim dicit, uenturum redẽptorem ijs, qui redierint ab iniquitate. Sed ſatis eſt q̃ ad præſentẽ cauſam appoſite citauit. Hoc tantum ſpectemus, quoties per Apoſtolos adducuntur à ueteri teſtamento probationes, ut accommodate ad præſentem locum citatas oſtendamus. Quandoquidem neq; aliud uoluerunt ipſi, quàm digito ueluti indicare locos, ut eò lectores remitterent. Porro in hoc uaticinio tametſi liberatio ſpirituali Dei populo promittitur: ſub quo continentur & gentes, quia tamen primogeniti ſunt Iudæi, prophetiam iſtam in illis uel potißimum compleri decet. Nam & quod uniuerſum Dei populum Iſraelitas ſcriptura nominat, id fit propter ſpecialẽ eius gentis in eccleſia excellentiam. Iure igitur ex hoc teſtimo

nio

nio colligit Paulus, uirtutem redemptionis Chriſti efficaciter apud eos eſſe exerendam. Quoniam autem Iudæos quoq; obiter docere uoluit, quid à ſuo Meſiah debeant expectare: & iam unum eius officium ex uerbis Ieſaiæ poſuiſſet, de iniquitate deſtruenda: adiecit pauca uerba, quæ uidetur ex Ieremia ſumpſiſſe, de remiſsione peccatorum. Nam iſtis duobus membris Chriſti regnum continetur. Venit enim, ut gratuita peccatorũ remiſsione nos patri reconciliaret, ac per ſpiritum ſuum in uitæ nouitatem regeneraret.

Secundum Euangelium inimici propter uos. Secundum electionem uero dilecti propter patres. Sine pœnitentia enim ſunt dona & uocatio Dei. Quemadmodum enim uos quoq; increduli fuiſtis Deo: nunc autem miſericordiam eſtis conſecuti iſtorum incredulitate: ſic & ij nunc increduli ſunt, cum eſtis conſecuti miſericordiam: ut ipſi quoq; miſericordiam

conſequantur. Concluſit enim Deus omnia ſub incredulitate, ut omnium miſereatur.

Quod in Iudæis erat deterrimum, oſtendit non eo pertinere, ut ſint propterea gentibus deſpicabiles. ſummum in illis crimen erat incredulitas. Paulus autem docet ita fuiſſe ad tempus, Dei prouidentia, excæcatos, ut uia Euangelio ad gentes ſterneretur: Cæterum non eſſe in perpetuum à Dei gratia excluſos. fatetur ergo, in præſentia eſſe alienatos à Deo, Euangelij occaſione, ut hac ratione ad gentes perueniret. Deum tamen non eſſe immemorem fœderis, quod cum patribus eorum pepigit: & quo teſtatus eſt, ſe ſecundum æternam electionem gentem illam dilectione complexum eſſe. Atq; id egregia ſententia confirmat. Quod hæc gratia diuinæ uocationis irrita eſſe nequeat. Hoc enim ſibi uolunt hæc uerba Dona & uocatio Dei ſine pœnitẽtia ſunt. Dona enim & uocationes poſuit, per hypallagen, pro beneficio uocationis. Neq; etiam de qualibet uocatione intellexit: ſed de illa, qua gentẽ aliquam in fœdus adoptauit Deus: quando de hac ſpecialiter erat inſtituta diſputatio. ſi ergo fieri nõ poteſt ullo modo, ut Dñs à pacto illo diſcedat, quod cũ Abrahamo ſanciuit. Ero ſeminis tui Deus. beneuolentiã ſuam à gente Iudaica nõ prorſus auertit.

Conclu

Concluſit enim Deus omnia.) Pulcherrima clau-ſula, qua oſtendit, non eſſe cur de alijs deſperent, qui ſpem aliquã habent ſalutis. Quidquid. n. nũc ſint, fue runt ut alij oẽs. ſi ſola Dei miſericordia ex incredu-litate emerſerunt, illi etiã debent locũ apud alios re-linquere. Porro nõ intelligit Deum ita excæcare oẽs homines, ut ſit illi imputanda eorum incredulitas. ſed ita ſua prouidentia diſpenſaſſe. ut omnes incredulita tis rei eſſent, quo eos haberet iudicio ſuo obnoxios. Atq; in hunc quidem finem, ut ſalus à ſola ſua bonita te eſſet, ſepultis meritis omnibus. Duo igitur hic in-tendit Paulus. Nihil eſſe in quoquam homine, cuius merito alijs præferatur, præter meram Dei gratiã. Deum uero in gratiæ ſuæ diſpenſatione non impedi-ri, quominus eam, quibus uoluerit, largiatur.

O profunditatem diuitiarũ & ſapientiæ & cognitionis Dei. Quã incõprehenſibilia ſunt iudicia eius & inperueſtigabiles uiæ ipſius? Quis enim cognouit mentem Do mini? aut quis illi à conſilijs fuit? aut quis prior dedit ei, & retribue-tur illi? quoniam ex illo, & per il-

lum, & in illũ ſunt omnia. Ipſi gloria in ſecula.

O *profunditatem.*) *Hic primo erumpit Apoſtolus in uocem, quæ ex pia operum* Dei *conſideratione apud fideles ſponte naſcitur.* Deinde *cohibet obiter audaciam impietatis, quæ* Dei *iudicijs obſtrepere ſolet. Cum ergo audimus.* O *profunditatem, dici nõ poteſt, quantum ualere debeat hæc admiratio ad retundendam carnis temeritatem.* P*oſtq̃ enim ex uerbo ac ſpiritu domini diſputauit, tanti demum arcani ſublimitate uictus, nihil poteſt quàm obſtupeſcere, & exclamare, diuitias iſtas ſapientiæ* Dei *profundiores eſſe, quàm ut ad eas noſtra ratio penetrare queat: ſi quando igitur ingredimur in ſermonem de æternis* Dei *conſilijs: frenum iſtud & ingenio, & linguæ ſemper iniectum ſit, ut cũ ſobrie, & intra uerbi* Dei *fines cogitauerimus: diſputatio tandem noſtra exeat in ſtuporem.* Neq; *enim pudere nos debet, ſi non ſapimus ſupra eum, qui in tertium uſq; cœlum raptus uiderat myſteria homini ineffabilia: neq; tamẽ alium hic finem reperire poterat, quã ut ſe ita humiliaret.*

Q*uàm enim incõprehenſibilia.*) D*iuerſis uerbis, per geminationem* Hebr*æis familiarem, rem eandem exprimit.* V*iæ enim pro inſtitutis accipiuntur. adhuc autem perſiſtit in ſua exclamatione: in qua*

quo magis

quo magis attollit diuini arcani altitudinem, eo nos magis ab inueſtigandi curioſitate deterret. Diſcamus ergo nihil de Domino inquirere, niſi quantum per ſcripturas reuelarit: quia alioqui in labyrinthũ ingredimur, unde non facilis erit receptus.

Quis enim cognouit mentem Domini.) *Hic incipit, quaſi iniecta manu, cohibere hominum audaciã: ne aduerſus Dei iudicia obmurmuret.* Id *autem duabus rationibus facit.* Prior *eſt, quod omnes mortales in* Dei *prædeſtinationem proprio ſenſu conſiderandam prorſus cæcutiunt.* De *re autem incognita, non niſi temere ac perperam diſputari poteſt.* Altera, *ꝗ nulla eſſe poteſt nobis cauſa de* Deo *conquerendi: quando nemo eſt mortalium, qui iactare queat, eum ſibi eſſe debitorem:* Contra *uero omnes eius benignitati ſunt obnoxij.* Hoc *itaq; clauſtro meminerit unuſquiſq; mentem ſuam continere, ne in prædeſtinatiõis inueſtigatione ſupra* Dei *oracula euehatur: dum audimus nihil hic diſcernere plus hominem poſſe, q̃ cæcum in tenebris.* Quod *tamen minime pertinet ad labefactandam fidei certitudinem: quæ non ab humani ſenſus acumine naſcitur, ſed à ſola ſpiritus illuſtratione.* Nam *&* Paulus *ipſe alibi, poſtq̃ teſtatus erat, oĩa* Dei *myſteria ingenij noſtri captum longe excedere, mox tamen ſubijcit, fideles tenere mentem domini: quia non ſpiritum huius mundi acceperint: ſed à* Deo

ſibi datum, per quem de incomprehenſibili alioquì eius bonitate edoceãtur. Ergo ut minime noſtra ipſorum facultate ad percontanda Dei arcana perueniꝛe poſſumus: ita, ſpiritusſancti gratia, in certam ac liquidam eorum cognitionem admittimur. Iam ſi præeuntem ſpiritum ſequi oportet: ubi ille nos deſtituit, illic reſiſtendum eſt, et ueluti figendus gradus. ſi quis plus agnoſcere affectet, quàm ille reuelarit, immenſo lucis illius inacceſſæ fulgore opprimetur.

Quis prior dedit ei.) Altera ratio, qua Dei iuſtitia ualidiſſime aduerſus omnes impiorum criminationes defenditur. Nam ſi nemo illum ſuis meritis obſtrictum ſibi habet, nullus cum eo expoſtulare iure poteſt, quòd remuneratione non accipiat. Qui enim aliquem ad bene ſibi faciendũ cogere uult, eum ſua officia, quibus ita de ipſo meritus ſit, proferre neceſſe eſt. Hic ergo Pauli uerbis ineſt ſenſus. Non aliter inſimulari iniuſtitiæ poteſt Deus, quàm ſi dicatur nõ reddere cuiq; quod ſuum eſt. Conſtat autẽ neminem iure ſuo ab eo fraudari, quãdo nemini eſt obnoxius. Quis enim opus aliquod ſuũ iactare poteſt, quo eius gratiam ſit promeritus? Eſt aũt notabilis hic locus, quo docemur, non eſſe noſtræ facultatis, Deum noſtris benefactis ad conferendam nobis ſalutem prouocare: ſed illum gratuita bonitate immerentes præuenire. Non enim tantũ quid facere ſoleant: ſed quid

omnino

omnino ualeant, demonſtrat. Quod ſi probe excutere nos uolumus, non modo reperiemus Deum nequaquam eſſe nobis debitorem: ſed nos ad unum omnes eſſe illius iudicio obnoxios. Non modo nullam ab eo gratiam promeritos: ſed æterna morte plusq̃ dignos eſſe.

Quoniã ab ipſo & per ipſum.) Confirmatio eſt proximæ ſententiæ. Multum enim abeſſe oſtendit, ut poßimus ullo proprio bono gloriari aduerſus Deũ: cum ipſi ab eo ſimus ex nihilo creati, & in ipſo nunc conſiſtamus. Inde æquum eſſe colligit, ut in eius gloriam dirigamur. Quam enim præpoſterũ eſſet, quas ipſe finxit creaturas, & quas conſeruat, alio quàm ad illuſtrandam eius gloriam referri? Non me fugit, particulam, εἰς αὐτὸν, pro ἐν αὐτῷ accipi: ſed abuſiue. Cum autem proprius ſignificatus magis præſenti argumēto quadret: eum retinere præſtat, quam ad improprietatem confugere.

Ipſi gloria.) Propoſitionem, uelut probatam, nũc confidenter pro indubia aſſumit: quod ubiq; ſua domino gloria immobilis manere debeat. Abſurdæ ergo ac ratione alienæ, imo inſanæ ſunt cogitationes, quæcunq; ad detractandam eius gloriam uergunt.

CAPVT

CAPVT DVODECIMVM.

OBſecro itaq; uos fratres, per miſerationes Dei, ut ſiſtatis corpora ueſtra hoſtiam uiuam, ſanctam, acceptam Deo, rationabilem cultum ueſtrum. Et ne conformetis uos huic mundo: ſed transfiguremini in nouitatem mentis ueſtræ: ut probetis quæ ſit uoluntas Dei, bona, & placita, & perfecta.

Poſtq̃ ea tractauit Paulus, unde neceſſe erat in regno Dei erigendo incipere: ab uno Deo petendam iuſtitiam, ab unica eius miſericordia ſalutem nobis eſſe, in ſolo Chriſto poſitam nobis eſſe bonorũ omnium ſummam: nunc optimo ordine tranſit ad formandos mores: ſiquidem ſaluifica illa Dei Chriſtiq; cognitione anima quaſi regeneratur in cœleſtem uitam: paræneticis præceptis uita ipſa quodammodo conſtituitur. Fruſtra enim componendæ uitæ ſtudium oſtendas, niſi

das, niſi prius omnis iuſtitiæ originem hominibus in Deo & Chriſto eſſe oſtenderis. Quod eſt ipſos à mortuis excitare. Quemadmodum autem philoſophi, priuſq̃ leges ferant de moribus, de fine boni diſſerunt & fontes uirtutum inquirunt è quibus poſtea omnia officia eruant ac deriuēt.: ita hic principium ſtatuit, è quo omnes ſanctitatis partes deducantur. Nos ſcilicet in hunc finem à Domino eſſe redemptos, ut conſecremus illi nos ipſos, & omnia membra noſtra. ſed ſingula expendere operæprecium eſt.

Obſecro uos per miſericordiam Dei.) Dici non poteſt, quantopere afficere nos debeat iſta obſecratio, quæ fit per Dei miſericordiam. ſiquidem cum nihil non illi debeamus, ſi quid recuſamus eius cauſa ſuſcipere, noſtram in eo prodimus ingratitudinem. Atq; eo plus efficaciæ habet Paulus dum ſic exhortatur, quo alios omnes magis antecellit, in gratia dei illuſtranda. Cor. n. pluſquàm ferreum eſſe oporteat, quod ea, quam ſuperius poſuit, doctrina non accendatur in amorem Dei, cuius tam effuſam in ſe benignitatem ſentiat. Vbi ergo ſunt, qui omnes ad uitæ probitatem exhortationes ſublatas putant, ſi in ſola Dei gratia hominum ſalus reponatur? Cum nullis præceptis, nullis ſanctionibus ſic pia mens ad obſequium Dei formetur, ut ſeria diuinæ in ſe bonitatis meditatione. ſimul hic Apoſtolici ſpiritus lenitatem

uidere

uidere eſt, quod admonitionibus & amicis obſecrationibus, quam rigidis iuſsis agere maluit apud fideles, quia hac uia ſe plus nouerat inter dociles profecturum.

Vt ſiſtatis corpora ueſtra.) Hoc ergo principium *recti ad bona opera curſus eſt, ſi intelligamus nos eſſe domino conſecratos.* Inde enim *ſequitur, ut uiuere nobis deſinamus, quo omnes uitæ actiones deſtinemus in eius obſequium.* Itaq; *duo ſunt hic conſideranda.* Primum, *nos eſſe domini: deinde eo ipſo ſacros eſſe oportere: quia hoc* Dei *ſanctitate indignum eſt, ut illi quidpiam offeratur, non prius conſecratum.* Hoc *poſito, ſimul ſequitur, ſanctitatem tota uita eſſe meditandam: nec ſpecie ſacrilegij carere, ſi ad immunditiem relabimur: quoniã id nihil alud eſt, quam rem ſanctificatam profanare. ubiq; autem ſeruatur magna uerborum proprietas.* Principio *dicit corpus noſtrum oportere offerri in ſacrificium* Deo: Quo *inſinuat, nos iam nõ eſſe noſtri iuris: ſed penitus in* Dei *poteſtatem tranſijſſe.* Quod *aliter fieri non poteſt, niſi ut nobis renunciemus, atq; adeo nos abnegemus.* Adiunctis *deinde epithetis, declarat, quale oporteat eſſe illud ſacrificium. Cũ.n. uiuum appellat, ſignificat ea lege nos dño immolari, ut mactata in nobis priore uita, in uitam nouã excitemur: in nomine ſanctitatis notat illud, de quo diximus, ſacrificij proprium.* Tũ

enim

enim demum rata eſt hoſtia, ubi ſanctificatio præceſſit. Tertium epithetum, cum admonet nos, ut hanc noſtri immolationem ad domini placitum dirigamus: tum raram conſolationem nobis adfert, quod docet gratum acceptumq; Deo eſſe noſtrũ ſtudium, ubi nos innocentiæ ac ſanctitati deuouemus. Corpora autem non uocat oſſa tantum & cutem: ſed totam maſſam, qua conſtamus, & eo quidem nomine uſus eſt, quo melius deſignaret omnes noſtri partes, per ſynechdochen. Nam membra corporis ſunt exequendis actionibus inſtrumenta. alioqui requiret à nobis integritatem non corporis modo: ſed animæ quoq;, & ſpiritus. ut .i. Theſſal. 5. Quod iubet nos ſiſtere, in eo alluſio quidem eſt ad Moſaica ſacrificia quæ ad altare, tanquàm in Dei conſpectum, exhibebantur: ſed tamen eleganter oſtendit, quam promptitudinem afferre debeamus ad excipienda Dei iuſſa, quo illis ſine mora obſequamur. Iam habemus, quæ ſacrificia cõmendet Paulus Chriſtianæ Eccleſiæ. unico enim ſacrificio per Chriſtum Deo reconconliati, ipſius gratia facti ſumus omnes ſacerdotes, ad nos noſtraq; omnia Dei gloriæ dedicanda. Sacrificium expiationis nullum relinquitur, neq; erigi poteſt, ſine inſigni crucis Chriſti contumelia.

Rationabilem cultum ueſtrum.) Ego hanc particulam additam exiſtimo, quo præcedentia melius explicaret,

explicaret, ac confirmaret. ac ſi dictum eſſet. Exhibite uos in ſacrificium Deo, ſi Deum colere in animo habetis. Nam hic eſt legitimus colendi Dei ritus, à quo qui diſcedunt, peruerſi ſunt cultores. Quod ſi tũ demum rite colitur Deus, ubi ſecundum præſcriptũ ſuũ colitur: faceſſant omnes cõmenticij cultus, quos ipſe merito abominatur, quando pluris illi obedientia eſt, quàm uictimæ.

Et ne conformemini huic mundo.) Vocabulum mundi cum multas habeat ſignificationes, hic pro hominũ ingenio ac more capitur: cui non ſine cauſa conformari nos uetat. Nam cum totus mundus in maligno ſit poſitus, nos exuere conuenit quidquid habemus hominis, ſi uolumus Chriſtũ uere induere. Ac ne id dubium ſit, ipſe exponit per contrarium, ubi iubet nos in nouitatem mentis transfigurari. uſitatæ enim ſunt ſcripturis iſtæ antitheſes, quibus res clarius exprimitur. Hic autem attende, quæ innouatio à nobis requiratur. Nempe non carnis tantum, ſed mentis, quæ pars eſt noſtri excellentiſsima. Vtcunq; enim nobis blandiamur, uera tamen eſt illa Chriſti ſententia, oportere renaſci totum hominem, qui uelit ingredi in regnum Dei. Quandoquidem & mente, & corde, à Dei iuſtitia ſumus penitus alieni.

Vt probetis quæ ſit uoluntas.) Hic finem habes, cur nouam mentem induere nos oporteat, ut ſcilicet

noſtris

noſtris & omniũ hominũ conſilijs deſiderijſq; uale=re iußis, in unam Dei *uoluntatem, cuius intelligentia uera eſt ſapientia, intenti ſimus. Quod ſi ad hoc ne=ceſſaria eſt mentis noſtræ innouatio, ut probemus quæ ſit uoluntas* Dei, *hinc apparet, quantopere ipſa* Deo *aduerſetur. Quæ addita ſunt epitheta, ad eius commendationem pertinent, quo maiori alacritate ad ipſam contendamus.*

Dico enim, per gratiam, quæ data eſt mihi, cuilibet ueſtrum, ne ſupra modũ ſapiat, pręter id quod oportet ſapere: ſed ſapiat ad ſobrietatem: ſicuti unicuiq; diſpenſauit Deus menſuram fidei.

Si particulam rationalem non eſſe ſuperuacuam putes, non male cohærebit hæc ſententia cum ſuperiori. Quandoquidem enim iam totũ ſtudiũ noſtrum poſitum eſſe uoluit in ueſtiganda Domini *uoluntate, proximum erat, ut nos ab inani curioſitate abſtra=heret, Cum tamen rationalis ſæpe apud* Paulum *abũdet, potes & pro ſimplici affirmatione capere. Nam & ſenſus ſic optime conſtabit. Cæterum antequàm præcipiat, authoritatem ſibi datam commemorat, ut non aliter ſuæ quam* Dei *ipſius uoci auſcultent.*

Tantundem enim ualent eius uerba, ac ſi dixiſſet, non loquor à me ipſo, ſed legatus Dei, quæ mihi mandata ille iniunxit, ad uos perfero. Gratiam, ut prius, uocat Apoſtolatum, quò Dei bonitatem in eo commendet: ac ſimul innuat, ſe non irrupiſſe propria temeritate: ſed Dei uocatione aſſumptum. Præceptũ deinde ſequitur, quo & nos retrahit ab earum rerũ inueſtigatione, quæ nihil quàm tormentum ingenijs afferre queant, nullam uero edificationem: & prohibet, ne ſibi quis plus ſumat, quàm ferat captus & uocatio, ſimulq; admonet, ut ea tantum cogitemus ac meditemur, quæ nos ſobrios & modeſtos reddere poterunt. Sic enim intelligere malo, quàm ſecundum quod Eraſmus uertit, ne quis ſuperbe de ſe ſentiat. Quia & hic ſenſus eſt aliquanto à uerbis remotior, & ille melius quadrat orationis cõtextui. Particula iſta, præter id quod oportet ſapere, declarat quid in priore uocabulo, ὑπερφρονεῖν, uoluerit. Nos ſcilicet modũ ſapiendi excedere, ſi in ijs, de quibus non eſſe ſollicitos conuenit, nos occupamus. ad ſobrietatem uero ſapere, eſt ijs ſtudijs intentum eſſe quibus ad modeſtiam inſtituaris.

Vnicuiq; ut diuiſit Deus.) Anaſtrophe, ſeu uocũ inuerſio, pro, quemadmodum unicuiq;. Atq; hic quidem exprimitur ratio illius ſobriæ ſapientiæ quam cõmemorat. Quando .n. diſtributio gratiarũ uaria

eſt,

eſt, ita ſibi optimum quiſq; ſapiendi modum ſtatuit, dum ſe intra collatam ſibi à Dño fidei gratiã cõtinet. Ergo ſuperflua ſapiendi affectio non eſt modo in rebus ſuperfluis ac cognitu inutilibus: ſed etiam in ijs, quarum utilis alioqui eſt intelligentia, ubi non reſpicimus quid nobis datum ſit: ſed temeritate atq; audacia menſuram intelligentiæ excedimus. Quã importunitatem inultam non ſinit Deus. uidere enim eſt ut plurimum, quibus deliramentis circunferantur, qui ſe ſtulta ambitione ultra cõſtitutos ſibi fines efferũt.

Quemadmodum enim in uno corpore membra multa habemus: membra uero omnia non eandem habent actionem: ſic multi unum ſumus corpus in Chriſto, membra mutuo alter alterius: habentes dona ſecundum gratiã nobis datam differentia, ſiue prophetiã, ſecundũ analogiã fidei: ſiue miniſterium, in miniſterio: ſiue qui docet, in doctrina: ſiue qui exhortatꝛ, in exhortatione: ſiue qui largitur, in ſimplicitate:

citate: ſiue qui præeſt, in ſtudio, ſi-
ue qui miſeretur, in hylaritate.

Iam illud ipſum, quod de limitanda ſecundũ fidei menſurã cuiuſq; ſapiẽtia poſuerat, ab omniũ fideliũ uocatione cõfirmat· uocati enim ſumus hac lege, ut tanq̃ in unum corpus coaleſcamus. Q̃nquidem eam, quæ eſt inter humani corporis mẽbra, ſocietatẽ ac cõ nexionem inter omnes ſuos fideles inſtituit Chriſtus. *& quia in tantã unitatẽ per ſe homines cõuenire nõ poterãt, illius cõiunctionis uinculum ipſe factus eſt. Quia ergo ea, quæ in corpore humano uiſitur, ratio in fideliũ quoq; ſocietate eſſe debet, eam ſimilitudinem adhibet ad probandũ, q̃ neceſſariũ ſit ſingulos cõſiderare, quid ſuæ naturæ, quid captui, quid uocationi cõueniat.* Porro *hæc ſimilitudo cũ uarias habeat partes: hac præcipue parte ad præſentẽ cauſam eſt applicanda. Quod ut diſtinctas habẽt facultates mẽbra unius corporis, diſtinctaq; omnia: nullum uero membrũ aut omnes ſimul facultates tenet, aut aliorũ munera ad ſe trahit: ſic & nobis uarias diſpẽſauit dotes* Deus: *qua diſcretione, quẽ inter nos ordinem ſeruari uolebat, inſtituit: ut ſecundũ facultatis ſuæ modũ ſibi quiſque tẽperet, neq; in alienas ſe ingerat partes, neq; unus omnia ſimul habere expetat: ſed ſorte ſua con-*

cõtentus, libenter ab alienis uicibus uſurpandis abſti neat. Cum tamen diſertis uerbis notat cõmunionem, quæ inter nos eſt, ſimul etiam innuit, quantũ ſtudiũ eſſe debeat in cõmune corporis bonum conferendi, quas ſinguli obtinent facultates.

Habentes dona ſecundum gratiã nobis datam di-uerſa.) Hic ergo præcipuum habemus ſcopum, quo tendit Apoſtolus, non omnia omnibus cõuenire: ſed ita eſſe diſtributa Dei dona, ut ſinguli portionẽ habe ant. Atq; ſuis donis in eccleſiæ ædificationẽ cõferen-dis ſic oportere intentos eſſe ſingulos, ut nemo, dere licta ſua functione, in alienã trãſeat. Hoc.n. pulcher-rimo ordine, & hac ueluti ſymmetria incolumitas eccleſiæ cõtinetur: ubi pro ſe quiſq; in cõmune ſic cõ fert quod à Dño accepit, ut alios non impediat. Hunc ordinem qui peruertit, cũ Deo pugnat, cuius ordina tione eſt inſtitutus. Differentia enim donorũ, non ab hominũ placito nata eſt: ſed quia in eum modũ gra-tiam ſuã diſpenſare Domino uiſum eſt.

Siue prophetiam.) Nunc ſpecies quaſdã in exem plũ proferendo, demonſtrat, quomodo in ſua quiſq; facultate, ueluti in ſtatione cõſeruanda, occupari de beat. Siquidẽ ſuos ſingula dona fines propoſitos ha-bent: à quibus declinare, eſt dona ipſa corrumpere. Quòd aũt oratio eſt aliquantulũ perturbata, ſic po terimus cõtexere, ut hinc cõcluſio incipiat. Qui er-

go prophetiã habet, eam exigat ad analogiam fidei: qui miniſteriũ, eo utatur ad miniſtrandũ: qui doctrinam, ea utatur ad docendũ &c. Hunc ſcopũ qui intuebuntur, intra ſuos fines ſe rite cõtinebunt. Cæterũ locus hic uarie accipitur. ſunt enim qui prophetiam intelligũt diuinandi facultatẽ: quæ circa Euangelij primordia in eccleſia uigebat. Vt Dñs regni ſui dignitatẽ atq; excellentiã modis omnibus tũc cõmendare uoluit. Et quod additur, ad analogiam fidei, referendũ ad omnia membra putãt. Ego uero eos ſequi malo, qui generaliter hoc uocabulũ accipiunt, pro diuinæ uolũtatis reuelatione, & eius enarrãdæ peritia: quæ hodie in Chriſtiana eccleſia nihil fere aliud eſt, q̃ recta ſcripturæ intelligentia, & ſingularis eius explicãdæ facultas. ex quo prophetiæ oẽs, & omnia Dei oracula in Chriſto & Euangelio ipſius ſunt concluſa. Hoc enim ſenſu poſuit Paulus, cum diceret. Volo uos linguis loqui: magis autem ut prophetetis. Ex parte cognoſcimus, & ex parte prophetamus. Neq; uero apparet, Paulum hic admirabiles tantum gratias illas recenſere uoluiſſe, quibus Euangelium ſuum principio nobilitauit Chriſtus: quin potius uidemus ordinarias tantum dotes, & quæ perpetuo in eccleſia manent, referri. Neq; mihi etiam ſatis ſolida uidetur ratio, quæ obijcitur: fruſtra id dicturum fuiſſe Apoſtolum ijs qui per ſpiritum

Dei nõ poterant Chriſtũ dicere anathema. Nam cum alibi teſtetur, ſpiritũ prophetæ prophetis eſſe ſubiectum: & iubeat priorẽ, qui loquebatur, tacere, ſi cui ſedenti reuelatũ fuerit: eadem ratione admonere hic poteſt eos, qui in eccleſia prophetant, quo ſuas prophetias ad fidei normam conforment, necubi aberrent à ſcopo. fidei nomine ſignificat prima religionis axiomata, quibus quæcunq; doctrina deprehenſa fuerit non reſpondere, falſitatis ſic conuincetur. In reliquis membris minus difficultatis ineſt. Qui miniſter eſt ordinatus, inquit, miniſtrando munus ſuũ exequatur: nec ſibi, ſed alijs in eum gradũ ſe aſſumptũ putet. Qui doctrina pollet, eius finem eſſe ſciat, ut eccleſia uere erudiatur. Atq; id unum meditetur, ut eccleſiam reddat ſua doctrina doctiorem. Doctor enim eſt, qui eccleſiam uerbo ueritatis format & inſtituit. Qui exhortandi uirtute pollet, finem hũc reſpiciat, ut efficaciter exhortetur. Habent autem iſta officia multam inter ſe affinitatem, atq; etiam connexionẽ: non tamen ideo deſinunt uaria eſſe. Exhortari quidẽ nemo poteſt, niſi cum doctrina: Non tamen is, qui docet, protinus exhortandi dote præditus eſt. Iam nemo prophetat, uel docet, uel exhortatur, quin miniſtret. ſed ſatis eſt, ſi eam ſeruemus diſtinctionem, quã & in Dei donis conſpicimus, & aptam cognoſcimus eccleſiaſtico ordini.

Qui impertit, in ſimplicitate.) Ex iſtis poſterioribus membris clare perſpicimus, hic nobis demonſtrari, quis ſit legitimus donorum Dei uſus. per μεταδιδῦντας, de quibus hic loquitur, nõ eos intelligit, qui largiuntur de ſuo: ſed diaconos, qui publicis eccleſiæ facultatibus diſpẽſandis præſunt. Per ἐλεῦντας autem, uiduas, & alios miniſtros, qui curandis ægrotis, ſecundum ueteris eccleſiæ morem, præficiebantur. ſunt enim functiones duæ diuerſæ, comparare pauperibus neceſſaria, & tractare. Illiſq; aßignat ſimplicitatem, qua ſine fraude, aut perſonarum acceptione, fideliter ſibi commiſſa adminiſtrent. Ab his obſequia uult exhiberi cum hylaritate: ne moroſitate ſua (q̃ euenire plerunq; ſolet) gratiam officijs detrahant. ut enim ægrum, uel alio quouis modo afflictũ nihil magis ſolatur, q̃ ubi uidet alacres ac promptos ad opem ſibi ferendam animos: ita ſi triſtitiam cernat in eorum uultu, à quibus iuuatur, id in contumeliam ſuam accipiet. προιςαμένυς tametſi proprie nuncupat eos, quibus mandata erat eccleſiæ gubernatio (Erant autem illi ſeniores, qui alijs præibant ac moderabantur, uitæq; cenſurã exercebant) quod tamẽ de illis dicit, extẽdi, in uniuerſum, ad præfecturas omne genus poteſt. Neq; enim aut parua ab ijs ſolicitudo requiritur, qui omnium ſecuritati conſulere,

ſulere, aut parua ſedulitas ab ijs, qui pro ſalute omnium noctes dieſq; excubare debent.

Dilectio ſit non ſimulata, ſitis auerſantes malum, adhærentes bono. Fraterna charitate ad uos mutuo amandos propẽſi, alij alios honore præuenientes, ſtudio non pigri, ſpiritu feruentes, tempori ſeruientes, ſpe gaudentes, in tribulatione patientes, in oratione perſeuerantes, neceſſitatibus ſanctorũ cõmunicantes, hoſpitalitatem ſectantes.

Nunc de particularibus officijs concionaturus, à charitate, quæ eſt uinculum perfectionis, opportune auſpicatur. De *ea uero, quod plurimum neceſſe erat, præcipit, ut, abſterſis fucis omnibus, ex pura animi ſinceritate oriatur.* Eſt *enim dictu difficile, quam ſint ingenioſi omnes ferè homines ad fingendam, quã uere non habent, charitatẽ.* Neq; *enim alijs modo mentiuntur: ſed ſibimet quoq; imponunt, quod ſibi perſuadent, non male abs ſe amari, quos non modo negligunt*

gligunt,ſed reipſa abijciunt. Itaq; Paulus non aliam eſſe charitatem hic pronunciat, quàm quæ ſit omni ſimulatione uacua. ſibi uero facile quilibet teſtis eſſe poteſt, an nihil habeat in receſſu cordis, quod charitati aduerſetur. uoces, boni & mali, quæ ſequuntur ſtatim in contextu, non habent generalem ſignificatum: ſed pro malitioſa iniquitate, qua nocetur hominibus, malum poſuit: bonum autem pro benignitate, qua ipſi iuuantur. Eſtq; antitheſis ſcripturæ uſitata, ubi uitia primum prohibentur, deinde commendantur uirtutes.

Fraterna charitate &c.) Nullis uerbis ſatisfacere ſibi poteſt in exponendo eius dilectionis ardore, qua nos mutuo cõplecti debemus. Nàm & fraternã uocat, & eius affectum ςοϱγὴν: quæ latinis eſt pietas. Et ſane talem eſſe oportet, qua filios Dei proſequamur. Id quò fiat, præceptum ſubiungit ad retinendam beneuolentiam ualde neceſſarium, ut honorem pro ſe quiſq; fratribus deferat. Nullum enim eſt ad alienandos animos efficacius uenenum, q̃ ubi quis contemni ſe putat. Quod ſi per honorem omne genus officij intelligere placet, non ualde repugno: illa tamẽ prior interpretatio mihi magis probatur.

Studio non pigri &c.) Hoc præceptum nobis datur, non modo quia uitam Chriſtianam actuoſam eſſe oportet: ſed quia ſæpe, prætherita utilitate noſtra, operas

operas noſtras impendere fratribus conuenit: neq; ijs ſemp bonis:ſed ſæpe indigniſsimis et ingratiſsimis. Deniq; quia in plurimis officijs noſtri obliuiſci nos oportet. Niſi ergo nobis inſtemus, & excutere diligenter contendamus omnem ignauiam, nunq̃ poterimus ad Chriſti obſequium eſſe uere expediti. Quod autem addit, ſpiritu feruentes, eo exprimit, quomodo prius illud aſſequamur. Nam ſi ſpiritu Dei accenſi ſimus, ille nos ſatis excitabit, ne pigreſcamus. Neq; ab ijs alienum eſt tertium, ut ſeruiamus tempori. Multum ſiquidem in ea re poſitum eſt momenti, ut nouerimus nos tempori accommodare: ſic tamen, ut in qualibet inclinatione rectum curſum teneamus. Quod autem alicubi legitur, domino, id eſt prorſus extraneum.

Spe gaudentes.) Sunt & hæc tria inter ſe coniuncta: ac quodammodo uidentur pertinere ad illud, tempori ſeruientes. Ille enim ſe tempori optime accommodat, qui in ſpe uitæ futuræ gaudium ſuum reponit, & tribulationes patienter ſuſtinet. Vtcunq; ſit (neq; enim ualde refert, ſiue coniungas, ſiue ſepares) primum uetat nos acquieſcere in præſentibus bonis, atq; in terra rebusq; terrenis lætitiam noſtram conſtituere, perinde acſi illic ſita nobis eſſet felicitas: ſed in cœlum mentes erigere iubet, quo ſolido plenoq; gaudio perfruamur. Si

gaudium

gaudium noſtrum futuræ uitæ ſpe continebitur, inde naſcetur patientia in rebus aduerſis. Quia gaudium illud nullus doloris ſenſus opprimere poterit. At quia utrunq; uiribus noſtris longe eſt ſuperius, orationi inſtandum, ac continenter rogandus Deus, *ne animos in terram excidere, aut rebus aſperis frangi ſinat.*

Neceßitatibus ſanctorum &c.) Redit *ad officia charitatis, quorum præcipuum eſt, ijs benefacere, à quibus minimum remunerationis expectamus. Quoniam itaq; ferè fit, ut ij maxime cõtemnãtur, qui præ alijs egeſtate preßi ſunt, & auxilio indigẽt: (quia putantur perdita eſſe, quæ apud eos collocantur beneficia) ſingulariter ipſos nobis cõmendat* Deus. Tunc *enim demum uere charitatem noſtram approbamus, ubi non alio, quàm exercendæ benignitatis, reſpectu iuuamus egenos fratres.* Iam *eius charitatis non ultima ſpecies eſt, hoſpitalitas, id eſt, beneuolentia et liberalitas, quæ peregrinis exhibetur, quia illi maxime omnium ſunt deſtituti, quòd à ſuis procul abſunt.* Ideo *hanc nominatim nobis cõmendat. uides enim ſecundum* Dei *uerbum eo plus unumquenq; nobis curæ eſſe debere, quo magis ab hominibus uulgo negligitur. Obſerua etiam loquendi proprietatem in eo quod dicit, cõmunicandum eſſe neceßitatibus: quo innuit, oportere ita nos ſubleuare fratrum inopiam,*

ac ſi

ac ſi nobis ipſis ſuccurreremus. ſanctos aũt ſpecialiter iuuare præcipit. Nam tametſi ad uniuerſum hominum genus extendere ſe debet charitas noſtra: ſingulari tamen affectu debet amplecti domeſticos fidei qui arctiori nobiſcum uinculo coniuncti ſunt.

Benedicite ijs qui uos perſequuntur. Benedicite, & ne malum imprecemini. Gaudete cum gaudentibus, flete cum flentibus, mutuo alij in alios ſenſu affecti: non arroganter de uobis ſentientes: ſed humilibus uos accõmodantes. Ne ſitis apud uos ipſos prudentes.

Hoc ſemel admonitum lectorem uolo, ne in ſingulis præceptis certum ordinem ſcrupuloſius quærat: ſed contentus ſit ſparſa hic habere breuia præcepta, quibus ad omnes ſanctæ uitæ partes formetur, & ea quidem deducta ex illo principio, quod initio capitis poſuit. ſtatim præcipiet de non retaliandis, quæ nobis inferuntur, iniurijs: hic aliquid etiamnum difficilius requirit. Nempe ne quid mali imprecemur hoſtibus noſtris: ſed proſpera omnia illis & optemus, & à Deo precemur: utcunq; nos uexent ac inhumaniter

niter tractent. Quæ manſuetudo quo eſt obſeruatu difficilior, ita intentiore ſtudio ad eam eſt enitendũ. Nihil enim iubet dominus, in quo non requirat noſtram obedientiam. Nec admittenda eſt ulla excuſatio: ſi eo ſenſu uacui ſumus, quo uoluit nos dominus ab impijs & ſeculi filijs differre. Ardua res eſt, fateor, & naturæ hominis penitus contraria: ſed nihil tam arduum, quod nõ uirtute Dei *ſuperetur, quæ nobis nunq̃ deerit, modo ne ipſam inuocare negligamus.* Et *quanq̃ uix unum reperias, qui tantos in lege domini progreſſus fecerit, ut præceptum iſtud impleat: nemo tamen filium* Dei *iactare ſe poteſt, aut* Chri*ſtiani nomine gloriari, qui non animum iſtũ ex parte induerit, & cum affectu aduerſo quotidie pugnet.*

Gaudete cum gaudentibus, &c.) *Sic inter ſe cohærent hæc tria, ut priora duo partes ſint, tertium ſub ſe illa complectatur.* Pertinent *autem eò, ut nos uiciſſim alter alteri, quantum licet, accommodemus.* Et *quæcũq; acciderit fortuna, quiſq; alterius ſenſum in ſe transferat: ſiue condolendum ſit rebus aſperis, ſiue proſperis gratulandum.* Et *ſane felicitatem fratris nõ excipere cũ gaudio, inuidiæ eſt: non triſtari, ſi male habet, inhumanitatis. ſit ergo ea inter nos ſympathia, quæ ad affectus omnes nos ſimul conformet.*

Non *arroganter de uobis ſentientes.) Significantius græce loquitur* Apoſtolus, *& magis appoſite ad antitheſin.*

antitheſin. Non alta, inquit, cogitantes. Quo intelligit, non eſſe hominis Chriſtiani, ambitioſe adſpirare ad ea, quibus alios antecellat. neq; altos ſpiritus gerere: ſed modeſtiam potius & manſuetudinem meditari. Hac enim coram domino excellimus, nō ſuperbia, aut fratrum contemptu. Præceptum opportune ad ſuperiora additum. Nihil enim magis eam, de qua dictum eſt, unitatem ſcindit, q̃ dum nos efferimus, & quo emergamus ad ſuperiorē locū, ſublimius quiddam ſpiramus. Vocem humilibus in neutro genere accipio, ut antitheſis ita compleatur. Hic ergo damnatur omnis ambitio, & quæ ſub magnanimitatis nomine ſe inſinuat animi elatio. ſiquidem præcipua fidelium uirtus moderatio eſt, uel potius ſubmiſſio, quæ honorem ſemper malit alijs cedere, quàm præripere. huic affine eſt, quod ſubijcitur. Nihil enim magis animos inflat, quàm propriæ prudentiæ opinio. Vult ergo ut, ea depoſita, alios quoq; audiamus, eorumq; conſilijs morem geramus.

Nemini malū pro malo repen-dentes, prouidentes bona coram omnib. hominibus. ſi fieri poteſt, quantum eſt in uobis, cum omnibus hominibus pacem habentes:

non

nõ uoſmetipſos ulciſcentes dilecti, ſed date locum iræ. Scriptum eſt enim. Mihi uindicta, & ego rependam, dicit Dominus.

Nemini malum reddentes.) Nihil prope ab eo diſfert, quod, paucis interiectis, ſequitur: niſi q plus eſt uindicta, quàm iſtud compenſationis genus de quo nunc agit. Nam & malum pro malo interdum reddimus, etiam ubi non exigimus iniuriæ talionẽ. Quemadmodũ ſi maligne accipimus eos, qui nobis non benefaciunt. ſolemus enim æſtimare cuiuſq; in nos merita, uel certe merendi facultatem, ut apud eos, quibus iam ſumus obligati, uel à quibus aliquid ſperamus, collocemus noſtra officia: ſi quis uero opem ſuam, cum ea indigeremus, nobis denegarit, ut par pari, quod aiunt, referentes, ubi opus fuerit, non magis adiuuemus eũ, quàm ab eo ſumus adiuti. ſunt & alia eiſmodi exempla, in quibus malum pro malo redditur, ſine manifeſta ultione.

Prouidentes bona.) Operã dantes, ut ueſtra probitate omnes ædificẽtur. Vt enim neceſſaria eſt nobis conſcientiæ innocentia coram Deo: ita famæ integritas apud homines non eſt negligenda. Nam ſi Deum in bonis noſtris operibus glorificari cõuenit,

tantun-

tantundem decedit eius gloriæ, ubi nihil laude dignũ in nobis homines conſpiciunt. Neq; uero tantum obſcuratur Dei gloria: ſed contumelia etiam illi inuritur. quia quidquid peccamus, in Euangelij opprobrium imperiti trahunt. Cæterum cum iubemur comparare apud homines bona, ſimul notandum eſt, quo fine. Non enim finis eſt, ut nos ſuſpiciant, ac laudibus ferant. hanc enim cupiditatem ſolicite arcet à nobis Chriſtus, cũ iubet nos, excluſis omnibus hominibus, Deum unum teſtem benefactorum noſtrorum admittere: ſed ut, ſublatis in Deum animis, laudem illi referant. ut exemplo noſtro ad iuſtitiæ ſtudium excitentur, ut deniq; bonũ ſuauemq; ex uita noſtra odorem percipiant, quo ad Dei amorem alliciantur. Quòd ſi ob Chriſti nomen male audimus, ne ſic quidem deſinimus inter homines bona prouidere: ſed tunc impletur illud, quod habemur tanquàm mendaces, & tamen ſimus ueraces &c.

Si fieri poteſt quantũ in uobis eſt.) Tranquillitas, & ſic cõpoſita uitæ ratio, quæ nos omnibus amabiles reddat, nõ uulgaris eſt dos hominis Chriſtiani: huic ſi ſtudere uolumus, non modo ſumma æquitate, ſed ſumma etiã cõmoditate ac facilitate morũ prædi tos eſſe oportet: quæ nõ modo æquos ac bonos conciliet, ſed improborũ animos inflectat. Eſt .n. hic adhibenda duplex cautio. Ne ſic gratioſi eſſe affectemus,

Z ut

ut recuſemus quorũlibet odia ſuſcipere pro Chriſto, quoties ita neceſſe fuerit. Et *ſane uidere eſt nonnullos, qui cũ ob morũ ſuauitatẽ, animiq; tranquillitatẽ ſint omnibus amabiles, habeant tamen* Euangelij *cauſa uel propinquißimos ſibi ualde infeſtos.* Deinde *ne facilitas in aſſentationẽ degeneret, ut uitijs hominũ pacis retinendæ ſtudio blãdiamur.* Q*uoniã ergo id nõ ſemper obtineri poterat, ut pax nobis conſtaret cũ omnibus, duas particulas, exceptionis loco, attexuit, ſi fieri poteſt, & quantũ in uobis eſt.* I*ſtud porro ex pietatis & charitatis officio nobis erit æſtimãdum, ut pacem non uiolemus, niſi alterutro coacti.*

Non *ulciſcentes uos ipſos dilecti.)* Malum, *quod hic corrigit, grauius eſt illo ſuperiore cuius nuper meminit, ut admonuimus. utrũq; tamen ex eodẽ oritur fonte.* Nempe *ex immodico noſtri amore, ac ingenita ſuperbia, quæ facit ut uitijs noſtris benigne indulgeamus: alienis aũt ſimus inexorabiles.* Q*uoniã ergo morbus ille furioſam ulciſcendi libidinẽ omnibus fere ingenerat, ubi uel minimũ tacti ſunt: hic præcipit, quãlibet grauiter læſi fuerimus, ne tẽtemus ipſi uindictam: ſed eã* Dño *pmittamus.* Et *quoniã non facile frenum admittũt, qui ſemel correpti ſunt hoc impotenti affectu, blãda appellatione quaſi manum inijcit, ut nos retineat, dũ nomine appellat dilectos.* Hoc *ergo eſt præceptum.* Ne *iniurias factas aut*

ulciſca

ulciſcamur, aut ulciſci appetamus. Additur ratio, *quia dādus eſt locus iræ.* Dare aūt *locum iræ*, eſt per mittere Dño iudicandi facultatē, quā ei præripiunt, qui uindictā aggrediūtur. Quare ſi Dei uices uſurpa re nefas eſt, neq; uindicare licet: quia ſic Dei iudicio anteuertimus, q has partes ſibi ſeruatas uoluit. ſimul etiā innuit, & Deū habituros uindicem, qui patiēter eius auxiliū expectant: & eos, qui præoccupāt, non relinquere locū Dei auxilio. Cæterum non hic modo prohibet, ne manu ipſi noſtra uindictā exequamur, ſed ne cor noſtrū tētetur eiuſmodi cupiditate. ſuper-uacuum itaq; eſt hic diſtinguere inter publicam & priuatā uindictam. Nihilo enim plus excuſationis habet, qui opem magiſtratus maleuolo animo & ul-tionis cupido implorat, q̃ ſi à ſe ipſo ulciſcendi artes comminiſcatur.

Scriptū eſt enim, Mihi uindictā.) Probationē ad ducit, ſumptā ex cantico Moſe deuter. 32. ubi Dñs ſe hoſtiū ſuorum ultorem fore denūciat. Hoſtes aūt Dei ſunt, quicūq; ſeruos eius ſine cauſa diuexant. Qui tan git uos, inquit, tangit pupillam oculi mei. hoc igitur ſolatio cōtenti ſimus: quod neq; impune euadēt, qui moleſtiā nobis immerentibus faceſſunt: neq; nos pa-tiendo magis obnoxios uel opportunos faciemus in iurijs malorū: ſed potius Dño, qui unicus eſt uindex & liberator noſter, locū dabimus ad opem ferēdam

Quanq̃ ne à Deo quidem uindictã inimicis noſtris imprecari fas eſt. ſed orandũ, ut cõuertantur, quò amici fiant. Quòd ſi pergunt in ſua improbitate, idem illis eueniet, quod reliquis Dei *contemptoribus.*

Itaq; ſi eſurit inimicus tuus, paſce illum: ſi ſitit, potũ da illi. Hoc enim faciens, carbones ignis congeres in caput ipſius. Ne uincaris à malo, ſed uincas bono malum.

Iam *oſtendit quomodo præcepta de nõ uindicando & malo nõ rependẽdo, uere impleamus.* Nempe *ſi non modo abſtineamus ab inferenda iniuria: ſed ijs quoq; benefaciamus qui nobis ſunt iniurij.* Eſt.n. *illa quædã obliquæ talionis forma, ubi ab ijs qui nos leſerunt beneficentiam auertimus. ſub nomine cibi & potus omnia officiorũ genera intellige.* Quantũ *ergo fert tua facultas, quacunq; in re uel opibus tuis, uel cõſilio, uel opera inimicus indigebit, illi adeſſe debes.* Inimicũ *præterea noſtrũ uocat, nõ quẽ ipſi odio ꝓſequamur, ſed qui nobiſcũ inimicitias exerceat.*

Carbones ignis cõgeres.) Quia *non libẽter oleũ uel operam perdimus, oſtendit quis inde cõſequatur fructus dũ humanitatis officia cõferimus in noſtros inimicos.* Carbones *aũt alij interpretantur confuſionem,*

nem, quæ in caput inimici regeritur, ſi beneficijs proſequemur indignum ac cõtraria etiam meritum. Alijs magis placet intelligere, ꝙ animus eius ad nos redamandos allicitur, dũ ſe adeo beneuole tractari uidet. Ego ſimplicius accipio. Quòd animus eius frangetur in alterutrã partem. Nam certe beneficijs, aut emollietur hoſtis, aut ſi tanta atrocitate erit, ut nihil manſuefiat, uretur tamen & æſtuabit teſtimonio conſcientiæ, quæ ſe obrutam ſentiet benignitate noſtra.

Ne uincaris à malo.) Videtur hæc ſententia cõfirmationis loco poſita. Nam hic nobis omnino certamen eſt cum peruerſitate. Eam ſi retaliare conamur, cõfitemur nos ab ea uictos. Contra ſi bonũ pro malo reddimus, eo facto prodimus inuictam animi cõſtantiam. Et ſane hoc eſt pulcherrimum uictoriæ genus, cuius fructus nõ animi tantũ cõceptiõe, ſed re quoq; ipſa ſentitur: ſucceſſum eorum patientiæ dante Domino, quo meliorem ne optare quidẽ poßint. Contra qui malum malo uincere tentabit, hoſtem forte ſuum malitia uincet, ſed in ſuam ruinam, quia, ſic agendo, diabolo militat.

CAPVT DECIMVM TERTIVM

OMnis anima poteſtatibus ſupereminentibus ſubdita ſit. Non enim eſt poteſtas, niſi à Deo. Quæ uero ſunt poteſtates, à Deo ſunt ordinatę. Itaque qui reſiſtit poteſtati, Dei ordinationi reſiſtit. Qui uero reſtiterint, iudicium ſibi accerſent.

Quòd locum hunc tam diligenter in chriſtianæ uitæ inſtitutione tractat, inde apparet maiori aliqua neceſſitate ad id coactum: quã cum perpetuo ſecum ferat Euangelij *prædicatio: illo maxime ſeculo afferre potuit. ſunt enim ſemper tumultuoſi ſpiritus, qui regnum* Chriſti *non bene extolli credunt, niſi aboleantur omnes terrenæ poteſtates: nec libertate ꝑ ipſum data ſe frui, niſi quoduis humanæ ſeruitutis iugum excuſſerint.* Iudæos *tamen præ alijs hic error tenuit, quibus indignum uidebatur, ut progenies* A*brahæ, cuius florẽtiſſimũ, ante aduentũ redẽptoris, regnũ fuerat, ipſo iã manifeſtat, maneret in ſeruitute:*

Erat

Erat etiam aliud, quod non Iudæos magis, quàm gentes, à ſuis principibus alienaret, quòd nõ modo à pietate omnes abhorrebant: ſed infeſtiſsimis animis religionem perſequebantur. Eos ergo agnoſcere pro legitimis dominis ac principibus abſurdũ uidebatur, qui regnum Chriſto, unico cœli & terræ domino, moliebantur eripere. His cauſis ueriſimile eſt, inductũ fuiſſe Paulum, ut intentiore cura magiſtratuum poteſtatem confirmaret. Et principio quidem generale pæceptum ponit, quo in ſumma comprehendit quod dicturus eſt. ſubiungit deinde, quæ ad eius præcepti expoſitionem ac probationem faciant. Poteſtates ſupereminentes uocat, non ſupremas, quæ ſummum imperium obtineant: ſed quæ excellant ſupra reliquos homines. ſubditorum ergo reſpectu, non mutua inter ſe comparatione, ſic uocantur magiſtratus. ac ſane hoc uerbo mihi uidetur Apoſtolus uoluiſſe tollere friuolam hominum curioſitatẽ, qui ſæpe ſolent inquirere, quo iure adepti fuerint poteſtatem, qui rerum potiuntur: ſatis autẽ nobis eſſe debet, quòd præſunt. Non enim conſcenderunt ſua ipſi uirtute in hoc faſtigium, ſed manu domini ſunt impoſiti. Cum uero omnem animã nominat, eo quamlibet tollit exceptionẽ, ne quis immunitatẽ captet cõmunis ſubiectiõis.

Non enim poteſtas eſt niſi à Deo.) Ratio, cur debeamus ſubiecti eſſe magiſtratibus: q, dei ordinatione ſunt

one ſunt conſtituti. Quòd ſi ita placet Domino mundum gubernare: Dei ordinem inuertere nititur, adeoq; Deo ipſi reſiſtit quiſquis poteſtatem aſpernatur. Quando eius prouidentiam contemnere, bellum cum eo ſuſcipere eſt. Porro intellige, à Deo eſſe poteſtates, non qualiter & peſtilentia, & fames, & bellum, & cæteræ peccatorum pœnæ ab ipſo eſſe dicuntur: ſed quia ipſe ad legitimam rectamq; mundi adminiſtrationem eas inſtituerit.

Qui ergo reſtiterint.) Quia reſiſtere Deo nemo poteſt, niſi in ſuam pernitiem: minatur non impune laturos, quicunq; dei prouidentiæ hac in parte ſe oppoſuerint. Cauendum ergo, ne in hanc denunciationem incurramus. Neq; uero, per iudicium, pœnam duntaxat intelligo, quæ à magiſtratu infligatur: ac ſi dicere uoluiſſet, in eos iure animaduerti, qui in poteſtatem inſurgunt. ſed quamlibet Dei ultionem: quouis modo tandē exigatur. Docet. n. in genere, qualis eos finis maneat, qui certamē cum Deo ſuſcipiunt.

Principes enim non ſunt terrori bonis operibus, ſed malis. Vis ergo non timere poteſtatem? Benefac, & habebis laudem ab ea. Dei enim miniſter eſt tibi in bonum. ſi

uero

uero malefeceris, time. Non enim fruſtra gladium gerit: Dei enim miniſter eſt, uindex in iram aduerſus eos qui male agunt.

Nunc ab utilitate quoq; principum obſeruantiam nobis commendat. Itaq; particula rationalis, γὰρ, *ad primam propoſitionem referenda eſt, non ad proximam ſententiam. Hæc porro eſt utilitas, quod dominus hac ratione uoluit bonorũ tranquillitati proſpectum, improborum autem coercitam nequitiam. Quibus duabus rebus continetur incolumitas generis humani. Niſi enim malorum furori obuiam eatur & ab eorum libidine protegantur innocentes, omnia protinus peſſum ibunt. ſi ergo unicum iſtud remedium eſt, quo ab interitu uindicetur humanum genus, diligenter a nobis conſeruari debet: niſi uelimus nos profiteri publicos humani generis hoſtes. Quòd autem addit, uis non timere poteſtatem? bene fac. eo innuit nullam eſſe rationem, cur à magiſtratu abhorreamus, ſiquidem boni ſimus. Imo hãc tacitam eſſe malæ conſcientiæ, & prauum aliquid machinantis, teſtificationem, ſi quis iugum illud excutere à ſe aut amoliri uelit. Cæterum hic de uero, & quaſi natiuo magiſtratus officio loquitur: à quo tametſi non*

raro degenerant, qui principatum tenent: nihilominus deferenda illis eſt obedientia, quæ principibus debetur. Nam *ſi malus princeps flagellum eſt domini ad punienda populi delicta, illud fieri uitio noſtro cogitemus, q̃ eximia* Dei *benedictio nobis uertatur in maledictionẽ.* Ideoq; *non deſinamus bonam* Dei *ordinationem reuereri:* Quod *facile factu erit, ſi nobis ipſis quidquid mali in ipſa erit, imputemus.* Ergo *hic docet in quẽ finem inſtituti ſint à domino magiſtratus: cuius etiam effectus ſemper extaret, niſi culpa noſtra corrũperetur tam præclara & ſalubris inſtitutio.* Quanq̃ *ne ſic quidem unq̃ abutuntur ſua poteſtate principes, bonos innocẽteſq; uexando, ut nõ in ſua tyrannide ſpeciem aliquam iuſtæ damnationis retineant.* Nulla *ergo tyrannis eſſe poteſt, quæ non aliqua ex parte ſubſidio ſit, ad tuendam hominum ſocietatem.* Hic *quoq; duas partes notauit, quibus etiã philoſophi conſtare ſenſerunt bene ordinatam reipublicæ adminiſtrationem.* Bonorum *præmia, & animaduerſionem in ſceleratos. laudis uocabulum latam ſignificationem hic habet, more hebraico.*

Miniſter Dei *eſt tibi in bonum.)* Hinc *& magiſtratus diſcere poſſunt, qualis ſit ſua uocatio.* Non *enim ſua cauſa dominantur: ſed publico bono.* Neq; *effreni potentia præditi ſunt: ſed quæ ſubditorum ſaluti ſit obſtricta.* Deniq; Deo, *& hominibus, in ſuo*

principa-

principatu ſunt obligati. Nam quia à Deo legati ſunt, & negocium eius agunt, rationem illi ſunt redditurі. Deinde miniſterium, quod illis demandauit Deus, ſubditos reſpicit. quare illis quoq; ſunt debitores. Admonentur autem priuati, hoc eſſe diuinæ benignitatis, quòd aduerſus ſceleratorum iniurias principum gladio defenduntur.

Dei miniſter eſt, uindex in iram.) Altera pars functionis magiſtratuum. quod debent malorum nequitiam ui comprimere, qui legibus ſponte regi ſe non patiuntur: & pœnas ſumere de eorum flagitijs quas Dei *iudicium requirit. Nam uindex in iram, perinde ualet, ac ſi dictum eſſet, executor iræ* Dei. *Id autem probat ab uſu gladij: quem illis* Dominus *in manum tradidit. Inſignis locus, ad ius gladij comprobandum. Nam ſi dominus, magiſtratum armando, gladij quoq; uſum illi mandauit, quoties in ſontes capitali pœna uindicat, exercendo* Dei *ultionem, eius mandatis obſequitur. Contendant igitur cũ* Deo, *qui ſanguinẽ nocentiũ hominũ effundi nefas eſſe putant.*

Itaq; neceſſe eſt ſubijci: non modo propter iram: ſed etiã propter conſcientiam. Propterea enim tributa quoq; ſoluitis: Miniſtri enim

Dei ſunt,

Dei ſunt, in hoc incumbentes. Reddite ergo omnibus quod debetur. Cui tributum, tributum: cui uectigal, uectigal: cui timorem, timorē: cui honorem, honorem.

Itaq; neceſſe eſt ſubijci.) *Quod initio præceperat de præſtanda magiſtratibus obedientia, nunc per modum collectionis repetit: ſed cum expolitione: q̄ illis ſit obediendum, non humanæ tantum neceßitatis cauſa: ſed ut* Deo *quoq; pareamus.* I*ram enim poſuit pro ultione, quam repoſcere poſſent magiſtratus ob dignitatis ſuæ contemptum, ac ſi dixiſſet, non ideo cedendum eſſe, quia reſiſtere potentioribus & armatis impune non liceat. quemadmodum tolerari ſolent iniuriæ, quæ propulſari nequeunt: ſed ſponte obeundam hanc ſubmißionem, ad quam uerbo* Dei *obſtringitur conſcientia.* Ergo, *etiam ſi exarmatus eſſet magiſtratus, quem impune laceſſere & contemnere liceret, nihilo magis eſſet id tentandum: quàm ſi pœnam ſtatim imminere cerneremus.* Non *enim priuati eſt hominis, abrogare imperium ei, quem dominus cum poteſtate nobis præfecit.* T*ota autem hæc diſputatio eſt de ciuilibus præfecturis.* I*taq; fruſtra inde ſacrilegam ſuam tyrannidem ſtabilire moliuntur, qui*

tur, qui dominatum in conſcientias exercent.

Propterea enim tributa quoq;.) Per *occaſionem, de tributis mentionem ingerit. quorum rationem de ducit ab ipſo magiſtratuum officio.* Nam *ſi eorũ ſunt partes, proborum tranquillitatem tueri ac conſeruare illæſam, ſceleratiſq; improborum conatibus ſeſe opponere, id facere non poſſunt, niſi potentia & firmis præſidijs adiuti.* Iure *ergo penduntur tributa, ad ſuſtinendos tam neceſſarios ſumptus. Cæterũ de modo uectigalium ceu tributorum, non eſt præſentis loci fuſius diſſerere.* Neq; *noſtrum eſt, uel principibus præſcribere, quantum in res ſingulas impendant, uel eos ad calculum uocare.* Meminiſſe *tamen eos decet, quidquid habent à populo, uelut publicum eſſe bonum: non priuatæ libidinis ac luxuriæ inſtrumentũ.*

Reddite ergo omnibus quæ debentur.) Videtur *mihi* Apoſtolus *hic ſummatim uelle comprehendere, quibus in rebus ſita ſint ſubditorum erga magiſtratus officia.* Nempe *ut ipſos in precio ac honore habeant, ut eorum pareant edictis, legibus, iudicijs: ut tributa & uectigalia perſoluant. ſub nomine timoris obedientiam ſignificauit: per uectigalia & tributa, nõ portoria modo & indictiones: ſed alios quoq; reditus.*

Nemini quidq̃ debeatis, niſi ut

inuicem

inuicem diligatis. Qui enim diligit alterū, legem impleuit. Illud enim non ſcortaberis, non occides, non furaberis, non falſum teſtimoniū dices, non concupiſces, & ſi quod eſt aliud præceptum, in hoc ſermone comprehenditur. Diliges proximum, ſicut te ipſum. Dilectio proximo non male facit. Plenitudo legis eſt dilectio.

Nemini quidq̃ debeatis.) Sunt qui dictum iſtud non ſine ironia putent: ac ſi reſponderet eorum obiectioni Paulus, qui grauari Chriſtianos contenderent, ꝙ ipſis alia, q̃ dilectionis, præcepta imponerentur. Et certe non nego, quin ironice poßit accipi: ut ijs, qui nullam aliam quàm dilectionis legem admittunt, concedat ſuum poſtulatum: ſed alio ſenſu. Ego tamen ſimpliciter accipere malo, quia exiſtimo Paulum iſtam de magiſtratuum poteſtate, præceptionē, ne cui infirma uideretur, uoluiſſe ad dilectionis legē referre, ac ſi dixiſſet. Cum poſtulo, ut principibus pareatis, non aliud requiro, q̃ quod ex lege dilectionis

debent

debent præſtare omnes fideles. Nam ſi bonis bene eſſe uultis (quod quidem nolle eſſet inhumanum) debetis ſtudere, ut leges ac iudicia ualeāt, ut legum præſides populum habeant obſequentē, quorum beneficio tranquillitas omnibus conſtat. Ergo uiolat charitatem, ſi quis ἀναρχίαν inducit, quam ſtatim conſequitur rerum omnium perturbatio.

Qui diligit alterum legem impleuit.) *Conſilium Pauli eſt, omnia legis mandata reuocare ad dilectionem, ut tum ſciamus nos rite obtemperare mandatis, cum dilectionem ſeruamus.* Idq; *ut nihil oneris ſubire detrectemus, quod ad charitatem ſeruandam faciat.* Ita *optime confirmat, quod præcepit de obedientia magiſtratui deferenda, in quo poſita eſt non minima pars charitatis.* Cæterum *hic impediuntur nonnulli, neq; ſatis extricare ſe queunt ex hac difficultate, quod* Paulus *docet impletam eſſe legem, ſi proximū diligamus: ſed* Paulus *in totam legē non reſpicit. tantum de officijs loquitur, quæ nobis erga proximum demandantur à lege.* Nugatorium *uero eſt ſophiſtarum cauillum, qui ex hac ſententia elicere conantur operum iuſtificationem.* Non *enim tradit* Paulus*, quid faciant, uel non faciant homines: ſed ſub conditione loquitur, quam nullibi ad impletam reperias.*

Siquidem iſtud non ſcortaberis.)Hinc colligi nō poteſt, quæ præcepta in ſecunda tabula contineantur: quando etiã in fine ſubijcit, & ſi quod eſt aliud præceptum. Omiſit enim mandatum de parentibus honorandis. uideri tamen abſurdum poßit, præteritum fuiſſe, quod maxime ad rem pertinebat. ſed quid ſi ideo tacuerit, ne argumentationem ſuam obſcuraret? ſed ut id non auſim aſſerere, ita uideo nihil hic deeſſe, ad id quod intendebat. Nempe ſi omnibus præceptis nihil aliud ſibi uoluerit Deus, quàm ut nos ad charitatem inſtitueret, modis omnibus enitendum ad eam nobis eſſe.

Dilectio proximo non malefacit.) Ab effectu demonſtrat, ſub charitate contineri, quæ illis omnibus præceptis traduntur. Qui enim uera charitate præditus erit, nunq̃ ei in mentem ueniet, fratres lædere. Quid aliud tota lex uetat, quàm ne proximo aliquã noxam inferamus? Quòd autem repetit, complementum legis eſſe dilectionem, intellige, ut prius, de ea legis parte, quæ hominũ ſocietatẽ ſpectat. Prior enim legis tabula, quæ eſt de cultu Dei, minime hic attingitur.

Et cum illud nouerimus, occaſionem eſſe, quia hora eſt, qua iam

è ſomno

è ſomno expergiſcamur [nũc enim propior eſt ſalus noſtra quàm cum credidimus] nox præceſſit, dies uero appropinquauit. Abijciamus ergo opera tenebrarum, & induamus arma lucis. Vt in die decenter ambulemus, non comeſſationibus, neq; ebrietatibus, neq; cubilibus, neq; laſciuijs, neq; contentione, neq; zelo: ſed induamini Dominum Ieſum Chriſtum, & carnis curam ne agatis, ad concupiſcentias.

Nunc alium exhortationis locum ingreditur. Quia ſcilicet nobis Dominus per Chriſtum ſolem iuſtitiæ illuxit, nobis agendum eſſe, quod agere ſolent, qui in media luce, atq; hominum conſpectu uerſantur. Diligenter enim cauent illi, ne quid fœdum aut indecorum admittant. quia ſi quid deliquerint, obnoxios ſe fore uident nimis multis teſtibus. Nos uero, qui ſemper in conſpectu Dei & angelorum ſtamus, qui Chriſtum animarum ſolem habemus præ oculis,

multo magis decet ab omni turpitudine cauere. Summa ergo uerborum hæc eſt, cum ſciamus opportunũ iam adueniſſe tempus, quo è ſomno expergiſcamur, abijciamus quicquid eſt noctis. Excutiamus omnia tenebrarũ opera, quandoquidem ipſæ tenebræ iam diſcuſſæ ſunt, & lucis operibus incumbentes, ambulemus quemadmodũ in die decet. Quæ interpoſita leguntur, parentheſi ſunt includenda. Porro quoniã hic allegoria eſt: notare operæprecium eſt, quid ſingulæ partes ſignificent. Noctem uocat, ignorationẽ Dei, qua quicunq; detinentur, ueluti in nocte errant ac dormiunt. Duobus enim iſtis malis laborant infideles, quia cæci ſunt, ac ſtupidi. Stuporẽ uero iſtum paulopoſt per ſomnũ deſignat, q eſt, ut ille dicit, imago mortis. Lucẽ noĩauit diuinæ ueritatis reuelationẽ per quã ſol iuſtitiæ Chriſtus nobis exoritur. Expergiſci ponit, pro accingi, & cõparari ad obeũda, quæ Dñs à nobis requirit, obſequia. opera tenebrarũ, ꝓ turpibus & flagitioſis, qa nox, ut inquit ille, pudore uacat. Arma lucis, pro honeſtis actionibus, & ſobrijs & caſtis, quibus ſolet dies deſtinari. Et arma potius, quam opera, quoniam Domino militandum eſt.

Nunc enim propior eſt ſalus noſtra.)Hic locus uarie ab interpretibus torquetur. Mihi autem uidetur ſimpliciſsima hæc eſſe ſententia. Nunc propior ſalus nobis adeſt, quàm eo tempore, quo credere cœpimus. ut ad tempus referatur, quod fidem præceſsit.

Mediam enim ſignificationem cum aduerbium iſtud habeat, hæc Apoſtoli propoſitio longe eſt conuenientior ut ex ſequentibus patet.

Nox præceßit, dies uero appropinquauit.) Nempe antequam nobis illuceret Deus, in tenebris eramus, ubi nulla ſalus apparebat. Nunc ſpes reſurrectionis ob oculos nobis per Euangelium eſt poſita, quæ nos excitare debet, ne in terra torpeamus.

Non comeſſationibus &c.) Tria uitiorum genera hic poſuit, quorum unumquodq; deſignauit duobus nominibus: intemperiem & luxuriam in uictu, libidinē uenerеam, & quæ ei coniunctæ ſunt ſpurcitiæ, inuidiam & contentionem. Si hæc tantum in ſe turpitudinis habent, ut ea perpetrare carnales quoq; homines in hominum oculis pudeat: nos ab ijs perpetuo abſtinere conuenit, qui in luce Dei uerſamur, etiā cum ab hominū cōſpectu ſumus ſubducti.

Sed induamini Ieſum Chriſtum &c.) Metaphora hæc ualde eſt ſcripturis uſitata, in ijs rebus, quæ ad hominem uel ornādum uel deformandum faciūt. quorū utrūq; in ueſtimentis cernitur. Nam & fœda laceraq; ueſtis hominē dehoneſtat, & decora puraq; multū illi conciliat gratiæ: induere aūt Chriſtum hic ſignificat, uirtute ſpūs eius undiq; nos munire, qua idonei ad omnes ſanctitatis partes reddamur. Sic .n. inſtauratur in nobis imago Dei, quæ unicum eſt animæ ornamentum

Et carnis curam.) Quandiu carnem noſtram circunferimus, eius curam non poſſumus in totum abijcere. ſic enim in cœlis eſt conuerſatio noſtra, ut in terra peregrinemur. Curanda ſunt igitur, quæ ad corpus pertinent, ſed non aliter, quàm peregrinationis adminicula, non autem ut patriæ nos obliuiſci faciant. Ideo *ſtatuit hunc modum, ut ſeruiamus neceßitati carnis noſtræ, non libidini indulgeamus.* Ita *fiet, ut præſenti ſæculo utamur, tanquã non utentes.*

CAPVT DECIMVMQVARTVM.

CVm uero, qui fide eſt imbecilla, ſuſcipite, nõ ad diſceptationes quæſtionũ. Qui credit, ueſcat̃ quibuſuis, qui autem infirmus eſt, olera edit. Qui edit, non comtemnat eũ, qui abſtinet: & qui abſtinet, eum non cõdemnet qui edit. Dominus enim illum ſuſcepit. Tu quis es, qui iudicas alienũ ſeruũ? proprio

Domi

Domino ſtat, uel cadit. ſtabit uero. Potens eſt. n. Deus efficere ut ſtet.

Nunc tranſit ad præceptum eccleſiaſticæ inſtitutioni apprime neceſſarium: ut qui in doctrina Chriſtiana maiores fecerint progreſſus, rudioribus ſe accommodent, roburq; ſuum conferant ad ſuſtinendã eorum infirmitatem. Sunt enim in Dei *populo aliqui debiliores, qui niſi tractẽtur magna manſuetudine ac clementia, cõcidunt animis, & tandem à religione alienãtur.* Q*uod illo etiam ſeculo potiſsimum contigiſſe, uериſimile eſt. Siquidem mixtæ erant ex* I*udæis ac gentibus eccleſiæ, quorum alij* M*oſaicæ legis obſeruationibus diu aſſueti, & à pueris innutriti, non facile ab illis diſcedebant: alij cum nihil tale didiciſſent, inſuetum iugum refugiebant.* Q*uoniam autem prompta eſt homini inclinatio, ab opinionum diuerſitate ad rixas & contentiones, oſtendit* A*poſtolus, quomodo inter ſe conſiſtere queant ſine diſsidio, qui ſic opinionibus uariant. præſcribit autem optimum modum, ut qui robuſtiores ſunt, operã impendant infirmis ſubleuandis, & qui magis profecerũt, ſufferẽdis rudibus.* N*eq; enim, ſi nos præ alijs cõfirmat* D*eus, robur cõfert, quo imbecilles opprimamus.* N*ec* C*hriſtianæ ſapientiæ eſt, inſoleſcere ultra modũ, alioſq; cõtemnere. hac ergo ratione ſer*

monem ad peritiores & iã cõfirmatos dirigit, qui quo ampliorẽ à Domino gratiam acceperũt, eo magis obſtricti ſunt ad proximos iuuandos.

Non ad diſceptationes quæſtionũ) Defectiua eſt oratio: quoniã uerbũ, quod poſſet ſenſum implere, deficit. Nihil tamen aliud uelle cõſtat, q̃ ne fatigentur infirmi importunis diſceptationibus. Sic uocat ſpinoſas & ſalebroſas quæſtiones, quibus inquietantur ac cõturbantur imbecilles cõſcientiæ, citra edificationẽ. uidendũ itaq; eſt, quibuſnã quæſtionibus ferendis quiſq; ſit idoneus: & autem paranda ſingulis, ſecundum captum ſuum doctrina.

Qui credit, ueſcatur quibuslibet.) In hac uerſione ſecutus ſum lectionẽ codicis mei, ubi nõ repetitur ſecũdo loco relatiuũ: ſed articulus præpoſitiuus, eius loco, habetur. quæ mihi etiã melius quadrare uidebatur. Nec illud aſperũ aut coactum uideri debet, q, infinitiuum pro imperatiuo accipio: quoniam iſta loquendi formula Paulo uſitatiſsima eſt. Credentes ergo appellat, qui certitudine cõſcientiæ ſunt præditi: his permittit indifferentẽ rerũ omniũ uſum. Interim olera edit infirmus, & ab ijs abſtinet, quorũ non putat uſum licere ſibi. Si uulgata lectio magis placet, ea quoq; mihi non improbatur.

Qui ueſcitur non cõtemnat.) Prudenter & appoſite utrinq; uitijs occurrit. hoc enim mali habẽt, qui

ſunt

ſunt infirmiores, ut eos qui inanibus ſcrupulis detinentur, tanq̃ ſuperſtitioſulos deſpiciāt, atq; etiam irrideant. Contra hi uix ſibi cauere à temerarijs iudicijs queant, ut non damnent quod non aſſequuntur. Quicquid ergo fieri contra ſuum ſenſum cernunt, illud malum eſſe putant. Illos ergo à contemptu dehortatur, hos à nimia moroſitate. Ratio autem quā addit, quia pertinet ad utrunq; hominū genus, utriq; membro aptanda eſt. cum uides, inquit, hominem illuminatum Dei *cognitione, ſatis teſtimonij habes, quod à* Domino *aſſumptus ſit. eum ſi uel contemnis uel damnas, reijcis quem* Deus *amplexus eſt.*

Tu quis es, qui alienum ſeruū &c.) Q*uemadmodum inciuiliter, imo ſuperbe inter homines facias, ſi alienum ſeruū adigere ad tuas leges uelis, & omnia eius facta ad arbitrij tui normam exigere:* Ita *nimiū tibi ſumis, ſi quid in ſeruo* Dei *condemnas, quia tibi non placet.* N*ō enim tuum eſt, illi præſcribere, quid faciat, & quid non faciat, neq; illi neceſſe eſt ad tuā legem uiuere.* Q*uòd aūt iudicandi facultas nobis adimitur, tam ad perſonam, quàm ad facta pertinet.* In *quibus tamen multum eſt differentiæ. hominem enim qualiſcunq; ſit, debemus arbitrio* Dei *relinquere.* De *factis eius non licet quidem ſtatuere ſecundum noſtram ipſorū æſtimationē: ſed ex uerbo* Dei. Iu*dicium uero, quod à uerbo ſumitur, neq; humanū*

eſt, neq; alienum. Vult ergo hic Paulus nos ab omni iudicandi temeritate abarcere: in quã incidũt, qui de hominũ factis audent pronunciare extra Dei uerbũ.

Proprio Domino ſtat aut cadit.) Ac ſi diceret. hæc poteſtas proprie domini eſt, quod ſeruus facit, uel improbare, uel acceptum habere. Itaq; iniurius eſt Domino, qui ad ſe rapere eã conatur. Quòd autem addit, ſtabilietur autem, eo non tantum iubet nos à condemnando abſtinere, ſed etiam ad clementiã & benignitatẽ hortatur, ut ſemp̱ bene ſperemus de eo, in quo cernimus aliquid Dei. Quandoquidem ſpem nobis fecit Dominus, quod eam confirmare ad plenum uelit, & ad perfectionem uſq; adducere, in quo opus gratiæ ſuæ inchoauit. Nam quod argumentatur à Dei potentia, non ſimpliciter id facit, ac ſi diceret, poſſe id facere Deum ſi uellet: ſed connectit Dei uoluntatem cum potentia, more ſcripturæ.

Hic quidem diem præ die æſtimat. Ille aũt peræq; æſtimat omnẽ diem. Vnuſquiſq; ſententiæ ſuæ certus ſit. Qui curat diem, Domino curat: qui non curat diẽ, Domino non curat. Qui ueſcitur, Domino ueſcitur. Gratias enim agit deo.

& qui

& qui abſtinet, Domino abſtinet: & gratias agit Deo.

Nuper de religione in ciborum delectu locutus erat: nunc alterum exemplum addit, de diſcrimine dierum. utrunq; autem ex Iudaiſmo erat. Siquidem cum Dominus *inter cibos diſcernat in lege ſua, & quoſdam immundos eſſe pronunciet, quorum uſu interdicit, cum dies prætereà feſtos & ſolennes indicat, eoſq; obſeruari præcipiat:* Iudæi, *à pueritia enutriti in doctrina legis, non poterant deponere dierũ reuerentiam, quam ab initio conceperant, & cui tota uita aſſueuerant: non audebant cibos attingere, à quibus iamdiu abhorruerant. Quòd ijs opinionibus imbuti erant, infirmitatis erat. Nam aliter ſenſiſſent, ſi certa illis ac liquida Chriſtianæ libertatis notitia conſtitiſſet. Quod aũt ab eo ſe abſtinebant, quod putabant ſibi illicitum, id erat pietatis. Quemadmodum audaciæ fuiſſet ac cõtemptus, ſi quid, repugnante conſcientia, tentaſſent. hic ergo optimã moderationem* Apoſtolus *adhibet: cum iubet quenq; ſui conſilij eſſe certum. Quo intelligit, tantum oportere eſſe obedientiæ ſtudiũ in* Chriſtianis, *ut nihil agant, quod nõ exiſtimẽt, uel potius certi ſint, placere* Deo.

Qui obſeruat diem, Domino *obſeruat:) Cum certum eſſet* Paulo, *ex ignoratione* Chriſti *prouenire di-*

erum obſeruationem: non eſt credibile, quod uolue- rit in totum defendere, & tamen ita uidentur ſonare uerba, nihil delinquere qui diem obſeruat. Nam Deo *nihil acceptum eſſe poteſt, niſi bonum.* Ergo, *ut eius mentẽ teneas: diſtinguere neceſſe eſt inter opinionem quã de obſeruandis diebus quis cõceperit, & obſer- uationẽ ipſam, cui ſe adſtringit.* Opinio .n. *ſuperſtitio ſa eſt.* Neq; *id negat* Paulus, *qui & iam infirmitatis nomine eã damnauit, & ſtatim apertius damnabit.* Quòd aũt *is, qui tenetur ea ſuperſtitiõe, uiolare diei ſolennitatẽ non audet: illud approbatur* Deo, *propte rea quod nihil audet, dubia conſcientia, ſuſcipere.* Quid .n. *faceret* Iudæus, *qui nondum adeo profecit, ut dierũ religione ſit liberatus? habet uerbũ dñi, quo cõmendatur dierum obſeruatio.* Neceßitas *illi impo nitur per legem.* Abrogatio *nondũ illi perſpecta eſt.* Nihil *ergo ſupereſt, niſi ut ampliorẽ reuelationẽ ex pectans, contineat ſe intra modũ captus ſui.* Nec *an- te beneficio libertatis fruatur, q̃ fide illud ample- xus ſit. ſic & de eo ſentiendũ eſt, qui ab immundis ci bis ſibi temperat.* Nam *ſi ita perplexus ueſceretur: illud non eſſet è manu* Dei *beneficium accipere, ſed rebus uetitis manum inijcere.* Vtatur *ergo alijs, quæ ſibi permiſſa putat, & modum intelligentiæ ſuæ ſe- quatur.* Sic *gratias aget* Domino, *quas agere non poſ ſet, niſi perſuaſus eſſet,* Dei *beneficio ſe fuiſſe paſtum:*

Ideo *non*

Ideo non erit aſpernandus, tanq̃ Dominum hac ſua ſo brietate & pia timiditate offendat. Nota aũt *quod dicit, tunc nos domino ueſci, & abſtinere, cum gratias agimus.* Proinde *ſine gratiarum actione, impurus eſt uſus, & impura abſtinentia. unicum eſt nomen* Dei, *quod, dum inuocatur, nos noſtraq; omnia ſanctificat.*

Nemo enim noſtrum ſibi ipſi uiuit, & nemo ſibi ipſi moritur: Siue enim uiuimus, Domino uiuimus: ſiue morimur, Domino morimur. Siue uiuimus, ſiue morimur, Domini ſumus. In hoc enim & mortuus eſt Chriſtus, & reſurrexit & reuixit, ut uiuis dominetur ac mortuis.

Confirmat nunc ſuperiorem ſententiam, ratione ex toto ad partem ducta. Non *eſſe ſcilicet mirum, ſi particulares uitæ noſtræ actiones in dominum reſpicere debeant: cum ipſa quoq; uita in eius gloriam tota conferenda ſit.* Neq; *enim rite compoſita eſt* Chri*ſtiani hominis uita, quæ nõ diuinam uoluntatem pro*

ſcopo

ſcopo habeat. Quod ſi referre ad eum debes quid quid agis, nefas eſt omnino quidpiam aggredi, quod putes illi diſplicere : Imo quod non perſuaſus ſis illi placere. Domino uiuere, hic non ſignificat, ut cap. 6. eius ſpiritu uegetari: ſed ad eius arbitrium ac nutum ſe comparare, & in eius gloriam ſua omnia deſtinare. Nec Domino uiuendum eſt modo: ſed etiam moriendũ, hoc eſt, tam mors, quàm uita illius arbitrio permittenda. Addit optimam rationem, quia ſiue ui uimus, ſiue morimur, illius ſumus. Nam inde ſequitur, illum habere ius in uitam ac mortem noſtram.

In hoc enim Chriſtus mortuus eſt.) Confirmatio eſt rationis, quam proxime poſuerat. Quo enim probaret, uiuendum eſſe & moriendum domino, dixerat, nos, ſiue uiuimus, ſiue morimur, in Chriſti poteſtate eſſe. Nunc oſtendit quàm merito hanc ſibi poteſtatem in nos dominus uindicet: cũ eam tanto precio ipſe acquiſierit. Nam mortẽ pro ſalute noſtra obeundo, dominium ſibi acquiſiuit, quod nec morte ſolueretur. Reſurgendo autem, totam uitam noſtrã in peculium accepit. Morte igitur & reſurrectione ſua promeritus eſt, ut tam in morte, quàm in uita, gloriæ nominis ſui ſeruiamus. Quòd hic habetur, ſurrexit, ac reuixit, perinde ualet, atq; per reſurrectionem reſtitutus eſt in uitã, quæ nunquàm terminabitur.

Tu uero

Tu uero quid iudicas fratrem tuum? aut etiam tu quid contemnis fratrem tuum? Omnes enim ſiſtemur ad tribunal Chriſti. Scriptum eſt enim. Viuo ego, dicit dominus, mihi flectetur omne genu: & omnis lingua cõfitebitur Deo. Vnuſquiſque igitur de ſe rationem reddet Deo. Quare ne amplius iudicemus alius alium: ſed hoc iudicate potius: ne lapſus occaſio detur fratri, aut offendiculum.

Ex eo quod omnium noſtrum uitam ac mortem Chriſto addixerat, tranſitum facit ad mentionem iudicij, quod pater illi unà cum cœli ac terræ dominio detulit: Unde colligit, importunam eſſe audaciam, ſi quis iudicium ſibi in fratrem uſurpat: quando hac licentia Chriſto domino eripitur poteſtas, quam ſolus à patre accepit. Sed primum fratris nomine coercet iſtam iudicandi libidinem. Si enim fraternæ ſocietatis ius inter nos ſtatuit Dominus: æqualitatem ſeruari oportet. Importune ergo facit, qui

iudicis

iudicis perſonam ſibi aſſumit. Deinde *ad unicum illum iudicem nos reuocat: cui non ſolum adimere ſuam poteſtatem nemo poteſt: ſed ne eius quidem tribunal effugere. Quàm igitur abſurdum eſſet inter homines, ſi reus, qui in ſubſellio iacere debet, inuolaret in tribunal iudicis: tam abſurdum eſt, Chriſtianum hominem iudicandæ fraternæ conſcientiæ licentiam ad ſe trahere.* Tale *fere eſt argumentum* Iacob. *cap. 4. Quòd qui fratrem iudicat, iudicat legem. Qui uero iudicat legem, non legis eſt obſeruator, ſed præſes. Contra uero, inquit, unus eſt legislator, qui poteſt ſeruare & perdere.* Tribunal *p iudicandi facultate Chriſto attribuit, qualiter uox archangeli, qua citabimur, tuba nominatur alibi: quia ſuo uelut clangore oim mentes aureſq; percellet*

Scriptum eſt enim. Viuo ego.) Hoc *prophetæ teſtimonium non tam ad probationem ſententiæ illius de iudicio Chriſti, quæ indubitata erat apud omnes Chriſtianos, citaſſe mihi uidetur, quàm ut oſtenderet, iudicium Illud ſumma cum humilitate & ſubmiſſione omnibus eſſe expectandum: quod uerba quoq; ſonant.* Prius *ergo ſuis uerbis teſtatus eſt, penes Chriſtum unum eſſe iudicium in omnes homines: nunc prophetæ uerbis demonſtrat, oportere illius iudicij expectatione omnem carnem humiliari.*

Cæterum quanquam in illo prophetæ loco Do=

minus

minus in genere prædicit, fore, ut illuſtretur gloria ſua, apud omnes gentes, ac maieſtas ſua ubiq; exaltetur, quæ tunc inter paucißimos, uelut in obſcuro aliquo mundi angulo, deliteſcebat: tamen ſi propius expendimus, palam eſt, eius rei complementum non extare nunc, neq; unq̃ extitiſſe in hoc mundo: neq; uero eius rei impoſterum ſpes eſt. Non aliter nunc regnat in mundo Deus, *quàm per* Euangelium, *nec aliter rite honoratur eius maieſtas, quàm ubi ex uerbo agnita ſuſpicitur.* Atqui *ſemper habuit* Dei *uerbum hoſtes ſuos, qui peruicaciter illi reſtiterunt, & contemptores, qui ludibrio ipſum, uelut rem ludicrā ac fabuloſam, habuerunt.* Hodie *quoq; multi tales ſunt, & perpetuo erunt.* Hinc *apparet, inchoari quidem in præſenti uita uaticinium iſtud: ſed à ſua perfectione abeſſe, donec dies ille ultimæ reſurrectionis illuxerit, quo proſternentur omnes* Chriſti *hoſtes, ut fiant ſcabellum pedum eius.* Porro *id quoq; fieri non poterit, niſi in iudicium ſederit* Dominus. Ergo *bene accommodauit teſtimonium hoc ad tribunal* Chriſti. E*ſt etiam inſignis locus, ad ſtabiliendam fidem noſtram de æterna* Chriſti *diuinitate.* Deus *enim eſt, qui illi loquitur: &* Deus *ille, qui gloriam ſuam alteri ſe non ceſſurum, ſemel pronunciauit.* Iam *ſi in* Chriſto *adimpletur, quod uni ſibi illic uindicat: ipſe proculdubio ſe in* Chriſto *manifeſtat.*

niſeſtat. Et ſane illius prophetiæ ueritas tunc palam apparuit, cum ex orbe uniuerſo populum ſibi collegit Chriſtus, atq; in numinis ſui cultum Euangelijq; obedientiam redegit. Quo reſpexit Paulus Philip. 2. cum diceret, Deum Chriſto ſuo nomẽ dediſſe, in quo flectatur nunc omne genu. Ad plenum autem conſtabit, ubi ad iudicandos uiuos & mortuos tribunal conſcenderit. quemadmodum illi à patre datum eſt omne iudicium in cœlo & in terra. In uerbis prophetæ eſt, omnis lingua iurabit mihi: ſed cum ſpecies diuini cultus ſit, iuſiurandum: nihil ſenſu uariat, quod hic habet Paulus, confitebitur. Voluit enim ſimpliciter affirmare dominus, cunctos homines non modo agnituros ſuum numen: ſed confeßionem obedientiæ edituros, & ore, & externo corporis geſtu, quem per genu flectionem deſignauit.

Vnuſquiſq; igitur noſtrum.) Concluſio hæc ad humilitatem ac ſubmißionem nos reuocat: Vnde etiam ſtatim infert. Vt ne iudicemus alter alterum: quia non competit nobis, iudicandi uices uſurpare, quos ſubeundi pariter iudicij & reddendæ rationis manet neceßitas. Ex uaria autem ſignificatione uerbi iudicare, eleganter deduxit antanadaſin. Priore enim loco uetat ne iudicemus condemnado: altero iubet ut iudicium omne rationis cõferatur ad uitandam offenſionem.

Noui &

Noui & perſuaſus ſum in Domino Ieſu, nihil cõmune per ſe eſſe, niſi qui exiſtimat aliquid eſſe cõmune, ei commune eſt. Verum ſi propter cibum frater tuus cõtriſtatur: iam non ſecundum charitatem ambulas. Ne cibo tuo illũ perdas pro quo Chriſtus mortuus eſt. Ne ueſtrum igitur bonum hominum maledicentiæ ſit obnoxium. Non enim eſt regnũ Dei eſca & potus: ſed iuſtitia & pax & gaudiũ in ſpiritu ſancto. Qui enim ſeruit per hæc Chriſto acceptus, eſt Deo, & probatus hominibus.

Quò præueniat obiectionem, quæ prætexi poterat ab ijs, qui tantum profecerant in Euangelio *Chriſti, ut non diſcernerent inter cibos: quid de cibis ipſis ſentiendum ſit, ſi in ſe conſiderentur, primũ demonſtrat: deinde ſubijcit. quid peccari poſſit in circumſtantia uſus. Pronunciat ergo, rectæ ac puræ conſci-*

entiæ nullum cibum eſſe impurum Neq; *ullum impe dimentum eſſe, quòminus pure utamur, niſi ab igno= rantia & errore.* Quia *ſi quis aliquam in cibo im= munditiem imaginetur, eo libere uti non poteſt ſed paulopoſt addit, non eſſe in cibos modo ipſos reſpi= ciendum: ſed in fratres, coram quibus ueſcimur.* Non *enim ſic debemus uſum beneficiorum* Dei *indifferen tem habere, ut non ſit charitati ſubiectus.* Perinde *igitur ualent eius uerba, ac ſi diceret. ſcio mundos eſſe omnes cibos, ideoq; liberos tibi relinquo, ſino conſcientiam tuam omni ſcrupulo ſolutam.* Deniq; *à cibis ipſis non te ſimpliciter arceo: ſed, ratione ci= borũ ſepoſita, uolo proximum abs te nõ negligi.* Cõ= *mune hic uocat prophanũ, et quod ab impijs promi= ſcue uſurpatur, ut opponatur ijs, quæ peculiariter ſunt ſanctificata in uſum populi fidelis.* Dicit *ſe noſſe & perſuaſum eſſe de puritate omniũ ciborum, quo eam extra dubium ponat addit in* Chriſto Ieſu: *quia eius beneficio & gratia conſequimur, ut à domino benedicantur nobis omnes creaturæ, quæ alioqui in* Adam *erant maledictæ. Simul tamẽ uoluit opponere libertatem à* Chriſto *datã legis ſeruituti, ne teneri ſe putarent ea obſeruatione, à qua* Chriſtus *ipſos libe= raſſet.* In *exceptione, quam poſuit, docemur nihil tam purum eſſe, quod non contaminet corrupta cõ= ſcientia.*

Si propter

*Si propter cibum frater tuus contriſtatur.)*Nunc *declarat,quot modis uſum bonarũ rerum uitiet fratrum offenſio.*Ac *prima quidem ratio eſt, quod uiolatur charitas,ſi ob cauſam tam leuem frater mœrore afficitur.* Cõ*trarium enim charitati eſt,alicui doloris cauſam dare.* Al*tera, quòd dum uulneratur infirma cõſcientia, diſsipatur precium ſanguinis* Chri*ſti.* Nam *cõtemptiſsimus frater ſanguine* Chri*ſti eſt redemptus.*Indignum *eſt ergo ut perdatur,quo uentri ſatisfiat.* N*iſi* Chri*ſto cibum,rem uiliſsimam,præferimus.*Tertia *eſt, quod ſi bona eſt libertas p* Chri*ſtum nobis acquiſita,dare operam debemus,ne in hominum maledicentiam incidat, ac merito uituperetur:quòd fit ubi importune dei donis abutimur.* H*æ ergo rationes mouere nos debent,ne temere ob licentiam noſtram in offenſiones incurramus.*

N*on eſt enim regnum* Dei.) I*am è conuerſo docet, poſſe nos citra iacturam abſtinere uſu noſtræ libertatis: quia regnum* Dei *non ſit in illis rebus poſitum.* N*am quæ uel ad erigendum uel ad conſeruandum* Dei *regnum pertinent, nullo modo ſunt omittenda:quæcunq; tandẽ ſequantur offenſiones.* Q*uod ſi ob charitatẽ cedere licet uſu ciborũ, illæſo* Dei *honore, ſaluo* Chri*ſti regno, pietate inoffenſa,ferendi non ſunt illi,qui ob eos eccleſiam conturbant.*I*iſdem*

argumentis utitur in priore ad Corinthios, Eſca uentri, & uenter eſcis, deus utrunq; deſtruet. Si manducauerimus, non abundabimus. Quibus in ſumma uult oſtendere, cibum & potũ res eſſe uiliores, quã ut earum cauſa debeat curſus Euangelij impediri.

Sed iuſtitia & pax.) Hæc obiter cibo & potui oppoſuit, non ut oĩa enumeraret, quib. cõſtat Chriſti regnum: ſed ut indicaret, poſitum eſſe in rebus ſpiritualibus. Quanq̃ certe paucis uerbis ſummã eius cõplexus eſt. Nempe ut nobis bene conſcij apud dominum quieſcamus, ac uero cõſcientiæ gaudio fruamur, idq; per ſpiritum ſanctum in nobis habitantem.

Qui enim per hæc.) A conſequenti ductum argumentum. fieri non poteſt, ut qui Deo acceptus eſt, ac hominibus probatus, non habeat ea, quæ ad regnum Dei pertinent. Qui tranquilla placidaq; conſcientia per iuſtitiã ſeruit Chriſto, tam hominibus quàm Deo ſe approbat. Vbi ergo eſt iuſtitia, & pax, & gaudiũ ſpirituale, illic regnum Dei ſuis omnibus numeris eſt abſolutum. Rebus ergo corporeis non conſtat. Porro gratum hominẽ Deo eſſe dicit, qui eius uolũtati obſequitur. Hũc probatũ hominib. teſtatur, quia non poſſũt nõ reddere teſtimoniũ uirtuti, quã oculis cernũt.

Proinde quæ pacis ſunt & ædificationis mutuæ, ſectemur: ne pro

pter

pter cibum deſtruas opus Dei. Omnia quidem pura: ſed malum eſt homini, qui per offenſionem ueſcitur. Bonum eſt non edere panem, nec uinum bibere, nec aliud facere, in quo frater tuus concidat, uel offendatur, uel infirmetur.

Quantum poteſt, reuocat nos à nuda ciborum conſideratione ad illa maiora, quæ primum locum in omnibus actionibus noſtris habere, adeoq; illis præeſſe debent. Edendum eſt enim ut uiuamus: uiuendum ut ſeruiamus domino. Ille autem domino ſeruit, qui beneuolentia & comitate proximum ædificat. His enim duobus, concordia & ædificatione, continentur ferè omnia charitatis officia. Id ne parui fiat, repetit, quam poſuerat ſententiam. Cibum corruptibilem, rem indignam eſſe, cuius cauſa diſsipetur id, quod Dominus ædificauit. Vbicunq; enim uel ſcintilla eſt pietatis, illic opus Dei cernere eſt: quod demoliuntur, qui ſua importunitate perturbant infirmam adhuc conſcientiam.

Omnia quidem pura.) Quod omnia eſſe pura dicit, eſt conceſsionis: quod addit, ſed malum eſt ei, qui per offenſionē ueſcitur, eſt exceptionis. ac ſi diceret.

Bonus eſt quidem cibus:ſed mala offenſio. Dati autẽ ſunt nobis cibi,ut ijs ueſcamur ſalua charitate. Polluit ergo uſum puri cibi,qui charitatem in eo uiolat. Ex eo infert, bonum eſſe abſtinere ab omnibus, quæ in fratrum offenſionem uergant. Tria autem ordine ponit, corruere, offendi,infirmari, in hunc ſenſum. Ne fratribus cauſa lapſus prebeatur,imo nec offenſionis, imo nec infirmitatis. Infirmari ſiquidem minus eſt, quã impingere uel offendi: & offendi minus, quàm cadere.Infirmari dicitur,cuius conſcientiæ trepidatio aliqua inijcitur. Offendi, cuius conſcientia grauiori perturbatione concutitur. Concidere,qui quodammodo alienatur à ſtudio religionis.

Tu fidem habes? apud teipſum habe coram Deo. Beatus qui non iudicat ſeipſum,in eo quod examinat.Qui uero dijudicat,ſi comederit,condemnatus eſt:quia non ex fide.Quidquid uero non eſt ex fide, peccatum eſt.

Quo finem faciat,demonſtrat in quo ſitum ſit bonum Chriſtianæ libertatis:unde apparet falſo eos ia-

ctare

ſtare libertatẽ, qui in uſu illius tẽperare ſibi neſciũt. Dicit ergo notitiam libertatis, cum fidei ſit, Deum proprie reſpicere. Ergo qui eiuſmodi certitudine præditus eſt, eum conſcientiæ tranquillitate coram Deo contentum eſſe oportet: neq; opus eſt uenire in poſſeſſionem coram hominibus Sequitur ergo, peruerſa libidine fieri, ſi infirmos fratres in eſu carnium offendimus: quia nulla ad id neceſſitas nos impellit. Cæterum liquet facile, quàm perperam à non nullis detorqueatur hic locus, qui inde colligunt, nõ referre qualiter ſe quiſq; gerat in obſeruandis ſtultis ac ſuperſtitioſis cremonijs: modo conſcientia pura apud Deum maneat. Nihil enim minus uoluit Paulus, ut contextus ipſe teſtatur.

Beatus qui non iudicat ſeipſum.) Hic docere uult, primum qua ratione legitimus nobis fiat donorum Dei uſus: deinde quantum impedimentum ſit ignorantia: ne imperitos ultra infirmitatis ſuæ modum urgeamus. Sed generalem ponit ſententiam, quæ ad omnes actiones extendatur. Beatus, inquit, eſt qui non eſt ſibi male conſcius: ſiquidem facta ſua rite examinat. Contingit enim, plæroſq; deſignare peſſima facinora ſine aliquo conſcientiæ ſcrupulo. ſed id fit, quia clauſis oculis temere ſe proripiunt quo fert cæca & furioſa carnis intemperantia. Multũ uero inter ſtuporẽ ac iudicium

intereſt. Qui ergo delectũ habet in rebus, ille ſi, probe æſtimata re & perpenſa, non mordetur malo conſcientiæ teſtimonio, beatus eſt. Nam ſola hæc ſecuritas facere poteſt, ut opera noſtra Deo *placeant.*

Qui autem diiudicat.) Optime uno uerbo expreſſit affectum animi uacillantis, & incerti, quid ſit opus factu. Qui enim diiudicat, huc atq; illuc alternat, & dubia inclinatione tenetur ſuſpenſus inter uarias deliberationes. Cum ergo principium boni operis ſit, animi bene ſibi apud Deum *conſcij certitudo & quaſi placida ſecuritas:* Nihil *magis contrarium eſt operum noſtrorum approbationi, quàm trepidatio. utinam uero bene infixa eſſet hominum animis hæc ſententia, nihil aggrediendum, niſi quod certo ſtatueret animus,* Deo *acceptum eſſe.*

Quidquid enim non eſt ex fide.) Ratio *condemnationis, quod opus, quamlibet in ſpeciem præclarũ ſit & egregium, niſi recta conſcientia fundatum ſit, peccato imputatur.* Neq; *enim externã pompam moratur* Deus*: ſed interiorem cordis obedientiam.* Ab *una illa pendet operum noſtrorum æſtimatio.* Porro *qualis obedientia eſt, ſi quis ſuſcipit, quod non perſuaſus ſit* Deo *approbari?* Vbi *ergo dubitatio talis eſt, merito præuaricationis arguitur, qui contra teſtimonium conſcientiæ pergit.* Fidei *uocabulũ hic ponitur pro conſtanti animi perſuaſione, & firma, ut*

ita

ita loquar, certitudine, nec ea qualibet: ſed quæ ex Dei *ueritate concepta ſit.* Itaq; *trepidatio & incertitudo actiones noſtras omnes, quantumuis alioqui ſpecioſas, uitiat.* Iam *cum pia mens nuſquam certo, niſi in uerbo* Dei, *poßit acquieſcere: euaneſcunt hic omnes fictitij cultus, & quæcunq; opera in hominũ cerebris nata ſunt.* Dum *enim damnatur quidquid non eſt ex fide, reijcitur quidquid non eſt uerbo* Dei *ſuffultum & approbatum.* Quanq̃ *ne id quidem ſatis eſt, uerbo* Dei *approbari quod facimus, niſi animus, perſuaſione illa fretus, alacriter ad opus ſe accingit.*

CAPVT DECIMVMQVINTVM.

DEbemus autẽ nos, qui potentes ſumus, infirmitates impotentium portare: & non placere nobis ipſis. unuſquiſq; enim noſtrum proximo placeat in bonum, ad ædificationem. Etenim Chriſtus non pla-

cuit ſibi ipſi: ſed quemadmodum ſcriptũ eſt, opprobria exprobrantium tibi ceciderunt ſuper me.

Ne *indignum putarent, qui in dei cognitiõe plus alijs ꝓmouerant, ſibi plus oneris imponi, oſtendit in quem uſum ſit cõferendum robur illud, quo reliquos excellunt. nempe ad ſuſtinendos imbecilles, ne collabantur.* Quemadmodum *enim quibus excellentiorẽ doctrinã cõtulit* Deus, *eos inſtituendis rudibus deſtinat, ita quos corroborat, illis cõmendat fulciendos imbecilles ſuo robore. ſic omnes gratias inter Chriſti membra cõmunicari decet. Quo igitur quiſq; confirmatior eſt in Chriſto, eo eſt obſtrictior ſufferẽdis infirmis. Quòd dicit, nõ oportere Chriſtianũ placere ſibi, ſignificat nõ oportere ſtudiũ ſuũ dirigere ad ſatisfaciendum ſibi, quemadmodũ ſolent, qui proprio iudicio contenti, alios ſecure negligunt.*

V*nuſquiſq; n. noſtrum.)* Docet hic nos eſſe *alijs obligatos.* Ideo *officij noſtri eſſe, illis ſatisfacere & obtemperare.* Nec *ullã eſſe exceptionẽ, quin debeamus nos fratrib. accõmodare, ubi ſecundũ dei uerbũ in illorũ edificationẽ id poſſumus.* Duæ *ergo hic ſunt ꝓpoſitiones. Quòd noſtro ipſorũ iudicio nõ cõtenti, noſtris cupiditatibus nõ acquieſcẽtes, debemus ubiq; contendere, quo fratribus ſatisfaciamus.* Altera: *Quod dum uolumus nos proximis accõmodare, in*

Deũ reſpicere debemus, ut finis noſter ſit, illorũ ædificatio. Non ergo ſtudendum eſt ut illis placeas, quibus nihil niſi malum adlubeſcit.

Etenim Christus nõ placuit ſibi ipſi.) Si æquũ eſt, ſeruum nihil recuſare, quod dñs in ſe ſuſcipiat, ualde abſurdum foret, uelle nos eximere ab hæc neceßitate tolerãdæ alienæ infirmitatis, cui ſubiecit ſe Chriſtus: quo rege ac dño gloriamur. Ille.n omiſſo ſui reſpectu ſe totũ huic ſtudio dedidit. Nã in illũ uere cõpetit, qđ quid canit uates Pſal.69. Inter alia aũt hoc quoq; ponit, ꝙ zelus domus dei ipſum exederit, & opprobria opprobrantiũ Deo ſup ipſum ceciderint. Quo ſignificat, tanto feruore gloriæ dei æſtuaſſe, tanto deſiderio regni eius pmouẽdi fuiſſe correptũ, ut oblitus ſui hac una cogitatiõe quaſi abſorberetur. Ita ſe dño deuouiſſe, ut diſcinderetur aĩo, quoties ſacrũ eius nomẽ patere impiorũ maledicentiæ uideret. Quanꝗ ſecunda illa pars, de oppbrijs dei, bifariam intelligi poteſt: uel ꝙ nõ ſecus fuerit affectus cõtumelijs, quæ deo inferebãtur, ꝗ ſi eas in ſe ipſe ptuliſſet: uel ꝙ nõ ſecus ipſi doluerit, uidere deo iniuriã irrogari, ꝗ ſi ipſe author extitiſſet. Quòd ſi regnet in nobis Chriſtus, ut in fidelib ſuis regnare eũ neceſſe eſt, hic quoq; ſenſus in animis noſtris uigebit, ut quidqđ derogat dei gloriæ nõ aliter nos excruciet, ꝗ ſi in nobis reſideret. Eant nũc quibus ſumma uotorum eſt, maximos honores apud eos adipiſci, qui probris omnibus dei nomẽ afficiũt,

Chriſtum pedibus conculcant, Euangelium ipſius & cõtumelioſe lacerant, & gladio flammaq; perſequũtur. Non eſt ſane tutum ab ijs tantopere honorari, à quibus non modo contemnitur Chriſtus: ſed contumelioſe etiam tractatur.

Quæcunq; enim ante ſcripta ſunt, in noſtram doctrina ſunt ſcripta: ut per patientiam & conſolationem ſcripturarum ſpem habeamus. Deus autem patientiæ & conſolationis det uobis idem mutuo cogitare, ſecundum Chriſtum Ieſum: ut uno animo, uno ore glorificetis Deũ, & patrem domini noſtri Ieſu Chriſti.

Exempli applicatio eſt, ne quis putaret iſtud nimis longe petitum eſſe, quod ad imitationem Chriſti nos cohortaretur. Imo uero, inquit, nihil eſt in ſcripturis, quod non ad ueſtram eruditionem uitæq; ueſtræ inſtitutionẽ ualeat. Inſignis locus, quo dum intelligimus, nihil in oraculis Dei contineri inane & infructuoſum, ſimul etiã docemur in ſcripturæ lectione proficere ad pietatem ac uitæ ſanctimoniã. Quicquid

quid ergo in ſcriptura proditum eſt, in eo ediſcendo elaboremus. Contumelia enim fieret ſpiritui ſancto, ſi putaremus illũ docuiſſe aliquid, quod ſcire noſtra nihil referat. Deinde quicquid illic docetur, ſciamus tendere ad profectum pietatis. Tametſi autem de ueteri teſtamento loquitur, idipſum tamen de ſcriptis etiam Apoſtolicis ſentiendum eſt. Nam ſi Chriſti ſpiritus ubiq; eſt ſui ſimilis, non eſt dubium, quin ſuam doctrinam nunc per Apoſtolos, ut olim per prophetas, in ſuorum ædificationem attemperauerit. Porrò hic optime redarguuntur phanatici ſpiritus, qui iactant uetus teſtamentum eſſe abolitum, nec ad Chriſtianos quicquam pertinere. Qua enim fronte auertent Chriſtianos ab ijs, quæ in ipſorũ ſalutem à Deo deſtinata teſtatur Paulus? Quod autem addit, *ut per patientiam & conſolationem ſcripturarum ſpem habeamus*, non omnes partes eius utilitatis comprehendit, quæ colligenda eſt ex uerbo Dei: ſed breuiter notat præcipuum finem. In hoc enim præſertim incumbunt ſcripturæ, ut ad patientiam comparatos, & cõſolationibus firmatos, ad ſpem æternæ uitæ erigant, atq; in eius meditatione retineant. Nomen exhortationis, pro quo alij cõſolationem reddunt, mihi non diſplicet: niſi quod conſolatio magis quadrat patientiæ, quia hæc ex illa naſcitur.

Deus autẽ patientiæ.) Ab effectis ſic nominatur,

quæ

quæ prius ſcripturæ attribuebantur, optima quidem ſed diuerſa ratione: ſolus ſane Deus *patientiæ & conſolationis author eſt, quia utranq; cordibus noſtris inſtillat per ſpiritum ſuum: uerbo tamen ſuo, uelut inſtrumento, ad id utitur.* Docet *enim primum quæ ſit uera conſolatio, & quæ ſit uera patientia: deinde illam doctrinam animis noſtris inſpirat ac inſerit.* Por*rò ubi monuit & cohortatus eſt ad officium* Roma*nos, nunc ad precationem conuertitur: ut* Chriſtus *eorum animos in ueram conſenſionem redigat, ac uere inter ſe conſpirare faciat. Simul etiam indicat, quale ſit uinculum iſtius unitatis, dum uult ut conſentiant ſecundum Chriſtum. Miſera enim conſpiratio eſt, quæ fit extra* Deum. *Illa autem extra* Deum *eſt, quæ ab eius ueritate nos alienat. Ac quò magis commendabilem reddat conſenſionem in Chriſto, docet quantopere ſit neceſſaria. Quando non uere à nobis glorificatur* Deus, *niſi in ipſius laudem corda omniũ & linguæ conſentiant. Non eſt ergo quod iactet quiſpiam, ſe* Deo *gloriam daturũ ſuo more. Tanti enim* Deo *eſt ſeruorum ſuorum unitas, ut inter diſsidia & contentiones gloriã ſuam perſonare nolit.* Hæc *una cogitatio ſatis cohibere debeat inſanam contendendi rixandiq; laſciuiam, quæ multorum animos hodie nimis occupat.*

Itaq; ſuſcipite uos mutuo, quẽ-

admo-

admodum Chriſtus uos ſuſcepit in gloriam dei. Dico autem, Ieſum Chriſtum miniſtrum fuiſſe circun ciſionis, ſuper ueritate Dei, ad pro miſſiones patrum confirmandas. Gentes autē pro miſericordia glo- rificare debent Deum: quemadmo dum ſcriptum eſt. Propter hoc cō fitebor tibi inter gentes, & nomini tuo pſallam. Et rurſum dicit. Exul tate gentes cum populo eius. Lau- date dominum oēs gentes, & col- laudate eū oēs populi. Et rurſum Ieſaias dicit. Erit radix Ieſſe, & qui exurget ad imperandū gentibus. In ipſo gentes ſperabunt.

Redit ad exhortationem, in qua confirmanda ſemper exemplum Chriſti retinet. Neq; enim ille unum aut alterum noſtrum: ſed omnes ſimul com- plexus, ita nos coniunxit, ut fouere nos inuicem debeamus, ſiquidem uolumus in eius ſinu perma- nere. Ita ergo demum confirmabimus noſtrā uocati-

onem,ſi non ſeparabimus nos ab ijs, quibus nos dominus colligauit. Particula *in gratiam* Dei,*uel ad nos modo, uel ad* Chriſtum*, uel ad ipſum & nos ſimul referri poteſt.* Quod *poſtremum mihi magis placet,in hunc ſenſum.*Quemadmodum Chriſtus *patris gloriam illuſtrauit, nos omnes in gratiam recipiendo,cum miſericordia indigeremus: ſic nos ad illuſtrandam* Dei *gloriam,coniunctionem illam ſtabiliamus,quam habemus in* Chriſto.

Dico *autem* Ieſum Chriſtum.) Nũc *oſtendit qualiter nos omnes amplexus ſit* Chriſtus*: ubi nihil relinquit diſcriminis inter* Iudæos *ac gentes, niſi quòd* Iudaicæ *genti primo loco promiſſus ac quodammodo peculiariter deſtinatus fuit, priuſquam gentibus exhiberetur.* Cæterum *in eo,quod ſeminarium omnium contentionum erat, nihil intereſſe inter utroſq; docet, quia utroſq; ex miſera diſſipatione collegit, collectos in regnum patris adduxit, ut fierent unus grex,in uno ouili, ac ſub uno paſtore.* Inde *æquum eſſe innuit,ut concordes maneant inter ſe: neq; contemnant alij alios, quando neutros* Chriſtus *contemptui habuit.*Prius *ergo de* Iudæis *loquitur: ac dicit* Chriſtum *illis miſſum fuiſſe, quo ueritatem* Dei *adimpleret, promißiones, ipſorum patribus datas, præſtando.* Hic *autem honor uulgaris non eſt, quòd* Chriſtus *cœli terræq; dominus,ut eorum ſaluti inſeruiret,*

uiret, carnem induit. Quo enim magis ſe humiliauit eorum cauſa, eo maiori honore dignatus eſt ipſos. Atq; id tanq̃ indubium pro confeſſo aſſumit. Quo magis mirum eſt, tantam eſſe impudentiam in phræneticis quibuſdam capitibus, ut in carne concludere, & ad præſentem mundum alligare omnes ueteris teſtamenti promißiones non dubitent. At Paulus hic negat aliud fuiſſe in circunciſione, id eſt, inter Iudæos, Chriſti officium, quàm ut promißiones Abrahæ, & alijs patribus datas re ipſa confirmaret. Ac ne quis poſſet cauillari, ipſos pro nepotibus tantum accepiſſe: expreßius illis addicit, cum illorũ uocat promißiones. Ergo aut Chriſti uirtus in corporalibus beneficijs continebitur, aut latius quàm ad carnem extendebatur fœdus cum Abrahamo percuſſum.

Gentes autem pro miſericordia.) Alterum membrum, in quo probando, quia dubium erat, plus immoratur. Primum teſtimonium, quod citat, ſumptũ eſt ex Pſal. 18. qui refertur 22. cap. lib. 2. Samuelis. Vbi proculdubio uaticinium editur de regno Chriſti. Vocationem porro gentiũ ex eo comprobat Paulus, ꝙ illic promittitur cõfeßio gloriæ Dei inter gentes. Neq; enim poſſumus uere Deum prædicare, niſi inter eos, qui laudes eius exaudiunt, dum à nobis decantantur. Quare ut inter gentes Dei nomẽ celebretur, illas oportet donari cognitione, & in cõmunio-

nem populi Dei *uenire*. V*biq; enim hoc in ſcripturis uideas, non poſſe prædicari* Dei *laudes, niſi in cœtu fidelium, quibus aures ſunt audiendi præconij capaces.*

Exultate gentes cum populo eius.) Q*uod hunc uerſum cõmuniter interpretantur, perinde atq; ex cantico* Moſe *deſumptum, mihi non placet.* Q*uoniã illic* Moſes *terrere uult potius* I*ſraelis aduerſarios, eius magnitudine, quàm inuitare ad communẽ lætitiam.*Exi*ſtimo igitur potius è* P*ſal.67.petitum, ubi habetur.*Exul*tent & letentur gentes:quoniam iudicas populos in æquitate, & gentes in terra dirigis.* Q*uod autẽ addidit ex ſuo* Paulus*, cum populo* Dei*, id fecit explicationis cauſa.* Nam *illic ſane coniungit propheta gentes cum* I*ſraele, & utroſq; pariter ad lætitiam inuitat, quæ non niſi in* Dei *cognitione conſiſtit.*

Laudate Deum *omnes gentes.*) Neq; *male quadrat locus iſte.*Q*uomodo enim* D*eum laudarent, qui eius magnitudinem non cognoſcunt? nihilo magis id poſſent, quàm nomen eius incognitum inuocare.* E*ſt igitur appoſitiſsimum uaticinium ad comprobandã gentium uocationem.* Idq; *ex ratione illic adiuncta melius patet.* I*ubet enim gratias agere pro ueritate & miſericordia* P*ſal.116.*

R*urſum* I*eſaias.*Erit *radix* I*eſſe.*) H*æc* Prophe-

tia omniũ

tia omnium eſt illuſtriſſima. Illic enim, rebus prope deſperatis, tenues fidelium reliquias conſolatur propheta, quòd ex arido & emortuo trunco familiæ Dauidis ſurculus emerget, & ex radice contempta ramus efflorebit, qui populum Dei in priſtinam gloriam reſtituat. Hunc ſurculum eſſe Chriſtum mundi redemptorem, palam eſt ex deſcriptione illic poſita. ſubnectit deinde, quòd in ſignum gentibus erigetur, ut ſit illis in ſalutem. Paulum quidem uerba hæc differunt à ueritate Hebraica. Nam ubi hic legimus ſurgit, hebraica habent, ſtare in ſignum quod idem eſt: Nempe, inſtar ſigni conſpicuum eminere. Pro uerbo ſperandi, habent quærere. ſed uulgatiſſimo ſcripturæ uſu, quærere Deum nihil aliud eſt, quàm in ipſum ſperare. Bis autem in hac Prophetia gentium uocatio confirmatur. Ex eo quòd dicitur erigendus illis Chriſtus in ſignum, qui inter ſolos fideles regnat. Et quòd illæ in Chriſto dicuntur ſpem habitare. Quod non fit ſine prædicatione uerbi, & illuminatione ſpiritus. His reſpondet Symeonis canticum. Cæterum ſpes in Chriſtum, teſtimonium eſt eius diuinitatis.

Deus autem ſpei impleat uos omni gaudio et pace; ad credendũ:

quo abundetis in ſpe, per potentiã ſpiritusſancti. Perſuaſus ſum autẽ fratres mei, ipſe quoq; de uobis, ꝙ & ipſi pleni ſitis bonitate, referti omni cognitione, idonei ad uos mutuo admonendos. Audacius autem ſcripſi uobis fratres ex parte, ueluti cõmonefaciens uos, propter gratiam mihi datam à Deo, ut ſim miniſter Chriſti erga gentes, conſecrans Euangelium Chriſti, ut ſit oblatio gentium acceptabilis, ſanctificata per ſpiritum ſanctum.

Nunc quoq; ſententiã, ut prius, precatione claudit: qua illis à domino dari optat, quidquid præceperat. unde apparet, dominum præcepta ſua minime uiribus noſtris aut liberi arbitrij facultate metiri: neq; etiam ideo præcipere, quæ officij noſtri ſunt, ut propria uirtute freti, ad obſequiũ nos accingamus: ſed præcipere quæ gratiæ ſuæ auxilio indigent, ut nos ad precandi ſtudium extimulet. Deum uero ſpei

cum di-

cum dicit, reſpicit ad proximum uerſum, ac ſi diceret. Ille ergo Deus, in quo ſperamus pariter omnes, impleat uos gaudio, id eſt, alacritate conſcientiæ. Deinde unitate & concordia, idq; ad credendum. Tunc enim rite ad fidem comparati ſumus, quando unanimes domino in obedientiam uerbi ſui nos addicimus: Addit præterea, quo abundetis in ſpe. Quia ſic etiam in nobis ſpes confirmatur & augetur. Particula, in potentia ſpiritusſancti, poſita eſt ad denotandum, omnia illa eſſe diuinæ benignitatis dona. Et uocabulum potentiæ ſuam habet emphaſim, ad commendandam mirificam iſtam uirtutem, qua in nobis ſpiritus fidem, ſpem, gaudium, & pacem operatur.

Perſuaſus autem ſum.) Excuſat, q̃ auſus fuerit doctoris & hortatoris perſonam inter eos ſuſcipere, ac ſe id feciſſe dicit, non quia eorum uel prudentiæ, uel benignitati, uel conſtantiæ diffideret: ſed quia ex officio cogeretur. ſic enim omnem temeritatis inuidiã amolitur: quæ in eo potiſsimum eſt, ſi quis ingerit ſe in alienum officium, uel ea tractat, quæ ſibi non conueniunt. In quo uidere eſt, ſingularem ſancti pectoris modeſtiam, cui nihil gratius fuit, quàm nihili haberi: modo authoritatem haberet doctrina, quã prædicabat.

Pleni bonitate referti omni cognitione.) Duæ monitoris præcipuæ ſunt dotes. Humanitas, quæ & illi-

us animum ad iuuandos cōſilio ſuo fratres inclinet, & uultum uerbaq; comitate temperet. Conſilij dex-teritas, *ſiue prudentia, quæ & authoritatem illi conciliet, ut prodeſſe queat ijs, qui audiunt.* Nihil enim *magis contrariũ fraternis monitionibus, q̃ malignitas & arrogantia, quæ facit, ut errantes faſtuoſe cōtemnamus, et ludibrio habere malimus, q̃ corrigere. aſperitas quoq;, ſi aut in uerbis, aut in uultu appareat, fructum adimet monitionibus.* Porro, *ut tam humanitatis affectu q̃ comitate præſtes, non eris tamen ad monendum idoneus, niſi prudentia rerumq; uſu polleas.* Vtranq; *ergo facultatem tribuit* Romanis, *dum uult illis reddere teſtimonium, q̧ ipſi ſibi ad mutuas cohortationes, ſine alterius auxilio, ſufficiant, fatetur enim abundare & benignitate & peritia: unde ſequitur, illos ualere ad exhortationem.*

Confidentius tamen ſcripſi uobis.) *Sequitur excuſatio, in qua afferenda ut modeſtior ſit, per modũ cōceßionis, confidenter ſe feciſſe dicit, q̧ interpoſuerit ſe in ea re, quã ipſi per ſe exequi poterãt: ſed audaciã hanc ſe ſumpſiſſe addit pro muneris ſui neceßitate.* Quia ſit Euãgelij miniſter in gentes. *Ideoq; illos præterire nõ potuerit, qui in gentiũ numero erant. Præterea ſe doctoris partes uſurpaſſe negat, ſed monitoris, cuius officium eſt, reuocare in memoriam, quæ alioqui non ſunt incognita.*

Conſecrans Euangelium.) *Sic malo quàm, quod*

Eraſmus reddidit, adminiſtrare. Nihil enim certius eſt, quàm Paulũ hic ad ſacra myſteria alludere, quæ à ſacerdote peraguntur. facit ergo ſe antiſtitem uel ſacerdotem in Euangelij miniſterio, qui populum, quem Deo acquirit, in ſacrificium offerat, atq; hoc modo ſacris Euangelij myſterijs operetur. Et ſane hoc eſt Chriſtiani paſtoris ſacerdotium, homines in Euangelij obedientiam ſubigendo, ueluti Deo immolare: non autem, quod ſuperciliose hactenus Papiſtæ iactarũt, oblatiõe Chriſti homines recõciliare Deo. Neq; tamẽ Eccleſiaſticos paſtores ſimpliciter hic uocat ſacerdotes, tanquã perpetuo titulo: ſed cũ dignitatem efficaciamq; miniſterij uellet cõmendare Paulus, hac metaphora per occaſionem eſt uſus. Hic ergo finis ſit Euangelij præconibus in ſuo munere, animas fide purificatas Deo offerre. ſubiungit, tales hoſtias Deo acceptabiles eſſe. Quod non tantum ad miniſterij commendationem facit: ſed etiam ad eximiã eorum conſolationem, qui ſe conſecrandos tradunt. Iam quemadmodum ueteres hoſtiæ externis ſanctificationibus & lauacris Deo dicabantur: ita & iſtæ hoſtiæ cõſecrantur dño per ſpiritũ ſanctitatis, cuius uirtute intus operante ſegregantur ab hoc mundo.

Non enim auſim loqui quidq; de ijs, quæ non effecit Chriſtus

per me, in obedientiam gentium, ſermone et opere, in potẽtia ſignorum, & prodigiorum, in potentia ſpiritus Dei, ut ab Hieruſalem & in circuitu uſq; in Illyricum impleuerim Euangeliũ Chriſti, ita amittens prædicare Euangelium, non ubi nominatus erat Chriſtus, ne ſuper alienum fundamentum ædificarem: ſed quemadmodum ſcriptum eſt. Ii quibus non annunciatum eſt de eo, uidebunt: & qui nõ audierunt, intelligent.

Poſtq̃ uocationem Apoſtolatus in genere cõmendauit, adiungit nunc elogia ſui Apoſtolatus, quibus ſe Dei ordinatione munus illud ſuſcepiſſe probet. ſimul etiam meminit ſuæ fidelitatis, quam in exequenda illa functione præſtiterat. Parum enim fuerit, nos ordinatos eſſe, niſi uocationi noſtræ reſpondeamus, ac ſatisfaciamus officio. Neq; id facit captandæ gloriæ ſtudio: ſed quia nihil erat omittendũ, quod eius doctrinæ gratiam apud Romanos & authoritatem

compara-

compararet. In Deo igitur, non in ſe, gloriatur, quia non alio tendit, niſi ut ſolida laus ad Deum redeat: Quod autem negatiue tantum loquitur, ſignum quidem modeſtiæ eſt: ſed ualet ad fidem ijs quæ aſſerere uult faciendã: ac ſi diceret. Tantam mihi gloriæ materiam ueritas ipſa ſuppeditat, ut non ſit mihi opus accerſere falſa & aliena encomia. ueris ſum contentus.

In obedientiã gentium.) Hæc particula denotat, quod illius ſit propoſitum. Nempe ut precium addat ſuo miniſterio apud Romanos, ne profectu careat ſua doctrina. A ſignis ergo commonſtrat, Deum uirtutis ſuæ præſentia ipſius prædicationi teſtimonium reddidiſſe, & quodammodo apoſtolatum ſuum obſignaſſe. Vt nemini iam dubium eſſe debeat, quin ſit à Domino conſtitutus ac miſſus. Signa ſunt, ſermo & opus, uel potius ſignum, quod pro multis unum ſufficiat, eſt potentia ſpiritus, quæ ſe tum uerbo tum opere declarauit. Quo ſignificat, uim ſibi ac energiã fuiſſe in prædicando Chriſto, in qua mirifica Dei uirtus appareret. Deinde acceßiſſe miracula, quæ ueluti ſigilla erant in illius rei certiorem notitiam. ſermonem & opus primo ponit, tũ explicat quid per operis nomen uoluerit. Nempe facultatem edendi miracula: ſic enim & apud Lucã capitur, ubi dicit Chriſtum fuiſſe potentem ſermone & opere, capite ultimo. Item

mo. Item apud Iohannẽ, ubi Chriſtus ipſe Iudæos ad opera ſua mittit, unde habeant diuinitatis ſuæ teſtimoniũ. Neq; miracula ſimpliciter nominat: ſed duobus titulis inſignit. Pro eo autem quod hic dicit potentiam ſignorum & prodigiorum, Petrus Actor. ſecundo. Habet uirtutes, & ſigna, & prodigia. Et ſane ſunt teſtimonia diuinæ potentiæ ad homines obſtupefaciendos. Nec ſignificatione carent: ſed excitant nos ad aliquid de Deo intelligendum. Hic nobilis eſt locus de miraculorum uſu. Nempe ut reuerentiam obedientiamq; Deo apud homines comparent. ſic apud Marcum legis, dominum confirmaſſe doctrinã ſuam ſequentibus ſignis, ſic Lucas in Actis narrat, dominum per miracula teſtimonium reddidiſſe ſermoni gratiæ ſuæ. Quæ ergo gloriã creaturis quærunt, non Deo, fidem mendacijs comparant, non uerbo Dei, diabolica eſſe conſtat. Potentiam ſpiritus Dei, quam tertio loco ponit, ad utrunq; refero.

Vt ab Hieruſalem, uſq; ad Illyricum.) Ab effectu quoq; teſtimonium adiungit. Quia profectus, qui ex prædicatione ſecutus erat, ſuperabat omnes hominis facultates. Quis enim tot Chriſto colligere eccleſias poſſet, niſi Dei uirtute adiutus? Ab Hieruſalem, inquit, Euangelium propagari uſq; in Illyricum: neq; id recta uia ad exitum feſtinando: ſed circum circa perluſtrando, quæcunq; in medio ſunt regiones.

Ita

Ita annittens prædicare Euangelium.) Quia Paulo neceſſe erat, non modo ſe ſeruum Chriſti, ac paſtorem Chriſtianæ Eccleſiæ approbare: ſed ſibi uindicare perſonam ac munus Apoſtoli, quo ſibi audientiam apud Romanos faceret, ponit hic propriam ac peculiarem notam Apoſtolatus. ſiquidem officium Apoſtoli eſt, ſeminare Euangelium, ubi nondũ prædicatum fuerit. ſecundum illud mandatum. Ite, prædicate Euangelium omni creaturæ. Quod diligenter notare oportet, ne hoc trahamus in exemplum uniuerſale, quod in ordinem Apoſtolicum ſpecialiter competit. Neq; enim uitio uertendum eſt, quòd ſucceſſor ſubſtituitur in eius locum, qui Eccleſiam ædificauit. ſunt ergo Apoſtoli ueluti fundatores Eccleſiæ: paſtores, qui illis ſuccedunt, tueri debent atq; etiam amplificare, quod ab illis excitatum eſt ædificium. Alienum fundamentum uocat, alterius manu iactum. Alioqui Chriſtus unicus eſt lapis, quo Eccleſia fundatur 1. Corinthiorum 3. & Epheſ. 2.

Sed quemadmodum ſcriptum.) Confirmat uaticinio Ieſaiæ, id quod dixerat de ſigno ſui Apoſtolatus. Nam ille capite 52. cum de regno Meßiæ loquitur, inter cætera prædicit, oportere in uniuerſum orbem dilatari: Chriſti ipſius notitiam oportere ad gentes, quibus antea inauditum fuerat eius

nomen

nomen. Id per Apoſtolos fieri conuenit, quibus ſpecia liter datum eſt id mandatum. Ergo apoſtolatus Pau- li ex eo fit manifeſtus, quòd hæc prophetia in ipſo adim pletur.

Nunc uero nullum amplius lo- cum habens in his regionibus, de- ſideriũ autem habens à multis an- nis ueniendi ad uos, ſi quãdo in hi- ſpaniam proficiſcar, ueniã ad uos. ſpero enim fore, ut iſtac iter faci- ens uideam uos, & illuc à uobis de ducar. ſi tamẽ prius ex parte ueſtra conſuetudine fuero expletus.

Quod de Apoſtolatu ſuo dixerat, nũc etiam alio trahit. ut excuſet quòd nunquam ad ipſos acceſſiſſet, cum il- lis non minus quàm alijs fuiſſet deſtinatus. Obiter er- go indicat, ab Iudæa in Illyricum uſq; Euangelium ſe minando ſe quendã ueluti curſum à domino iniunctũ confeciſſe: quo peracto, non negligere ipſos ſtatuerit. Ac ne interea quoq; neglectos ſe putarent, eam ſuſpi tionem tollit, cum teſtatur deſiderium ſibi iampridẽ non defuiſſe. Quòd ergo citius non fecerat, id factũ erat iuſto impedimento. Nunc, ubi primum per uoca

tionem licet, ſpem illis facit. Ex *hoc autem loco infirmum argumentum ducitur profectionis hiſpanicæ.* Neq; *enim protinus ſequitur, ipſum fuiſſe perfunctũ, quia ſic animo cõcepiſſet.* De *ſpe enim tantum loquitur, qua fruſtrari, quemadmodum alij fideles, non nunquam potuit.*

Spero enim fore.) C*auſam attingit, cur ad eos uenire diu optauerit, & nũc inſtituat.* N*empe ut ipſos uideat, id eſt, ipſorum conſpectu ſermoneq; fruatur, & ſe quoq; illis exhibeat, pro officij ſui ratione.* N*ã ſub aduentu* A*poſtolorum,* E*uangelij quoq; acceßio continetur.* C*um dicit, ut à uobis deducar illuc, eo ſignificat, quantum ſibi promittat de ipſorum beneuolentia.* Q*uod eſſe optimum conciliandæ gratiæ genus antea admonuimus.* N*am quo quiſq; maiorem ſibi fidem haberi audit, eo ſe magis obſtrictum putat.* Q*uia turpe inhumanumq; ducimus, opinionem de nobis conceptam fallere.* C*um autem ſubiungit, ſi tamen ſatiatus ex parte fuero, de mutua erga eos animi ſui beneuolentia teſtatur, de qua perſuaſos eſſe, magnopere intererat* E*uangelij.*

Nunc uero proficiſcor in Hieruſalem ad miniſtrandum ſanctis. Placuit.n. Macedoniæ & Achaiæ cõmu-

cõmunicationem facere in paupe-res ſanctos, qui ſunt Hieroſolymis. Placuit, inquàm, & debitores ſunt ipſorum. ſi enim ſpiritualibus ipſo rum cõmunicarunt gentes: debent & in carnalibus miniſtrare ipſis. Hoc igitur cum perfecero, & obſignauero illis fructum hunc, proficiſcar per uos in Hiſpaniam. ſcio autẽ ꝙ cum uenero ad uos, in plenitudine benedictionis Euangelij Chriſti uenturus ſim.

Ne mox aduentum ſuum expectent, ac ſibi data uerba eſſe putent, ſi tardius expectatione ipſorum ue nerit, prædicit quid negocij habeat in præſentia, quo minus profectionem illam ſuſcipere ſtatim poßit. ſe enim proficiſci Hieroſolymam ad perferendas, quæ ab Achaia & Macedonia collectæ erant, eleemoſynas. ſimul tamen ſumpta hinc occaſione delabitur ad cõmendationem iſtius collationis, quo ipſos quadam inſinuationis ſpecie ad imitationem prouocet. Tametſi enim aperte non petit, dum tamẽ Achaiam & Macedo-

Macedonũ debuiſſe id facere cõmemorat, ſubindicat q̃ ſit Romanorũ officiũ, qui in eadẽ erant cauſa. Atq; eo ſe reſpexiſſe, aperte ad Corinthios fatetur. Glorior, inq̃t, de ueſtra promptitudine apud oẽs eccleſias, ut ueſtro exemplo incitentur. Fuit autem id raræ pietatis, q̃ cũ audirent Græci, fratres, qui Hieroſolymis erant, laborare penuria: nõ conſiderarũt, quanto locorũ interuallo eſſent à ſe diſiuncti: ſed ſibi ſatis propinquos ducentes, quibuſcum fidei uinculo cohærerent, eorum egeſtatem abundantia ſua ſubleuarunt.

Et debitores illorũ ſunt.) Nemo nõ uidet, quod de obligatione hic dicitur, non tam Corinthiorũ cauſa, q̃ propter Romanos ipſos dici. Nihilo enim plus Corinthij uel Macedonici, q̃ Romani, Iudæis debebant. Addit obligationis cauſam, q̃ Euangelium ab illis acceperant. Et argumentũ ſumit ex cõparatione minoris cũ maiori, quo etiam alibi utitur. Non debere uideri iniquam aut grauẽ cõpenſationem illis, qui pro ſpiritualibus carnalia referãt, quæ immenſo ſunt uiliora. Hoc aũt Euangelij preciũ oſtendit, quòd nõ miniſtris tantũ illius: ſed uniuerſæ genti, unde miniſtri prodierant, obſtrictos pronunciat. Nota autem uerbum λειτουργῆσαι, pro miniſtrare.

Obſignauero illis fructum hunc.) Mihi nõ diſplicet, q̃ hic alluſionem eſſe putant ad ueterum morem, qui annulis occludebant, quæ uolebant in tuto repoſita.

Spero

Spero autem cum uenero quod in plenitudine.) Quo magis deſiderabilem faciat ſuum ad eos aduentum, ſperare ſe dicit non fore infrugiferum: quia ſit magnam acceßionem facturus Euangelio,*quam plenitudinem benedictionis uocat, pro plena benedictione, quo nomine ſignificat proſperum ſucceſſum & incrementum. Hæc autem benedictio partim ab eius adminiſtratione,partim ab eorum fide pendebat.* Er*go non fruſtra ſe uenturum ad eos promittit, apud quos non perditurus ſit gratiam ſibi datam: ſed bene collocaturus. Qua erant animi alacritate ad recipiendum* Euangelium.

Obſecro autem uos fratres, per dominum noſtrũ Ieſum Chriſtũ, & per dilectionem ſpiritus, ut concertetis mihi in precib. ueſtris pro me ad Deum, ut liberer ab incredulis in Iudæa: & ut miniſterium meum, quod ſuſcipio erga Hieruſalẽ, acceptum ſit ſanctis: ut cum gaudio ueniam ad uos, per uoluntatẽ Dei, unaq; uobiſcum refociller.

Deus

Deus autem pacis ſit cum omni-bus uobis. Amen.

Obſecro autem uos fratres.) Ex plurimis locis ſatis ſcitur, quanta inuidia flagrauerit Paulus in ſua gente, ob falſas delationes: quaſi doceret defectionē à Moſe. Nouerat quantum poßint calumniæ ad grauandos innocentes: præſertim apud eos, qui inconſiderato zelo feruntur. Accedebat etiã teſtificatio ſpiritus, cuius meminit Actor. 20. qua ſubinde præmonebatur, ſibi imminere Hieroſolymis uincula & afflictiones. Itaq; quo maius cernebat periculũ, eò magis permouebatur. hinc tanta ſolicitudo in cõmendanda eccleſijs ſalute ſua. Nec miremur, tam anxiũ fuiſſe de uita ſua, in qua tantum eccleſiæ periculum agi ſciebat. Teſtatur ergo, quantopere angeretur pium pectus, quæ in hac obteſtatiõe ineſt uehementia: Dum ad nomen domini addit ſpiritus dilectionem, qua ſe mutuo ſancti complecti debent. Cæterum in tanta trepidatione pergere non deſinit: neq; ſic periculum reformidat, quin obire libenter paratus ſit. ſed remedijs à Deo ſibi datis ſe inſtruit. Aduocat enim Eccleſiæ ſuppetias, ut eius precibus adiutus, ſolatium inde aliquod ſentiat, iuxta domini promißionẽ. Vbi duo aut tres congregati erunt in nomine meo, ibi in medio eorum ſum. Et de quacunq; re conſenſerint in

terra, eam obtinebunt in cœlis. Cum ergo tantum ſit Dei beneficium, fidelium precibus adiuuari, quod ne Paulus quidem, ſelectiſsimum illud Dei organum, ſibi negligendum duxerit: cuius ignauiæ futurum ſit, ſi nos miſelli & nihili homunciones ipſum contemnamus? Cæterum ex talibus locis captare anſam ad interceßiones ſanctorum mortuorum adſtruendas, nimiæ impudentiæ eſt.

Vt concertetis mihi.) Eraſmus non male reddidit ut laborantem adiuuetis. ſed quia locutio græca Pauli plus habet energiæ, reddere ad uerbum eam malui. Nam & per uocabulũ certaminis ſignificat quibus anguſtijs prematur: & cum iubet ſibi adeſſe in hoc certamine, docet quem affectum habere debeant preces piorum pro fratribus, ut ſcilicet recipiant eorũ in ſe perſonam, ac ſi in eadem conſtituti eſſent neceßitate. Poſtremo etiam, quem habeant effectum indicat. Qui enim fratrem dño cõmendat, ille partẽ eius neceßitatis recipiendo, tantundem eum ſubleuat. Et ſane ſi robur noſtrum eſt in nominis Dei inuocatione poſitum, non poſſumus fratres melius confirmare, ꝙ nomen Dei ſuper ipſos inuocando.

Vt miniſteriũ meũ erga Hieruſalẽ.) Sic ipſum criminando profecerant delatores, ut ſolicitus etiã eſſet, ne parũ gratum è manibus ſuis eſſet munus, quod alioqui in tanta neceßitate ualde oportunum erat.

Atq;

Atq; hinc apparet mirifica eius manſuetudo, quod non deſinit pro ijs laborare, quibus an ſit gratificaturus dubitat. Hunc animum imitari nos oportet, ut neq; ijs deſinamus benefacere, de quorum gratitudine parum certi ſumus.

CAPVT DECIMVMSEXTVM.

COmmendo autem uobis Phœben ſororem noſtram, quæ eſt miniſtra eccleſiæ Cenchreenſis, ut eam ſuſcipiatis in domino, ut dignum eſt ſanctis, & adſitis ei in quocunq; uobis eguerit negocio. Etenim ipſa cum multis affuit: tum etiam mihi ipſi. ſalutate Priſcam & Acylam cooperarios meos in Chriſto Ieſu: qui pro anima mea ſuam ipſorum ceruicem poſuerunt: quibus non ego ſolus gratias ago, ſed etiã omnes eccleſiæ gentium, & dome-

ſticam eorum etiam. ſalutate Epæ-
netum mihi dilectum, qui eſt pri-
mitiæ Achaiæ in domino. Salutate
Mariam, quæ multum laborauit
erga nos. Salutate Andronicum, et
Iuniam, cognatos meos, & cõcapti
uos meos, qui ſunt inſignes inter
Apoſtolos: qui etiam ante me fue-
runt in Chriſto. Salutate Ampliã
dilectum meum in domino. Salu-
tate Vrbanum, adiutorem noſtrũ
in Chriſto: & Stachyn dilectũ me-
um. Salutate Appellam probatum
in Chriſto. Salutate eos qui ſunt
ex Ariſtobuli familiaribus. Saluta
te Herodionem, cognatũ meum.
Salutate eos qui ſunt ex Narciſſi fa
miliaribus, hos qui ſunt in domi-
no. Salutate Tryphœnam, & Try
phoſam, quæ laborant in domino.

Salutate

Salutate Perſidem dilectam, quæ multum laborauit in domino. Salutate Rufum electum in domino, & matrem illius ac meam. Salutate Aſyncritũ, Phlegontẽ, Hermam, Patrobam, Mercurium, & qui cũ his ſunt fratres. Salutate Philologum, & Iuliam, Nereum, & ſororem eius, & Olympam, & qui cum his ſunt, omnes ſanctos. Salutate uos inuicem, cũ oſculo ſancto. Salutant uos eccleſiæ Chriſti.

Bona pars huius capitis in ſalutationibus conſumitur, quæ quoniam nihil habent difficultatis, ſuperuacuum eſſet in illis immorari. Ego ea tantum attingam, quæ nonnullam expoſitionis lucem requirent. Principio commendat Phœben, cui Epiſtolam perferendam dabat. Commendat autem primum eam ab officio, quia honeſtiſsimo ac ſanctiſsimo miniſterio in Eccleſia fungeretur. Deinde alteram cauſam affert cur illam ſuſcipere omnibusq́; officijs proſequi debeant. Quia ſe illa ſemper omnibus pijs impenderit.

Quia ergo miniſtra eſt Cenchreenſis Eccleſiæ, eo nomine ipſam in domino ſuſcipi iubet. Et cũ addit, ut decet ſanctos, innuit fore indignum Chriſti ſeruis, ſi nullum illi honorem nullamq́; benignitatem exhibeant. Et ſane cum omnia Chriſti membra dilectione complecti: tum uero eos, qui publicam in eccleſia functionem gerunt, & colere, & ſingulari amore atq; honore proſequi decet. Deinde quemadmodum illa ſemper officioſa fuit erga omnes, ita illi nunc in ſuis negocijs opem auxiliumq́; ferri iubet. Eſt enim humanitatis, eum, qui natura propenſus eſt ad beneficentiam, ſi quando ope aliorum indigeat, non deſtituere. ac quo magis animos eorum inclinet, ſe quoq; inter eos numerat, quibus illa benefecit. Porro miniſterium hoc, de quo loquitur, quale fuerit ipſe alibi docet. 1. Timoth. 5. Quemadmodum enim ex publico eccleſiæ ærario alebantur pauperes: ita publico officio curabantur. Ad hanc curationem legebantur uiduæ, quæ domeſticis oneribus ſolutæ, nullis liberis impeditæ, totas ſe Deo & pietatis officijs conſecrare cupiebant. Ex quo receptæ in hanc functionem, quaſi addictæ & obligatæ erant. unde Apoſtolus uiolatæ fidei arguit eas, quæ ſuſcepto ſemel muneri poſtea renunciant. Quia aũt in cœlibatu uiuere ipſas oportebat, uetat allegi minores ſexaginta annis. Quia ſcilicet prouidebat: infra eam ætatẽ periculoſum, imo

pernitio-

pernitioſum eſſe uotum perpetui cœlibatus. Functio *illa ſanctißima & eccleſiæ perutilis, labente in deterius rerum ſtatu, in ocioſum monialium ordinem degenerauit. Qui tametſi à prima ſua origine uitioſus fuit, ac uerbo* Dei *contrarius, nunc tamē ab illo principio adeo defecit, ut non minus ſit diſcriminis, quā inter ſacrarium aliquod caſtitatis & lupanar.*

Salutate Priſcam & Acyllam.) *Quæ hic nonnullis teſtimonia defert, partim eo tendunt, ut dum in honore habentur, qui probi ſunt ac digni, probitas quoq; ipſa honoretur, & ij qui prodeſſe plus alijs poſſunt, & cupiunt, authoritatem habeant: partim ut ipſi anteactæ uitæ reſpondere ſtudeāt, neq; in curſu pietatis deficiant. ſingularis eſt honor, quem hic tribuit* Priſcæ & Acyllæ: *præſertim in fœmina. Quo magis elucet ſancti uiri modeſtia, qui in opere domini cōſortem mulierem nec habere dedignatur, nec fateri erubeſcit.* Hæc *autem* Acyllæ *ipſius uxor fuit, quam* Lucas Priſcillam *nominat act.* 18.

Quibus non ego ſolus.) Vt *erat inſignis gentium theſaurus hic* Apoſtolus: *ita ſi gratæ eſſe* Deo *uellent, magni æſtimare ipſum debebant.* Non *ergo mirum eſt, ſi ſe omnes gentium* Eccleſiæ *obſtrictas putarint uitæ eius conſeruatoribus.*

Salutate uos in oſculo ſancto.) Oſculum frequens ac peruulgatum beneuolentiæ ſymbolū fuiſſe apud Iudæos, paßim ex ſcripturis liquet. apud Romanos minus forte uſitatum, neq; tamen inſolens erat: niſi quod mulieres oſculari non licebat, præterq̄ ſolis cognatis. Illud tamen in morem tranſijt apud ueteres, ut Chriſtiani ante cœnæ cōmunicationē ſe mutuo oſcularentur, ad teſtandam eo ſigno amicitiam. Deinde eleemoſynas conferrent, ut id quod repræſentauerāt oſculo, re quoq; & effectu comprobarent. Quemadmodum apparet ex quadam Chryſoſtomi homilia. hinc fluxit ritus ille, qui hodie eſt apud Papiſtas, oſculandæ patenæ & conferendæ oblationis. Quorum alterum meræ eſt ſuperſtitionis, ſine ullo fructu. alterū non alio facit, niſi ad explendam ſacerdotum auaritiam: ſi tamen expleri poſſet.

Obſecro autem uos fratres, ut obſeruetis eos, qui diſſidia & offenſiones contra doctrinam, quam didiciſtis, excitant: & ut declinetis ab illis. Qui enim tales ſunt, Chriſto domino non ſeruiunt, ſed ſuo uentri: ac per blandiloquentiam & aſſentatio-

ſentationem decipiunt corda ſimplicium. Veſtra quidem obedientia ad omnes permanauit. Gaudeo igitur de uobis: ſed uolo uos ſapientes eſſe ad bonum, ſimplices uero ad malũ. Deus pacis autem conteret breui ſathanam ſub pedibus ueſtris.

Nunc adhortationem ponit, qua neceſſe habent ſubinde uellicari eccleſiæ omnes, quia occaſionibus perpetuo imminent ſathanæ miniſtri ad turbandum Chriſti regnum. Duobus autem modis turbationem hanc moliuntur. Nam aut diſsidia ſeminant, quibus diſtrahantur animi ab unitate ueritatis: aut offenſiones ſuſcitant, quibus ab amore Euangelij alienentur. Illud fit, dum nouis & humanitus excogitatis dogmatibus diſsipatur Dei ueritas: hoc, dum uarijs artibus odioſa uel cõtemptibilis redditur. Quicunq; ergo alterutrum faciunt, eos iubet obſeruari, ne decipiant, ac incautos deprehendant: deinde uitari, quia noxij ſunt. Obſerua autem ſermonem ad eos haberi, qui in pura Dei doctrina inſtituti erant. Non eſt ergo, cur fucum ex hoc loco faciant Papiſtæ ad

conflandam nobis inuidiam: quia non Euangelium *Chriſti ſed diaboli mendacia, quibus obſcuratum ha ctenus fuit, impugnamus ac conuellimus.*

Qui enim tales ſunt.) Addit perpetuam notam, *qua pſeudoprophetæ à* Chriſti *ſeruis diſcernēdi ſunt: ꝙ gloriam Chriſti minime curant, ſed agunt uentris negocium. Quia tamen doloſe irrepunt, & ſumptá aliena perſona malitiam ſuam occultant, ſimul notat, quales ſint eorū artes, ne quis circumſcribatur,* Nempe *ꝙ per blandiloquentiam fauorem ſibi conciliant.* Habent *etiam* Euangelij *præcones ſuam comitatem & ſuauitatem: uerum cum libertate coniunctam, ut neq; homines uanis laudibus demulceant, neq; uitijs blandiantur.* Illi *autem impoſtores & aſſentatione ſibi animos alliciunt, & uitijs parcunt atq; indulgent, quo retineant illos ſibi deuinctos. ſimplices uocat, qui parum circumſpecti ſunt ad cauendas fraudes.*

Veſtra quidem obedientia.) Occupatio, *qua oſtendit non ideo ſe admonere, quaſi maligne de ipſis ſentiat: ſed ꝙ facilis ſit hic lapſus. ac ſi diceret:* Veſtra *ſane obedientia paßim cōmendatur: ut ſit cur de uobis gaudeam: quando tamen ſæpe hic contingit, ſimplicitate labi: uelim uos ad malū perpetrandum rudes eſſe ac ſimplices, in bono autem, id eſt, quoties ita expedit ad integritatem conſeruandam, uos eſſe*

pruden-

prudentiſsimos. Hic uidemus, quæ ſimplicitas Chriſtianis commendetur: ne eum titulum prætendant, qui ſtupidam uerbi Dei ignorantiam hodie pro ſumma uirtute habent. Quod ſequitur, Deus conteret ſathanam, promiſsio magis eſt ad eos corroborandos, quàm precatio.

Ei uero, qui uos confirmare poteſt, ſecundum Euangelium meũ, reuelationẽ ſcilicet myſterij, quod temporibus ſecularibus abſconditum, manifeſtatum nũc fuit, & per ſcripturas propheticas, ſecundum æterni Dei ordinationem, in obedientiam fidei ad omnes gentes prouulgatum, ſoli ſapienti Deo, per Ieſum Chriſtum, gloria in ſecula. Amen.

Clauditur Epiſtola, ut uidere licet, Dei laude & gratiarũ actiõe. Cõmemoratur enim præclarũ illud Dei beneficium, q̃ Euãgelij luce gentes dignatus ſit, in quo apparuit immenſa & nunq̃ ſatis prædicata eius bonitas. Quanq̃ habet etiam encomium iſtud,

quod

quod ad erigendam ſtabiliendamq́; piorum fiduciam ualeat: ut animis in Deum *erectis omnia certo expectent, quæ hic illi deferuntur: tum etiam ex ſuperioribus eius beneficijs ſpem impoſterum cōfirment.* Q*uoniam autem, multa in unam ſententiam colligendo, longam periodum produxit, ſingula membra diuidenda nobis ſunt.* Primum *ſoli* Deo *tribuit omnem gloriã. deinde ut oſtendat, quo iure illi debeatur, obiter commemorat quaſdam eius uirtutes, unde appareat ipſum ſolum omni laude eſſe dignum. ſolum ſapientem eſſe dicit, quæ laus dum illi uindicatur, omnibus adimitur creaturis: ad eorum conſolationem pertinet, quod dicit eũ eſſe, qui in finē confirmare ipſos poteſt.* Atq; *ut certius in hac potentia acquieſcant, addit eam nobis teſtificatam eſſe* Euangelio, *ubi uides,* Euangelium *non promittere nobis tantum præſentem gratiam: ſed afferre quoq; nobis certitudinē gratiæ perpetuo duraturæ.* Neq; *illic ſe modo patrē eſſe in præſentia denunciat* Deus: *ſed ad extremum fore.* R*eliqua ad cōmendandam* Euangelij *uim ac dignitatem ſunt poſita.* P*rædicationem* Ieſu Chriſti *appellat* Euangelium: *ut certe* Chriſti *cognitione tota eius ſumma continetur.* Eius *doctrinam reuelationē arcani: quod non modo attentiores ad eam auſcultandam facere nos debet: ſed ſummã eius uenerationem animis noſtris imprimere.* Q*uam autem ſublime ſit*

arcanum

arcanum illud, ſignificat, cum addit fuiſſe ab exordio mundi per tot ſecula reconditum. Non habet quidem turgidam faſtuoſamq́; ſapientiam, qualem appetunt filij huius ſeculi, à quibus etiam ideo contemptui habetur: ſed explicat inenarrabiles illos cœleſtis ſapientiæ theſauros omni ingenio altiores: quos ſi angeli quoq; ipſi cum ſtupore adorant, nemo certe hominũ ſuſpicere ſatis poteſt. Neq; uero minoris fieri hæc ſapientia debet, q, ſub humili plebeiaq́; uerborum ſimplicitate lateat. quoniam ita placuit domino carnis arrogantiam ſubigere: Quoniam autem id nonnullã inijcere dubitationem poterat. Quomodo tot ſeculis ſuppreſſum iſtud myſterium tam ſubito emerſiſſet? docet, non temeritate hominum, nec caſu fortuito, id eſſe factum: ſed æterna Dei ordinatione. Poſtremo, ne quis de ea re controuerſiam faciat, quo nouitatis inſimulet Euangelium, eoq; nomine infamet, allegat ſcripturas propheticas: Vbi prædictum erat, id quod impletum cernimus. Adeo enim luculentum teſtimonium reddiderunt Euangelio prophetæ omnes, ut aliunde melius confirmari nequeat. Porro quo ſenſu Euangelium appellet myſterium abſconditum, cum hic tum. 2. cap. ad Ephe. & 1. ad Colloſ: nec inter doctos quidem plane conuenit plus firmitudinis omnibus alijs habet eorum opinio, qui ad gentium uocationem referunt: quam nominatim ad Colloſ. Paulus

ipſe

ipſe attingit. Ego uero, tametſi unam eſſe illam cauſam fateor. ſolam tamen eſſe, non poſſum adduci ut credam. Mihi probabilius uidetur, Paulum ad alias quoq; ueteris ac noui teſtamenti differẽtias reſpexiſſe. Quanq̃ enim omnia, quæ per Chriſtum & Apoſtolos expoſita ſunt, docuerant olim prophetæ: ea tamen tanta obſcuritate docuerant, præut eſt perſpicua hæc Euangelicæ lucis claritas, ut non mirum ſit, ſi dicantur latuiſſe, quæ nunc palam facta ſunt.

Argentorati per Vuendelinum Rihelium.

Menſe Martio.

ANNO M. D. XL.

BIBLIOTHEQUE PUBLIQUE DE GENEVE